

84(Қаз)

М37

МАШҲҲҮР-ЖҮҒӨП

شهر پوسی
7

K23.
M37

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті

Мәшһүр – Жүсіп

Шығармалары. 2 том.

Павлодар, 2003 ж.

Павлодар-Ертіс өңірі этно-мәдени зерттеулер бағдарламасы
бойынша (2001-2004 ж.)

Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы. Шығармалары. 2 том. Павлодар қ.:
“ЭКО”ҒӨФ, 2003. — 384 бет.

Кітапта Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлының бұрын еш жерде жарияланбаған төл туындылары: өлеңдері, рауаяттары, дастандары топтастырылған. Бұрын қолдан жасалған “ақ таңдақтардың” кеселінен ежелгі Шығыс дәстүріне сүйенген бай қазына: ескі араб әрпімен жазылғандықтан да, танылмай, белгісіз күйде түрлі мұрағаттарда шаң басып жатып қалған үлгілер салыстыра зерттеліп, оқырман назарына ұсынылып отыр. Кітап- қазақ әдебиетін әлем әдебиеті дамуымен өзектестікте зерттеп пайымдағысы келген филолог мамандар, сондай-ақ жалпы поэзияны сүйіп оқитын зерделі қалың көпшілік үшін бай материал көзі.

Редакциялық алқа:

Арын Е. М., Қирабаев С., Құсайынов А.Қ.,
Мәшһүр-Жүсіп Қ.П.(жауапты редактор), Қасқабасов С. А.,
Нұрғалиев Р., Әбусейітова М.Қ., Негимов С., Дәуітов С.,
Жүсіпов Н.Қ., Жүсіпов Е. Қ.

Пікір жазғандар: А. С. Еспенбетов – Шәкәрім атындағы Семей мемлекеттік университеті профессоры, фил. ғыл. докторы;
Д.Ысқақұлы – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры, фил. ғыл. докторы.

Жинақты ескі араб (хадим) жазуынан аударып, баспаға әзірлеп құрастырып, ғылыми түсініктеме беруші – Ертай Қуандықұлы

Жүсіпов – фил. ғыл. кандидаты.

С. Торайғыров

атындағы ПМУ-дің
академик С.Бейсембаев
атындағы ғылыми

КІТАПХАНАСЫ

І.Аңыз өлеңдер

Сүлеймен мен Ібіліс

Құдайдың құлшылығы бізге парыз,
Жалғанда құтылмасак болар қарыз.
Пайғамбар тақ Сүлеймен бір күндерде
Аллаға бір сөз айтып қылды арыз:

- Жын-пері адамзатқа қылдың еркін.
Билеттің арзан қылып дүние-мүлкін.
Үшқан құс, жүгірген аң жел мен судың,
Жараттың бір жүзікте қылып кілтін!

Жер алыс үйден шығып жүрмегенге!
Бар нәрсе жоқ сықылды көрмегенге!
“Берді”, - деп-патшалықты ойламаймын,
Билігін бір шайтан лағын бермегенге!

- Ежелден жүрген шайтан қисық жолға,
Жаксылық қылған емес ешбір құлға.

- Ол итті билегенмен не қыласың
Ойлайсың болады деп неге тұлға?!

- Сен мені қойдың жұртқа патша сайлап,
Алдыма салып жүрмін бәрін айдап!
Билігін Ібіліс лағын берсең маған,
Тас қылып қойсам деймін мықтап байлап.

- Муафиқ [1] тақдырыма [2] емес сөзің,
Жетпей түр бұл араға сенің көзің.

Шайтанды босатпастан қойсаң байлап,
Жүрерсің өле жаздап аштан өзің.

- Жараттың оны неге әуел бастан,
Атамыз адамзатқа қылып қастан.
Сенен бір сұрағаным билігін бер!
Қояйын оны байлап, өлсем де аштан!

- Ұшырып алып келсін: бұйыр желге!
Қоймасын, тығылса да көрден-көрге!
Қалжырап өзің аштан дағдарарсың
Таба алмай ас пен қорек ішіп-жерге.

Бұйырды сонда желге: “Алып кел!” - деп,
Ұйтқыған самал тұрды, жел ұлдеп,
Ұшырып ап келген соң, байлап салды:
-Ал, малғұн, тырп етпестен жата бер! - деп.

Шайтанды байлап қойды пентке (винтке) салып,
Азаппен қинайын деп, өшін алып.
Әртүрлі ерік берген пендесіне
Құданың құдіретіне қайран қалып!

Ақыл малда, көрік-шырай көмейде екен,
Бұл сөзді ешкім бекер демейді екен.
“Еңбексіз халал емес ішкен асң,-деп,
Тағамды патшалықтан жемейді екен.

Базарға тоқып зәнбіл [3] сатады екен,
Ас қылып сонан қорек татады екен.
Өзінен онан басқа жемей тағам,
Сабыр қып аш та болса, жатады екен.

Бір себет талдан тоқып қолына алды,
Сатып тамақ алуға базар барды.
Базарда қыбырлаған жалғыз жан жоқ,
“Бұл қалай кеп болды?!”-деп қайран қалды.

Бос қалған шаршы базар, көше, сарай,
Келеді жан-жағына қарай-қарай.
Жандыдан жалғыз жүрген қарға да жоқ,
Құданың құдіретін көр, болды қалай?!

Тамаша көз жіберді әрбір жаққа,
Қызығар бір пенде жоқ мал мен баққа:
(Қылып түр тәңірім оны сынамаққа!)
Жан біткен үй ішінде — мешітте отыр,
Құбылаға қарап, жылап жалғыз хаққа!

Ешкімнің ойында жоқ дүние жалған,
Безіпті үлкен-кіші- бәрі малдан.
Біреуге-біреу үндеп, тіл қатпайды,
Дүниенің жұмысынан бәрі қалған!

Жылаулы бір құдайға жанның бәрі,
Отырған шарт жүтінің жас пен көрі.
Ешкімнің еш нәрсемен жұмысы жоқ,
Көзінен тақ Сүлеймен көрген, өні!

- Алушы зәнбілімді болмады жан,
Шықпастан алды отырып үйлерінен,
Бү не сыр, жұртқа түскен не күн болды?!
Құдая, білдірсейші, қалдым ғой таң?!

- Нандың ба, көріп, маған көзіңменен?
Сен жұртты көрме бірдей өзіңменен.
Жұмыстан қалды бүгін соның бәрі,
Өзіңнің еркін айтқан сөзіңменен!

Мәнісін мұның саған айтам енді,
Бұларды өз қалпына қайтар енді!
Әркімге әрбір түрлі іс қылғанда,
Түрткілеп: “Бол-бол!” - дейтін шайтан еді.

Біреуге ол, біреуге бұл жұмыс салып,
Түрткілеп ерікке қоймай тыныш алып,
Шайтанды өзің байлап қойғаннан соң,
Байланды бүгін, істен бәрі қалып.

Шайтанның адамзатқа достығы- қас,
Мұрнына дәрі иіскетіп қылады мас.
Ерікті шайтан құлға бола алмаса,
Алданып бұл дүниеге бұрмайды бас.

Отырған бір орнынан бұлар тұрмас,
Бас қосып бір-бірімен кеңес құрмас.
Бейхықмет[4] ешбір нәрсе жаратпадым,
Шайтансыз, асылы, дүние дүние болмас.

Таң қалып тақ Сүлеймен күлді дейді,
Құдайдың шеберлігін білді дейді:
- Менікі ойлап тұрсам, бекер екен,
Малғұнды босатайын енді!-дейді.

Шайтанды халас қылып қоя берді,
Адамдар топ-топ болып жүреді енді.
Ұмтылды өзді-өзінің шаруасына,
Ду болып қыза берді базар енді.

Қылады біреу шаруа, біреу сауда,
Аң атып мергендікпен біреу тауда.
Дүниеде көп жұмысқа жарайды екен,
Бостан бос қалмайды екен шайтан жау да.

Ғазазіл болып малтұн қалған екен,
Билігін дүние ісінің алған екен.
Дүниеде адамзатты аздырмаққа,
Әркімге әрбір қиял /хиял/ салған екен.

Бәтшағар соның үшін жүрген өлмей,
Шара не басқа түссе, пенде көнбей?!
Жалғанда әрбір түрлі қылған істің,
Адасар: оң-терісін пенде білмей.

Түспесін алдауына пенде не ғып?
Жүрген соң дайым аңдып қойдай бағып.
Құдайым рақым(рахым) айлап фазылына алған,
Пендесін өзі сақтап алар қағып,

Белгілі көрініп тұр көзімізге,
Бек анық болуға аян өзімізге.
Бозбала, бекер ғой деп болма мұңкір-(мәнкір),
Кітаптан көрін айтқан сөзімізге.

Ғибрат ал болып жүрген болыс-биден,
Жалғанда әрбір басқа түскен күйден.
Мал шашсаң, ұлықтыққа партия боп,
Табылар екі жүз сом-елу үйден!

Бір ниет ой ойласаң егер дінге,
Тартам деп хақ жаратқан түзу жөнге.
Беруге хақ жолына қылып һәммәт-
Табылмас елу үйден екі теңге!

-Осылай болып біздің заманымыз,
Құрып тұр бұған хайла амалымыз.
Жалғанда арманда боп біз барамыз,
Бір жерге тұрақтамай табанымыз!

Бұл Мәшһүр Бұхар барған, Қокан барған,
Ойы бар: кетсем деген онан да арман.
Түлеген аққу құстың қанатындай,
Жерінде жүрген-тұрған сөзі қалған.

1914 ж.

Ықылас сүресі

Құдайға шексіз шүкір, сана сансыз
Өлім хақ, ол келеді бір күн аңсыз.
Алланың бірлігіне тәсбих айтар
Жаралған күллі ғалам жанды-жансыз.

Баршасы зікір етер есім сәтін,
Әрбірі, әр Лафызда айтар атын.
Құранда сүре “Ықылас” аятында
Білдірген құдіретімен өз сипатын.

Осылайша бұл сүренің фазылы бар
Құранның тәпсірінде айтылар.
Құранда фазыл болған уақиғасын
Имамдар осы түрде қылады ізхәр.

Қырық жасында Пайғамбарға уәхи келді,
Кәпірге дағуат ет деп Хақ бұйырды.
“Аллаһ бір, хақ Расулін таны!” – деп,
Меккенің кәпіріне хабар берді.

Кәпірлер Расулге айтты:

- Иа, Мұхаммед,
Көресің пұттарымыз әр түрлі зат.
Сен-дағы Құдайыңның асыл затын
Біздерге мағлұм етін әйлә қыл жат.

Өзінің құдіреті мен Жаббар құда
Жіберді бұл сүрені Хабибына.
Пайғамбар кәпірлерге жауап берді,
Дәлелдеп бұл “Ықыласты” барлығына.

“Ықылас” –деп, бұл сүреге қойылған ат,
Оқыса ықыласымен әркім сөзін.
Хақына жаһаннамның оттарынан
Ол құлдың бар денесін қылар азат.

Бағызи мағрифат дүр бұл сүренің
Оқыса ықыласымен әркім сөзін.
Бір Құдай ол пендеге мағрифат ғып,
Махшарда Рәсүл қылар оның жанын.

Сәмат деп бағзы айтты және
Бір кісі оқуды әдет етсе ғана.
Жоламай ол адамнан шайтан қашып,
Жақындай мәғар етпес әркез оған.

Бағзилар: “Нұр сүре” - деп, айтар мұны,
Бір кісі әдет етсе күндіз-түні.
Алланың фазылы бірлән ол пенденің
Көңіліне Раушан болып толғай нұры!

Құранның үшбу сүре нұры дұрлар
Бұл сөзді тәпсирлерде қылған изһәр.
Үш рет ықыласымен айтса оны,
Бір Құран оқып шыққан сауабы бар.

Құрмет қып, кім оқыса аузына алып,
Өлгенде қабірі тұрар раушанданып.
Қараңғы қабірінде осы сүре
Жарқырап тұрар дейді шамша жанып.

Көңілі кәпірліктен қауіп ойласа,
“Иманым аман болсын!” - деп ойласа,
Дүниеден ислам дінмен сапар шегер
Ауызын мұны оқудан бос қоймаса.

Белгілі төрт мұшаррап періште бар,
Әрбірі, әрбір іске дайын тұрар.
Алланың өмірімен бұл сүрені
Әрқайсысы маңдайына жазыпты олар.

Жеткізе алман, жетіліп айтып мұны
Артықша бұл сүренің қасиеттерін.
Мұбарак Лафзымен баян еткен
Расулдің білдірейін хадистерін.

Миғраждан келгеннен соң Расул барып,
Асхабқа сөйлегені аузына алып.
Мұшаррап періштенің зікір еткен
Естідім тәсбихтерін құлақ салып.

Ат қойып “Ықылас” деп бұл сүрені,
Тұрады таспих етіп, айтып оны.
Осыны көп оқыған үмбетіме
Сауабын бағыштайды оның бәрі.

Алла айтты:

-Иа, Мұхаммед, бұл бір хабар
Көресің көп Мұхарраб періште бар.
Әуелден ақырға дейін бәрі тегіс.
Таспих ғып бұл сүрені айтады олар.

Сол үшін тапсырамын мұны оған,
Фазылым түсер, махшарда оған.
Иа, достым, бұл сүрені көп оқыған
Сауабын бағыштаймын үмбетіне.

Махшарда мойнына алған жаралған жан,
Болғанда әркім өзі қалы бірлән.
Бұл құлым пенделердің Саттары боп,
Асады дәрежесі бар ғаламнан.

Дүниеде фазыл болған төрт кітап бар
Зәбур мен Тәурат, Інжіл, Құран олар.
Сипатын бір Құдайдың зікір еткен-
Олардың баршасында бұл сүре бар.

Бір рет кім оқыса шын ниетпен,
Сол болар тілегіне барып жеткен.
Айтылған Зәбур, Тәурат, Інжіл, Құран
Сауабы жазылады қатым еткен.

Миғражда Расул барған жаннатқа еніп,
Не түрлі тамашаның бәрін көріп.
Расулге сол жаннаттан ұшырасты,
Алдынан Идрис нәби қарсы келіп.

Расулге Идрис айтты:

- Ей, пірөдар,
Өлгенде пенделерге көп түр қатер.
Жан ашу, қараңғы көр, ғазап қабір
Таразы, кисәп, сүөд, рузи, махшар.

Расул айтты:

-Осының бәрінен өтіп,
Жаннатта сіз жүресіз сайран етіп.
Айтылған қатерлерден құтылдыңыз,
Мәңгілік мұратына кәміл жетіп.

Расулге, Идрис айтты:

- Жаннатта едім,
Айтылған қатерлердің бәрін көрдім.
Сүйтсе де сізге үмбет болмадым деп
Арман ғып талай рет ойлап едім.

Идрисқа, Расул икрам айтты сонда:

- Сайрандап жұмақ ішін жүрсің мұнда.
Білдірші маған соны, мақсатың не
Үмбеті Мұхаммедтің болуында?

Расулге Идрис айтты:

- Болсаң тындар,
Жаннатта бос тұр қанша жақсы орындар.
Кірмекке көңілім соғып жақындасам,
Мынадай сөзді маған айтады олар.

Дейді олар:

- Кіреміз, - деп, - келмеңіз сіз,
Мұхаммедтің үмбетіне несіп бізбіз.
Келгенше ол Расулдің үмбеттері
Еш адам кіре алмайды бізге әркез.

Мен айттым:

- Мұхаммедтің сіз үмбетін
Көрместен қайдан түсті бар химмәтің?
Қай түрлі құлшылықпен мұны тапқан?
Сіз маған білдір - делім - шарапатын!

Айтты олар:

- “Ықылас” атты бір сүре бар,
Кімде-кім көп оқыса салып ихрар,
Солардың кіретұғын орны — осы,
Жұмада және көппен оқығандар.

Олардың таудан үлкен сауаптары,
Айтуға таусылмайды жауаптары.
Махшарда көп халықтар жиналғанда,
Фазылымен кіргізеді біздерге оны.

Және бар Пайғамбардан бір хикаят
Оны да баян етіп айтайын жат.
Бір күні Алла Расулі асхабымен
Мәжілісте отыр еді жасап сұхбат.

Жәбрәйіл Хақ әмірі келді жетіп,
Расулге бұл сөзді айтты хабар етіп.
Иеменде сахибы дәулеті бар жақсы адам
Дүниеден үшбу күнде кетті өтіп.

Төрт жүз мың көктен енген періште бар,
Сап түзеп бәрі тегіс түр қаз қатар.
Иа, Расул, жылдам барып имамдық ет,
Баршасы бұл мәйітке жаназа оқыр.

Пайғамбар Жәбрәйілге айтты және
Қанша жол екі арамыз айтшы маған.
Жәбрәйіл Рәсулге айтты жеті жүз төш
Жол депті шақыр Ямин Мәдинаға.

Пайғамбар: “бісмиллә!” деп атып тұрды,
Жәбрәйіл жер тамырын тартып тұрды.
Пайғамбар періштелерге имам болып,
Барлығы ол мәйітке намаз қылды.

Сүһәл ғып Жәбрәйілдан сұрады Расул:
-Осынша ғиззат тапқан қалайша бұл?!
Аспаннан намазына Мәлік түсті,
Аллаға қай қызметі болып қабыл?!

Жәбрәйіл Расулге айтты:
-Иа, пайғамбар,
Мен сізге мәлім етіп айтайын жар.
Құрметке, міне, осындай ие болад
“Ықыластың тірлігінде оқығандар.

Сол үшін бұл дәулетті Алла беріп,
Намазын періштелер оқыды келіп.
Алланың уағдалы әмірімен
Сауық қып, сайран етер, жаннатқа еніп.

“Ықыластың күнде оқысаң он мәртебе,
“Аятүл күрсінің оған қоса жөне.
Пайғамбар қатарында орын берер,
Махшарда кәләм етіп Алла, әне!

Ол құлға риза болар бір Алламыз.
Шайтан әм мәғәр етпе оған әр кез.
“Кәһфң деген сахаба нәфіл еткен
Дәлелдеп хадиспенен айтылған сөз.

“Ықылас” атты бұл сүрені әркім көріп,
Оқыса ниет қойып көңіл бөліп.
Дүниеде ризығы көп болады,
Фазылы мен берекетін Алла беріп.

Құр қалмас бұл дәулеттен көршісі де
Ол-дағы азап көрмес жоқшылықтан.
Сүрені көп оқыған себебі үшін
Ол құлды жарылғасын Жаббар хақтан.

II. Тұспал өлеңдер

Соқыр, саңырау және жалаңаш

Жалғанда таппай бір жар жалғыз жүрдім,
Кез болмай мен иеме далаға үрдім.
Айтқанмен көп соқырға кім нанады,
Дегенмен жұрт көрмеген бір іс көрдім.

Болғанмен жүрген жерің мидай тақыр,
Таусылу жүре берсең бар ғой ақыр.
Болғаннан дүние- дүние әуел ақыр,
Бір үшеу жолдас болып келе жатыр.

Дүрбіден біреуінің өткір көзі,
Көрмейді дәнемені сөйтсе де өзі.
Қырағы құмырсқадай нәрселерге,
Онан үлкен зорлардан жоқ боп сөзі.

Мүлтік жоқ құмырсқаны көруінде,
Сұрасаң түгел айтып беруінде.
Онан басқа нәрседен түк көрмейді,
Кемдік жоқ жер-су басып жүруінде.

Құлағы тарс бекіген саңырау бірі,
Өлі емес, дені сап-сау, өзі тірі.
Дауысын дүңгірлеген естімейді,
Құдайдың соқтықса да көк пен жері.

Өзінде өшің болса, саңырауға ұрын,
Ұрынбасаң, білмейсің оның сырын.
Сыбырлап жасырып айтқан құпия сөзді,
Естиді құлақтыдан өбден бұрын.

Жалаңаш киімі жоқ енді бірі,
Ашылып көрінін түр ұят жері.
Етегі сүйретіліп келе жатыр,
Жаға-жең жоқ болса да, ол өңірі.

Суреті адамға ұқсаған, мінезі аңға,
Бұл үшеуін көрген соң қалдым таңға.
Дүние толды десем де жалған емес,
Тозаң бүрк-бүрк, жол үсті толып шаңға.

Үшеуі айрылмастан қосқан басты,
Бір жасап жалғандағы өмір жасты.
Елсізде көріп көзім тоймасын ба,
Соқыр, саңырау, бір тұттай жалаңашты.

Дөнеңе жоқ маңайында жалғыз қара,
Бір сайын өздеріне тиген дала.
Елсізде үшеуіне кез болған жан,
Бет-аузы кетеді де болып жара.

Жалаңаш киіміне тап береді,
Байқамай онда соқыр шап береді.
Бас салып керек, саңырау сабап-сабап,
Еріксіз-ақ киімінді ап береді.

Бой бағып мен анадай алыс тұрдым,
Бұлардың не қылғанын көзбен көрдім.
Не қылып, үшеуінің, не қойғанын,
Әр жерде әңгіме ғып, кеңес құрдым.

Соқыр айтты:

- Мен анық тұрмын көріп,
Бір адыр қол келеді сейіл құрып.
Саны сонша өзінің пәлен мың!- деп,
Бүлінді өз-өзінен құдай ұрып.

Онда саңырау дүрілдеп келді жетіп:

- Дауысын тұрмын, - дейді, - мен де естіп.

Ана екеуі айтқан соң жау жетті деп,

Жалаңаш жаман қорықты есі кетіп:

-Бұл жерден біз қашпасақ тұра көшіп,

Бір қуылса, соңымызға бұл жау түсіп,

Менің құрғыр қызығып етегіме,

Ұзынын қоймайды ғой алмай кесіп!

Соқыр тұр:

- Көрдім мен, - деп, - міне, - келді!

Саңырау тұр:

- Құлағым, - деп, - дыбыс берді!

Жалаңаш тұр, жан қоярға жер таба алмай:

-Айрылдым етегімнен мен, - деп, - енді!

Бұлар тұр даурығып осы сөзде,

Құдайдың құба жоны құла түзде.

Ес көріп, осыларды қара тартқан,

Ойласақ, шайнам ғақыл жоқ қой бізде.

Не көрді, дәнеме жоқ үш албасты,

Жалаңаш “жауң деген соң тұра қашты.

Жөнелді ес жоқ, түс жоқ одағайлап,

Жол берсе, кірер еді жердің асты.

Үшеуі шығып кетті елден безіп,

Қашумен жау жеттілеп тау-тас кезіп.

Қарны ашып, қалжырайтын мезгіл болды,

Түңіліп, тірліктен күдер үзіп.

Елсізге бұл үшеуі шығып кетті,

Арада бірнеше түн, күндер өтті.

Әуре боп бір үш ақымақ қаңғып жүр деп,

Кім бұған даярлайды шай мен етті?!

Бірталай таныс болды көріп жерді,

Бұлардың сыбағасын аштық берді.

“Пәлі, біз мұнша неге бүліндік? “, - деп,

Бірінен айдалада бірі көрді.

Саңырау айтты соқырға :

-Қылдың, -дейді,

-Ойлағаның осы еді, тындың!-дейді.

-Көрінбеген нәрсені көрдім деумен,

Айдалаға қаңғытып қырдың!- дейді.

Соқыр айтты саңырауға:

-Емес пе ең сен,

Демеп пе едің дауысын естідім мен?!

Көрмесем де көрдім деп жеңіп жүрген,

Емес пе едім белгілі бекбике мен?!

Жалаңаш айтты:

-Екі ит не еттің?-дейді,

-Алып шығып елсізге кеттің!- дейді.

-Бірің көрдім, біреуің естідім деп,

Зәремді алып түбіме жеттің!- дейді?

Онда екеуі шап берді жалаңашқа:

-Табылса ортақ боласың даяр асқа.

Елден бұрын алақтап тұра қашып,

Нең бар еді сонда артық бізден басқа?!

Жалаңаш екенінді жұрт көріп тұр,

Мені алар деп келсе жау қылдың ғой қор.

“Етек -жеңім ұзынң,- деп мақтанасың,

Киім жоқ, етек-жеңің қай жақта жүр?!

Өңірменен тауып-ақ жаға-жеңді,

Жұртқа айтсайшы сонан соң “етек кенді”.

Киімің жоқ үстінде тонайтұғын,

Жау алғанда, алады сенің ненді?!

Жақ-жақ болып үшеуі қылды керіс,

Ауыр тилі бұларға енді жүріс.

Басы жұмыр пенде боп жаралған соң,

Білгеннен, білмегеннен өтер бір іс.

Көп сөйлеп қызыл тілім болып тұр ій,

Бардан-жоқтан сөз қылып, шертемін күй.

Жолаушы өткен - кеткен паналайтын,

Бұларға кез болыпты кең сарай үй.

Бұл үйге кіріп келсе бұл үш батыр,
Дәнеңе жоқ, бір мүжілген жемтік жатыр,
“Аш атасын танымасң- деген сөз бар,
Аузына не тисе де балдай татыр.

Бір жемтік тақыр тиді болып қалған,
Талай қарға-құзғындар ауыз салған.
Ауыз жарыр еті жоқ бір қу сүйек,
Үшқан құс, жүгірген аң қорек алған.

Елсізде кез ғып құдай душар еткен,
Болмайды аш, душар боп бұған жеткен.
Құста сұңқар, болмаса аңда арыстан,
Кем шығар бұл жемтіктен татпай кеткен?!

Сатусыз табылған соң бостан-босқа,
Қылуға ортақ қимайды қас пен досқа.
Кететін көрінген ит бір кеміріп,
Бір жатқан ортақ жемтік ит пен құсқа.

“Құс пенен жоқпыз ба,- деп,- бір ит құрлы?!”
Кешкен соң бастан заман қилы-қилы,
Сактаулы сырбазының етіндей-ақ,
Бас салды көрген соң-ақ бұл үш сорлы.

Тұяқты арыстандай серпіп салып,
Жегендей жаңа тоят қолдан жарып.
Кенелді емін-еркін тиіп қолға,
Бас салып бір жемтікті ортаға алып.

Жерге ет жоқ ауыз жарыр, ал кемірді,
Тас, ағаш шайнағандай ол темірді.
“Қарыны қайғысыздың тоқң,- деген бар,
Жеуменен емін-еркін құп семірді.

Жарасып енді қалжың-ойындары,
Ашық боп бір-біріне қойындары.
Ыңкылдап тойғандықтан жүре алмайды,
Жуандап бордақы иттей мойындары.

Көрісіп бір жемтікті жұрт пен елдей,
Ойына онан басқа дәнеңе келмей.
Зорайды денелері өсіп әбден,
Жуандап, күжірейісін, болып пілдей.

Өлгенше жеуден аузын тыймас болды,
Еш досқа, туысқанға кимас болды.
Соншама семіздігі шектен асты,
Отырған үйлеріне сыймас болды.

Бұл дүние бір күн базар, бір күн мазар,
Болам деп әр күн базар, содан жазар.
Өзі бай, өз үйінде өзі батыр,
Үй түгіл, сыйып жүрді жалғанға азар!

Ойда жоқ шығуға үйдің есігінен,
Жалғанның тырп етпеске бесігінен.
Кеткенін шығып не ғып білмей қалды,
Бір жапсар үйдің титтей тесігінен.

Үшеуі басын қосып келген бірден,
Сөз есті жиһан кезіп жүрген ерден.
“Есіктен сыймаймыз гой!” - деп жүргенде,
Иненің жасуындай шықты жерден.

Жөнелді бір қайырылып тілге келмей,
Болдырып тұрып қалды шаппай, желмей.
Есіктің бар- жоғын да байқай алмай,
Кеткенін қайдан шығып қалды-ау білмей!

Жолаушы жатқан өтіп, бұл бір- тесік,
Шығады мыңнан біреу тауып есік.
Біле алмай қайсысынан шығарымды,
Болып тұр мұны айтудан тілім кесік.

Келмейді тіпті шыққым, салса өзіме,
Көрініп екеуі де тұр көзіме.

Жүрген соң оз тілімді өзім алмай,
Сүйсініп құлақ салсын кім сөзіме?!

Бұл сөзге түсірейін түстей жорып,
Түсірмесем, шаршайсың дымың қорып,
“Біз үйден кетпейміз”, - деп отырғанмен,
Ажал тұр алдымызда бізді күтіп.

Десеңіз, бұл қай тесік, өлім жолы,
Тұрсың ба көзің барың көрмей соны?!
“Өлім жолы иненің көзіндей”, - деп,
Аятпенен айтып тұр құранда оны:

С. Торайғыров
атындағы ПМУ-дің
академик С.Бейсембаев
атындағы ғылыми
КІТАПХАНАСЫ

“Кім тұрар өзін-өзі тыйып?” - деген,
“Жалғанды кету қиын қиып” - деген.
“Өлім жолы иненің жасуындай,
Түйе болса, кетеді сыйып!” - деген.

Бәрі де келген жанның кетіп жатыр,
Не пайда бұл жалғаннан өтіп жатыр.
Үш ұйықтаса ойда жоқ бір тесіктен,
Қанша керуен шұбырып өтіп жатыр!

Басты бір көтеру жоқ, ұйқы басып,
Оятар еріксіз бір күн ұйқыңды ашып.
Бар бол, жоқ бол, айқасып сол тесікпен,
Бір қалыңдық ойнарсың қол ұстасып.

Манағы үшеуі кім еді болған жолдас,
Ондай болып бас қосса ешкім оңбас!
Бірі хырыс дүние еді, көзі соқыр,
Болған оңбас соқырмен айлас, мұңдас.

Хырыс дүние кеткен соң көзді жауып,
Оңай емес енді алу жолды тауып.
Халықтың ғайыбын көруге бек қырағы,
Бір алуға бетіңнен итше қауып.

Керек істі көрмейді өз басына,
“Соқыр” - деп, салдым соны сөз басына.
Дәнемені өз көзі көрмеген соң,
Жұқтырар соқырлығын жолдасына.

Күн ашылды , көрінер енді бойың,
Асықпасаң өзір тұр, міне, тойың.
“Керең саңырау- дегенім- құлағы жоқ” -
Таусылмайтын ұшы жоқ ұзын ойың.

Бәрін өзім білдім деп жүреді сол,
Жан жоқ боп ақыл, ойға өзінен мол.
Өз жанынның пайдасын естімейді,
Естір болса, жүріс бар- бір сапар жол.

Бұл сөзімнің балы бар, уы аралас,
Ойлаймысың бір іске деп жарамас?!
Келіп пе едің жалғанға киім киіп,
Тумап па едің анадан сыр жалаңаш?!

Сыбағана тұрған жоқ киім тиіп,
Бәрін тастап кетесің бір жерге үйіп.
Жұрт есіркеп үш қат бөз орамаса,
Киімің жоқ кететін тағы киіп.

Бірталайға санасаң келді жасың,
Шөпке тұрған қырау ма баста шашың?!
“Ұзын- деумен етегім!” - өтті өмірің,
Ойда жоқта тіпті тұттай жалаңашың!

“Менікі!”-деп меңгеріп бұ жалғанды,
Келтірем деп ыңғайға ойға алғанды,
Көрінгеннен қызғанып алып қашып,
Талай көрдің дөнеңе жоқ құр қалғанды!

Дүниеқордың болады екі бауыры,
Санырау, соқыр, жаңғырыққан күнде даулы.
Күнде үрейі ұшады зәресі жоқ,
Қызылбас пен қалмақтай боп өз ауылы.

Қаламның жарып ішін, ұшын кесіп,
Кигізген қара сөзге киім пішіп.
Заты -Арғын, нәсілі- қазақ, ұраны- алаш,
Көпеев- фамилиясы, Мәшһүр -Жүсіп!

1906 ж.

Нәпсі аждаһа

Дүние, ойлай берсем, жалған дейді,
Әркімді әлекке тек салған дейді.
Дүниені өле-өлгенше қуып-қуып,
Ауызы аңқиып [құр босқа] қалған дейді.

Хикаят сөз бастайын әуел бастан,
Бұл күнде жүйрік қайда таптан асқан?!
Сөзімді құп тыңдайтын ғазиз болса,
Хикаят сөз жазайын біраз дастан.

Заманды жылдан-жалға қуландырды,
Бойыңды алтын-күміс буландырды.
Келгенде жүз-тоқсанға бір өлім бар,
Көзіңді әлі-ақ бір күн суландырды.

Дүниеден неше-неше өтті-ау жандар,
Кұдайдан зар жылайды қорыққандар.
Кеудемде түрлі-түрлі уақиғам бар,
Айтайын, тындасаңыз, жарандар!

Өтіпті бізден бұрын мұрсалдары,
Дүниеден өтпеймін деп соның бәрі.
Қызығы бір күнгідей болмайды екен,
Патшалық, тақта тұрып, құрсаң-дағы!

Арасы — топырақ пен алтын, күміс,
Ағаштың бәріне де бітпес жеміс.
Біреу-бай, біреу-жарлы, біреу-кәріп,
Дүниені жаратқан жоқ тіпті тегіс.

Алтыннан жер астында кімге пайда?
Дүниеде ажал келсе, болмас айла,
Болмағың жақсы-жаман Қүдіреттен,
Шөп шықпас, су жүрмесе терең сайға!

Біз-түлкі, ажал бүркіт қоймайтұғын,
Нәпсіміз- бір аждаһа тоймайтұғын.
Күнәмыз- мықтап тиген ол- бір киім,
Нәрсеге одан басқа болмайтұғын!

Тіліміз- өткір қылыш қойған қайрап,
Жұтады отыз тісің, нәпсің шайнап.
Тамырың алпыс екі-жіп секілді
Бекітіп дүниені қойған байлап!

Толқын

Пәленің басы-хазірет мешіт баққан,
Ораза, намазшылар оған жаққан.
Заман түрін танымай әуреленген,
Мерт болар арыстандай Айға шапқан.

Әр тұста қилы-қилы заман өтті,
Су тасыды, көп толқын қайда кетті?
Кеткен толқын өз-өзінен кете берсін,
Желмен қуып, толқынды толқын жұтты.

Дария ағызған өркімді толқын айдап,
Ер басына күнелтпек бір сал байлап.
Толқын жайын билмеген қырсықтылар
Салы суға кетпекші, соры қайнап.

Өтіп кеткен толқынды күтпегендер,
Жоктап, көксер зейіні жетпегендер.
Қандай жақсы дәуренмен өмір сүрер:
Салы суға бұзылып кетпегендер.

Бұрынғыны көксеумен ауыз ашпа,
Тозығы жеткен жолға аяқ баспа!
“Мен баяғы болам!”-деп, әуреленген
Жансыз жарымеспенен араласпа!

Алла адамды жаратты артық зерек,
Өзгеден ерекше қып окшау бөлек.
Ақылына сыйғанды алып ұста-дағы,
Ақылға сыймағанды қылма керек.

“Баяғыда болыпты Адам-ата,
Мен— адаммын: сол болдым!”- деу зор қате.
“Оқу бар, молда барң,-деп, алас ұрып,
Уыз жаста болдық қой көп миқата.

Күндіз бен түннің айырмасы

Жалғанның тозақ пенен бейіші бар,
Бір күн тыныштық, кей бір күн кейісі бар.
Кейісі тозақ болғанда, тыныштық- бейіш,
Міне, осындай муафық келісі бар.

Таң атып, күн шыққан соң, тыныштық кашар,
Бай, жарлы,- бәрі отырмай, тыпырласар.
Жоқ жүрер кешке ішіп-жер ауқат үшін,
Бай да отырмас: “Бар ғой,-деп,- ораза ашарң.

Дені сау жан талпынып қыбырласар,
Білінбей кімнің байы, кімнің нашар.
Біреу өзін бұқтырып жер түбіне,
Біреу өзін әуре ғып аспанға асар.

Ақшалы бай жүреді төмен бұғып,
Қолдан кетсе бір тиын, жаны, жаны шығып.
“Көрінген жан бір нәрсе сұрайды ғой!” -
-Деуменен өзін-өзі інге тығып.

Елден-жұрттан дүниесін қашырғаны:
Өзін-өзі түнекке жасырғаны.
Кедей байдан тіленіп борыш алғаны:
Өз-өзінен дарға асылғаны.

Бү дүние құтқармайтын тозақ болды,
Бейнеттіге, құрғыр, күн ұзақ болды.
Дамыл, тыныштық бір жанда болмаған соң,
Есебі күндіз өзі тозақ болды.

Түн қандай?

Түн болса, алар тыныштық біраз жатып,
Шаршағаннан сілесі әбден қатып.
Қол-аяғын ұйқы жау жіпсіз буып,
Серейтіп алып соғар табандатып.

Бай, жарлыға, - бөріне бірдей ұйқы,
Жым-жырт болар күндізгі ұйқы-түйқы.
Жан біткен жерге жамбас (жанбас) жабыстырар,
Жалғызы жоқ күндізгі қықы-жиқы.

Ұйқыменен болады бәрі де мас,
Мастықпенен жастыққа қояды бас.
Түн-бейіші жалғанның: білген жанға,
Тағы мұнда және бар бір дәурен жас.

Көзтанысың кез болса көш-жөнекей,
Сүйіп алсаң, суырылар тіл-көмекей.
Түсін ашпай қояйын ендігісін,
Ағызбайын аузыңнан құр сілекей.

Мұнан да бар қасыңда жақын тозақ,
Қоймағанмен не керек атын тозақ,
Екі көңіл бір жерден шықпаған соң,
Әр мінезі замабірир, қатын тозақ.

Мақал бар: “Бай жұмақты алар сатыпн.
Онан соң көзге түсер, таңдай атып.
“Қыздың байы- жылқың,- деп айтпады ма,
Жылқы жоққа- күлкі жоқ: қалар жатып.

Адамзаттың арқауы мал боп кетті,
Мал біткен соң, желкелер жал боп кетті.
Ойын менен күлкіден жұтап бұл жұрт:
Қыздар-кемпір, бозбала шал боп кетті.

Бұл күнде ойын-күлкі қалды жастан,
Туғанға-той, өлгенге жұрт қалды астан.
Қыз қайсы, кемпір қайсы, - белгісі жоқ,
Шыға ма, ұрсаң дыбыс, кара тастан?!

Қыз деген тұрушы еді көзі күліп,
Сырынды ішіндегі айтпай біліп.
Түйеше құр қаңқиған бойы бар да,
Ойы жоқ шөккен жерде қатады өліп.

Жан біткен құр қақиып қалды ағаштай,
Басында әр моланың тұрған тастай.
Бозарып- тозған ескі шүберектей,
Қуарып, қатып, сынып қалды-ау жастай!

Болады қуыршақтай құр киінген,
Көркі қайда- көруменен көз сүйінген?!Жан біткен бұл заманда болды терек,
Қайың, тал қайда көрдің басы иілген?!

Кетесің: “Не көрдім?”- деп, ай, өмір жас?!
Жатсаң, ұйқы- жұмысың; оянсаң- ас!
Не керек- болғаныңмен- болат (полат), құрыш,
Оты бар – болмаған соң бір шакпақ тас?!

Жан қайда қайнап тұрған көзінде оты?!
Қант үшін қақсап өткен сайрап тоты.
Тас табылса, қылмас ем қуды керек,
Орыстың тұрса-дағы аңдып соты!

Жүйріктің алу үшін ащы терін,
Тер шыққан соң тарқатар іштің шерін.
Гүл жүзді, шырын сөзді наз ниннан,
Сөз қозғап, кетпейік көңіл кірді.

Қапалық , шығарайын сені қуып,
Болайын мен қыршын жас, қайта туып.
Береді кім тазалап, жуып аппак,
Алмасам көңілім кірін өзім жуып?!

Белгілі жоқ екені жұртым-елім,
Болып тұр білгіштігім- менің мінім!
Тікенсіз гүл, заһарсыз бал болған ба,
Көңлімді көтерсейші, жақ пен тілім!

Жерде бір жан қылмады мені керек:
“Сен неге боласың,-деп,- мұнша зерек?!”
Ағаштың жеміс берген өзі-ақ едім,
Емесім белгілі еді менің терек.

Жоғары көтере алмай қалдым басты,
Иттікпенен (итлікбенен) өткізіп өмір-жастан.
Жемісіме қызығып бала-шаға,
Алып жеуге – жіберіп тұрды тасты.

Жемісімді түсірді таспен атып,
Әркім ауқат кешірді пұлдап сатып,
Бағар-қағар жанашыр жоктығынан,
Жаз(иаз) шілдеде сарғайдым мұздап қатып.

Күміс теңге қалтада, қапта-көмір,
Қанжар болмас- төс балға көрмей темір!
Қадірлі иттен құны кем айырбаста
Қос жүген, қос атпенен өткен өмір.

Толып жатыр әртүрлі іште жара,
Табак қайда тартылған саған дара?!Жан біткен екеу ара, үшеу ара,
Ісіне Тәңірім қылған бар ма шара?!

Жабығып, жабырқама, көңілім, жасып,
Өзіңді түншықтырма өзін басып!
Алсайшы аузың дәмін, сөйлеп біраз,
“Биыл (биғыл) жыл, болакейге- басып-басып “.

Ерігіп үйде отырып, пысады ішім,
Болсайшы тіліме не отыз тісім!
Сақтауға адамға айтпас сырды ішіме
Барады күші асқаннан, жетпей күшім!

Шерімді тарқата алман айтып сөзбен,
Ай басын қосар екен қай күн бізбен?!
Дыбыс жоқ ләм-мим деген ауыз тілде,
Телеграмма, телефоным көзге-көзбен!

Айда- бас бар, ауыз бен тіл бола ма,
Өз тілің өзіңе жау ел(зіл) бола ма?!
Бейпіл жас ағып козден жылауменен
Сай-сайдан ағып дария сел бола ма?!

Мен ғашық уыз жаста болдым Күнге,
Күн қашан тілінді алып, жүрген жөнге?!
Нәрсеге пайдасы жоқ болып құмар,
Килігіп неше қабат қалдым түнге.

Бойыма бір сінбеді асым тарап,
Құрғыр, күн батып кетіп, қалды харап.
Жете алмай Күн артынан қанша қуып,
Қадалып қала қалдым көкке қарап.

Тұрумен көкке қарап көрдім Айды,
Аймен ойнап асықты, алдым пайды.
Телміріп Ай бетіне қарауменен,
Онан басқа нәрседен көзім тайды.

Ай-аспанда, мен жерде болдым құмар,
Құмарлықтан емеспін көзді жұмар.
Түн болса, ұйқым қашқан соң, ұйықтатын -
Кітап қарап, ақтарып, тактым тұмар.

Анда-санда көрініп қалады Ай,
Ай көрінсе, болады көңілім жай.
Жердегі, не көктегі Айға құмар
Қылып қойған, жаратқан Құдайым-ай!

Қадалумен қарасам мен құмартып,
Аспандағы Ай нұры өседі артып.
Толып жүрген қазақтай жай қарасам,
Жабыланып тұрады кірбің тартып.

Менің көңілім әрқашан Айда болған,
Өзге жұлдыз, кәне, Айдай қайда болған?!
Сүйегіммен кетеді өлсем бірге,
Он бесімде бұл мінез пайда болған.

Жұмысым жоқ аңқиған ауыз, тілде,
Ұстасумен кетеді қолым белде.
Шығармаймын сыртыма, біледі ішім,
Айдың көңілі қалты жоқ анық менде.

Анық байқап қарасаң, Айда жүз бар,
Кәдуілгі адамдай екі коз бар.
Тіл мен ауыз бар-жоғы есеп емес,
Көңілден-көңілдерге (көңіллерге) тілсіз сөз бар.

Екі көңіл арасы- қара жол-ды,
Күндіз-түн қатынасады онды-солды.
Болған үшін басында мұң менен зар,
Бір күн қылдай жіңішке, бір күн толды.

Мұнда отырып мен толсам, Ай солады,
Екі басы иіліп, жай болады.
Салы суға кеткендей, мең-зең болып,
Жай ұшып, баяу тартып, жай қонады.

Ашылса, өз-өзінен ұйқым шайдай,
Бөгеліп нашарлансам, тартқан жайдай.
Ай толып аспандағы шараланып,
Көркейер он төртінен толған Айдай.

Басына түспегендер таныс емес,
Жел тұрса, ұлдейтін қамыс емес.
Арамыз болғанменен жер мен көктей,
Екі көңіл арасы алыс емес.

Бұлт бар өркеш-өркеш мұнарланған,
Көңіл бар көктегі Айға құмарланған.
Меңдей бұлт, көрінбей, бетін басса,
Түлкідей бүркіт алған, жұмарланған.

Мен- жерде тырп етпейтін темір қазық,
Бір жолғыр қойдым қадам мидай жазық.
Бұлттан бір серпіліп түссең көзге,
Болады бір көргенім- мың жыл азық.

Дәрі емес-ішпек, жемек маған тамақ,
Жемеймін мен ас салып қылып табақ.
Болады айлық азық, жылдық үнем,
Жүзіңнен алып қалсам жалғыз сабақ.

Құмарым менің жастан - ғылым, білім,
Айтпасам да бұл сырды біледі елім!
Су ішсем ауыздықтан, қанар мейірім,
Сол үшін басқа сөзге бармас тілім.

Не түсер көктегі Айды алғанменен,
Шын болмас, айланбан, жалғанменен.
Күдер үзіп, түңлу жоқ қой менде,
Ала алмай оны тағы қалғанменен.

Телмірдім тек күнбатыс Айға қарап,
Мен Айға телмірмеймін жайға қарап.
Асық ойнап, пай салдым Ай болсаң да,
Алатұғын отырмын қайға қарап.

Мен жидым азаптанып асықты елден,
Көп алдым сыбағаны күн мен желден.
Бір пай бермей кетпейсің, әуре болма,
Пайым бар алатұғын ауыз, тілден.

Болмаса, арықтайсың құрып қаның,
Таларсың алшы түссе, қойған “ханыңн.
Пайдың құны түбінде жан болатын,
Құтылар пай берумен менен жаның.

Құдайдың мейірі тасып қылған тойын,
Шаттықпен(шадлықпен) өткізейік қылып ойын.
Көңілдің желпінетін бір жұмысы-
Хырарыт ғарызиа күшті қойын (құйын).

Отырып өз-өзінен көңілім соқты,
Ішпей-жемей, өзімен өзі тоқ-ты.
Деген соң: “Онда улаз мыһрираң,
Көргім келмес бейіште тіпті жоқты.

Жағадан сап еткен соң қалдым сасып,
Еінқайда жүре алмастан аяқ басып.
Ұзын жас жасауменен боп қалдым кез,
Құтылам мен ақпаннан қайда қашып?!

Арман не кетсе басың мұндай жолда,
Созса қол жетпейтін тас жатса қолда?!

Харап жыр иа менен боп бір атпақ,
Саламу сол атсал болсаң сонда.

“Душпанға таба болмай, күлкі- доска”,
Муафық қағидаға болсаң нұсқа.
“Мүсих мұхамул болам деп жүрген жандар,
Тінүйін мен Зафадай қалса босқа.

Аузың түшпир қызғалдақ басын шалсаң,
Алабота оттама, маған салсаң.
Көғарайға бауырыңды төсеуменен
Зарип иғырыптан әмір алсаңн.

Мұндай махыраб табылса түзеп жүзін,
Онан алып қала алмас ешкім өзін.
Азан төкпір қирадет сәлемі жоқ,
Кірісерсің намазға сәждесі ұзын.

Әлі-ақ жоқ боп қаларсың тіл менен жақ,
Қашан жоқ боп қалғанша қимылдап бақ!
Мейман болып тойыңа келіп тұрмыз,
Көңіліміз бар тоюда, жарым-Хак!

Болмаған соң жалғанда көңілдер (көңілдер) шат,
Жес жейтұғын шаттықтан (шадлықтан) ариды ат,
“Кім алады өзімнен басқа?!”-дедің,
“Арық болса,- дедің ғой,- өзіме сат!”

Тақатымды тақ қылды- қолда жоқтық,
“Бай-бір жұттық, батыр бар бір-ақ оқтық”.
Хатырымды бір есен (пір ишан) қылмай Алла,
Сатқаным сол- көңіліме берсең тоқтық!

III. Сапар өлеңдері

Ташкент сапары

Жіпттер, өлмеймін деп , қапы (ғапыл) қалма,
“Іздеген табылмас!” —деп, ойыңа алма.
Жетелі ақыр бір күн іздегенге
Құдайды бір жаратқан естен салма!

Ертеңмен дүйсенбі күн атқа міндім,
Араға сол бір қонып Шатқа келдім.
Кеудеме Құдай өнер берген шақта
Бетіне ақ қағаздың аташа желдім.

Онан Семізбұғы- қорық (құдық) қондым,
Жүре алмай сол бораннан төрт күн тұрдым.
Өзіме тәңірім өнер бергеннен соң,
Жерлерде мен осындай кеңес құрдым.

Бет қойдым онан шығып Ерейменге,
Бергендей тамақ тауып кедей кімге?!
“Құрт болған сиыр етін жеймін десең,
Түс!” –дейді, сөйлес қылсаң сол әркімге.

Қаракесек, Сүйіндік- жайладым тел,
Бес баласы Мейрамның- дария көл.
“Құрт болған сиыр етін жеймін!” - десең,
Бозбала, қыс болғанда, Ереймен кел!

Жолымда қала берді Байбек аулы,
Неше жыл Кәрібаймен болған даулы.
Намаздыгер, намазшам арасында
Аралап өте бердім тамам тауды.

Бір ниет талап ойлап міндім атқа,
“Барсам,-деп,-иншалла, зиаратқа!”
Жағдайсыз ауылдарға мен қона алмай,
Тау асып, барып жаттым Қарашатқа.

Қонаққа жоқ ел екен жайы, күйі,
Құрысын: қарын-әйнегі, шымнан үйі.
Мейманға төбесімен тік тұратын
Қоскелді: жаңа болыс Баймен үйі.

Үй екен әр нәрсесі салтанатты,
Келіні - ас қылатын қолғанаты.
Баласы-біреуінен біреуі артық,
Әлікей жас мырзасы Керей атты (атлы).

Керейден сол бір нияз алдым теңге,
Тиын жоқ қара күреш онан өнге.
Құданын күдіретіне қарасаңшы,
Бел асып шығып кеттім дөңнен-дөңге.

Мәшһүрдің қараңыздар қызығына,
Бір түрлі жүрісінің бұзығына.
“Тәуекел, Тағала Алла, өзің бер!” -деп,
Жыланды барып қондым мұжығына.

Атқа-шөп, самаурын готов етті,
“Адам, - деп- талип ғалымң- сыйлап күтті.
Тік тұрды үй-ішімен теп-тегіс (тіпа-тегіс),
Құдайым күтпина алып рақым етті.

Мұжыққа болдық қонақ тіл білмеген,
Кәріп (ғарыб) бас тіршілікте не көрмеген?!
Құданың құдіретінің шеберлігі-
Не білсін үйде жатып, жол жүрмеген?!

Жұма күн қонып шықтым Дауылбайдан,
Жүре алмай серке сойды жүрген жайдан.
Бәрінен ерте күдер үзген бір ел:
Қант, қаймақ, қара шай, сары майдан.

Шай іштім ертең келіп Жылқыбайдан,
Мезгілсіз жаман уақытта шықтым қайдан?!
Сүйіндік, айналайын, сенен кетіп,
Көже мен құтылмадым такты шайдан.

Онан соң барып қондым Сексенбайға,
Қандырды қос самаурын қойып шайға.
О дағы: “үш теңгең –деп нияз берді,
Қалған жоқ қарап тіпті босқа жайға.

Салғасын түзу жолға Тәңірім бізді,
Аяқ-қол, сегіз мүше, біреу көзді.
Баласы Баймен қажы-Бекмұхаммед,
Айтайын әңгіме қып онан сөзді.

Үйіне келіп түстім, уақыт-бесін,
Құдайым түгел (берсін) әр бір несін.
Қуандық-Сүйіндіктің бір үйі екен,
Айтайын, жұрт біледі оның несін?!

Жібермей сол екі күн қонақ қылды,
Жайымды жүрген-тұрған сұрап білді.
“Тұрсаңыз Қараөткелде келіп тұр!”-деп,
Бір ашке және үш теңге ақша берді.

Қайрадым сол арада жолдасымды,
Тапсырдым бір Құдайға мен басымды!
Айрылып ел-жұртымнан, болсам кәріп,
Құдайым көрер ме екен көз жасымды?!

Бауырсақ, қоңыр шолақ елемеген,
Жалғанда, ауыз байғұс, не жемеген?!
Құлболды, қош-аман бол, қайран жұртым,
Көтеріп көп назымды еркелеген.

Жақсыбай- дұға қылдым-қажы орнына,
Жасырып кететұғын мен сорлы ма?!
Бір теңге баласынан болды ниғам,
Келмейді тамам Айтбай сөз формына!

Саһурат қонақ қылды ертіп келіп,
Ғылымның тәрбиесін о да біліп.
Бір теңге қырық тиын нияз қылып,
Жөнелтті керек-жарақ нәрсе беріп.

Қалтама ақша түсті сегіз теңге,
Жібердім мен көңлімді молдық кеңге.
Құданың күдіретіне сүйенген соң,
Бел асып күннен-күнге шықтым дөңге.

Күтінбей үйден жайсыз шыға қалдым,
Мұнымен Қараөткелге тура бардым.
Сапардың лауазымы қылайын деп,
Сол жерде керек-жарақ нәрсе алдым.

Қараөткел қаласында үш күн жаттым,
Әр жердің мен осындай дәмін таттым.
Жер-таға шегедей- мұз боп қалып,
Атымды ақша беріп тағалаттым.

Тұтатса мерген білте, шакпақ шағып,
Бір Құдай оққағар бол, өзің қағып.
Періште, қағаз, сия қылма шығын,
Тұра алман мен аузымды тіпті бағып!

“Той” - деген соң

Жылым-кой, алпыс алты- тұрған жасым,
Ағарған көп сөйлеумен сақал-шашым.
Жүруден аяқ-қолым жалықса да,
Кез екен домаланып жатпай басым.

Кереку бара қалдым қаласына,
Көп бас қосқан жанталас арасына.
Паромның душарластым тап өзінде,
Ол Нажмалдин хазіреттің баласына.

Жан екен өзіне де Құдай берген,
“Құтылмас- деген сөз бар, - иман ерден!”
Ұшырастық Үркер айдың тоғысындай,
Танысып, шұркырасып көрген жерден.

- Жігіттер, бір шабыстан танба!- дейді,
- Бұл кісі келсе, бөгеп қалма!-дейді.
-Күнінде олай-бұлай қырық өтсе де,
Бір тиын мұнан былай алма!- дейді.

Біліскен жан емеспіз бұрын көріп,
Елжіреп іші-бауырым кеттім ерін.
Аруағы атасының желеп-жебеп,
Түр екен өзіне де Құдай беріп.

Атандым жұртқа Мәшһүр құлын жастан,
Сөзім бар алты алашқа болған дастан.
Беретұғын құлына Ием Жаббар
Үйіп-төгіп береді әуел бастан.

Дүние-базар: құрылған ісі-сауда,
Құс торда күн кешкен, балық-ауда.
Бұл хазірет Бұхардан келіп әуел,
Бірер жыл тұрақ қылған Баянтауда,

Сонда біз бала екенбіз табан бесте,
Алдына алып, жүгінтіп ерте-кеш те.
Ағузы бісмілланы үйретіпті,
Дүр тасы бұл қалған сол біздің [есте].

Сонда мен Шар кітаптан алдым сабақ,
“Бітта микуанемң —деп, бекем шығыс қа[лап].
Садапқа дүр төгіліп, орнын тауып,
Өмір-азық, таусылмас, болды тамақ.

Сонан соң мен көркейдім қандай болып,
Ағарып апшақ атқан таңдай болып.
Аузыма ағузы бал боп жұғып,
Күні өтіп үймелеумен шыбын қонып.

Бұл сөзді әшкерелеп халқыма айттым,
Әр жерде қосып атын қалам тарттым.
Бұрынғы (мұрнағы) жыл-айында марапазан (жарапазан),
Басына бір жұма (жұмға) күн барып қайттым:

-Атаңның шәкіртімін, атым-Мәшһүр,
Сен жақсы боп туған соң ашыл[сын] сыр!
Тәңірі берген айрылма бір қалпыңнан,
Осы жақсы аталған қалпың[да] жүр.

Естідім: жазғытұрым қылыпсың той,
Екі өгіз бен сойыпсың жетімек қой.
Қолы ұзындық белгісі- той-тамаша,
О да бір Құдай берген абырой ғой!

Кетесің кезендессең бір шалдырмай,
Анау-мынау жаманға сыр алдырмай!
Тойыңа шақырыпсың атын атап,
Қаржау менен Күшіктен жан қалдырмай!

Жұрттың басын қосыпсың жиын-тоймен,
Талаптанып зорайып үміт оймен:
“Қалай маған бостан-бос құр келеді,
Біреу жетек, келер-деп,- біреу қойменң.

... “Той”- деген соң, келіскен желе-шаба,
Тайлы-таяк, қалмастан бала-шаға.
Өлшеп қолдан қойғандай- үш шелектен
Қымызы бар ішінде бір-бір саба.

Жілік салдың сабаға үш кез ақтық,
Сырттан санап тиынды біз де шақтық.
Қалай жүйрік саудаға өткерілген,
Тиын артық жібермей қылған сақтық,

Түбі Қаржас- Қазықбай шығарды үнін:
-Үйден ал,-деп, балаға арнап құлын.
Ішіп-тышып жөнелді Қаржау, Күшік,
Бірде-бірі шығармай бұзау тілін.

Үйректей жүзіп, қалқып қаздай ғана,
Өз қылығы өзіне аздай[ғана].
Тағы онымен қоймайды еркелікті:
-Түк алмастан өткіз-деп, жаздай ғана!

Кім біліпті мұндайын мұнан бұрын,
Қаржау менен Күшіктің білдік сырын.
Енді менің- білгенге айып емес,-
Теріс айналып кетуім, қарап қырын!

1924 ж.

IV. Арнау-жоқтаулар

Миркамалалдин ишанға

Пірлерден зат едіңіз тиген назар,
Тамаша жүрген жерің болған базар.
Қасиет кәріптіктен (ғарібліктен) пайыз тауып,
Тәбиб болдың дауасыз дертті жазар!

Бұйрықты түз несібе адамды айдар,
Барады күн-күн өтіп, жыл мен айлар.
Табылар, барсаң қайда іздегенмен,
Пайыз абад патих абадтай шәриф жайлар?!

Жастықта сіз де, біз де көрдік оны,
Дариға, сондай жайлар енді кәне?!
Парат саледе наурыздама той тамаша,
Ғажап- жай Бұқараның рүкістаны.

Кәпір мен мұсылманның шекарасы,
Әдептік, барша пақыр бұқарасы.
Көрінер — көз ұшынан сағымданып,
Арық пен мешіт- күллі мұнарасы.

Күмбезі Мирғараптың тұрған қатар,
Періште сипатлы жан сонда жатар.
Көкалдаш- айналасы толған базар,
Әдемі- көптігінен басың қатар.

Ұшырайды көп пәлеге дүние жиған,
Болады мұнан халас нәпсі тыйған.
Басына- дүйсенбі күн- ат базары,
Аузында дарбазаның (даруазаның)- хазірет имам.

Медресе: мүфти, қазы, - бәрі молда,
Ақ күміс- ұстағаны- алтын ділда.
Сенбі күн таңертеңгі зияратқа
Шайхы, молда, Шаддат хан жиып Алла.

Тамаша таңғажайып әрбір жері,
Тарқайды барсаң сонда, іштің шері!
Жойбарлық махалласы- өңшең қожа,
Ғажап жай Бұхараның үштен бірі.

Бұхара- қылсам сейіл базарына,
Ерлердің болсам душар назарына!
Басында қолым жайып тұрсам барып,
Хазірет имам Қазыхан мазарына!

Басына құшақтасам барып туын,
Әулие қатар жатқан буын-буын.
Гүл бусруех Баһауалдин сейілінде,
Қант салған ішсем дүние хауыз (жүзі) суын!

Арман жоқ көрсем барып тамашасын,
Басында әр мазардың оқып ясин.
Насихат мадақлардың сөзін естіп,
Ағызсам екі көздің қанды(қанлы) жасын!

Несін боп Бұхараның суын татсам,
Бүк түсіп бір хыжырада жалғыз жатсам!
Нанын жеп, Бұхараның суын ішіп,
Армансыз болар едім аштан қатсам!

Тамаша көрген жанды таң қалдырған,
Танданып қарағанда, көз талдырған.
Шаршы базар шаһардың ортасынан
Атақты Ғабдолла хан там салдырған!

Қадамжай мешіт махалла – жердің асты,
Ондай жан бұ жаһанда табылмас-ты!
Өң түгіл, түске кірмес мекенжайды
Барған соң Төңірім айдап, аяқ басты,

Білдік пе оның қалірін біз ол шақта,
Жүгіріп жүрді көңіл әрбір жаққа.
Айрылмай тіс-тырнақпен жабысар ек,
Кәнеки, бір көрінсе осы уақта!

Түн болса, көше бойы жаққан панар (фонарь),
Бихисап толып жатыр тамашалар.
Сахарада ат орғаны (ұрғаны) ғарышқа жетіп,
Жер жарып һу, зікірімен диуаналар.

Нануайлар айғай салып, деп: “Ыстық (нисих) нан!”
Табылып бір көшеден мың түрлі жан.
Оқиды хош әуезбен кетіп хошы,
Жұма күн мешітлерде “Мышной хуанң.

Ермегін еріктірмес: кітап қолда,
Сол шығып маталғаның, болсаң молда.
Молданың сабақ алған бірі болып,
Дүниеден өтіп кетсең жатып сонда!

Дүниенің ойға алмастан көбін-азын
Құдайдың кім тауысар қысы-жазын?!
Оқысам мен, ол Бабай - паровоз да,
Бейсенбі (биһсенбе) күн ол ерте таң намазын!

Өткен күн, жүрген жерлер ойға түсіп,
“Барсам,-деп,- тағы айналып!” - көңіл көшіп,
Елтімес, дұғаңыздан қылған үміт
Құрық қол бибзағыт Мәшһүр-Жүсіп (Иосиф).

Мәшһүр-Жүсіптің Мұса Шормановты оның келіні атынан жоқтауы

Бісмилла- сөздің басында
Көрдім бір қасірет жасымда!
Опасыз дүние, а, дариға,
Жан атам өтті, жаранлар,
Иманы жолдас қасында!
Сапар да қылды дүниеден
Алпыс жеті жасында!
Арманым іште көп болды-ау,
Көптігі сондай- дерт болды-ау!
Жан тапсырған уақытында
Бола алмадым қасында!

Халайық, бір сөз қозғайын.
Сүннеттен асып озбайын!
Асылық сөйлеп Аллаға
Шарифат сөзін бүзбайын!

Қарадан туып хан болған,
Көргендерге таң болған!
Арманда кеткен кешегі
Хан атамды қозғайын!

Қозғамай қайтіп тұрайын,
Күйікке не ғып шыдайын?!
Айтып болмас іс болды-ау
Қалайша сабыр қылайын?!
Мен Құдайға жылайын!
Сөкпеңіздер, жамағат,
Кішкене жоктап сөйлейін!
Арғынның жалғыз шырайын!

Бұл Арғынның ішінде
Бар ма еді атамыз сынды(зәшінді)?!
Айтып бір тамам қыла алман
Қылып бір кеткен ісінді!
Өлшеусіз қылып жаратқан
Ақыл, бір қуат күшінді!
Жібектен арқан есілді,
Талай түйін шешілді.
Сүйіндіктің баласы
Салқынында саялап,
Еркінше шауып көсілді.

Уа, дариға, жан атам,
Дүниеден кетіп қалған соң,
Сонша нәубет кесілді!
Адастым ғой ақылдан
Жиярмын қайтіп есімді!
Өткіздім ғой бұл жаста
Жылаумен ерте-кешімді!
Қасірет оты дау жанып,
Өртеген жүрек, ішімді.
Көзімнен аққан қанды жас,
Ертеден-кешке ағызып,
Алайын сенен өшімді!

Ата-тегін сұрасаң,
Артық бір туған Анай-ды,
Қаржастың қасқа маңғаз[ы]
Анайдан өніп тарайды.

Жасынан-ақ сөзге енген,
Ойлаған жерден кез-келген,
Заутекен, Дайыр, Тайтеке
Артын болжап қыз берген.

Қалай мақтап айтсам да,
Айтуға Анай жарайды.
Анайдың ұғлы- Мырзағұл,
Олардан қалды үлгі жол.
Құданың берген нәубеті ең,
Бәріне бірдей болды мол!
Қарадан ханға теңеліп,
Пәленше ханның тұсында
Бек болып дәурен құрды сол!
Байлығының кемі жоқ,
Бектігінің міні жоқ,
Тегіс бірдей ер жеткен,
Бір өзінен алты ұғыл (ұл)!

Құдайым берген несіпті,
Көгеріп арты өсіпті.
Алты ұғлының отауы
Бір арада түсіпті.
Қонған жері той болып,
Қотан толған қой болып,
Мазардай болып ордасы
Ырғалып зорға көшіпті.
Алты келін бір жерден
Ағарып басы көрініп,
Ақ маралдай керіліп,
Тұрғанына жарасып,
Қалқы (халқы) бір жүр қыр асып.
“Бү жердің аты айтуға:
Ақкелін болсын!” - десіпті.

Алты ұғлының ішінде
“Тәті мырзаң атанған
Ат-айғырын ниаз қып,
Қожалардан бата алған.
Сүйіндіктің ұғлынан
Мырзалығын асырып,
Едіге биден бата алған!

Ойлап тұрсам, агалар,
Асыл бір өткен газиздің
Атасы менен бабасы.
Байлық пенен билікте
Қалмаған екен қатардан!

Төті атам баласы:
Байкісі (Байкеші), Көшек (Күшк) - Үшқасқа,
Бірінен-бірі айырып,
Қыла алмаған еш басқа!
Байкісі (Байкеші) тұрған жиымда
Орта жүздің билері
Жалғыз ауыз сөз сөйлеп,
Ант қылған ауыз ашпасқа!

Абылай ханның асында
Үш жүздің басы қосылған.
Тәптілді Байкісі
Бұлбұлдайын сайраған,
Бұластай ағып қайнаған!
Екі інінен шамшырақ
Сөйлегенде жайнаған
Көре алмаған күншілдер!
"Жүрмегір!" - деп, қарғаған,

Тіл менен көзге шет болып,
Өтіп кете қалыпты - ау
Отыз қырыққа жетпей - ақ,
Шаһбалтар сондай тым жаста!
Өз атасы Шорекем
Атадан жетім қалыпты
Ешкімнен ғақыл үйренбей,
Аузына Құдай салыпты
Жасынан кіріп билікке
Үлгі мен жолды таныпты.
Аузынан дүрлер тоғып,
Шам-шырағы жаныпты!

Қайран менің жан атам
Ата-баба аруағын
Құдайым қалап берген сон,
Бұтжыпай ұстап қалыпты!

Байлық пенен билікте
Олардан ешкім аспады.
Қанша бір дәулет бітсе де,
Сонда асып-таспады!

Үзілмей келген асыл тек!
Үзілмей келген асыл тек!
Айта алмас ешкім бекер деп.
Уа, дариға-ау, жан атам
Өзінің тұсында, заманда
Бәрінен келіп асқаны!

Халайық, мұным дұрыс па,
Шарифаттан бұрыс па?!
Сүйікті болған жан атам
Иман жүзді (иүзлі), шырайлы,
Мұсылман түгіл бір туған
Атасы басқа орысқа!

Ең алғаш дуан ашқанда,
Қазаққа низам шашқанда,
Дуанбасы Шоң болып,
Шорекем сонан оң болып,
Тайында атқа қосылып,
Айтқан сөзі оң болып,
Қатарға кіріп сол жаста,
Құдайым қалап ол баста,
Он төрт жасар күнінде
Сайланған (сайлаңған) екен болысқа!

Құдайым қалап туғызған,
Құдайым қалап туғызған!
Лайық қылып орынға!
Дабысың кеткен жасыннан,
Рум менен Қырымға!
Ата-бабаң жұрт асқан,
Кем жері жоқ-ты бұрыннан.
Хандай(Қындай) еді-ау жан атам,
Ішімде кетті-ау көп қапам!
Елі-жұртым (жүрүтүм) келгенде,
Мұншылығым көргенде,
Мендейін зарлы-мұңдыға
Үндемей қату орын ба?!

Жасында кірген жарысқа,
Кеткен бір даңқы атысқа!
Көлеңкең түсті көп жерге
Аяғы алыс қанша елге?!
Бәріне бірдей болғаның
Ағайын-Алаш танысқа!
Ішім бір даулап жанады,
Жалыны жүрегімді шалады,
От түскендей қамысқа!
Қапыда кетті-ау, жан атам,
Ойламаған орында!
Бұйрық бір жетсе, ағалар,
Болжалсыз өлім алыс па?!

Абылайдан шыққан асыл зат
Кенесары хандарға
Жасында жолдас болғаның!
Алашқа мырза атанып,
Онда бір дәурен құрғаның!
Билік айтып, жол бастап,
Ерлік етіп қол бастап,
Қуандық пенен Сүйіндік,
[Қа]ракесек-Қарқабат,
-Мейрамның басын қосқанда,
Көзге жеке көрініп,
Топтан жалғыз бөлініп,
Жеке кара болғаның!

Аспанда жарық жұлдыздай,
Мандайға біткен құндыздай
Ханның болып еркесі,
Арғынның болып серкесі,
Толған айдай толғаның!
Көрдіңіз бе, жамағат,
Жан атамнан айрылып,
Дүниенің қызық нәубеті
Опасы жоқ боп солғаның?!

Ғақыл мен ғылым бірдей боп,
Бойынан бәрі табылған.
Өзінің айтар сөзінен
Жоқ еді жері жаңылған.

Тіл менен хатқа жүйрік боп,
Алтынды қылыш тағынған.
Россияның ұлығы
Көруге жүзін сағынған.
Не шешен, жүйрік ділмарлар
Жан атам, сенің қасыңда
Бәрінің аузы жабылған!

Мұхит-дария суындай
Ғақылы терең мол еді.
Патшаға әуел барғаны
Елу бесінші жыл еді.
Аққошқар, Шынғыс, Ыбырай-
Бәрі де өңшен данышпан,
Тәттімбет пенен Секербай
Бірге ілесіп барысқан.
Бәрінің болып көсемі,
Токталмас тілге шешені
Асқан бір жері сол еді.

Пендеден беті қайтпады,
Қашан бір өтіп кеткенше,
Адамға сырын айтпады!
Ханқожа, Аблыз төре мен
Патша таққа мінгенде,
Екінші барып қайтқаны!
Көзге бір сонда көрінген,
Жан емес сөзден сүрінген.
Газеттерге басылып,
Шаһарлы жұртқа білінген!
Патшаның тұрып алдында
Сұраған әмбе (һәмме) сөз онан.
Тайсалмай жауап айтқаны!

Құдайым қалап жаратқан,
Жұртты аузына қаратқан.
“Әмір, мағрұп жүргізіп,
Шариғат сөзі таратқан-
Аркада сондай ерлер!”-деп,
Боздап келген не ғазиз.
Парсы мен Ғьжмыр(Кашмир), ғарабтан.
Сәлдесін(салласын) катем(кітам) ораған,

Қасиеті қардай бораған,
Көруге ғашық жүзіне
Балқып бір айтқан сөзіңе
Қожа, молла, ишандар
Келген сол әрбір тараптан!

Сондай бір келген ғазиздің
Құрметін біліп жол еткен.
Дүние малын аямай,
Әлхам ықсан (хасан) мол еткен.
Дәлалит қайыр көп қылып,
Ат пенен атан байлатып,
Қоралап қойды айдатып,
Кіре-кіре малменен
Керуендей қылып жөнелткен!
Көріп-қасер, мүсәпір
Қайырымен күнелткен.
Сырдан келген қожа да
Атажан, сенің қолыңнан
Кем шығар алмай құр кеткен?!
А, дариға-ау, жан атам,
Мұндай қайыр ықсанды
Ілгергі-соңғы жақсыда
Онан бір басқа кім еткен?!

Жан атам еске түскенде,
Ішім бір оттай күйеді.
Өзі тірі күнінде
Жығылғандарды тұрғызып,
Қысылғандарды сүйеді.
Келген бір қожа, молдалар
Ырғап, жырғап жөнелген,
Қатарлап тізіп түйені.
Айғыр мен қошқар бір бөлек,
үйірлеп салып, айдатқан-
Бауыры сүтті биені!

Біраз мауқым басайын,
Хикаят жұртқа шашайын!
Сөкпеніздер, халайық,
Біраз ғана сөйлейін:
Жад (иад) қылып Жаббар Иені!

Патшаға ауыз тiлдескен,
Тең құрбыдан ерте өскен,
Сырттан суық жүрсе де,
Губернатор бастықтар
Корсе бір жүзін, елдескен.
Еш ұлық сөзін бұзбаған,
Адаммен дұшпан болмаған.
Сөйлесіп кеткен ұлықтар-
Шақырып бәрі: “Кел!”-дескен.
Өлмейтін адам тұра ма,
Өтпейтін дүние бола ма?!
Бұл опасыз дүниеде
Ойлап тұрсам, ағалар,
Мәңгі суын кім ішкен?!

Өтіп кетті жақсылар,
Кешеді жүрген атамыз!
Атамыздан айырылып,
Асқар таудай болды ғой,
Басымда қайғы, қапамыз!

Бауыры суық кара жер-
Бү жүрген жанның бәрін жер!
Дем таусылған күнінде
Біз-дағы бір күн жетеміз.
Күйгенімнен сөйлеймін.
Не болғаным білмеймін.
Пендешілік, ағалар,
Кешіргей Құдай қатеміз!
Үй ішінде жақсылар,
Өтін бір кеткен ғазизға
Қабыл да болғай батаңыз!

Асылы нұрдан жаралған,
Құдайым сүйіп қалаған,
Дәулет құс қонған басына,
Қыдыр бір келген қасына.
Қайран менің жан атам
Туған бір шақта анадан
Аузына жұрты қараған.
Хан болып тудың қарадан!
Мінезің мен қылығың,

Көркің менен сипатың,
Ғақыл, бақ, ғылым, дәулетің-
Қалыпқа құйған гауһардай
Әр пендеге жараған!

Жан атам еске түскенде,
Оттай бір даулап жанамын,
Өртеніп кетіп барамын.
Айтсаңшы, жұртым, жамағат:
“Қалайша сабыр қыл?!”-дейсің,
“Жыламай қайтіп тұр?!”-дейсің.
Мендейін зарлы көрдің бе,
Айрылған гауһар-данадан?!

Қайран менің жан атам
Патшадай болған жерінде.
Тел-тентек қоймаған
Билеген қанша елінде!
Һайбатлы болған орысқа,
Қылғаны келген дұрысқа!
Түкірігі жерге түспеген,
Басынан бағы көшпеген.
Дүниенің түзеп низамын
Дуанбасы күнінде
Ғаламнан озған алаяқ,
Озып шыққан Алаштан.

Патшаның келіп баласы
Сибирский губерния
Бас қосқан жиын жерінде
Патшаның келіп баласы
Жиылған сібір халқына
Омбының толған даласы.
Сол араға бармаған,
Қасқа мен жайсаң қалмаған.
Қазақтың сонда жиылған
Не түрлік маңғаз сарасы!

Құданың берген бағында,
Артық бақ қонған шағында
Қайран менің жан атам
Әр түрлі өнер (һонер) еткені-ай!

Өзі теңдес жақсының
Бөрінен озып кеткені – ай!
Ғақылының сондай данасы,
Бак берген артық бар құдай,
Бола алмас адам енді ондай!

Аққошқар, Бидан, Жанайдар,
Жайықбай ұғлы Ыбырай,
Жанайұғлы Жантөре
Нөкербек, Нөке- Момыннан,
Әлібек, Мұса-Атығай,
Уәлихан ұғлы хан Шыңғыс-
Шыққан бір тегі Абылай.

Бү жақтан марқұм Секербай,
Шыныбай төре, Шалғынбай-
Бөрінің болдың басында-ай!
Жүзіктің гауһар тасындай,
Сонда бір қылған өнерің
Айта алман теріп қалдырмай!

Үмтылған-жастай- өндірден,
Берік болған- жібек, кендірден.
Сөйлеген шақта халайық
Аузына карап телмірген.
Қара атының үстінде
Неше түрлі ойын қып,
Өнерін жұртқа білдірген!
Екі стакан қымызды
Баласына патшаның
Торсықтан құйып бердірген.

Қарсы алдында құс салып,
Үш кабат үйрек ілдірген.
Қайран менің жан атам
Сондай мәжіліс ойында,
Бас қосқан қалың жиында,
Владимир баласын
Ерітіп айтқан сөзімен,
Үйір қылып өзімен,
Хош қылып көңілін күлдірген!

Айдынды шалқар теңіздей,
Ғақылы жазық кең еді.
Қазақтан туды десе де,
Патшаларға тең еді.
Аузына дұға құйылған,
Айтқан сөзі ем еді!

Неше жақсы өтпеді,
Неше жақсы кетпеді?!
Өзімен тұстас жақсының
Бірі болса, бірі жоқ,
Қай пенде өткен міні жоқ?!
Сонда да көбі кем еді!
Айтсаңшы, жұртым, халайық,
Асылыққа тәубе қылайық!
Қатарласқан жақсыда
Айналайын, халқым-ау,
Атамнан асқан кім еді?!

Өзгеше туған ер едің,
Халқыңның камын (ғамын) жер едің!
Бір біз емес, бар еді
Алаштың ұғлы –Арғынға
Атажан, сенің керегің!
Көлеңкелеп отырған
Құлады менің тірегім!
Айдынды шалқар көл еді,
Дұшпан аспас бел еді!
Ай батқандай қылдың да,
Адастырып жөнөдің!

Бү Сібірдің патшасы
Жолығып сізге өткені-ай!
“Бұқара жұрттың камы үшін
Омбыдағы ұлыққа
Келейін барып!”-деп едің.
Қайтейін, тірі тұрмады-ау
Бір сапар барып келгенше!
Сағынып сонша асыққан
Дін-мұсылман баласы
Алтын жүзің көргенше!

Пайғамбар кеткен: “Үмбетің-деп,
Үмбетінің қамын (ғамын) жеп.
Сондай-ақ балам деместен,
Айналайын, жан атам:
“Халқым!”-деп, кетті-ау өлгенше!
Несіп бір тартып тұр екен,
Алланың әмірі зор екен!
Жұлдыздың (жұлдызның) шыққан (шыққан) нәшіне
Оналмаған жол екен.

“Кетермін биыл!”-деп еді,
Арманы ште көп еді.
Өз арманын ойламай,
Жұрт жабдығын жеп еді.
Өз басына ойланған
Еш жұмысы жоқ еді.

Ойланып барған жолында
Мұндай да болды-ау соңында!
“Тағдырға (тақдырға) табдил жоқ,- деген,
Ойлап бір тұрсам, мол екен.

Қыс-қыстауың- Ақкелін,
Ашы бір судың саласын.
Асқар тауға тенедің
Жердің бір жазық даласын.
Алақанмен аялап,
Көлеңкемен саялап,
“Қанаттыға қактырмай,
Тұмсықтыға шоқытпай”,
Еркелетіп жүргіздің
Сүйіндіктің баласын!

Ерте ойландың, бітпеді,
Бітуге сәті жетпеді.
“Қуандық пен Сүйіндік-
Егіз туған екі елдің
Қосайын басын,- деп едің-
Біріктіріп арасын!”

Алланың әмірі күшті ғой,
Ажалдың желі есті ғой!

Бұзып кетті дал-дал қып
Арғын ұғлы Мейрамның
Жел жағында панасың,
Ығындағы қаласын!

Жазылмас көңілім жарасы,
Жан-жакка, жұртым, карашы!
Қамкорда мұндай қорғанды...
...Алды-артынан туысканнан
Жалғызына шалдырмай,
Құбылып гүл-гүл жайнаған.
Жұртқа мүшкіл (мішкіл) сөз келсе,
Ақ сұңқар құстай таранып,
Жан-жағына қаранып,
Құрылған жа[қ]тай кезеніп,
Қызыл тілі безеніп,
Бұлақтай аққан, қайнаған,
Дін ісіне басшы (башчы) боп,
Сардар қаһар арыстандай,
һәмметке белін байлаған!
Қайсыбірін айтайын,
Атажан, енді қайтайын!
Ақыреттің жабдығын
Күнбұрыннан сайлаған!
Атажан, сенің тұсында
Айдынды көлдей көрінген
"Ақкеліннің даласы.

Рум менен Мысырдың
Біреуіндеі көрінген
Отыз үйге жетпейтін
Баянның бір аз қаласы!
Арғын ұғлы Мейрамның
Құдайым берген бағына
Ығында едің қаласы,
Сыртында едің панасы.
Орта жүзде жетп арыс
Өз тұсында, атажан,
Арғынның болдың ағасы.
Алтынды сауыт қаттаудың
Жыртылды ғой жағасы!

Таласпаған бағына,
Құдайым берген шағына,
Ұлы жүз: Үйсін өрдегі,
Кіші жүз-Алшын төменгі-
Бұл үш жүздің баласы!

Дін шырағын жандырдың
Баянаула тауына!
Медресе, мешіт салдырдың
Ғылымға пішкен холланы
Әр жұрттан жиып алдырдың!
Бал, шекер тамып сөзіңнен,
Нұр балқып раушан жүзіңнен,
Жұрттың бір мейірін қандырдың!
“Жұрт астым- деген жақсыны
Жарыса сөйлеп келгенде,
Ақылынан тандырдың!

Кетпеген бағың басыңнан,
Өзгеше болдың жасыңнан!
Ескен желдей екпінің
Тасты ерітіп балқытқан!
Қозғалмас қара жер еді,
Ағызып судай қалқытқан-
Екпіні жауған жаңбырдың.
Уа, дариға-ау, жан атам
Хақтан өмір жеткен соң,
Несіпті күні біткен соң,
Опасыз пәни дүниені
Артына мұнша неге қалдырдың?!

Жайлаған жерің, атажан, -
Шыбынды көлдің қопасы.
Атаммен еді-ау, ағалар,
Бұл дүниенің опасы!
Өзегімді өртеді
Атамның қайғы, қапасы!
Маған да (мағанан) болды бұл дүние
Сықылды қостың (құстың) хақасы (хапасы).
Кәріп-қасер, міскінге
Кең еді-ау қандай арқасы!

Бір біз емес, халайық,
Жетім қалған сықылды
Сүйіндіктің баласы,
Жақсы-жаман баршасы!

Қайран менің жан атам,
Күнінде сөйлеп оқыған,
Калам Шариф құранды!
Ғалымнан ғалым тастамай,
Дін мүшкілін(мішкілін) сұранды.
Мың-мың қылып айдаған
Торылы мен қылаңды!
Жетім-жесір, кәріптер (ғариблар)
Қайырымен (хайырымен) жұбанды!
Жылаған мұңлы, мүсәпір
Жан атамның тұсынан
Жасын бір тыйып , уанды.
Дүниенің толған теңізі
Атам бір кетіп қалған соң,
Орта бір түсіп суалды!

Бір Алладан тілеген,
Өнері жоқ-ты білмеген.
“Әмір, Мағрұбн- айтқаны,
Көңіліне мақтан кірмеген.
Аруақ-ата жар болып,
Мұңлылар келіп түнеген.
Кем-кетік, нашар, сорлының
Атажан, сенің тұсында
Хақысын ешкім жемеген!

Кісінің көңлін жықлаған.
Бала айтса да, ұнатып,
Дегенінен шықпаған!
Мұсылман пенде баласын
Еш титтей көңлін ауыртып:
“Мынауың былай!” - демеген.
Телі-тентек білместі
Насихатпенен жөңдеген!
Бү қазақтың ішінде
Откен-кеткен жақсыла
Баршасы түгел табылып,
Атажан, сіздей келмеген!

Өтіп бір кеткен атамның
Жер жоқ-ты даңқы бармаған!
Дүние ақырет ісінен
Қылмаған өнер қатмаған.
Бір шеті- Бұхар, Самарқанд
Бір шеті- Ірбіт, Мекемжар
Орынборым-Сібірде
Асылы бар ма алмаған?!
Дүниеден өтіп кеткенше,
Басынан бағы таймаған!
Сау күнлеп қалпындай
Ақылынан танбаған!

Дүние бағын сұрасаң,
Тайы қысыр қалмаған!
Тайлағы [жоқ] бота салмаған,
Жасауыл майор, полковник,
Наград: медаль, орденнен
Қалды ма шен атам алмаған?!

Ақырет бағын сұрасаң,
Ишан, кожа, молдада
Кұлақ естр жерлерде
Некен-саяк болмаса,
Кемде-кем-ақ аз шығар.
Атамнан дүние алмаған?!
Бұл опасы жоқ дүние
Кімдер (кімлер) дейсің қалмаған?!

Дін-исламның туындай,
Сүйіндіктің қорғаны.
Мейрамның орта жерінен
Шамшырақ болып тұрғаны!
Алдынан шықсын иманы,
Қаза қылмай оқыған:
Ораза, намаз, құраны!
Дилалат жер көп қылған
Садақа, зекет, құрбаны.
Алдына келген тар жерден
Бейшара, көріп, мұңлыға
Рақым, шалағат (шапқат) қылғаны!
Перштелер қайтарғай

Мейірбан (меһірман) больһи Құдайым!
Хандай еді-ау жан атам
Қысылып келген мұқтажға
Жақсы-жаман деместен,
Дертіне дуа болғаны!

Дін ісін артық күзеткен,
Дәулетін ондап түзеткен.
Садақа, зекет бергізіп,
Өлгенге хатым қылғызып,
Шариғат ісін жүргізіп,
Көркейтіп дінді безеткен!
“Қазадан бұрын өлді!”-деп,
Арманда жұртым деменіз.
Орда[да] Шыңғыс хан өткен,
Орманбеттей (Ормамбеттей) би өткен,
Қайран менің жан атам
Тұғырда сұңқар түлеткен!
Құданың досы (дос-ты) Мұхаммед,
Бұл опасыз дүниеде
Арманына кім жеткен?!

Керекуден жөнеліп,
Азар деп зорға кеткені-ай!
Ондағы дос-жар (дошчар) ағайын,
Жібермей құрмет еткені-ай!
Құдадан әмір болған сон,
Таусылар демі Омбыда
Шақтылы уақыт жеткені-ай!
Таһараты бойында,
Тәңір ісі болып ойында.
Айналайын, жан атам,
Жайнамаздың үстінде
Сәждеде жатып өткені-ай!
Қожа, молда, дұғагөй-
“Сөлем!”-деп, барша халқына,
Бала-шаға, үй іші,
Қалған бір жұрты- артына,
Бұрынғы түсіп қалпына:
“Аллаң, “Аллаң-деуменен
Жаңылмай тліі кеткені-ай!

Қайран менің жан атам
Мінезі жұмсақ мүләйім-
Қырмызы- қызыл жібектен!
Ойлаған ойың кең еді-ау-
Оралған арал, түбектен!
“Жаныма батты!”- демедің,
“Науқасым қатты!”-демедің.
Уақыты солай болған соң,
Ақырда (ахырда) кетті-ау себеп боп,
Қазаға келген сұм дерттен!

Несіп болған өз бағың,
Қолдап бір кеткен аруағың!
Губернатор-генерал
Справедливый государь
Секретный қағазбен:
“Спокойно жеткіз!”-деп,
Тәрбилеп, құрметлеп,
Денесін асыл жөнелткен!
Генерал-губернатордың хақынан
Ғылахианан айтылған сөз
Губернатор Князков,
Ертерек болған Горшаков,
Кашрит пенен Докумил,
Онан соң Гришов (Коршов), Казнаков
Мещеринков мұның алдынан
О да кеткен тұрмай көп!
Бү патшаның жұртынан
Бар ма екен мұндай генерал (жандарал)
Ерлік пенен білімнен?!
Бәріне мұндай болған жоқ!
“Губернатор Степной,
Колпоковский генерал
Спокойно делшнер!”-деп,
Мұндайды қашан көріп ек?!

Бек тыныш дело (тыныш диле) кіргізің,
Ұлық та болса, жарықтық:
“Жалко!”-деп, аяп, иілген!
Қадірін танып ғазиздің
Қазақтан бетер күйінген!

Олай-былай қалдырмай,
Сол араға қойдырмай,
Тез жөнелткен жеріне!
"Тә(ң)ір жарытғасын-көп айтып,
Сүйіндік халқы сүйінген!

Переводчик қасында
Жігітін асыл сарөсі!
Ешмұхаммед Шөкіүтлы
Ханзаданың баласы.
Үш жүзді жүріп билеген,
Абылай хан- арғы бабасы!
Ұлықа жақын болғаны,
Сүйкімді болып тұрғаны-
Ғақытының артық данысы!
Қызылшаң келген тар жерге
Атама қылған достығын
Ханзаданың, қарапшы!

Жетіп келге сүйегі
Үшқан бір дәулет құсындай!
Өлігі асып пріден
Басқаға пары қосылмай,
Бар еді кімнің есінде,
Болады деген осындай!"
Құданың сүйген құтына
Ғазиз бір дауды қосылған!

Басқадан артық күтушін
Теттеп (ғызатлап) құрмет етушін!
Омбыдан қоймай алдырған-
Үстемін қалды дұғабой!
Бақ құсынан адисып,
Замандаж болған тұсында
Кімсі етеп қырға келеді,
Шаһартын ишан, молдасы!"
Кенеді өткен атамның
Иманды болғай жолдасы!
Үш Қарқары, Көктөбе
Он екі жатқан Қазытық
Ақ ордасы бұзылып,
Кетті ғой қайран құлжасы!

Қайда кетті, жарандар,
Қайран менің жан атам,
Сүйіндіктің тұлғасы!

Хақ жарылықап күнәсын (кенесін),
Рақметің мол Алла шын,
Раббым, өзің ондашы!
Шапағатшы пайғамбар
Досың(достың) ирөр шаһариар.
Атама болып медет жар (иар),
Үмбетінді қолдашы!

Өзгеше болған бағынды
Айта алман, ата-ау, шамалап!
Жетіп бір келдің тіріндей,
Қақ жарып дуан аралап.
Жолдағы көрген жан біткен,
Қозыдай шулап маңыраған:
“Қазақтың ханы кетті!”-деп,
Баршасы бірдей зарлаған.
Жүргізбеген шанасын,
Жол үстінде камалап!
Кәріп-қасер, кем-кетік
Жақсылық кімнен дәметіп,
Жанына қысым келгенде,
Барар бір қайда паналап?!

Кеше атамның тұсында,
Малсыздар байып малданды.
Әркімнің тауып ақылын,
Жоқ қылған дау-шар жанжалды!
Достары сырттан сүйініп;
Зер қадірін білмеген,
Жамандар босқа күйініп,
Сүйіндіктің баласын
Тоздырмай тұрған ісіне,
Сүктанып әр жұрт танданды!
Ажалға қайрат, өнер жоқ,
Еш нәрсе қолдан келер жоқ,
Нұрым, Иса Бадишов
Тілеулес болған жолыңа,-
Олар да жаман сандалды!

Білдірмей кеттің ішінде,
Көргенінді түсінде.
Келемін деген сөзіне,
Зар болып басқан ізіне,
Балалар мен ағайын
Алданып босқа кам қалды!

Жан кеткен соң денеден,
Халқына қарай ұшқаны!
Нұр болып қылған амалы(ғамалы),
Қор қызы болғай күшқаны!
Керекуден-Хұсайын
Естіп жолын тосқаны!
Ниеті бірге болған соң,
Тәңірінің о да тосқаны!
Достары қылған шүкірлік:
“Денесі қолға келді!” -деп,
“Кетпеген, бақыты өнді!” -деп.
Асыл сондай шаһбазды
Кемітер қандай дұшпаны?!

Шектім бір қапа жасымда,
Арылмас қайғы басымда!
Ниеттес бірге достасы,
Тілеуі бірге бастасы,
Көзінен көріп өткізген
Тар жерде болып басында,
Шыңғыс бір сұлтан қасында!
Қандай халменен өткенін,
Шаһидлікке муафик
Таһаратпенен кеткенін,
Ғариблікте сәждеде
Таусылып демі біткенін,
Ла-ила, илла, Алла!
Тілінде жары еткенін,
Алшынбай ұғлы Қақабай
Ақылын о да жия алмай,
Көзінен жасын тыя алмай,
Айтып бір келген осында!

Бісімілладан сөз басы,
Ағады тынбай көз жасы.

О да осылай сөйлеген
Міржақып еді-ау жолдасы!
Жұман да жазған қалдырмай,
Оның да сөзі осындай:
-“Әлде қандай өтті?”-деп,
“Қай халменен кетті?”-деп,
Оған бір қапа болмашы,
Иманы-деп біл,-жолдасы!
Сабақ алып оқуға
Періште болғай молдасы!
Қайран менің жан атам,
Январьдың (гинуардың) первый басында,
Бейсенбі күні бесінде
Халайықтың келіп шінде
Жерге бір тиді-ау жамбасы!

Сүйегін үйден шығарған,
Көтеріп қауым-қарындас.
Енді мұндай Арғынға
Көрмек түгіл көзіңмен,
Түгел боп туған асыл зат
Естуге де табылмас!
Мыңнан аса жиылып,
Жанбырдай болып көз жасы.
Бетінен саулап құйылып,
Тегіс бірдей шулаған,
Жылаған сонда кәрі-жас.

Екі мыңға жақын адамның
Бәрінің болып есі жоқ
Сонша жанның ішінде
Жыламаған кісі жоқ.
Ақылынан айырылған,
Қайғымен бәрі зар қылған,
Дейсің бе соның бәрі мас?!

Мереке болды-ау бұ жұртқа
Денесі өткен ғазиздің
Ұшқандай жетіп келгені!
Тіріден артық болды ғой
Ең аяғы өлгені!

Россияның ұлығы
Ондай жерде босатып,
Жіберер ме еді өңгені?!
Жүз жылқы, жүз қой, он түйе,
Әдейі ысқат садақа
Қабірге дат сарп қылған,
Сыйытқа бес жүз теңгені.
Қабыл болғай баршасы:
Қожа, молда, кәріпке
Аямай малды бергені!

Естіген пенде жылаған:
Сүйіндіктің ішінде
Айдынды туы құлаған!
Артында қалған ағайын
Шүкірлік қылған бұл іске,
Баршасын біліп Құдадан!
“Арты жақсы болғай!”-деп,
“Бұзылмай, орны тұрғай!”-деп,
“Үзілмей келген кәрі аруак (аруак)
Атаға қонған артық бақ
Сәкенжанға қонғай!”-деп, -
Жұрт болып тілеу сұраған!

“Иншалла, Сәкен тартқандай
-Атасының салтына!”
Құдайға шүкір қылайық:
Жарастықты баланы
Қалдырған оның артына.
Ғылым мен ғақыл, парасат
Міне, сыйып келген лайықты
Жақсылардың қалпына!
Өлі емес әлі, тірідей
Атамның аруак бақыты(бақтысы)
Сүйіндіктің халқына!

Алты жыл бұрын өзінен
Өтіп бір кеткен дүниеден
Тетелес туған інісі.
Жарасқан ұнап келісі,
Жас күнінен бір болған
Тұрысы мен жүрісі.

Берекелі болғай-ды,
Біраз күн аман тұрғай-ды
Дұғағөй болып артында-
Аужан, Иса мырзалар-
Ендігі қалған тірісі.

Уа, дариға-ау, атажан
Жылағаннан пайда жоқ;
Қылар да бұған хайла жоқ,
Қүдіреттің болды бір ісі!

Жұрт болып: Сәкен тілеуін
Бір Құдайдан сұрайды:
“Көп тілеуі-көл”, - деген,
“Бақ берсе, Тәңірім, оңай-дың,
Біләл, Жәми балалар,
Көкірегінде сана бар,
Жасынан көрген жетімдік.
“Атам барда жетім бе ек?” -
Деп қайғырып мұңайды.
“Атажан, мені артында
Тапсырып кімге кеттің?” -деп,
Кәбішжан қатты жылайды.

Есен(асан) бір болғай хисабы,
Бейштен болып төсегі!
Қайда кетті, жараңлар,
Арғынның жалғыз(иалғыз) көсемі,
Мейрамның жүйрік шешені?!
Қожа, молда, ақсақал,
Айтқаны келсін, амин:
“Өзі болып иманды (иманлы)
Оналар арты!” -деседі.

Шөкем мен Құсан, Тоққожа,
Жасынан бірге жүріп ең,
Не қызығын көріп ең!
“Бұл не?” -деген күн болды-ау,
Атам бір қайда (қинан) кешегі?!

Жұрт болып шулап айтады:
“Сәкенжан, басың көтер!” -деп.

“Көтермесең басынды
Жүдеп бір жұртың кетер!” -деп.
“Сен басынды көтерсең,
Атанның аруак бактысы
Жар болып медет етер!” -деп.
Көптің аузы дуалы
Халықты болмас бекер деп.
“Енді сен жүріп тұрмасаң,
Атанның жолын қумасаң,
Әлдекімнің аузына
Қарап тұрсақ, қатты күн,
Сонда бізге ғазиздің
Өлгенінен қиын өтер!” -деп.

Тілеймін, халқым, сізлерден
Бізге де қамқор болыңыз!
Жетімдік бізге түсіп тұр,
Көз қырын салып тұрыңыз!
Пайғамбар көрген жетімдік,
Құдадан қайтсын, ағайын,
Қылған бір қызмет мұңыңыз!
Үй ішінде жылаған
Қожа, молда, ақсақал,
Өтіп бір кеткен ғазиздің
Рухына дұға қылыңыз!

Мұқыш Жұпарұлы

Алашқа күйіншіті болған қаза,
Айырылып манатынан асыл таза.
Қайғылы, қам көңілді, жолдастардың
Өлеңмен көңілін аулап, салған аза!

Сарғайтты мынау қаза саналы ерді,
Келтірмей кемеліне кемеңгерді!
“Жүрсін,- деп, - жұрт аузында, ” - қылдым кеңес,
Боштаев Жұпарұлы Мұқыш ерді.

Еді ғой есіл Мұқыш ердің ері!
Қазақтың қасқа жайсаң кемеңгері!
Бір жүрген жанына ерген жолдастарға
Бар еді көкейкесті талай жері!

Қадірлі қадір түннің - кешесі еді,
Семейдің, жүрген жері, көшесі еді.
Секцияның бастығы, қазақ туы,
Сов.нар.сот. сотының мүшесі еді.

Кіршіксіз таза еді ғой аққан судай,
Сымбатты, қияпатты, мойыны құдай.
Ауызға ерте ілініп, көзге түскен,
Алаштың ордасында жасыл тудай.

Талай жан шыдай алмай безектеген,
“Біреуге ерте, біреу кеш-кезек” - деген.
“Қазасы неден болды?” - деушілерге:
“Дерт алды: жұқпалы ауру-сүзек”, - деген.

Мешін жылы, октябрь, қыс басында,
Ұзармаған өмірдің қысқасында,
Ойламаған орыннан жетті-ау тағдыр
Қыршын жас —отыз алты-дер жасында!

Көктерек — Аягөздің бауырында,
Қазанның қаба соққан дауылында.
Тоғыз күн ауырып жатып, дүние салды,
Жанахмет —Сәрсенбінің ауылында.

Жоқтаймын Алаш билген азаматты,
Сенделткен қайғысымен жуық жатты.
Тал түсте күн батқандай боп қалған соң,
Арғын түгіл, Найманға қатты батты.

Үндерде не жақсы: -Құран үні!
Түндерде не жақсы: -Қадір түні!
Жанаша октябрың сепізінде
Шарапатты, даңқы зор- жұма күні!

Басылған Құдіреттен мөр таңдайына,
Жұрт нанған жанған жарық шамдайына!
Ер болды сөз боларлық ел аузында,
Қазақтың сыймай кеткен маңдайына!

Үнатқан орыс, қазақ аламдығын,
Белге қуат, көңілге күш боп, тығын.
Керекті, дер күнінде өлгендігі-
Қазаққа қаза болды бір зор шығын.

Жоқ екен-өткен өмір қайтып келмек,
Бір бос сөз, жол қысқартар емес ермек.
Шаһбаздың қылған ісін, өткір күшін,
Міндетті-кейінгіге айтып жүрмек!

Мұндай ғып шығара алмас қолдан екен,
Шұбар төс, шынжыр балақ, -дегдар тектен.
Арғынның сау ері(сәуірі) боп, ат аталған,
Қуандық, шығып еді, Сүйіндіктен.

Еш ұста жасай алмас соғып қолдан,
Келтірген Құдай патша жасап молдан.
Шақталып шығып еді мүлтіксіз боп,
Күлік пен туған егіз Айдаболдан!

Бабасы Төлебайға бақ қараған,
Туыпты Едіге, Еламан бір анадан.
Тұрсынбай, онан! Бәзіл, Боштай туып,
Уақытында асып өткен хан, қарадан.

Ол Боштай болып өткен дуанбасы,
Хан болған өз тұсында қара басы.
Күнінде дуанбасы ажал тапқан,
Дер кезі- отыз жеті -қыршын жасы!

Баласы Хұсайынға кезек келген,
Болыс боп он жетіде кеңеске енген.
Аяғы өмірінде бір таймаған (таймастан),
Тигізген атқан оғын-болған мерген!

Хандармен қатарласқан қара басы,
Күнде той, күнде жиын болған қасы.
Көріне болыстығы бірге түскен,
Өзі өлгенше, жетпістен асып жасы.

Асылдын жұрнағындай кенересі,
Көп болған аталас пен енелесі.
Әкесі Жұпар ерте жастай өлген:
Бұл Мұқыш-Хұсайынның немересі!

Ажал бір-құтқармайтын қанды қақпан,
Жұлдыздай жоғалады бір-ақ аққан!
Меңгеріп бірнеше жыл халқын бағып,
Жұпар да болыс күнде қаза тапқан.

Хұсайын-Сүйіндікте: ел ағасы,
Болыстың бір үйезде первый басы.
Мұқышты Павлодарда берді оқуға,
Кезінде он үш-он төрт жас шамасы.

Екі жыл оқу оқып сонда тұрды,
Өзі құрбы баладан озық болды.
“Мынау адам болатын бала екен!”-деп,
Сүйсініп көрген жанның көңілі толды.

Толқынын замананың ойына алып:
“Шығар-деп, -осы балам топты жарыпң ,
Кіргізді гимназия мектебіне,
Семейге ертіп өзі алып барып.

Семейде бірнеше жыл өмірі өтіп,
Оқуын гимназия тамам етіп.
Хүсекең қыз айттырып алып берді,
Баланың үйленгенін қуаныш етіп.

Бірталай бұл ортада заман өтті,
Оқуды бұл жақтағы тамам етті.
Университет: заң ғылымын оқу үшін,
Петрбургға баруға жүріп кетті.

Бақ, аруақ тұқымына қонған күшті,
Талпынып бала құстай шарыққа ұшты.
Барған соң Петрбургға қайтпай тіпті,
Юридический факультет, соған түсті,

Хүсекең ажал жетіп, бұл жақта өліп,
Баланың оқудағы көңілін бөліп.
Бара алмай бірер жылдай тоқтап қалды,
Арқаға аман-есен қайтып келіп.

Қатыны алғашқы алған және де өлді,
Опасыз жалған құр көңілін бөлді.
Мағлұм, Жәми Мұса ұғлы Шормановтар
Қалыңсыз, дәнеңе алмастан қызын берді.

Бастапқы қатынынан бір ұл қалды,
Бала қып нағашысы қолына алды
Қыз алдым деп алданбай, сырт айналмай,
Тағы да университет Қазан барды.

Қазанда бірнеше жыл қалды жатып,
Ғылым менен білімнің дәмін татып.
Бітіріп университет, келді қайтып,
Бұлтсыз жарқыраған таңдай атып.

Бұл қашан бұл жалғанға мойнын бұрды,
Әр қайда жақсылармен мәжіліс құрды.
Мың тоғыз жүз он жеті жыл ішінде
Семейге өз еркімен барып тұрды.

Төңкеріс туып заман ойлы-қырлы,
Қаңбақтай домалантып қыр мен сырды,
Ақырған аюменен бөрі алысып,
Саңдалтып бірін-бірі жаман қырды.

Жүрісі, тұрысы мен болып (дәрі) ірі,
Иі әбден жетіп шыққан болмай сірі,
Халқы үшін жанын кешіп қылды қызмет,
Жігіттің қатардағы болып бірі.

Дүние өтер: біреу күліп, біреу жылап,
Бақ, дәурен қолға тұрмас, болып сынап.
Үш жүз төрт жыл тоғыз ай дәурен сүрген
Романов жалғыз күнде тақтан құлап.

Алай-түлей заман боп, ұйқы-тұйқы,
Бақ пен тақтың бұрынғы кетіп сиқы.
Асыл Мұқыш түп-түзу түгел жүрді,
Заман болып тұрса да қикы-жикы.

Танытуға ел-жұртқа жана тұрды,
Жеке қара қасқайып Мұқыш жүрді.
Комитеттер ашуға Павлодардан
Жұрт аралап Семейден Мұқыш келді.

Нашарлар қой орнына көгенделген,
Жақсы қалып, жамандар неге өлмеген?!
Мұқыш келіп теңгеріп азды-көпке,
Залымдарды еркіне жібермеген.

Азулының ұлытып ұлықтарын,
Жұрт күлгендей қойғызып былықтарын.
Болысканың нашарға еске түссе,
Ұмытпастай бар еді-ау қылықтарын!

Жүрген жері көгерді, жайлау болды,
Қазаққа бір мықты арқан байлау болды.
“Құрылтай бас қосатын бір жер бар!” - деп,
Халық ішінде көп кеңес сайлау болды.

Көрініп жұрт көзіне бір мінді атқа,
Жазылды Мұқыш аты әрбір хатқа,
Баруға құрылтайға даярланып,
Сайланды көп ішінен депутатқа.

Болды ма, болмады ма- о да кетті,
Сөз болып жұрт аузында бір ретті.
Мың тоғыз жүз жылында және он сегіз
Қазақтың тұңғыш соты ашты бетті.

Қажырлы оған керек адал кісі,
Өзін-өзі бағуға жеткен күші.
Ішпейтін-жемейтұғын періштедей,
Жалғанмен кеткен тіпті болмай ісі.

Отырарлық ер ме еді от басында,
Пенде ақысын - бекіген жұтпасына.
Хақ қалап, халық ұйғарып ұнатқан соң,
Председатель сайланды сот басына.

Дәл сол жылы төңкеріс тағы болды,
Керенский құлады, псми құрды.
Меньшевик, большевик боп ат атанып,
Большевик хукіметі орнап тұрды.

Езілген жұрт әркімнің табанында,
Біле алмай жақсысын да, жаманын да,
Қазақ соты танылып орнатылды
Теңдік тип, большевик заманында.

Мұқыш соттың жұмысын жүргізгені,
Әділдігін алашқа білізгені.
Бұзақы, бұзғыштарға тыю салып,
Жылаулыны қуантып күлгізгені.

Түзуліктің заманы оянды ма?!
Бұзылғандар әдетін қоя алды ма?!
Майқы, Танаш, Бошанды, -бидайықтай,
Қуырып барды Мұқыш Қояндыға!

Жұрт көзіне көрініп шықты дөңге,
Қалшиып қарысқанды салды жөнге.
Қаракесек халқының ұрылары
Тығылды сасқанынан іннен - інге.

Ақ жолын әділеттің орындаған,
“Жан бар-ау!”-деп, жасқанып қорынбаған.
Беделі мен ажарын керек қылмай,
Түзулік, туралықтан бұрылмаған.

Аяғын әділдікке анық басты,
Бет алдынан жың шайтан үркіп қашты.
Қояндыла алдымен алды қолға
Ұрлықта жалықпайтын Жалықбасты.

Жалықбаста: Кеңгірбай, Танаш еді,
Түпсіз, тексіз, туысы талас еді.
Жуансынған зор кеуде ұры басы,
Мақай болыс Кеңгірбай баласы еді.

Аты-шулы, атағы жұртта шыққан,
Еш ұлықтан жасқанып емес ыққан.
Қан жылатып, нашарды зар еңіретіп,
Пара менен ұрлықты қабат соққан.

Жұрт алдында бадырайтып мінің тапқан,
Алдымен абақтыға соны жапқан.
Солдатпенен жөнелткен Семейге айдап,
Сұранса да қанша жұрт тұс-тұс жақтан.

Өзіне бет берген соң патша құдай,
Ешбір жан дей алмаған: “Мұның былай!”
Ақаев, Шәкәрім мен Нармамбеттер,-
Алдына бәрі бірдей келген сұрай.

-Тимендер, тоқтатпандар, барсын!-деген.
-Ұйқысы абақтыда қансын!-деген.
-Нашарлар кеп тілесе, босатайын,
Кедей келіп сұранып, алсын!-деген.

Керек қылып келмеген жалғыз кедей:
“Кеткеніне тойдық,-деп,-ішпей-жемей!”
Терезенің түбінде кедей біткен
Шулап алғыс бергені бұ күнгідей.

Кедей сорлы бір ашты сонда көзін,
Танығандай боп қалды әркім өзін.
Мыннан біреу қалмақшы танып зорға:
Дүние[нің] бір ретіне келген кезін.

Қазақтың бақытсыздық жерін кара,
Не қылса, Тәңірім қылды, бар ма шара?!
“Сібірге қожамын!” - деп, Колчак келді:
“Менен асар жан жоқ, -деп- жеке кара!”

Дүрілдетіп карағанды жанған оты,
Жабылды сөне қалып қазақ соты.
Күн туып залымдардың пайдасына,
Енді ешкімнің жүрмейтін болды ходы(хоты).

Іс ыңғайсыз болғанын жетік білді,
“Қыла алман-деп, -халқыма қызмет енді!”
Анау-мынау пәледен қағас болып,
Семейді тастай беріп, елге келді.

“[Боз]інген, Бозайғырдай” -бү да бір күй,
Баяғы қайда кетті “әліф” пен “би”?!
Үйінде бір жаз, бір қыс бұғып жатып,
Салдырды өзіне арнап бір ағаш үйі.

Көп ұзамай тезінен Колчак құрды(құрыды),
Советтің үкіметі қайта тұрды.
Тыю, тоқтау салуға бұзғыштарға
Қазақтың тағы да ашып, сотын құрды.

Шешеннің көпке ортақ қой тіл мен жағы,
Жүйрік ат, шешен жігіт- елдің бағы.
Семейге шақырылды өткен қыста:
Сайланып председатель сотқа тағы.

[Тура]лық түзулікпен кеттің қайда,
Бермедің жолдасыңа сен де пайда!
Ағаш үй шала-шарпы қала берді,
Семейге барды Мұқыш өткен майда.

Соттың первый человек басы болды,
Алтысында отыздың жасы болды.
Үйде отырмас қу аяқ бұзғыштардың
Абақтысы отының басы болды,

Түні туды залымдардың Құдай атқан,
Суыр болды пысықтар інде жатқан.
Ақсақал, кәжекеңдер закот болды,
Ел аралап, дау даулап, арын сатқан.

Алдына нашар жылап барушы еді,
Залымдарды жамбасқа алушы еді,
Баязид, Әшім, Мәлік, Әбужүсіп,
Сілейіп қалта карап қалушы еді.

Бұрылмай Еламанның шатасына,
Аға түгіл, қайыспай атасына.
“Бұқасын қасқыр жеген қатыңдікі!” -
Мың байдың айтар сөзім батасына.

Түйе боздап келеді ботасына,
Қыдыр болған, қонағым, жатасың ба ?!
Қонақ қонса, ботамды ит-құс жейді,
Мен сиейін қонақтың батасына.

Алай-түлей залымды үйттің-бүйттің,
Бұзғыштарды түтінге ыстап үйттің.
Батасыңда қабылдық жоқ шайтанның
Құдай-сорлы жаратқан кедей иттің.

Қайран Мұқыш, өмірің қысқа болды,
Душпанына дегенің досқа болды.
Өзі өлсе де, жақсының аты өлмейді,
Ақ қағазда атағың нұсқа болды.

Қазақтың бала болып соты туды,
Өрістетіп жайылтпай пысық құды.
Сот ісін толықтырып, көркейтуге
Қайрат қып, Мұқыш белін бекем буды.

[Ор]талық сотының Семей-жайы,
Сот алдында теңбе-тең жарлы-байы.
Аудандық соттар ісін басқаруға
Қолға алды былтыр өткен июнь айы.

[Сем]ей мен Қарқаралы дуан барды,
Істерін тексеруге қолына алды.

[Қы]змет қылмай жай жатқан судьяларды
Каталешке жасатып жауып салды.

Жуандар жінішкерді болып қылдай,
Жаксыға-күн, жаманға-дәл бір жылдай!
Ешкімнің қарамады ажарына
Таныстық, жолдастығын керек қылмай!

Одан қайтып түзеді Семей сотын,
Күштілерден нашарлар алды схотын.
Қара жерден жүргізді қайықтай қып,
Туралық, түзуліктің пароходын.

Қаракшы, ұры, залым қойдай ықты,
Қайда кетті бұрынғы батыр, мықты?!
Әділет пен (ғадалат пен) ақылды көркейтуге
Өскемен, Зайсан жаққа- солай шықты.

Жүрген-тұрған жұмысы бәрі бапты,
Көрген-білген анырайып шулап қапты.
Сүзек деген бір пәле душар болып,
Жетісу өлкесінде қаза тапты.

Айттым не, айтпадым не ендігісін,
Өлімнің кім біледі ерте-кешін?!
“Күдай рахмат қылсын-деп, - асыл ерге!”
Бір дуа естігендер қылу үшін!

Жанғырыққан аза тұтып тау мен тас та,
Қамықпаған жан жоқ-ты алты алашта.
Алғашқы қатынынан қалған ұлы
Оқып жүр, дәл осы күн он бір жаста,

Бү дүние өз қалпына бір қайтады,
Талайды қамықтырып мұнайтады.
“Соңғы алған Жәмиқызы Рақиладан
Екі қыз, бір ұл бар!”-деп, жұрт айтады.

Опасыз сұм жалғанға сен не дерсің,
Уайымнан дәнеме өнбес, қой, жүдерсің!
Жетім-жесір, жас қалған балаларға
Жасаған Ием көркем сабыр берсін!

Тұғырдан ұшып кетті дәулет құсы,
Көрген-бакқан қызығы —болды өз тұсы.
Мұқыштың, марқұм болған, ел-жұртына
Өмірі, өз әлінше қызметі осы.

“Айтты,-деп,-айыпта[ма] –мұның несін?!”
Құдай өзі мүсіркеп: “Құлым!”-десін!
Өлді, тапты Құдайын өлген адам,
Айтайын қалғандардың қылған ісін.

Адам аз, дүние толған жын мен пері,
Есіл ер жүре алмады-ау аз күн тірі!
Еді ғой кеше Мұқыш алаш білген-
Қазақтың қайратты, адал қызметкері!

Қызметін көрмей қалды-ау қазақ және (жана)!
Қызығын көре алмады-ау қатын-бала!
“Бар” –деп, балап болмайды, “Жоқ!”-деп санап,
Ағайын артқы қалған жайы аз ғана.

Мұқыштың өлгеніне Алаш күйді,
Мақал бар: “ Халық сүйгенді Құдай сүйді!”
Шуларсың, күңіренерсің, күнелтерсің:
Бір жазда Жанқозыға екі оқ тиді.

Біреуі-Торайғыров алдында өткен,
Қайғырған бұған- дағы қазақ біткен.
Екеуі тізе қосып, бас қоса алмай,
Қысқа боп өмір жасы, жедел кеткен.

Бұл Мұқыш Өрге барып дүние салды,
Аякөз, Көктеректе ажал алды.
Жадағай мұныменен қала берсе,
Демей ме: “Алтын кеуде қайда қалды?!”

Ойыма жаңа түсті сөздің расы,
Найманның көзбен көрді көрі-жасы!
Хат жазған телеграммен көңіл айтып,
Назаров-жүрген бірге жан жолдасы.

Почтамен қайта-қайта қағаз салып,
Қадірін білгендіктен өбден танып.
“Келуші қыс ішінде болса азамат,
Семейден қайтады,-деп,- сүйекті алып!”

Үш кісі алты атпенен мұнан кетті,
Жолдағы ел бет қайтармай, сыйлап күтті.
Есмахан Бөкейханов жолдан тосып,
Бір түрлі естен қалмастай құрмет етті.

Семейге ертіп өзі алып барды,
Тындамай суық боран, аппақ карды.
Бейсеке - Семейтаулық - Есіркепов
Бұларды тіке тұрып күтіп алды.

Назаров тұрған өзі хабарланып,
Мұқышқа қылған еңбек жанын салып.
Жанахмет Сарсеновқа бұйрық жазған:
“Семейге тез жетсін!” - деп, - сүйекті алып!”

Таусылмас бұл кеңесім жаз бен қысқа,
Әркім-ақ әуес етіп алар нұсқа.
“Көктерек алдырмады сүйекті!” - деп,
Жанахмет құр салбырап келді босқа.

Дейсіндер: “Қаны баска!” - мына орысты,
Білгенге орыс емес, шын ырыс-ты.
Назаров Жанахметке ашуланып,
Тактайды тепкілеумен қатты ұрысты.

-Смотри, мен көзіңді оям! - дейді,
-Қалай тыныш, алдырмай жай, қоям! - дейді.
-Пәлен күннен қалдырмай, жеткіз мұнда,
Көзіңді жоғалтамын, қоям!” - дейді.

Зәресі Жанахметтің жаман кетті,
Назаров, міне, осындай қылық етті.
Араға бір түнетпей, күн-түн қатып,
Семейге келді сүйек осы ретті.

Шуласып орыс-қазақ соңына еріп,
Назаров өзі бас боп, бірге жүріп,
Ғаббасов Халел де бар- өңшең жастар
Егіліп жылауменен су боп еріп.

Өзімен бастас, жолдас жүрген бірге,
Қайғырып, қамығысып Мұқыш ерге.
Төрт шақырым жерге шейін шығарып сап,
Жөнелтті осылайша сүйекті елге!

Демендер Назаровты “діні баска”,
Не керек дін басқалық жар жолдасқа?!
Бір түгіл мұсылманның мыңын алман-
Баспа-бас Назаровқа айырбасқа.

Открыто Назаровтан бұйрық алып,
Есмахан, қылған еңбек, Бөкейханов.
Теміржан Субековтың үйіне ше[йін]
Сол жерден қайтқан өзі әкеп салып.

Бұл сүйек жер түбінен келді қайдан,
Аманат алып беріп қойған жайдан.
Көтеріп төбесіне, қылды құрмет
Тік тұрып атын білген Арғын, Найман.

Әркім-ақ хабар тауып құлақтанды:
“Ел ғой, -деп, Жанқозыны, -жакты, жанды!”
Ортаға бір түнетпей, көміп тастап,
“Топырақ салам!” - деушілер құр(ы) қалды.

Түнінде сәрсенбінің Мұқыш келді,
Апарып бейсенбі күн жерге көмді.
“Топырақ салам!” —деушілер әр рудан
Түс-тұсынан жұма күн анда (сонда) келді.

Мұсаның ақ сақалды Садуақасы,
Жетпістен осы күнде асқан жасы.
Баянаула халқынан бас боп келген,
Жүсіпбек - Құдай берген бел баласы.

“Мұқыш ердің сүйегі келед” - десіп,
Әркім-ақ даярланған жабдық жесіп.
Қойтасқа сәрсенбі күн келіп құлап,
Бармастан қайтып кеткен Мәшһүр-Жүсіп.

Келеді өрбіп жаңа сөз сарасы,
Көбі-кейін, бұл әлі-аз ғанасы,
Бөтен ру адамы былай тұрсын,
Құр қалған Еламанның айналасы.

Бар Құдай пана болып фазылына алсын,
Ілтипат пендесіне назар салсын!
Қалған-құтқан сөз болса айтылмаған,
Тере беріп қайтеміз, кетсін, барсын!

Бір Алла Мұқыш ерге рахмат етсін!
Бақ, аруақ ұрпағына қайта бітсін!
“Көп сөз-көмір, -мақал бар, - аз сөз-алтын”,
Ұзартпай енді сөзін тамам етсін!

Ісіне Төңірім қылған шара бар ма,
Ем қылса, оңалмастай жара бар ма?!
Ақ үрлік балапандай ұядағы
Бақташы болсын Ием балаларға!

Саны-төртеу: маңызды екеуі- ірі,
Өсіп алса, таниды бірін-бірі!
“Орнында бар оңалар!” - деген бар ғой,
Аман тұрса осылар, Мұқыш тірі!

Қүдіреттің ісіне кінә қойма,
Күнде жасты төгілтіп, көзінді ойма!
“Хақ ісіне қарсылық жарамайды,
Жасыптумен өзінді-өзін жойма!”

“Бір тумак бар болғанмен, жоқ бір жүрмекң,
Пани дүние жолдас боп бұл кімге ермек?!
Шүкірлік қыл Құдайға, келтір тәубе,
“Алдансын!” - деп, жұбаныш берген ермек.

1921 ж.

V. Сырласу үлгілері

Ғашық жігіт сөзі

Өтіпті Хасен бірлан ол Хұсайын,
Сайраған бұлбұл құсқа мен ұқсайын (ұсайын).
Құлақ сал, ау, жамағат, кеңесіме,
Азырақ өлең шырқап, ән қосайын.

Ағалар, билгенімді аянбайын,
Өленге желіп, жортып аяндайын.
Сағынған ғашық жарын (иарын) бір көріптің (ғарыбтың)
Өлеңін бес-алты ауыз баяндайын.

Аяттан сөз қозғадым ақындықпен,
Барады-ау өтін күнім ғапідікпен (ғапылдықпен)!
Оңайлап қиын сөзді каламменен.
Қапалы көріп басым пақырлықпен.

Сөкпеңіз, ау, жамағат, өлеңімді,
Білемін ақыр бір күн өлерімді!
“Сары алтын қап түбінде жайға жатпасң,
Құрбылар, көрсетейін өнерімді.

Уаларыз фаршынаһа- басқан ізің,
Тықылып үжһік раушан жүзің.
Кеудең бар: ләм нашрихлік сүрік,
Қос анар- жүйке құртқан екі бізің.

Фірухурихан (дарқан) мұрындарың,
Улатмидин ғысың болған көзің.
Сықылды биазы ал нұр ақша бетің,
Каал жауһар жіпке тізген мағына сөзің.

Беріпті көрік нығыметін аямай-ақ,
Құдайға жаққан құлсың сенің өзің.
Дүние-ай, заманымда болып тұрсың,
Қылмас ем көзге сүрме басқан ізің.

Уалтин уалызитун- сенің басың,
Уаллил зайғыш сүмбіл (сінбіл) шашың.
Айдай боп он төртінші көрінесің,
Туған ай бір жаңадан- қиғаш қасың.

Алланың Калам Шариф аятынан,
Келтірдім осылайша сөздің нәшін.
Замандас құрбыларым естісін деп,
Құранның қылдым баян мағынасын.
Бар болса қате жері, айып етпе,
Ағалар, сынап мені не қыласың?!

Мен жаздым үшбу сөзді перизатқа,
Сипатын тағайындап жазып хатқа.
Алтын үй: су (сұр) шыныдан терезесі,
Есігі кіріп-шығар- алтын қақла.
Көйлегі- жасыл атлас- жүз теңгелік,
Камзолы бес жүз теңге бар хисапқа,

Оқалы кебіс мәсі- алпыс сомдық,
Жарасар кәмшат бөрік шаһизатқа.
Ішің бір мың теңге пат құндыздан,
Тыстаған алтын арқау ұнамаққа.

Сыртынан нұр сипатын көріп тұрсаң,
Бозбала, жарамай ма қанағатқа?!
Гүл жүзді (иүзлі), шырын сөзді (сөзлі), ай, карағым,
Айтамын осылайша жамағатқа.

Ай, қалқа, алма мойын, ақық (ғақық) иек,
Қыпша бел, мәрмәр аяқ, алтын сүйек.
Інжу тіс, қымырғыпхып, шекер ліблік,
Сөйледім: тілім-тактай, тісім- тиек.

Сөйлесем сайрап, бұлбұл, карағыма,
Қиғаш қас, өрік (дірмік)-нон қабағына.
Аққудай айдын көлге қанат салған,
Ұнасқан гауһар бұғак сағағына.

Шырағым, мен алысқа кеткен шақта,
Бойыңа ішкен асың тарады ма?!
Сағымша сәулеленген сәру бойлым,
Мақтауым, айт, көңіліңе жарады ма?

Мен жаздым осы сөздіперизатқа,
Жақсыны кім қияды бөтен жатқа?!
Аршын төс, алма мойын, ай, ділбірім,
Зейініңді (зыһыңды) салып тыңда үшбу хатқа.

Сен мені басқамен тең көремісің,
Мен бастасам, сонымнан еремісің?!
Егер де жұрттың бөрі бір жақ болса,
Бірігіп меніменен жүремісің?!

Көңілді бүтін ұста, ала болма!
Анық бол- тағайынды, шала болма!
Тұрып қал не болса дабір сөзбенен
Біреудің тіліне еріп, бала болма!

Қалқаны менің көңілім сағынғандай,
Емеспін осы сөзден жаңылғандай.
Жақсылықтың Құдай бергенарқасында
Іздесем: “Аты қызң, - деп, табылғандай.

Анадан кім туады сендей болып,
Жап-жарық екі бетіңкүндей болып.
Әрине, саған-дағы табылады,
Муафик дәл табылмас мендей болып.

Бозбала мынадай да дүкен құрсын ,
Білмеген жігіт жайынқыздар құрысын!
Азырақ алдыңызға бәйіт айтып,
Аз ғана қандырайынкүлак құршын.

Сөйлейін Ай форымды асыл текті,
Жамандар өз жайынабылай (бұлай) тұрсын.
Жаксының күннен (күнден)-күнге артып бағы,
Жаманды жөн білмеген Құдай ұрсын!

“Уаң лығылы халықхығым”-
Мінезің бұл аятқа тұғыр болсын!
Сөйлейін: бек ләззатлы лебіз (лыфыз) кәріп (ғарыб),
Ағалар,көңіліңізге тура қонсын!

Туралап сізге айтуға бата алмаймын,
Мойнына артып койдым сөздің борышын?!
Жиылып, қыз-бозбала, ойна да күл,
Қапалы(хапалы)кәріптердің(ғарыблардың) көңілі толсын!

Һуахи әлмід бірбір, Құдайым,
Ғашықтық (ғашықлық) жүрегіме салшы уайым!
Аятын “Құлһу Аллаңқылып далил,
Көңілімде біліп жүрмін хақ не дайым.

Кә-алтир қыздағы шіркін жаным,
Орнықпас бұ жалғанға көңілім жарым.
Қапалы болып жүрген мен бір кәріп,
Қосылмай көк жүзінде(иүзінде) Күн мен Айым.

Қалқаға әуел биыл қағаз жазып (иазып),
Барамын азып-жүдеп күн-күн сайын.
Бар Құдай мақсатыма (мыксұдыма) жеткізбесе,
Баянсыз (файансыз) бұ дүниені не қылайын?!

Жаратты қыс пен жазды төртке фасыл (фәсіл),
Заманым түрленесін қызыл-жасыл!
Жігітлер, құр тірлік неге керек,
Жалғанда болмай кетсе мақсат хасыл?!

Болғанда қыздар лашын, мен-бидайық,
Ай, дүние-ай, қыз-дария, мен- желқайық.
Болғанда сен-ғауһар тас, мен-асыл тас,
Қоспады екеумізді, не қылайық?!

Сен - алма бақшадағы, мен - бұлбұл құс,
Қасыңда мекен қылдым биылғы қыс.
Құдай-ау, жақсылармен жанастырғыл,
Қылмағыл аяқ жақта кіріс-қоңыс!

Шығады сөз мәнісі жақсы жайдан,
Келтірдім мен дәлилді (улилді) әлдеқайдан.
Қандырып сусыныңды сөзімменен,
Ағалар, өлеңменен тисін пайдам!
Сұранып құрбыларым отырғанда,
Айтқаным жарамайды “Әри-ай”-дан!

Бастасын жақсылыққа Құдай бізді,
Жігітке бір мерекекелген кезді.
Әлеумет, алдыңызға кез келген соң,
Сөйлейін қызды мақтап біраз сөзді!

Қара өлең карапайым әркім сөйлер,
Жақсы адам әділ тұрса, халқын билер.
Көңліңе аят пенен далил салсам,
Мағынасын білген адам күйін күйлер.

1874 ж.

Мәшһүр- Жүсіптің өлер шағындағы сөзі

Жылым-қой, биыл жасым- жетпіс үште,
Өң түгіл, маған жалған жоқ қой түсте.
Өткіздім мен өмірді босқа шаршап,
Салумен ақ қағазға шимай кесте.

Жабысты он бесімде өлең маған,
Түстеніп Өлеңші ата, қона алмаған.
Бөктергідей босқа ұшып, болдым арық,
Бау ашпай көр балапан түк алмаған.

Көрінгенге- мен қызыл болдым түлкі,
Талайдың жаңаланған тымақ, бөркі.
Баяғыда болдың не, болмадың не,
Отырмыз көрген жанға болып күлкі.

Қыран боп іле алмадым аққу, қазды,
Өмірімде көрмей өттім жылы жазды.
Көздің суын ішумен, соған мәз боп,
Белшеден кешіп жүрдік батпақ сазды.

Көзтаныспен жауласқан жаттай болдық,
Апрель, май болмадық, марттай болдық.
Өзен, көлденбір жүзіп су іше алмай,
Ауыздықпен су ішкен аттай болдық.

Бақ құсы маңайласпай басымызға,
Шаршадық жатқыза алмай қасымызға.
Қанша талап, бос шаршау далақ-далақ,
Үшырадық өзіміздің тасымызға.

Өмір бойы ұшырамай бізге молдық,
Табысымыз, көп болса, ат пен тондық.
Әкемізді өлтірген жаудай болды:
Кедейлік, кемтаршылық, қысқа қолдық.

Құдайымбұла өсірді өзі бағып,
Жалғанның қызығынан шетке қағып.
“Өнер алды-қызыл тіл”-дегенменен,
Беталды шаба бердім текке лағып (ұлағып).

Ерте азиат болғанмен алымсызбын,
Әйел болсам, құн, пұл жоқ, қалыңсызбын.
Қоға тартып көлден көп көргенім жоқ,
Ол жағынан жағдайсыз салымсызбын.

Құлақ естігенді көз бір көрмек: “Баяғы Нух Пайғамбардың заманында дүние жүзін топан су қаптады. Тау-таудан қырық кез асты”, -деуші еді. Былтыр өткен 1928 жылы январьдан бастап “Науқан”-деген шығып, байлар жиган-терген мал-мүлкімен суға кетіп, толқын жұтып, мал да құрып таусылып, бай да құрып таусылып, тып-типыл болды. “Бір тамшыдан жиыла-жиыла дария болмақ, //Бір пұлдан жиыла-жиыла дүние болмақ. Байлардың ешкімге беруге көзі кимай жинаған мал-мүлкі дария болып, өздерін ғарық қылды. Бір пұлдан жиылып, үйілген дүние өздерін түншықтырды. Кедейлер сусыз шұқанақ еді. Тасыған дария бөлініп-бөлініп бытырап, әр шұқанақта қалды.

Күн жайлатып, жаудырған қызыл туы,
Өткен жыл төгілген кез малдың шуы.
Тау-таудан қырық кез асып биіктігі,
Қаптады дүние жүзін топан суы.

Кеме қайда, жұрт мінді салын байлап,
Ағызды қоймай ерікке толқын айдап.
Су жұтты, қатты толқын түншықтырды,
“Салы суға кеткен” көп: сору қайнап.

Алай-түлей ұйтқыған боран соғып,
Көп жылқы науыт болды боранға ығып.
Талай жұтқа болмаған жарықтықтар
Шыбын-шіркей, быт-шыт боп, кетті шығып.

Қалмады іске татыр ірі кісі,
Осылай болады екен тағдыр ісі.
Құдайдың Құдайлықпен қылған ісін
Көзімен көреді екен тірі кісі.

Кедейге үлес болды құнан мен тай,
Теп-тегіс болып типыл құрыды бай.
“Дүние-кезек” – деген сөз аққа шығып,
Бәрін қылған өзіңсің, Құдайым-ай!

Құдай ұрып, бай біткен кері кетті ғой,
Жиған дүние түбіне бір жетті ғой!
Құлақ бұрын шықса да құр салбырап,
Соң шыққан мүйіз өсіп ер жетті ғой!

Істің бәрі Аллаға аян болды,
Сөйлеушіге әңгіме баян болды.
Көзі қимай жинаған бай дүниесі
Өзіне жылан менен шаян болды.

Бір тамшыдан су жинап дария етті,
Түзу қарап ешкімге бұрмай бетті.
Жел тұрып, толқын қатты тулап соғып,
Жиған бай өзі ғарық болып суға кетті.

Шұқанақта су қалды болса-бөлек,
Маңызы жоқ: береді кімге түнек?!
Ну орманды өрт алып, тып-типыл боп,
Бұтақсыздан сопайып қалды терек.

Ей, Мәшһүр, туа қастас болдың баймен,
Бай көрінсе, қашушы ең қолат саймен.
Байдың түбі боларын біліп мұндай,
Сөйлесіп қойғансың ба бір Құдаймен?!

Онан соңғы бір қасың- қожа, молда,
Олармен елдеспедің бұрын-соң да.
Жамаңдап бас-басына өлең жазып,
Жазған сөзің әр жерде жүрді қолда.

Қажы мен ишандарды түйрей шаныштын,
Бәрінен бойынды аулақ салып қаштын,
Аза бойың тік тұрып осылардан,
Арапшы жек көрсетер бар ма албастың?!

“Осымен бәр[і] бірге-деп- қатын бала”,
Үйір-шүйір болмадың оған және (жана).
Бү жалғанда үйлеспей ешкімменен
Жұртқа: “жынды” — дегізген Хақ-тағала.

Ерігіп қаламыңды қолға аласың,
Сүнгіп, жүзіп кетуге қорғанасың.
“Өгіз өлер, болмаса арба сынар”, -
Деуменен айран-асыр таң қаласың.

Мың тоғыз жүз, міне, отыз бірінші жыл,
Жылқы кетті, қой келді, мұны ырым қыл!
Қойдан қоңыр заманды бір көрмексің!
“Қой анасы-бестен”, -деп, - бусайшы бел!

Жылан- жылыс, өткіздік жазды, қысты
Жылқы жыл сапырылысып жұрт жүрісті.
“Құлағың естігенді көз бір көрмек!”
Көресің- өлмегенін, қой -дұрысты.

Өлмегенге- бір дәурен кезек тимек,
Пенде асығып, аптығып, пісіп, күймек.
Ұрған Құдай пендесін қан қақсатып,
Құшырланып, құшақтап, аяп сүймек.

Мәңгі-бақи бұ дүние тұрмақ емес,
Қалжыратып шаршатты күнде-нКенесн.
Өлмеген құл көреді, асықпаңдар,
Бұл “Кенес” те таусылып, болар көмес!

Адыра тұл, қалды қурап кара шаңырақ,
Кетті ғой әлде қайда иесі аңырап!
Тірі кісі табыспақ бір-біріне:
Қойдай маңырап, қозыдай шулап, жамырап.

Жұрт көрді-Құдай ісі оңайлығын,
Қысы-жазы тығын жоқ, күнде шығын.
Пенде асығып, жеткенше тарығады,
Құдай өзі көрсетпек-Құдайлығын!

Шайтанмен-ел, Құдаймен жат болды ғой,
Сол себепті жұрт біткен ғад болды ғой!
Көк пен жердің- не пайда- кендігінен,
Жақсылық, тынышлық деген қат болды ғой!

Кедейшілік- болар ма мұнша киын,
Ойын-күлкі, ас пен той, қалды жиын.
Естігенің: жаман сөз, суық хабар,
Жұмыртқадай шайқалар күнде миың!

Ертегі емес, шын сөз ғой, Құдай-қаулы,
Қайда барсаң, жұрт болған ғаддың аулы.
Құдай жұп қып жаратқан екі түрлі,
Ішінара табылмақ һудтың қауымы.

Бас таласты Құдаймен- басты, малды,
Соларға боп пәленің қақ қарсы алды.
Кейінгіге қисса қып сөйлеу үшін,
Аман-есен қалдырған абұйыр (абур) қалды.

Бұл құлақ естігенді- көз бір көрмек,
Не нәрсе әуел бастан егіз келмек.
Кейінгіге мылжындап, былшылдауға
Табылды заманада бізге де ермек.

Естіген бір сөз еді құлын жастан,
Таңбадай, жоғалмайтын, тасқа басқан.
“Қошқардың ені үзіліп түседі”, -деп,
“Өліпті, -деген сөзді- қасқыр аштан”.

Естіген тегіс мұны жас пен көрі,
Жүре бер нанбағаның әрмен ары!
“Қошқардың ені қай күн үзіледі?”
-Деп жүр ғой аққан, таңған жұрттың бәрі.

Деп жүрміз: “Құдай бар!- деп, бір, -деп, -күшті!”
Сол сөз де болып кетті-ау дәл екіұшты!
Анық көңіл бекиді қарарланып,
Құдайлық, таң қалғандай, көрсетсе істі!

1931 ж.

VI. Нақыл өлеңдер

Бес қымбат

“Ең әуел керек нәрсе иман” - деген,
“Ақырет істеріне (ишларына) инан!” - деген!
“Құдай кешірет!” - дегенмен, іс бітпейді,
“Иман шартын білмесе, есен(ибан)” - деген.

“Екінші керек нәрсе- ғақыл” — деген.
“Ғақылсызда тауық жағы (шағы) тақыр!” - деген.
“Аз іске ашуланып, дінін бұзар,
Иманын кәпірлікке сатар!” - деген.

“Үшінші қымбат нәрсе- сабыр!” - деген,
“Сабырлысы мұратын табар!” - деген.
“Әр істе сабырсыздың тәубе-зорлық,
Сабырсыздық басқа пәле салар!” - деген.

“Төртінші, қымбат нәрсе шүкір” - деген,
“Нығыметке шүкірсіздік-күпір!” - деген.
Жатқан жерден: “Құдай кешір!” - деген-қорлық,
“Себеп іздеп тура жолмен жүгір!” - деген.

“Бесінші, қымбат нәрсе-әдеп” - деген,
Әдепсізде иман тұру ғажап!” - деген.
“Кәпірлік- әдептіде тұрмағандай,
Әдеп деген махаббатқа себеп!” - деген.

Қиянат

Жаксы кыз бозбалаға пар болғандай,
Жігіті душар болса, жар болғандай!
Теңі емес бір жауызға (пасыққа) берсе егер (агер),
Көңлі көтерілмей, зар болғандай!

Ғұмыры қызықлықтан зайғы болып,
Мысалы кең дүниесі тар болғандай!
Жетпейтін төстігіне көп жамандар
Өлгенде әлдеқандай таң болғандай!

Сатылып кейбір қыздар кете барар,
Бағасы ғазиздікі мал болғандай!
Қожасып: “Мал бердім!” - деп жаман шіркін
Жайы бар: байқап тұрсаң, паң болғандай!

Бейшара өздігінен жол таба алмай,
Ғазиз бас ауырланып даң болғандай!
Көрініп көріп халі тұра алмас ем,
Бір міскін халық ішінде жан болғандай.

“Бұзылды пәленшенің қызы” - десе,
Өзіне көрінеді ар болғандай!
Көлденең ағайындар ұнатпайды,
Хаққа соның үшін лаң болғандай!

Жұрт калып осылардың обалына,
Секілді алушыға мал болғандай!
“Жалғанда қорлықпенен өттім ғой!” - деп,
Көзінен аққан жасы қан болғандай!

Көндіріп ғаділдікті жүр ғой қазақ,
Көңіл қайда жарк етер шам болғандай!
Келе ме осы ісіміз дұрыстыққа,
Көркіңе көрінсе де, зар болғандай!

Адамды мал орнына жұмсауымыз
Бір емес, бар қазаққа ғам болғандай!
Қай күні бұл қиянат тоқталады,
Бір емес, халық ішінде сан болғандай?!

Иа шариф[ат] , иа низамға дұрыс та емес,
Қазақтың қағидасы заң болғандай!
Бұл сөзім біреуге емес, көпке бірдей,
Қажеті кімге болса, сол алғандай!

Мысалы, кіші(кеше) болса- аңғартқаным,
Осы хал өз басында пар болғандай!
Тең болып екі зайып қосылса егер,
Арман не, ол уақытта, а, дарига-ай!

Дауасыз дерт

Ағайын барды күндеп көре алмайды,
Жоқ болса, жомарттық қып бере алмайды.
Кәнеки, бермегенің сол емес пе,
Білмеген-білген тілін неге алмайды?

Екі көз бір-біріне дұшпан болып,
Болса да қандай жақын сене алмайды.
Ұрысса қатын-бала әлдеқандай,
Үйіне бір-бірінің ене алмайды.

Өмірі итжығыспен бара жатыр,
Белгілеп бірін-бірі жеңе алмайды.
Көлденең ағайындар дәлелат қып:
“Бұзылма сендер бүйтіп!” – дей алмайды.

Бастаса пайдалы іске біреу шығып,
Соңына көмек беріп ере алмайды.
Мал беріп жамандықты сатып алып,
Берсе де жақсылықты тек алмайды.

Арада бұзықшылық өрті жанса,
Құйса да топан суын, сөне алмайды.
Әуре боп, бірін-бірі жоғалтам деп,
Татулық, ынтымаққа келе алмайды.

Дау десе, жаны құмар бейшараның,
Онымен ешбір нәрсе өне алмайды.
Аударып ақ пейілін бұзықтыққа (бұзықлыққа),
Жүре алмай түзулікпен, оңалмайды.

Береке кәсібінде болмаған соң,
Түзеліп еш шаруасы оралмайды.
Біреуі біреуінен артық болса,
Бір-бірін іттипатпен тең алмайды.

Дұшпаны сырттан болған жесе-дағы,
Онда да тізе қосып келе алмайды,
Жамандап бірін-бірі мұқатса да,
Ешкімнен: “Мұның жөн!” – деп, шен алмайды.

Майда бол, жігіт болсаң, тал жібектей,
Жақсы емес қатты болу тікенектей.
Ғылымың болса-дағы ұшан-теңіз,
Пайда жоқ: өз халқыңа қызмет етпей!

Көрген мен көрмегенде көп парық бар,
Ашылмас(з) жігіт адам сыннан өтпей!
Лайықсыз ерсілікке арандама,
Әр істің мазмұнына көзің жетпей!

Фибрат ал: жақсыларға жақын жүріп,
Қаша гөр жамандардан аулақ шеттей!
Не нәрсе талаптансаң табылады,
Опа жоқ: ер жігітке жапа шекпей!

Самалы (мысалы) әрекеттің (харекеттің) сол сықылды,
Алмассың егінді орып, тұқым сеппей!
Пайдаңды жақсы болсаң көпке тигіз,
Жатырқап еш адамды сыртқа теппей!

Кезінде кезең жерден қосылып қал,
Бәйгеге ұлы дүбір қалма ілікпей!
Мақсаты асыл (хасыл) болып ойындағы,
Алла һәм ер тілегін мақұл еткей!

Түгелі кемесіне мініп шыққан,
Ғылымның тәліптерге (тәлиблерге) нұрын төккей!
Аз біліп, көпке ғашық болғандардың
Ләззаты таңдайынан жүрер кетпей!

“Қанағат, көп білдім!” - деп, айтпа өнерге,
Көре бер басқалардың азын көптей.
Жасында қалсаң мақрұм, сан соғарсың,
Қуарып қурай болып, қалма көктей!

Шалқайып үйде жатсаң, дәнеме жоқ,
Сарп етіп жығна дейін(дыбын) малды төкпей!
Таппасаң дертке дауа, ғазизларым,
Надандық дауасы жоқ ауыр дерттей!

Бұлақ көзі

Шығады: “асыл-тастан, өнер-жастан”,
Тәрбие тәуір болса әуел бастан.
Мысалы ғылым таппақ сол секілді:
Бұлақтың бітіп жатқан көзін ашқан.

Жігітке талаптанған жүз мың рахмет,
Әрқайда сен білгенің ырзық шашқан.
Жаны ашып нашарларға қызмет етіп,
Салса егер түзу жолға — болса адасқан.

Халық үшін жанын қиып шыққан болса,
Қайырлы әр қадамы болсын басқан!
Көрсетіп тар орында таудай қайрат,
Құтқарса мұқтаждықтан, болса адасқан!

Қазақ қор болар ма еді, көп болса егер,
Шаһбаздар осы айтқандай өнер асқан?!

Немене бұл күнгі хал ойлап тұрсақ,
Жақсы жоқ өз басынан пайдасы асқан!

Азырақ дәулет біткен кісі болса,
“Мен баймын, сен кедей!” —деп, мал санасқан.
Болмаса бірлі-жарым талапкерлер,
Жігіт жоқ өнерпазбен бір жанасқан!

Үмітсіз (немматсыз) байланамыз, бөрі надан,
Мұхираб сан жәрдемнен аулақ қашқан.
“Анау артып, мен кейін қалам ба?” — деп,
Өзімен-өзі күншілдікпен құр таласқан.

Молдалар пайдалы іске уағыздамай,
Керексіз ұсақ сөзбен бақасласқан.
Құзғындай қызыл көрсе барар жетіп,
Кісіні көрсе билер бір дауласқан.

Бойында әділдігі ұмыт қалып,
Билікке сөз сөйлей ме жаза алмастай?!

Уа, Алла, көзім көрді мұның бәрін
Наныңыз жалған демей, шын растай!

Өнерпаз

Өнерпаз кара жерге салар қайық,
Жаһаннан алар тағылым, қанат жайып.
Әр жердің тамашасын көзбен көріп,
Жастықта сайран етер болып ғайып.

Тұрғанда бойда қуат, жүрген жақсы,
Аяғың бір күн қылдан кетер тайып!
Басыңды тауға да соқ, тасқа да соқ,
Отырып қалмай үйде қыңырайып.

Жүргеннен тіпті қарап- пайдалырақ,
Бір әріп (харып) сөз үйренсең, кітап жайып.
Тамшыдан тама берсе, дария болар,
Кетпей ме ақырында бір молайып?!

Қылжақтап екі ауылдың арасында,
Не пайда жүргендеріннен құр сораып?!
Бас болып, өнер білсең, тіпті жақсы,
Тамаша болдың жігіт таңгажайып.

...Білгеннің жүрген жері- бәрі жарық,
Жоламас кем-кетіктік оған айып.
Бұларды айту- бізден, ұстау-сізден,
Ынғайлы, үлгі аларлық тұрсаң лайық.

Көзіне көрінгеннен ғибрат алсаң,
Ғаламға болдың өзің- Еділ-Жайық.
Дариядан көз жеткісіз өткізетін:
Боласың өзің- кеме, өзің қайық.
Қызға айтып келейіндерге байқатамыз,
Түс ашып, сол солай деп не қылайық?!

Мешіт зары

Бір мың тоғыз жүз және он үште жыл,
Жылдың атын биылғы сиыр деп біл.
Он төрті апрельдің сөйлеген сөз
Мешіт пен медреседен бір шыққан тіл.

Қорлықта тұрғандығын көзім көріп,
Аяумен өз әлімше ішім еріп.
Салғаным ноғай, қазақ құлағына,
Қолына балалардың жазып беріп.

Мешіт пен медресе түр болып кәріп,
Барады сөйлемесем ішті жарып.
Құдай үйін тұтқан соң мұнша қорлап,
Кәне, айтшы, біз онамыз қайда барып?!

Сонда мешіттің хал тілімен сөйлегені:

- Медресе, мешіт болған менің атым,
Бас қосар ішімде жоқ жамағатым.
Хал тілім зарланып, қан қақсайды,
Естіп өт: құлағың бар азаматым!

Деуші еді мені бұрын: “Құдай үйі”,
Бас қосып шұлғушы еді мырза-[би].
Нанына қайыршының қапшық болып,
Мінекей, бұл шағында тұрған күйі.

Салмасаң әуел баста, кім бар зорлар,
Қол жайып қожа-молда жайды торлар.
Бірі-имам, бірі азаншы болу үшін,
Тиынға жанын сатқан дүниеқорлар.

Біздерде көрмейсіңдер кім тұрғанын,
Адамның анық әуре антұрғанын.
Мешітке қайыршылар нанын жинап,
Медресе қой қора боп, мал тұрғанын!

“Мешіт” -деп, “медресе” - деп, неге салдың?
Қамайтын орны ма едік хайуан малдың?!
Боктығын жинайтұғын үйі ме едік,
Құрт жиған диуана мен соқыр шалдың?!

Ешкім жоқ шын көңілмен Алла[ға] ғашық,
Жалғанға жан қиюға бәрі машық,
Жансыз біз неден мұндай жазалымыз,
Қор қылды таптап бізді өнкей пасық!

Емеспіз тіріге-үй, өліге-там,
Түн болса, саулап бізде жанбайды шам.
“Бар ма-деп, бізді қарап тексеруші?”
Түр ғой-деп,- көріп көзі іске (ескі) жобам!

Жазалы қылған мұндай Құдайым-ай?!
Қорлыққа көре тұра, шыдайын ба-ай?!
Кәуіріңе нашлизы дом қылмай бізді,
Босатып запас ерікті қойсайшы жай!

Бір жан жоқ жамағат боп жиылатын,
“Құдай бар, құлдық бас!” -деп, сыйынатын.
Қорладың дін исламның ғаламатын
Желкеңнен келді кезің қиылатын!

Әртүрлі қылды тұрақ бізді албасты,
Сескеніп адам түгіл, шайтан қашты.
Жиылған Баянтауда ноғай, қазақ,
Қылдындар бізді мұнша аяқ асты!

Жоқ емес, бәріңнің де бар ғой малың,
Бас қосып бір кісіше жас пен шалың.
Осынша ноғай, қазақ көп народсың,
Ішінде Құдайды ойлар жоқ па жаның?!

Иесіз, елсіз тұрған біз бір жетім,
Қалдырған жетімдікте Қүдіретім!
Қорланып бұл тұрыстан, назалымын,
Ұялып жұртқа қарар жоқ қой бетім!

Арызымыз ақ патша[ға] жете алмайды,
Жетсе, бізді бүйтіп қор ете алмайды.
Мына күйде тұрғанда қожа-молда,
Бізді басқан албасты кете алмайды!

1913 ж.

Көрінбес

Көрінбес өз көзіне, тіпті өз бойына:
“Өзімді- өзім білемін!” - деуді қоюыңа.
“Өзімді- өзім білемін!” - деп ойласаң,
Адасқан айдалаға бұл бір диуана.

Көк пен жер айдай ғалам көрген көзі,
Еш уақта көре алған ба өзін-өзі?!
“Қол аясы тұта алмас өз білегін” -
Деген бар бұрынғының мақал сөзі.

Ыңғайшыл дөңгеленіп келсе жолдас,
Алданған оны дос деп, өр кез оңбас.
Малдандың-ақ, алдандың, айтқан сөзін,
Ыңғайыңа көшкеннен күн бұрын қаш!

Анық досың (достың) ғайыбыңды айтқан жүзге (иүзге),
Жанашырды жоқ деп біл онан өзге.
Қақ маңдайы дүшпанның жалғандағы-
Мақтағышы өзінді көзбе-көзге!

Ақылды(ғақыллы) адам ақымақтан сілкер қолды,
Даярлап өз ғайыбына ашар жолды!
Сырттан айтпай, ерсі ісін көзіңе айтса,
Қайда бар жанашыры онан оңды?!

Ақымақ адам хақлықты теріс көрер,
“Жанның бәрін бірдей”-деп, тегіс көрер.
Ақылсыздар білмейтін өз пайдасын,
Хақлық сөзді зор ауыр сөгіс көрер!..

Төрттағандар

Біреу -өлі, біреу тірі: “Ал” мен “Бердін”,
Мал қашты уысынан һәмматлы ердің.
“Шық бермес Шығайбайға” тұрақтады,
О дағы біліп : “ал”-ды берген жердін.

* * *

Ай- қаранғы, күн- бұлт: түн деменіз,
Біреу-жарлы, біреу-бай: күндеменіз!
Ата тілін алмаған арам ұлды
Аузы түкті кәпірден кем деменіз!

Ай- қаранғы, күн- бұлт: түн деменіз,-
Біреу-жарлы, біреу-бай: күндеменіз!
Ата тілін сыйлаған халал ұлды
Хұтпа ұстаған молладан кем деменіз!

Өлең және қара сөз ғибраты

Сонымен бұ жалғаннан өттің, кеттің,
Мақсатқа, әуре-пенде, қашан жеттің?!
“Ас табылса, -дегендей,- дос табылмас!”
Бірі болса, бірі жоқ болып кеттің!

Бір соны жер қалған жоқ-шиыр, тебін,
Қайда барсаң, көрсетіп әркім ебін!
Жоқ болғаны- жалғанда жаман екен,
Аузыңның, сөгер кісі, тіккен жібін.

Аспаннан жаңбыр болып жаудың-жаудың,
Сарқырап сай-сайынан тас пен таудың.
Құрғатып кептіретін күншуақ жоқ,
Болған соң ортасында қалдың даудың.

Аққан суды құйып алатұғын- ешкімде түбі бүтін ыдыстың жоқтығынан, су қалпынан асып кетіп, арнасының өзін бұзып дал-дал қылды. Ақпайын десе, Құдай жаратқан бұлақтың көзі; ағайын десе, қалай ағарын, қалай барарын білмей аң-таң. Аң-таң болатұғыны- мынау замана тигір (тифир) тауыпты, халық-жұрттың ортасынан опа қашыпты. Ол опа қашқанда, жалғыз қашқан жоқ, сахилықты, өміруат, адамгершілікті ертіп алып, үшеуі бірге ілесіп шығып кетіпті. Бұл үшеуінің орнында үш нәрсе қалыпты: опа орнына- мұнафиқлық [1], сахилық орнына- сарандық, мәрауат орнына - хүсүдлік [2]. Бұрынғы аққу мен қаз отыратұғын көлдердің басында қарға, сауысқаннан басқа дым жоқ. Бұлбұл жүретұғын бау-бақшаларда көзі шегір ұзақтан басқа құс жоқ. Есіл Ай мен Күн қатарымен жарыса жүретұғын аспан көкте бүлттан басқа қалған дәнеме жоқ. Бұрынғы уақытта ас пен тойға жұрт өңшең дүддiлiн қосушы едi. Ендi ас пен той болса, алтын қоңырау, атлас жабу жапқан есектерiн құлақтарын салпаңдатып, ұялмай алып барып қосып жатыр.

Халықтың жақсысының өнері- зорлық, жаманының өнері-ұрлық. Бұл екеуі қолынан келмейтұғын жамандардың өнері өтірік болып, қара пұл үшін жанын сатып, тірінің түгін қоймай жұлып, өліктен кебін дөметіп, жақсы арын сатып, жаман жарын (иарын) сатып, шешен сөзін сатып, ата-ана ұл мен қызын сатып, ишандар Құдайға қылған құлшылығын ғауамдардың назарына сатып, молдалар оқыған оқуын шартық қошқар, шынжау тайға сатып, [айырбастап кетті]. “Ал”- “Бер” деген сөзі екі ағайынды болушы еді, сонын “Ал” дегені өліп, “Бер” дегені тірі қалып, “Бар”- “Жоқ” деген екі ағайынды болушы еді. “Бар” деген сөз өліп, “Жоқ” деген сөз тірі қалып. Бұқара жұрт қой мысалды, хакімдер қасқыр болып, екі даугер шырылдаған бақа, билер оны жыландай сорып, бар малынан айырылып, жоқ жанынан айырылып. Біреу қасқырдай жан-жағындағысын талап, біреу иттей көрінгенге көзін сүзіп, босағадан босаға қалдырмай андып; біреу түлкідей құйрығын бұлаңдатып, біреу мәймундай[3] көрінгенді еліктеп, біреу жыландай сыртынан жылтырап; ішінен зәрін төгіп, кейбіреуі қабыршағы жоқ балықтай қолға тұрмай жылпылдап, біреу қарғадай- ауыздан ішіп,

арттан түсіп қалғанды әлдеқандай аңдып; біреу сауысқанша шықылықтап, өсек ғылымына мәһір[4] болып, сау жылқының арқасын тесіп қанатып; біреу күйкентайдай тышқанға төніп, ертеңнен кешке шейін алған бір тышқаны жоқ, текке әуре болып; кейбіреу тауықтың қоразындай қоқиланып, түмсығындағысын тәж деп мақтанып; кейбіреу тауыстай-иненің жасуындай қасиеті жоқ, өзін-өзі базарға салып; кейбіреу тырна сықылды: “Басқанымға жер ойылып кетеді!”-деп, өзін-өзі әлдеқандай ауыр біліп; кейбіреу оқлақтай: “Күндіз ұшсам көз тиеді!”-деп, өзін-өзі түнекке жасырып; кейбіреу өгіз шағаладай: “Ішсем, көл таусылып қалады!”-деп, текке қанқиып отырып қалып, дүниені ішпей-жемей жинап; кейбіреу көк кептердей тамақ үшін көрінгенге құл болып; кейбіреу шыбындай біресе қантқа қонып, біресе ауыздан ішіп, арттан түсіп қалғанға да шіреніп қонып; кейбіреу келемеж қоңыздай ат тезегін жинап әуре болып; кейбіреу кекілікше өз атын өзі шақырып, ақымақ болып; кейбіреу бөктергі деген күс мысалды- ертеңнен кешке шейін жалп-жалп ұшып, бір тынымы жоқ, аңдығаны тышқан болып, күнінде жүз тышқан алып жесе де, тойымдығы жоқ, қанағатсызлығынан арық болып,-замананың халі сондай болды. Адам қалай қылғанда, адам болады?! Осы жоғарыда айтылған: ұшқан құстан, жүрген аннан ғибрат алып, солардың мінезіменен мінезденбесе, аш арыстан жүректі болып келсе, балуан жолбарыс білекті болып келсе, досы көп болып, дұшпаны жоқ адамнан осы екеуінің жүрегі, білегі табылады. Бұл екі хайуанның мінезінен шажағат табылады: сұңқар табиғатты болса. Қазақ-та мақал бар: “Қарға табанымен басып жейді, сұңқар шашып жейді”-деген. Оның мәнісі- қарға: “Біреу көріп қоймасын!”-деп, жалтақтап, табанымен басқаны-жасырғаны. Сұңқар өзі жегенін мақсат қылмайды: “Басқаға пайдам тисін, сарқытымды кім болса, сол жесін!” —деп, жан-жағына шашып отырады екен. Сондай болғаны үшін қазақ мақалында бұл сөзіне бар: “Қарғаға-балшық, сұңқарға-талшық”- дейді. Бұл мінезден сыхауыт табылады. Бал тышатұғын ара қандай ұя жасайды?! Қарлығаш бір шөп, бір лайдан қандай шеберлеп ұя жасайды?! Адам: “Мен дәнеме білмеймін!”-деп, қарап отырмай, өнерге тырысу керек. Қазақ мақалында бар: “Өнерлі өрге жүзеді!”-деген. Араб (ғараб) тілінде өнерлі “Зағыт” —дейді. Мысық бір тышқан алып жесе, аузы-басын сүргіп жаланып, өзін-өзі таза ұстауға қандай тырысады?! Сол үшін онық аузы арам емес, тазалықты. Мұнан ғибрат алуға жарайды. Араб тілінде “Нызафит”-дейді. Төрт аяқты хайуанда түйе деген малдың ұрғашысы ер іздемейді. Иесі қолынан шөгерсе, жатады. Әйтпесе ғұмырында еркегін керек қылмайды десе болады. Әлепті, ибалы болуды мұнан ғибрат алуға жарайды. Араб тілінде мұны: “ғафаша”-дейді. Кішкененің қайрағтысы- мысық: өзі кіп-кішкене болып, өзінен зор нәрседен қорықпайды. Қараңғы түнек жерге хайуанда қорықпай жетіп баратұғын-

мысық. Қайратты болуды сонан ғибрат алып білуге жарайды. Өзінің қаралдысынан үлкенді құмырсқа көтереді. Әні, һәмматының [5] зорлығы – һәмматлы болуды мұнан ғибрат алуға жарайды. Жігіт адамның қырағылығы бүркіттей болсын, зеректігі байғыздай болсын! Жүрісі мәймундай болсын! Он екі қырлы, бір сырлы, отыз аяқты болсын! “Отыз аяқты болсынң – дегені – басқан ізін білдірмей жүрген, жымын кісіге сездірмейтін болсын дегені. Орнына қарай мінез қылсын: сонда адам болып, адам қатарына кіреді. Біреуді-біреу ит десе ашуланады, өзі ит дәрежесіне жеткен жоқ. Ит риазытқа, ыстыққа, суыққа, аштыққа шыдамды болады; иесіне опа қылушы болады. Ас қойса, қоймаса да, қадірлеп күтсе де, күтпесе де, басқа біреудің есігіне телміріп бармайды. Қанша ұрып, соқса да иесіне кінә сақтамайды. Түн болса, дамыл таппай үріп, иесінің малына күзетші болады. Қараңғыдағы дыбысты аттан ит бұрын есітеді. Түн болса, сауысқаннан да сақ болады. Не үшін? Иесіне күзетші болу үшін! Жақсы кісіге, киімі әдемі кісіге үрмейді. Жаман кісіге, киімі жаманға үреді. Естілікте- жаман-жұман кісіден есті болады. Қазақ мақалында бар: “Киімі жаманды ит қабады, // Пейілі жаманды Төңірі табалы”-деген. Ит иесіне болысып, дұшпанға қару да қылады. Сол үшін бұрынғылар айтқан: “ Ит-опа, қатын жапа!” -деп. “Ақымақ өз күшендесін өзі бағады” –деген, яғни: “Өзін өлтіргүшінің тәрбиесінде болады” –деген.

Адам: “Жақсы мінезді қайдан үйренем?”- демесе керек. Түйе деген малдан ғибрат алуға керек. Түйе сондай зор биіктігін(биіклігін) ойына алмай, бір тышқанның құйрығына байлап қоя берсе, еріп жүре береді. Өзі қырық күн шөлге шыдайды, көзіне көрінгенді қорек қылып, еш нәрсені талғамай жеп, қанағат қылып жүре береді. Күштілікте қара жердің кемесі десе болады. Көнгіштікте сондай көнгіш: бала шөгерсе, шөгіп жатады. Түн болса, байлап салған жерден қозғалмайды. Оның жалғыз-ақ құмар нәрсесі тұз болады: тұз жалата берсе, жаны кіре береді. Қазақ мақалында бар: “Түйе тұзға тоқтайды, // Жігіт қызға тоқтайды”, Енді бір мақал: “Тұз десе, түйе тоқтайды, //Төркін десе, қыз тоқтайды” –деген.

Жуастықта қойдан қоңыр болу керек. Араб(ғараб) жұрты(иурты) һәм хош құлқын сипатлығы (ұсығатлығы) адам ініге (неге) ағыным дирлар екен. Оның мағынасы: “қой сықылды”- дегені. Біздің қазақ жұрты һәм мақтаған адамын: “Қойдан қоңыр” –деп сөйлейді. Қойда жуастық (жуаслық) мінез бар. Сол себептен басқа хайуандардан қасиеттігі (хасиатлығы) болды. “Ешкі егіз табады, // Ит сегіз табады, // Шошқа тоғыз табады”. Мұнан да көп табатыны бар: қасқыр қанша күшіктейді, түлкі, қарсақ, мысық- әрқайсысы қаншама бала табады. Қой жылына жалғыз-ақ қозы табады. Сонда да төрт аяқтыда қойдан көп жануар жоқ. Өзі бір жылда үш түлейді: бір қабат жүнін: “жа-

бағы”-деп атайды. Қазақ халқы оны қанша пайдасына жаратады: өзіне-киім, малына жабу; артығын сатып, керек-жарақ алады. Бір түлеген жүнін: “Қозының қарын жүні”, - дейді. Онан текемет басып, қызға жасау қылады, үй ішіне төсеніш қылады. Ақ жүнінен аппақ кигіз басып, түс кигіз жасайды. Үшінші түлегенін : “Күзем жүні” – дейді. Қанша кигіздер басып, онымен керек-жабдықтарының бәрін бітіреді. Жаз отыратұғын кигіз үй, ішкі, тысқы төсеніштері мен қысқы үйінің астына төсейтұғын төсеніші, - бұлардың бәрінен артылғанын және сатып, керек-жарағын алады. Қазақ жұртын бірсыпыра көтеріп, берекелендіріп тұрған- осы қой деген мал. Құрты, майы; қыс болғанда, қазақ деген жұрттың отыны-қойдың барлығынан табылады. “Қой дегенше, қонақ қой” дегені: -“Ол жарықтықты айтып не қыласың?” – деген сөз. Қойдың жүнінен басылған кигіздің бір қасиетін сөйлейік. Кеше қазақ жұртында Едіге баласы Шоң би жаз күнінде қанша ең жақсы бас қосып, бір кигіз үйде отырғанда, жарқ-жүрқ етіп нажағай ойнап, жанбыр жауды дейді. Сонда Шоң би отырған үйдің төбе кигізіне қараса, бір саңылау тесік жоқ екен. Қасында отырған әлеуметтен сұрады:

- Осы үйдің екі үзігін ұрлағанға қандай айып саларға керек?-деп, Жұрт дәнеме дей алмады? Сонда Шоң би өзі айтты дейді:

- Дәл осы үйдің екі үзігін ұрлағанға : “Іші тола отырған жанның құнын төле!”-деп бұйырар едім!-дейді.

Отырған жұрт бұл сөзіне көнбей:

- Бұл екі үзік сатса, пәлен қой. Мұнша құнды, мұнша пұлды болатұғын мұның не артықтығы бар?- дейді.

Сонда Шоң би отырып айтты:

- Сендер Құдайдың қай бергенінің қадір-қасиетін білесіңдер? Күн күркіреп жауып тұр, нажағай ойнап, жарқ-жүрқ етіп тұр. Естіген жанда зәре қалды ма? Аспаннан түсетұғын жайдың оғы тесігі жоқ бүтін кигізден тіпті өтпейді Дәл осы күнде осы үйдің үстінен жайдың оғы кез келсе, өтетұғын жері жоқ, кигіздің жүнінің арасынан бытырап-бытырап сіңіп кетеді. Осынша жанды сақтап қалуға себеп болған соң, бұл екі үзіктің құны үй тола жанның құны болуға қалай жарамайды?!- дейді.

Отырған жұрт жағасын ұстап, таң-тамаша қалды дейді.

Жапалақ деген құс болады: өзі он жұмыртқа табады. Соның бәрін бірден жарып ұшырмайды, екеу-екеуден жарып, бала қытып ұшырады. “Бәрін бірден жарып бала қылсам, тамақ жеткізе алмаспын!”-деп, өзі намаздыгерден жоғары, бесіннен төмен бір-ақ мезгіл ұшады. Алса, бір тышқан алады, алмаса, ала алмай қалғаны. Сонда да құстың семізі болады, себебі- қанағат қылғаннан. Адам қанағатты сонан гибрат алса керек.

Байғыз деген құс бар: кәріптікті (ғариблықты), бейшарашылықты мойнына алып, таста жатады. Қайда бұзылған ойрана жай болса, сонда жатады, су ішпейді, бидай, тары жемейді, аузында көлденең тістеген қылдан да жіңішке жалғыз шөп болады. Оны да жемейді, құр тістеп жүрсе керек. Қазақта бір сөз бар: “Тұрымтай екеш тұрымтай да тайлы биенің етін жейді” –деген. “Бір тауыққа һәм дән керек, һәм су керек,- деген. “Бір нәрсені қорек қылып жейтұғын болсам, соның терітінде (тірілдінде) болып, бейнетке калсам керек!-деп, сол үшін ешкімнің көзіне түспейді, жанға көрінбейді. Тақ Сүлеймен пайғамбарға барша құстар қызметкер құл болғанда, ол келмеген. Сонда Сүлеймен патша:

- Не үшін маған келмейсің?!- дегенде:

- Менің жалған дүниеден ешбір керек қылған нәрсем жоқ. Сенен не іздеп келейін?-деген.

Бұл сөзбенен құлдықтан халас болған. Адам мұны ойлап, пікір қылу керек. Ұшқан құсты торға түсіретін, жүйрік аңды орға түсіретін тамақ екен. Жұтқын тамағына ие болған адам торға да түспейді, орға да түспейді. Осы күнгі адаммын деп жүрген адамдардың жауы иегінің астында болып кетті. Ол жау не десеніз- жұтқан тамақ: жалғанда-мазаққа, ақыретте-азапқа түсіретін тамақ. Тамақтан тартылған (тартылған) бәрінен халас болады.

VII. Жетпіс бап

(рауаяттар мен дастандар)

Бірінші бап.

Мәшһүр Жүсіптің 21 жасында жазғаны

Ағуз [1] бисмилла [2] бар сөз басында,
Жатпайды қисық ағаш тез қасында.
Ла илаһа Илла алла[3] білдім хақты,
Таныдым бір Алланы бір жасымда.

Екеу деп ойламадым екі жаста,
Көңліме төгілген нұр әуел баста.
Хабибім[4] хақ Мұхаммед, дінім-Ислам
Иманның жөнін білдім басқа-басқа.

Үшеу деп ойламадым үш жасымда,
Атамның отырушы ем жамбасында (жанбасында).
“Жан алла, иа ,пірім... алла, һу-һу[5] хак!”-деп,
Жүгірдім жақсылардың ортасында.

Төрт жасқа келіп қалдым сөйтіп жүріп,
Жүгірдім мен атамның соңына еріп.
Қуанған ата-анам, аға-інім,
Молдаға оқытуға мені беріп.

Бес жаста ауызға алдым: “Бисмилланы!”
Һаптиек құран оқып, білдім мә-ні!!
Иассауи қожа Ахмет хикметінен
Көңіліме төгілді нұр хош кәләми[6].

Келгенде алты жасқа алдым сабақ,
Шарх- кітап[7]-оқығаным, панахим[8]-хак.
Парсыға сол мезгілде болдым тәуір,
Болсам да мен бишара, зейінім[зейінім] шак.

Жетіге енді шықтым желе шауып,
Оқуға кетті менің көңілім ауып.
Атам сонда ойлады жақсы ниет,
Беруге ғылымы жақсы молда тауып.

Жетіден өте шықтым, сегізге айдап,
Барады сол мезгілде ішім қайнап.
Ғылымы сарф [9] фатеден алдым сабақ,
Хазіретті келтіріп Құдай айдап.

Толғандым тоғызымда томағадай,
Ұмтылдым, көрсем оқу сарышадай.
Мұхтасар[10] шарх Ғабдулла (қабат) бидан оқып,
Талпындым бала құстай өрге қарай.

Құдай деп соныменен шықтым онға,
Бір Алла мені салды тура жолға.
Аузымнан сөз, қолымнан өнер шашып,
Кәнеки, тұра алсамшы қолдан-қолға!

Құдайым өнер берген он жасымнан,
Имамның себеп болған дұғасынан.
Дүние-ай, өтіп кеттің ойын болып,
Артық (ортақ) түстім тең құрбы, құрдасымнан,

Ақылды мен ойладым он бірімде,
Белгілі Мәшһүр болдым өз жерімде.
Сөзге шешен, жауапқа көсем болып,
Отырдым он екімде жұрт төрінде.

Таянды сол уақытта он үш маған,
Қас жаман қысылғанда болыспаған.
Қыран құс, қолға тұрмас болдым лашын,
Секілді ұясынан жаңа ұстаған.

Он төртке келіп қалдым сөйтіп-бүйтіп,
Жіберген бір қолдаушы мені түртіп.
Қараттым бір аузыма талапкерді,
Шәкіртті үлкен-кіші соңыма ертіп.

Шүкірлік, бергеніңе, Құдай патша!
Он бесте шаптым жеке жүйрік атша.
Бір ұйықтап сақар уақыты жатқанымда,
Кеудеме өлең толған сызған хатша.

Ғылым сарф Наху[11], пақидан алдым хабар,
Көңліме түсті жарық, ей, ағалар!
Кәлам таухид[12] ғатайд мантық[13] расул [14],
Парайыз хадис[15] тәпсірлері[16] болған қарар.

Кәнеки, тұра алсамшы шыдап тілім,
Сайрадым бұлбұл құстай, болмай гүлім!
Демедім ащы-тұщы, аға бердім,
Уай, дүние, қайтып келмес сол бір күнім!

Кім болған біздей шешен қызыл тілге,
Сөз жаздым үлгі қылып тамам елге.
Бір дария орнаған соң көтере алмай,
Ағалар, он алтымда шықтым шөлге!

Екі жыл ел ішінде бала оқыттым,
Атамның бір насихат сөзін тұттым.
Бейһуда ғұмырымды бекер жойып,
Он жеті- дер шағымнан сөйтіп өттім.

Он сегіз міндім атқа шыдай алмай,
Жақсыны жаман менен сынай алмай
Мейрамның бес баласын араладым,
Алысқа жас болған соң ұзай алмай.

Қуандық, Сүйіндік, Шегендік, Бегендікті,
Атасы Қаракесек басқа текті.
Сырым, Найман, Тарақты, Бәсентин,
Атығай, Керей, Уақ- көрдім көпті.

Әр жерде жақсылармен болдым таныс,
Арғын, Найман, Қоңырат пен Қыпшақ жарыс.
Орыс, қазақ, араб, парсы - бірдей білген,
Бозбала, қалай екен аяқ алыс?!

Он тоғыз, жиырма менен жиырма бір,
Жағалап жиырма екі қай жақта жүр?
Көрінбес өткен ғұмыр бір сағаттай,
Не ілдім бұ дүниеден, сен мені көр!

Қан жирен тер шыққан соң, күрең болды,
Ақыл-ой түпсіз дария терең болды.
Есепке өткен жасты алып едім,
Баршасы жиырма ауыз өлең болды.

Жігітке жиырма екен – жастың шеті,
Сол кезде шапса қылыш, қайтпас беті.
Шығарым-шықпасымды Құдай білер,
Тұра гөр тілеулес боп жиырма екі!

Жарасар бозбалаға сұлу жирен,
Дін күтсең, балшық болып аяққа илен!
Жобасы сол оқудың не болады? -
Білмесең, өзің бала, бізден үйрен.

Окыдың әуел басы әліп биді,
Жұм менен ха – бір ноқаттан және хиді.
Дәл менен зәл, ран, син менен шин,
Сәт пен зат, біле білсең, ти мен зиді.

Гайын, айын, кәфке, фа менен лам,
Мим, нон, уау, ләм, әлиф иа-мен тамам.
Абжат һуаз, хыти, бар кәләмін
Сағыфаз қарашат тынызина ол зазым.

Онан соң һаптиек бар еже сүре,
Оларды үйренерсің жүре-жүре.
Оқытар түркі кітап баспа-жазба,
Білерсің басың катып көре-көре.

Қырық парыз, исламда-бес, иман жеті,
Намаз да анық парыз: бір- он екі.
Ғұсылда[17]- үш, таһаратта[18]- төрт, таямда[19]-төрт,
Нифаста[20] хайыз[21] илан бар дүр екі.

Тағы бар: Әмір мағрұф[22], Нәһи мүңкір[23],
Бірі оның ғылымда дүр, қылдым зікір
Тағы бір және бар уәжіп[24] дін исламда ,
Қылғанға асани[25], соны қылғыл шүкір!

Сүннәт[26] бар Мұстахаббен[27]адаб[28]хәйә[29],
Харам[30] макруһи[31] мүстәһи[32] қылма жия.
Мұбах[33] деген нәрседен тарт бойыңды,
Тәкәппар ғажап хасты қылма рия[34].

Нәрсеге Мұбах деген қадам ұрма,
Жаксы бол біз секілді , жаман болма!
Құдай-бір, пайғамбар-ақ, құран-шын бір!
Жолынан шарифаттың мойын бүрма!

Әзәзіл, шайтан малғұн тіліне ерме,
Көзің жұм, не мақұрымның жүзін көрме.
Қайыр бер, бейшараға, ас пенен тон,
Дүниеде бір сағатлық гапыл жүрме!

Ұрлық, өтірік, ойнасты -өнер білме,
Біреуге ғайбат[35] сөйлеп, сырттан күлме.
Тілей бер құдайыңнан өз бағыңды,
Біреудің хақысына көңіл бөлме!

Көңілінде түт жаратқан құдайыңды!
Сыйлап күт ата-анаң мен жұбайыңды!
Адамға жала жаппа, қастық қылма,
Махшарда тартпан десен уайымды.

Руза[36] мен намазыңды қылма қаза,
Сақтағыл өз бойыңды судай таза.
Мойныға пенде хақын жүктеп кетпе,
Сабыр қыл келсе пәле, болма наза!

Аспанның дәл ортасы-Темірқазық,
Көкті биік жаратқан, жерді- жазық.
Еркің барда ерікпей ғибадат[37] қыл,
Ғазірейіл өз пейілінен кетті жазып.

Шүкір қыл Алла берген нығметіне,
Разы бол, берсе қаза, құдіретіне.
Мал мен бас, катын-бала,- бәрі дұшпан,
Дүниенің алданбағыл дәулетіне!

Бұйрығын шарифаттың әр кез қойма,
Ас жиын, шақырмаған барма тойға!
Іс қылсаң құдай үшін қыл ниетпен,
Риямен өз ісіңді өзің жойма!

Жан қинап хақ бұйрығын айлағыл сап,
Істерден құдай сүймес жүргіл аулақ!
Бозбалалық, боқшылық ғадет қылма,
Күлкі, сықак, жел сөзге жоламай бақ!

Алданып баяны жоқ дүние малға,
Ақшаға, алтын, күміс назар салма!
Жалғанда жаманшылық жанға залал,
Махшарда қаулап тұрған отқа жанба!

Жылқы, қой , ара түспес, сиыр, түйе,
Жатарсың жазан болса, отқа күйе.
Бермейді жәрдем саған катын-бала,
Болмаса жарылқаушы Жаббар[38] ие.

Жігіттер, айта берсем, таусылмас сөз,
Бұл жалған бөрімізден өтеді тез.
Дүниенің қанша жиған,-бәрі қалар,
Бұйырар ораздыға үш қабат бөз.

Әзәзіл аздырмаққа буар белін,
Жігіттер, берме қолдан иман гүлін!
Шамасы ғибадатқа келмеген соң,
Безеген Мәшһүр Жүсіп қызыл тілін.

Насихат сөз айтамын, салсаң құлақ,
Азық ал: барар жерің алыс-жырақ.
Жүк ауыр, жеңілте гөр, қылып амал(ғамал),
Бұл өлім қас пен көзден жақынырақ.

Бұл өлім бірдей келер бар мен жоққа,
Бір күн аш, қанағат қыл- бір күн тоққа!
Қай күн килігерің болжаусыз ғой,
Құрулы сарыжадай атқан оққа!

Сол нәпсі жігітлікте тыйылмайды,
Дүние қандай тәтті, қиылмайды.
Жисаң да дүние малын түк шығармай,
Үш қабат бөзден басқа бұйырмайды.

Су емес мейірің қанар, дүние- сағым,
Сөйлеп қал осындайда тіл мен жағым.
Дүниенің опасызын көзім көріп,
Бар болса аянбайтын келді шағым.

Көп күнә харап қылар талай ерді,
Шайтанның нәпсі дұшпан тіліне ерді.
Алтыннан сарай салсаң, пайдасы жоқ,
Бұйырса артық сарай қазған көрді.

Жатарсың мекен қылып қара жерді,
Бағзыға[39] бұйырмайды кебін көр-ді,
Жаныңды әзірейіл алып кетер,
Қойсаң да күзетшіге жүз мың ерді.

Жаныңды әзірейіл алып кетер,
Астында қара жердің зар еңіретер.
Айбатлы Мүңкір-Нәңкүр[40] келсе жетіп,
Бишара, дәрмені жоқ пенде не етер?!

Артық бақ: қойса халқың таза жуып,
Кебіндеп салып көрге, жіпсіз буып.
Басыңды сол көтеріп алғаныңда,
Жүрегің қорқады-мыс мұздай болып.

Ах, дүние, қалса жетіп ата-анаң,
Жан ауыртқан тірлікте қатын-балаң.
Ағайын, жақындасың, тамырласың,-
Бармайды біреуі де, не дүр шараң?!

Қасыңа шақырсаң да, бармас бірі,
Қысылар, пенде, жаның-келді жері!
Пұл беріп: “Мені қой!” - деп, жалынар ғасы,
Қолыңа түспес қатқан жарты тері!

Дүниеге келмеді ме ата-анаң?!
Кәнеки , ардақтаған қатын-балаң?!
Жалғыздық өз басыңа түскеннен соң,
Бишара болдың сорлы, күнің қараң!

Айтқаным осы емес пе: “Ауыр жол!” деп,
Сен мұнан құтыласың қалайша ептеп?!
Періште Мүңкір-Нәңкүр бек айбатлы,
Сұрайды сонда сенен. “Ман рәббик!”[41] -деп.

Ал, жауап періштеге беріп кара,
Сұм дүние қандай екен, білдің жаңа!
Иманды болсаң түсер сонда есіне,
Жаратқан жоқтан бар ғып Хак тағала!

Табылмас хасыл, мақсат жан қиналмай,
Дүниені шағындап жи, көп жинамай.
“Несіне енді бүгін бөгелдің?!-дер,-
-Жалғанда кетіп едің мені ойламай!”

Қиындық алдыңызда сондай күн бар,
Атпас таң біз сорлыға, шықпас түн бар!
Алладан сондай пәрмен жауап келсе,
Айт маған: “Сонда табар енді нең бар?!”

Ғажайып сусағанда көрдім бір ша,
Ағалар, іш күйгеннен қыламын аһа!
“Мен раббик!”-деген шақта Мәңкүр-Нәңкүр,
Тілме жәрдем бергіл, Раббым Алла!

Ғылым мен ғамал жолдас оған серік,
һидаят[42]жігітлікте таупық беріп.
Қолынан малғұн шайтан халас айлап,
Нәсіп қыл түзелмекті жолға кіріп!

Бакыт, дәулет сағадат[43] нәсіп айла,
Көрсеткіл тұғыры жолды жанға пайда!
Атын бар Ғафур[44], Рахым[45]- ғасыларға,
Ла шарик[46] сенің кебиі патша қайда?!

Ла ташти, уа, назира- сенсің рахмат,
Білмедім, білдірмедің, сенсің- хамид[47].
Білемін би шакуне, би намуне
Болмайды бір Аллаға күфуан ахад[48]

Ғайыбы шарикни[49] хаири[50] пак дүр затың,
Ла хаула[51] хаири бар сипатың.
Өзің ғайып, мекенің мағлұм емес,
Ғаламға заһир[52]болған мың бір атың!

Жараттың фазылыңменен жанның мүлкін,
Тамұқта түрлі ғазап ащы, шіркін!
Салсаң да қайсысына пенделерді,
Иа, Раббы, білдір оның нең, бар дүр еркін?!

Еш нәрсе күдіретіңнен басқа болмас,
Дауалап ойлай берсем, көңлім тұрмас.
Сиратіл[53] мәуіттен аман сақта,
Құдайа, қыла көрші иман жолдас!

Раббым Алла, нәбиім[54] – хақ Мұхаммед!
Дінім- ислам: руза, намаз- бізге міндет!
Періште Мүңкір-Нәнкүр, менде нең бар,
Мәзһабым[55] улфа сізден ізгі милләт[56]!

Бар ма ақың алар сенің тағы менде,
Үмбетімін Мұхаммедке, Хаққа- пенде.
Арман жоқ онан басқа бұ жалғаннан:
Осылай жауап берсем сол бір күнде!

Екінші- он төртінші баптар: “Жер мен көк” қиссасы.

Алла тағаланың көп сипаты барлығы

Алланың өзі жалғыз, күдіреті кең,
Бір ғайып аты бар дүр, заһары – мың.
Таурат, Інжіл, Забурда- тоғыз жүзі,
Құранда тоқсан тоғыз аты бар шын.

Бір атын біледі екен пайғамбарлар,
Білмейді онан басқа ешбір жандар.
Сипаты зат та, ғайрид[57] емес,
Иа мекен тұрағы жоқ, ай, жаранлар.

Алды, арты, асты, үсті, оң, солы жок,
Ауыз, мұрын, аяқ, бас, көз, қолы жок.
Еш нәрсе ұқсамайды, ол еш нәрсеге,
Кітаптың айтқанынан ойлама көп.

Жок деп біл- бір Аллада – ата-ана,
Және жок деп біліңіз қатын-бала.
Барлығы бір Алланың құдіретінде,
Ешкімге мұқтаж емес Хақ тағала.

Білгіші, есіткіші һәм көргіші,
Барды жок, нажа жоқты бар қылушы.
Тірік дүр, өлмес қадір, болмас ғажіз,
Сөйлегуші, не тілесе, ол білгуші!

Серік жок, кемшілік жоқ және айып,
Біле алман Хикмет сырын бізге ғайып.
Мақал бар: “Аз сөз- алтын”- машайыхтан.
Сөйлейін бір аз ғана жұртқа жайып.

Кім білер әуел-ахыр хақтың сырын,
Нәрсе жок бір өзінен басқа бұрын.
Ғаламға өзін заһар қылмақ үшін,
Жаратты Мұхаммедтің әуел нұрын.

Тауыстың мысалында қылды нұрды,
Қандалға [58] нұрдан болған орнатылды.
Алдында- ұят-айна: нұрдан болып,
Құдайға көрін өзін, шүкір қылды.

Ұялып жалғыздықтан аққан тері,
Сол терден жаратылған иман нұры.
Бес жолы сәжде қылып, нұр ғалы нұр,
Бес намаз әуел парыз болған жері.

Құранда бір аят бар бұған дәллі,
Айтуға айырып бәрін зейінім залил [59].
“Алла нұр ассамауат уаларзиң- деген аят,
Ғафу қыл болса қате, ая, жалил [60].

Көктерде, уа, жерлерде болушы нұр,
Нұр қылған иа, Раббым Хақ: құдіретін көр.
“Мысалы менің нұрым-бір тау!”- дейді,
Ол тауда нұрдан болған бір қандал түр.

Ол нұрдан жаратылған қандал анық,
Бар екен ол қандалда ақ (ат) нұрдан жарық.
“Фаиннама каукаб[61]дүррүй,”-деп,
Бұйырған мадақында: Калам-шариф[62].

Онда бар жаратылған нұрдан ағаш,
Майы бар, ол ағаштың нұрға жанас.
Тағы да өз нұрымен өзі жанып,
Машрик[63], мағриб[64]та емес, тұрған ағаш.

Шын анық: Қандал нұр, жарық та нұр!
Бір нұрдың жанғандығы- май болып тұр.
Сол нұрдан бес сәждеге бес нұр болып,
Сол екен мазкур[65] болған нұр-ғалиы[66] нұр.

Кезгендер хақиқатты көп сөйлеген:
“Тау- дүние, ол-рух қандал”-деп сөйлеген.
“Көрінген жарық болып көңіл,”-деген,
Әр түрлі әрқайсысы сөз сөйлеген.

Ол ағаш нәпсі(нәфіс) деген құдысия
Май деген Алла берген медет хия.
От тимей жанбақдығы –кереметтен,
Аз ғақыл естуімше алдым жия.

Ол нұрдың бірі-Құдыс, бірі- Ысхад,
Бірі- заһыр, біреуі- мытлақ білиат.
Һидаят оның бәрі хақтан болған,
Пендесін өзі сүйген қылады шат.

Екінші кітап алған бір кеңеске,
Адам- тау, көкірек қандал: сол емес пе?!
Болғанда жарық иман- ол ағашы,
Ғақылды оған қосқан май демес пе?!

Бұл нұрды мысал қылған Мұхаммедтен,
Көкірегін-тау, көңлін қандал еткен.
Ассалұт, набути жарық болып,
“Ағаш асылы- мұғжиза [67]май”- деп кеткен.

Әр түрлі имамлардан бар-ды кеңес,
Мен өзім тәпсір білген ғалым емес.
Сөйледім естуімше ұстазымнан
Естіген көргенменен бірдей емес.

Сонда нұрдың терінен жаратты хақ:
Ғаршы[68], күрсі[69], - баршасын: тамұқ, ұжмақ.
Сәулесінен сол нұрдың жаратыпты:
Рухы, әнбиелер- барша мұтлақ.

Көп сөз бар мұнан кейін, тұра тұрсын,
Аз дәурен пенде, шіркін, құра тұрсын!
Мысалды(мәністі) адамзаттан баян қылып,
Бозбала, қандырайын құлақ құрышын!

Жаратты қайғыменен жанның бәрін,
Барсын ғой сол жиында баршаларын!
Қандал нұрда пайғамбар рухы тұрып,
Көрсетті тамам рухқа Хақ (шын) дидарын.

Фаннау иаратын келді жауап,
Рух біткен пайғамбарды қылды тауап.
Басын көрген дүниеде сұлтан болып,
Қолын көрген ғаділ боп, тапты сауап.

Кеудесін көрген жанлар ғалым болды,
Әр мүшесі әркімге мағлұм болды.
Сонда мақрұм көре алмай қалған жаңдар,
Жалған дүние жүзінде залым болды.

Жаратқан бәрінен де әуел нұрды,
Құдайға жетпіс мың жыл жылап тұрды.
Суретін пайғамбардың жасаған соң,
Жүз мың жыл және отырып шүкір қылды.

Жаратты артық қылып нұрды өне,
Мақсатым, жаным құрбан айтқан жерде.
Үш жүз мың ғаламның жылдардан соң
Жаратты сонда он екі нұрға перде.

Перденің бірі- күдірет, бірі-қызмет,
Бірі рахмат[70] болғанда, бірі- минат[71].
Сағадат, керемет пен ғажап (нәубат) нәбуат,
Һидаят, шапағат пен рахат, киғбат.

Күдіреттің пердесінде нұр толыпты,
Он екі мың жыл сонда орнығыпты.
Қызметте он бір мың жыл мекен қылып,
Минатта және он мың жыл тұрыпты.

Рахматта тоғыз мың жыл харар етіп,
Сегіз мың жыл сағадат (рүкүғ ғып) хажатта[72] өтіп.
Керемет манзилатта[73] он үш мың жыл,
Һидаятта бес мың жылдай оны күтіп.

Төрт мың жыл Набауатта[74] мекен етті,
Үш мың жыл рахиғатта[75] тұрып кетті.
Екі мың жыл һибаттан[76] өткеннен соң,
Такитына[77] шапағаттың келіп жетті.

Тахитында шапағаттың мың жыл тұрды,
Үстіне Ғарыш төсеп, күрсі құрды.
Лаухи[78] калам жаннатты жаратқан соң,
Орынлы, салтанатлы патша болды.

Үшінші бап.

Ғаршы, Күрсінің баяны

Осылай жаратыпты әуел нұрды,
Жаратқан тәннен бұрын ақыл-ойды.
Ерітіп жасыл ғауһар сонда ағызып,
Ғаршыны жаратпаққа жарлық қылды.

Көтеріп ол ғаршыны суға қойды,
Ол суды жел көтеріп бұға қойды.
Сақтады күдіретімен сонда желді,
Нұрына Мұхаммедтің ғалам тойды.

Басқышы , тірегі жоқ ғаршы қылды,
Хисапсыз сол ғаршыға аяқ берді.
Саны жоқ мөлшерінің тарау-тарау,
Сыйғызды бір өзіне талай жерді.

Арасы аяқлардың сондай алас,
Күс үшса, отыз мың жыл қылып жарыс.
Жүйрік ат отыз мың жыл шапса, жетпес,
Кітаптың айтқанынан қылман алыс.

Әр күнде құбылады жетпіс мың жол,
Жасады алты жүз мың перде оған мол.
Періште іші толған сәжде қылып,
Бәрі де болып тұрған Құдайға құл.

Көтерген төрт періште бұйрық алып,
Бек сасқан көгере алмай қайран қалып.
Әскері қасындағы сегіз жүз мың
Су аққан терлерінен шырқ айналып.

Құдайға сонда қылған көп мінажат,
Көтерген құдіретімен хасил[80]мажат[81].
Сонда аққан періштенің терлерінен
Жаратты бір дарияны бахыр[82] ухиат.

Үйретті Сүбхан Алла[83] калимасын[84],
Сәждеге көп періште қойды басын.
Көтерлді сонда Ғаршы құдіретімен-
Орнатты енді күрсі лаухи тасын.

Жасады Зәбіржаттан [85] лаухи тақтай,
Қойыпты сонда жазып мал мен бақты-ай!
Жаратты одан кейін рух рауан [86]
Отіпті оның асылын адам таппай.

Төртінші бап

Сегіз жұмақ, төрт періште баяны.

Жебірейл , Мекайл мен жаратты екеу,
Исрафил, Ғазрайил мен қылып төртеу.
Бірін-желге, біреуін суға қойып,
Жұмақ-сегіз болғанда, тамұқ-жетеу.

Жаннаттың бірі-Ғадін[87]: нығыметі[88]көп,
Айтады : “Дарис салам[89] Дарил қырар[90],
Фирдаус”[91]-деп,
Жаннат Алмауи[92] қылды, жаннат- Нағим[93].
Осылай Дарил қарар[94] жаралған жұп .

Жаннаттың жаратыпты жерін биік,
Өзгеден ол Ғадінді артық сүйіп.
Бірі -алтын кірпішінің, бірі-күміс,
Балшығын маски[95]ғанбер[96] қосып түйіп.

Есігін алтын қылды, тысы- иақұт(жақұт),
Топырағын таза жауһар, жайды бар қып.
Ғақықтан-рамкасы бар: гауһар шыны,
Кірерміз, иншалла, болса бақыт.

Төрт бұлақ ақты: бірі,- бар-Салсабил[97],
Кафур[98] тасыным біреуін бил- зәнжабил[99]
Сүт пен бал, шекер шәрбат сулары бар,
Фанна [100]фиһа тусамма[101]- аят далил[102].

Так құрды, салды төсек ақ, жасылдан,
Қызыл, көк түрлендірді саф асылдан.
Не түгел керек десен, сонда даяр,
Кіреді Құдай жазса, дін мүсылман.

Көкте бар жетінші қат түп ағашы,
Жұмақтың сонда толған айналасы.
Хор қызы бір кісіге тиер жетпіс,
Және жетпіс мың қыз бар –сыбағасы.

Пырақ бар: бес жүз жылдық жолды басқан,
Ер тоқым өңшең абзал асыл тастан.
Әр түрлі әр мүшесі құбылып тұр,
Тағы бар түрлі нығымат онан басқан.

Тиеді бір кісіге жетпіс шаһар,
Әр шаһарда жетпіс мың сарайлар бар.
Бөлмесі әр сарайдың - жетпіс мың үй,
Әр үйде жетпіс мың тақ асыл баһар.

Әр тақытның үстінде жетпіс төсек,
Көрпе, жастық қанша бар,- қылма есеп.
Алтын, атлас торғыннан жайып қойған,
Құнаһар боп кетеміз пәлен десек.

Әр төсекте отырған бір хор қызы,
Гауһар төжді, күн көзді, айдай жүзді.
Лағыл баде, лептері- шырын, шәрбат,
Бал мен қант ләззатындай-сөйлер сөзі.

Қараса егер солар Ай мен Күнге,
Ай мен күн ұялғаннан болады өңге.
Тісі бар маржан, жақұт, лұлу иек,
Хисапсыз шашбауына таққан теңге.

Қолдары хор қызының сым күмістей,
Таларсың келбетіне көзің түспей.
Шын мақсат барсаң сонда, табылады,
Бұл дүние-түбі шолақ, көрген түстей.

Жұмақтың асты да –алтын, үсті де-алтын,
Ішіне кірген жанның жүзі жарқын.
Дүниенің бар қағазын жисам-дағы,
Мен сөйлеп бітіре алман оның қалпын.

“Имансыз сол жұмақты көрмес!” -дейді,
“Бір Құдай имансызды сүймес!” -дейді.
Бір Алла қаламында аян қылды:
“Адамдар сегіз түрлі кірмес!” -дейді.

Әуелі бір Құдайға серік қосқан,
Екінші, ұрлық қылып жолды тосқан.
Үшінші, кісі өлтірген нақақ(нехах) жерде
Төртінші, зинашы дүр, дінге дұшпан.

Бесінші- ел ішінде өсек айтқан,
Алтыншы- күншілдік қып, діннен қайтқан.
Жетінші- залымлар дүр, рақымы жоқ,
Файбат айтып, әрқашан күнәсы артқан!

Сегізінші , әрдайым арақ ішкен,
Әрқашан жаманшылық күні кешкен.
Осылар дүр жұмаққа кіре алмайтын,
Тәубе қылмай, дүниеден. болса көшкен!

Құдая, күнөһардан бізді қылма,
Құдайға, пенде болсаң, қарап тұрма!
Егер де тайып кетсең жазатайым,
Түсерсің жеті тозақ, жайған торға

Бесінші бап

Жеті тозақ баяны

Құлдықтан(Қолымнан) келсе шамам, аянбайын,
Азырақ жан барында аяңдайын.
Құданың қаһарынан қорыққан үшін,
Сипатын жеті тозақ баяндайын.

Жаратты ол тозақты қылып жеті,
Жаһаннам[103] Жаһим[104], Сақыр[105], Сижжіл[106] төрті,
һадилазад[107] пенен Хатм [108]-тамұқ,
Құйылар жазалының өзіне оты.

Тозақтың ғазабы бар тастан қатты,
От жанып, қайнатады адамзатты.
Отыны адам мен тас- ол тамұқтың,
Құранда мазкор болған көр аятты.

Құлдық қыл, қалма ғапыл, ай, бейшара,
Аят бар: “Ууқу һаннас уалхажара” [109].
Кітаптан бір қиссасын естігенде,
Жүрегім болды қорқып пара-пара.

“Таусылып тозақ оты бітпес!”-дейді.
“Жазалы және жанып кетпес!”-дейді.
“Тамұғының тереңдігі сондай алыс,
Мың жылда тастаған тас жетпес!”-дейді.

Тамұқта бір шұңқыр бар: аты-Палак[110],
Сен содан құтыларға қылшы талап.
Бір тау бар ол шұқырда: аты- Уайл [111],
Болады оған түскен пенде халак [112].

Сол таудың тасы, жері- бәрі де оттан,
Тез екен қыздырмағы пароходтан.
Бір шаһар әлгі тауға оттан салған,
Хисабын біле алмадым қағып шоттан.

Көше бар сол шаһарда жетпіс жүз мың,
Әр көшеде үйлер бар һәм жетпіс мың.
Әр үйдің жетпіс мыңнан бөлмесі бар,
Жаралған бәрі де оттан,- бұл сөзім-шын!

Ішінде әр бөлменің жетпіс орын,
Қайнатар оған кірген жанның сорын.
Әр орында жетпіс мыңнан жыландар бар,
Жаралған һаммалары соның бұрын.

Ғазап бар, заһар, зақым бәрі де анық,
Жазалы дамыл-дамыл жатар жанып.
Сол жыланның бір демі шықса титтей,
Бұл дүние бір сағатта кетер жанып.

Сонда бар жыландардың заһарлысы,
Бар екен әрбірінің жүз мың тісі.
Құдая, мұсылманды жолықтырма,
Не болар соған душар болған кісі?!

Әр түрлі қазабы бар мұнан жаман,
Болғанда заһар сусын, зақум- тағам.
Осындай қиындық бар қияметте,
Күн бұрын сақтанып қал, келсе шамаң!

Құдай-бір, пайғамбар-хак, құран-біл шын,
Бұйырған шарияттың қылса ісін.
Айтқанын ғалымдардың қылсаң түзу,
Көрмессің, иншалла [113], соның түсін!

Темір аркан болғанда, темір кебіс,
Темір белбеу, темір тон, -бәрі от тегіс.
Іші –тысы бәрі де отпен толар,
Өзіңді құтқар сонан қылып бір іс!

Алтыншы бап

Жеті қат көк баяны

Мұнымен жеті тозақ тұра тұрсын,
Мұсылман құтылатын камын қылсын.
Жеті жер, тоғыз палак қалай болған? -
Аз ғана сонан Жүсіп кенес құрсын.

Бар Құдай салды назар сонда суға,
Су қайнап, айналасы толды бұға.
Буынан сол дарияның көкті жасап,
Білдірді күдіретін жас пен құға.

Ол судан және тасып, көбік шықты,
Сол көбіктен жеті қат жерді қыпты.
Сол жерді жеті қылып, және созып,
Тау мен тас, ағаш, жеміс, қылған шөпті.

Екі күн –жер, екі күн көк жаратты,
Төрт күнде бір- біріне жұп жаратты.
Бір сағатта қытуға күдіреті бар,
“Пендеме гибрат болсын!” -деп жаратты.

Біткені алты күнде - белгілі анық,
Бітірген күдіретімен Жаббар-Халық.
“Ған саиа- ти айамин” [114]- деген аят,
Көрсеткен осылай деп Қалам Шариф.

Әуелгі көкті қылды Зәбіржаттан,
Аты дүр қаза(қиха) оның білсең хаттан.
Суреті мысалы бақыр періштелер
Бос тұрар, білсең, әне адамзаттан.

Екінші көкті қылды бәрі жақұт,
Аты- қадым[115], ол көктің орны- сахит[116].
Үшінші көктің атын: “Мағун”[117]-қойып,
Асылын оның Алла қылған артық.

Төртінші көк жаралған ақ күмістен,
“Арықлұн”, - осылайша- атын дескен.
Бесінші жаралған: “Заниқа”-аты,
Нәрсе емес: аз, көп дейтін өлшеп-пішкен.

Жаралған ақ інжуден алтыншы көк,
Ат берген оған Алла : “Рафға”[118]-деп.
Жетінші көктің аты- “Ғарифа”[119] дүр,
Қып-қызыл алтын қылған жиып-теріп.

Қойыпты жеті көкке жеті есікші,
Өтірік айтар кісі емес, мен өсекші.
Бөрің[ін] де атын саған баяндайын,
Шотқа қак: нешеу екен? Кел, есепші.

Исмағұл, Михаил мен Сағдайыл бар,
Калкайыл, Салсайыл мен Самайыл бар.
Рафайыл- жетіншіде мекен еткен
Бәрінен орны биік Жебірейіл бар.

Жетінші көкте ағаш бар, ол- Мынтаһа,
Аят бар: “Әліф, ләм, иасин таһа”.
Жебірейіл сол арада мекен қылған,
Астағфирулла[120] Алла ла иллаһа, илла Алла.

Жетінші бап

Жеті қат жердің баяны

Осылай естуімше өңшең ерден,
Емеспін соның бәрін өзім көрген.
Жеті көк, тоғыз палак былай тұрсын,
Құрайын тағы кеңес- жеті жерден.

Әуелгі жердің аты- Дамка болған,
Жел есіп Рих ғакым[121] онда тұрған.
Жетпіс мың біреуінің арқаны бар,
Бір Мәлік[122] әр арқанға ие болған.

Ғад қаумын халак қылды сол желменен,
Қанша адам қырылыпты көп елменен.
Бірталай Бошым онда халық көп бар,
Ісі жоқ обал, сауап ешкімменен.

Екінші жердің аты- “Халдетүрүр”,
Қаумы бар Тамас атты бір- бірін жер.
Ғазап бар неше түрлі ол орында,
Нанбасаң, “Мұхамедия” кітабын көр.

Үшінші жердің аты болған- Ғарка,
Шаян бар неше түрлі тарқа-парка.
Заһар[123] бар біреуінде үш жүз алпыс,
Дүниені бірі шақса, қылар шарка.

Қаумы бар “Қабыс”-деген өз алдына,
Жүреді шаяндардың көз алдына.
Құдайым күдіретімен сактар өзі,
Тамсанып шыға берме сөз алдына.

Төртінші жердің аты: “Жырба” дейтін,
Ол жерде айдаһар бар адам жейтін.
Халқы бар өз алдына- “Жалһам”- деген,
Көзсіз, қолсыз, аяқсыз қалың жойқын.

Бұлардың ұшып жүрер бар ғалаты,
“Малша” екен – сол бесінші жердің аты.
“Мыхта” атты қаумы бар оның тағы,
Бірін- бірі жеп қылар харапаты.

Алтыншы жердің аты- Шахынайдос,
Қаумының аты-Қитат, суреті-құс.
Құдайға құлдық қылар баршалары,
Дәптері тозағының сонда дүр бос.

Жетінші жердің аты: “Ғажба”,-деген,
Жер жоқ-ты сегізінші мұнан төмен.
Мекені Ғазаылдің сол арада,
Қаумы бар “Жытма” атты тізген көген.

Қап тауының баяны

Жеті жер жаратылды осылайша,
Бұл сөзім болар кеңес жұртқа жайса.
Қап тауы жаратылды зәмір тастан,
Бар екен шамасы оның, білгіл қанша?!

Айналған бұл дүниені жеті фасыл[124],
Өзінің тастары бар өңшең жасыл.
Дүниеде тау шаһарлар, сыхре қалға.
Тамыры Қап тауына болар уасыл[125].

Мекайіл бір періште Қап тауында,
Аспанның, тиген басы, жақтауына.
Сондай тау құласа да жан сақтарсың,
Құдайдың тура келсең (сақтауына).

Артында Қап тауының бір-ақ жер бар,
Дүниедей отыз есе сондай кең бар .
Жаралған бір түрлі жан сол арада,
Һаммасы тағат қылған, онда нең бар?!

Сөйлейін бір аз ғана хикаятын,
Құдайдың, қараңыздар, құдіретін!
Артында сол ақ жердің жетпіс жер бар,
Біріне жаратылған бірі жақын.

Оның тағы артында жетпіс жер бар,
Кәпірдан жаратыпты деген “Паруар”[126].
Кеңлігі бұл дүниеше жетпіс есе,
Ар жағында жетпіс жер тағы да бар.

Оның тағы ар жағы- жетпіс мың жер,
Бәрін алтын жаратқан құдіретін көр.
Ар жағында Тимеш бәрінің жаратылған,
Жетпіс қабат дүниедей күмістен жер.

Және бар онан әрі жетпіс мың жер,
Сол жердің жаратылған бәрі темір.
Оның арғы жағында қанша ғалам,
Жаратты періштелер беріп ғұмыр.

Бұлар білмес- Ғазаыл кім екенін,
Адамзаттың тағы да нiл екенін.
Құдайды-бiр, пайғамбарды-хак біледі,
Не білер: тура жаһил[127] дiн екенін.

Онан әрi жаратқан жетi теңiз,
Мақтұқ бар әр дарияда ұшан-теңiз.
Көп ел бар арасында ешкiм білмес,
Онда бар тексеретiн бiздiң неміз?!

Ол елдiң кiм екенiн білмес адам,
Бұрынғы әулиелер бiле алмаған.
Жанлық жәбiрiн баһар қылса,
Ат қойған: “Аһлу хикмет [128]” оған тамам.

Көкке ұшса, талмайды қанаттары,
Отқа түссе, жанбайды ғадаттары.
Теңiздерде жүредi суға батпай,
Әрқашан қабыл болған қажеттерi.

Тоғызыншы бап

Ғаршы, күрсі жаратпағы

Осылай пайғамбардан рауат[129] салған,
Сөз едi ұстазымнан естiн алған.
Кәнеки, тағы бiр сөз қозғайын да,
Алланың жаратқанын тауыса алман.

Жетi көк, жетi қат жер-бәрi бiттi,
Iшiнде айтылмаған көбi кеттi.
Ғаршыны, сол көтерген дарияны,
Өзiнiң күдiретiмен бөлек еттi.

Бiрi астында Ғаршының Бахыр лахият[130],
Бiрiн жердiң астына қойды таяп.
Сол дарияның суынан қылды бәрiн
Дәлелiм бар: бұл сөзге келген аят.

Ал, жаратты аспанға ай менен күн,
Әуел баста екеуiн қылыпты тең.
Айдан алып Жебiрейiл, күнге берiп,
Күнге күндiз жаратты, ал Айға -түн.

Жер менен көк жаралды ма түзу болып,
Әр түрлі өтіп кеткен мақұлық толып.
Ал, енді Байтул мағмур[131] орнатылды,
Кетейін онан бір аз кеңес құрып.

Жаһанда шаһар да жоқ, үй де жоқ-ты,
Бостан-бос бұл тұл дүние тұрған тіпті.
Қағбаның осы күнгі дәл орнына,
Бір үйді қызыл жақұт орнатыпты.

Құданың құдіретімен біткен екен,
Топан су көк жүзіне жеткен екен.
“Суға қарық болмасын!”-деп, періштелер,
Көтеріп көк жүзіне кеткен екен.

Періште жердің жүзін алып кетті,
Фазәзіл оттан белбеу буып кетті.
Құдайға неше мың жыл құлдық қылып,
Мүлкіне сегіз жұмақ барып жетті.

Тамамы періштеге патша болды,
Сол күнде: “Фазәзіл”,-деп ат қойылды.
Жеті көк, жеті жерді жалғыз ұстап,
Биледі періштені оңды-солды.

Қойыпты патша Құдай қылып еркін,
Беріпті билігіне дүние мүлкін.
Фаршының есігінде бір жазуды,
Жиылған көп періште көрді бір күн.

Қорықты періштелер: “Бұл не хал?!”-деп,
Жазыпты: “Көрген пендем, ұғып ал!”-деп.
“Үшбу жүрген мүлкімде бір құлыма-
-Жазыпты- қатты қаһар лағынат бар!”-деп.

Періште бәрі тегіс шошып кетті,
Патшасы Фазәзілге келіп жетті.
-Фаршыда бір нәрсені көрдік біздер,
Қорқыстық , дұға қылғыл, тақсыр!-депті.

Фазәзіл сонда тұрып, дұға қылған:
-Сақта!-деп періштені, қорыққаннан.
Қылмады: “Өзін сақта!”-деп сол уақытта,
Әр істі жақсы-жаман Құдай қылған.

Адам атаның жаралып, дүниеге келгені

Бір достым бар, жаратсам керек, соны,
Жер жүзінде болады мекен жөні.
Шығындар, періштелер, бұ дүниеден,
Жаратсам керек Адам қылып оны.

Жүрген жок; періштелер “Кетеміз!”,- дер,
-Иа, Раббы, біз не жаздық,паруарлігер[132]?!
Біздер тәсбих[133], таһлил[134]айтамыз ғой!
Жаралса адам ұғлы, күнә қылар!

-Шығындар, періштелер, тілімді алып,
Ғажаппен болған тағат күйер жанып.
“Қала инси ағламу уа ма ла тағламун!” [135] -деп.
Шығарды бөрің тегіс Жаббар Халиқ[136].

Әуел баста болмағы нұрдан екен,
Нұр билеп соның бөрің тұрған екен.
-Кімнен сені жасайын?-дегенінде,
Нұр ықтияр топырақты қылған екен.

-Топырақтан жаратам Адам!-дейді,
-Жебірейіл, бұйырамын саған!-дейді.
-Бар-дағы Мағриб, Машрих ортасынан,
Бір уыс топырақ ап кел маған!-дейді.

Жебірейіл жарлықпенен келді жерге,
Бір уыс топырақ алып жөнелуге.
-Не үшін, иа, Жебірейіл, келдіңіз?-деп,
Сонда Жер құдіретімен келді тілге.

-Мен келдім сенен топырақ алмақ үшін,
Қарныңа уысымды салмақ үшін.
Құданың жарлығымен саған келдім,
Бір уыс топырақ алып бармақ үшін.

-Имансыз қыл көпірден жығылады,
Жаралған жер ортасы қыбыла-ды.
Бір уыс менен топырақ алып барып,
Құдайым ол топырақтан не қылады?

-Құдайдың білмен сырын тамам, -дейді,
Жаратар топырақтан Адам!-дейді.
Көбейіп Адам ұғлы таралған соң,
Бұзықтық қылар олар жаман!-дейді.

-Аспаннан амал сайын жауған қар ма,
Не қылса Паруардігер шарам бар ма?!
Көнеки, Жебірейіл, баян қылшы,
Оларға обал, сауап нәрсе бар ма?

-Дүниеде Адам ұғлы жүрер ұзақ,
Сарт, ноғай, шүршіт, орыс, өзбек, казак.
Егер де күнәсынан тергеу алса,
Қарныңа салып сенің, қылар ғазап!

-Жебірейіл, олай болса, алма менен,
Өзімнен жаралған соң, менің денем.
Тағы да салып маған ғазап қылса,
Болармын шыдай алмай мұнан төмен.

Ол менен жаралған соң, балам болар,
Тегіс жақсы болмаса жаман болар.
Өз қарнымда балама ғазап қылса,
Уа, Алла, минох[137]күнім қараң болар!

Жебірейіл рахымы көп, кетті қайтып,
Жіберді Мекайілді жарлық етіп.
Жер тағы осындай сөз айтқаннан соң,
О дағы ала алмады бойын тартып.

Онан соң жіберіпті Исафилды,
Бәрінен төмен жатқан жер пақыр-ды!
Жердің айтқанын естіген соң,
Тоқтатып, ала алмады, о да ақылды.

Төртінші Ғазірейілге келді жарлық,
Кеңлігі жоқ, мінезі, - бәрі- тарлық.
Жердің олай-бұлайын тыңдамастан,
Ғазірейіл салды аямай күшін барлық.

Ортасы Машрик, Мағриб- осы тұсты,
Ғазірейіл рақымсыздау қолы күшті.
Бір уыс топырақ алған уақытыңда,
Қырық қары, жеті қат Жер төмен түсті.

Құданың құдіретіне барған алып,
Қай жұмыс бітпейтұғын мұнан қалып?!
-Басында себеп болып алып келсең,
-Ал!-дейді,- жанын тағы!- Жаббар Халик.

Жаралған Адам пенде қиналмаққа,
Ойласын: “Келдім,- деп,- сыналмаққа”
“Бөрекелді, рақымың аз екен!”-деді,
Қойыпты Ғазірейліді жан алмаққа.

Топырақты суға иледі лай қылғалы,
От өртеп, жел естірді май қылғалы.
Әртүрлі топырақ қосты ащы-тұщы,
Біреуді-жоқ, біреуді бай қылғалы.

Топырақты құдіретімен екі бөлді,
Бірін отқа, біреуін нұрға берді.
Және де бәрін қосып, сурет қылып:
-Жараттым абзал(азалы) қылып орнын!-дейді.

“Кунту күзаз махфиан” [138]- келді жауап,
Суретін тамам қылды қырық күн санап.
Жатқызды қырық жыл жерде дене қылып,
Пісірді дене қылып құмға орап.

Жатқызды сахараның даласында,
Тайфаның Мекке менен арасында.
Бір күні Ғазірейіл келіп көрді,
Дарияның жатыр екен жағасында.

Жел есіп кеткен екен ішін тесіп,
Малғұн жүр күншілдік қып ерегесіп.
“Егер мұның билігін маған берсе,
Таза қоймай, алар едім басын кесіп”.

-Іш қуысы,хайласы көп-ті,- дейді,
-Алдауға жылдам ерер епті,- дейді.
”Мені бұған қаратам!”-десе Құдай,
-Уа, Алла, мойын сүнбан!-депті дейді.

Әзәзіл жансыз барып сонда көрген,
Байкады құр денесін жатқан жерден.
-Алдауға жылдам түсер жан екен!-деп,
Адамның жетекшілін сонда білген.

Құдайым өз құдіреті қылған, әне,
Жасаған құдірет қолмен үш нәрсені.
Бірі-Таурат, бірі-Адам, бірі- Ғадін,
Екі жүз жыл кірместен тұрды жаны.

-Кір, жан, саған дем алыс бердім ерік!
Ғақыл, көңіл, әлһам нұр көрік беріп.
Желкесінен екі жүз жыл айналып,
Сонда жан қиналумен кетті кіріп.

-Құданың қысымымен кірді,-дейді,
-Шығарсың қиналумен енді!-дейді.
-Бисмилла, иа, Раббы, жәрдем бер!-деп,
- Кірген жерден жан көзге келді- дейді.

Көзіне жан кірген соң, өзін көрді,
Жаралған топырақтан жүзін көрді.
“Өзінің неден болған жөнін көріп,
Асылын танысын!” - деп ғақыл берді.

Көзден соң мұрынына жан беріпті,
Жыбырлап сонда мұрын түшкіріпті.
Аузына жан барған соң, хамд[139] айтып,
Дегенде: “Әлхамдулилла!”[140] - тіріліпті.

Ирхамгі Құдайынан жауап келген,
Имамдар мұны айтпақты сауап білген.
Аяқ, қол, кеуде, бөксе,- жеті мүше,
Аралап бір шыбын жан бәрін кезген.

Кәнеки, тұра келді: “Бисмилла!”-деп,
Үстінен қатқан балшық төгілді көп.
Қалыпты сол үстінде тырнақ (сүйек) болып,
Онан соң бұйырады: “Құдай не?!”-деп.

Құдайым Жебірейілге: “Барсын!”-депті,
-Ақыл, иман, ұятты салсын!-депті.
“ Үштің бірі хатқа (жанға) жарар”, -деген мақал,
-Адам тандап біреуін алсын!-депті.

Адам таңдап бәрінен ақылды алған,
Ақыл тұрған жеріне иман барған.
Сол иманның соңынан ұят еріп,
Үшеуі бір араға орнатылған.

Басына- төж, беліне қамар[141] қосты,
Түрлендірді киімін ішті-тысты.
“Адам көркі-шүберек”, - деген мақал,
Астына пырақ[142] берді, құстай ұшты.

Қуанып сонда көңілін сүйіндірді,
Тазадан өңшең асыл киіндірді.
Жұмаққа періштелер алып кірді,
Аттарын әр нәрсенің һәм білдірді.

-Басына- төж, ғамама[143] ора!-дейді,
-Осылай іззет (ғызат), құрмет жоба!-дейді.
-Қасындағы жиылған періштеден,
Аттарын әр нәрсенің сұра!-дейді.

Адамның асып бағы, кеткен үдеп,
Фазәзіл жүр сол күндеп, көңілі жүдеп.
Сұрайды әр нәрсені басқа-басқа,
“Бұлардың, періштелер, аты не?”-деп.

Құдайым білдірмеген әуел баста,
Періште бірін білмей қалды босқа.
“Уа ғалламал адама ал асма-у”[144],
Құдая, білуші жоқ сенен басқа.

Сонда Адам қалың топты жарып айтты,
Аттарын әр нәрсенің - бәрін айтты.
Бәрінен жалғыз Адам ғалым болды,
Ал, енді періштелер үйге қайтты!

Өткізді шаттықпенен айт пен тойын,
Жақсының жүрген жері- мәжіліс, ойын.
Халалым- ақыл, әне, ағылым тура келіп,
Бәрі де хақ өміріне қойды мойын.

Көрген соң періштелер қалды таңға,
Сайлады сонда Адамды бәрі ханға.
“Фасжуду лиадама”[145] - аят келіп,
Бұйырды: “Сәжде қыл, - деп, сонда-адамға!”.

Сәждеге көп періште қойды басын,
Адамның Құдай артық қылған жасын.
Фазәзіл мойын сүнбай, тұрып қалды,
Түсіріп хақ мойнына тауқы тасын.

Бастарын періштелер көтеріпті,
Ғазәзіл бір сұмдыққа килігіпті.
Қорыққаннан періштелер: “Сақтай гөр!” -деп,
Сәждеге және екінші илігіпті.

Ғазәзіл болды наумыз[146] сол бір кезде,
“Ібіліс” –деп, ат қойылды тағы да өзге.
Сәжденің бірі- парыз, бірі- уәжіп,
Екеу боп, сол себеплі қалды бізге.

Басына тауқы лағынет жетті дейді,
Құдайым оған қаһар етті дейді.
Бір мінез тәкаппарлық қыламын деп,
Қуылып дәрғаһынан[147] кетті дейді.

Ағузу биллах[148] кәрім[149] Рахман [150],
Қорқынышым көп, қыламын ахлу ағлам.[151]
“Рахман атқа түспен”, -деп, қылып иағлан (өні һылан),
Ат қойды сонда өзіне: “Ібіліс шайтан”.

Ағузу биллахы минаш шайтан[152],
Мұңымды хақтан басқа кімге айтам?!
Қалайша Хауа ананы жаратыпты,
Аз ғана мазмұнынан қалам тартам.

Көздінің, кеңес десе, аңырмаған,
Тәубеден жан барында жаңылмаған.
Адамнан Хауа ананы- алған екен,
Ішінен сол жақтағы кабырғадан.

Білмейді ауырып жанға батқанын да,
Көз ашып көрген екен баққанын да.
“Қалсын-деп, -білмей”, -тәңірім жаратыпты,
Сол адам ұйқылы- ояу жатқанында.

Көзін ашса, қасында отыр біреу,
Жатқанда жалғыз еді, оянса-екеу.
-Сұрайық білер ме екен жұбайын!-деп,
Куәлік(ке) періштелер келген төртеу.

Құдайым көңіліне құйып қойған,
Алланың жарлығына ұйып қойған.
Көңліне жақындықтың мейірі түсіп,
Әуел оның бетінен сүйіп қойған.

-Отырған қасындағы бұл кім?-дейді,
-Мұнша жақсы көресің неге?-дейді,
-Аты кім, не себептен қойған солай,
Жақындар бар ма бұған пиғылың?-дейді.

-Халалым қасымдағы серігім-ді,
Құдайым тауып берген жерігімді.
Тіріктен тірік қылып жаратқан соң,
Аты: “Хауа!”,- солай деп ат берілді.

-Дәл ішімнен шыққандай көрем жақсы!
Бірімізге біріміз ұнамақшы.
Паруардігер қойыпты жұпты қылып,
Бір Құдайдан баскадан такты тапшы!

Түбінде топ(түп) ағаштың тойы болған,
Сымбатты екеуінің бойы болған.
Екеуі қосылған соң серік болып,
Бірінде- ғақыл, бірінде- ойы болған.

- Иа, Адам, жұбыңменен(жұптыңменен) түр жұмақта,
Өзіңді жақсы күтші, жақсы сақта!
Ішіп-же, көңілің сүйсе, ойна да күл,
Жалғыз-ақ жақын барма бидай жаққа!

Жебірейіл хұтпа оқыды, бар дүр аят,
Маһоры [153] - Мұхаммедке он салауат.
Хадис бар: “Кулли жәди ләзиз”[154]-деген,
Қылыпты ойын-күлкі ғишы фарағат[155].

Жұмақта Адам, Хауа жүреді олар(алар),
Айтады мадақсына періштелер.
“Қалайша мұны азғырып шығарам?”-деп,
Далада жүріп шайтан назаланар.

Жұмақтың есіктерін аңдып тұрды,
Періште енем десе қак басқа ұрды.
Бір Тауыс сейіл қылып шыққан екен,
Ібіліске сол арада душар болды.

-Құдайға қайтер едің жүрмес болсаң,
Мен- ғақылшы, біліп ал, білмес болсаң.
Келбетің келген екен армансыз-ақ,
Тіпті жақсы болар ең өлмес болсаң!

- Япырм-ау, немене еді өлім деген?
- Жан кетсе, қараң сенің күнің !-деген.
Тауыс келіп жыланға ақылдасты,
Далада шайтан жүріп күлімдеген.

Жылан сонда жұмақта жүреді екен,
Жақсы менен жаманды көреді екен.
Төрт аяқты, шудалы сары атандай,
Өрге шығып, ой жерге кіреді екен.

- Өлім деген не нәрсе, Тәңірім,?!-деген,
-Білдірмеді бар Құдай бізге неден?
Соны білген - өлместі біле ме екен?
Біз сонан сұрайық! - деп, бұлар келген.

-Сен өзің бәрін білген өлемісің?
Қайтсек біздер өлмейміз,білемісің?
-Жұмақтың ішінде бар өлмеске амал
Көрсетейін, мені алып кіремісің?

-Ендеше көрсет бізге, жұмаққа жүр,
Жасырып кіргізейін аузыма кір!
Тауыс, жылан- шайтанмен ақылдасып,
Жұмаққа кіріп кетті үшеуі бір.

Бұларды тастап кетті алдап-сулап,
Адам жүр: дәулетке мас, аунап-қунап.
Жылады қастарына келіп шайтан,
Өтірік түкірікпен бетін сулап.

- Сен неге жылайсың?-деп, сұрады Адам,
-Ай, дүние, өтпей тұрса, осы заман!
Жан кетсе, дене шіркін қалар босқа,
Өлместің лажын қыл, келсе шамаң!

Есітіп Адам, Хауа күйініпті,
Ібіліс сонда ішінен сүйініпті.
Хауа ана жетіп келіп сұрайды-мыс:
-Пақырым, білемісің өлмес кепті?!

Мен айтсам да, екі жас, ұқпайсындар,
Әлі бір күн бұл күнді жоқтайсындар.
Бидайдың(бұғдайдың) ағашынан жалғыз татсаң,
Өлмейсің, ғұмырында шықпайсындар!

- Сұмдығын мына залым тұтқан екен,
Ақылы мұның бізден артқан екен!
Жақпаса, бір күн айдап жібергелі
“Жеме!” - деп, бізге сонан айтқан екен.

Барады Хауа ананың жегісі кеп,
Жоламай Адам ата отырды көп.
Екі үзіп, өзі жеді Хауа анамыз:
-Көнеки, маған жұқты немене?-деп.

Жемеске өзін Хауа тия алмады,
Енді айтсам, мен пайданы, тіл алмады.
Көрген соң Хауа ананы сондай жақсы,
Адам да оның сөзін қия алмады.

Екі үзіп сол бидайдан Хауа жеді,
Бір үзіп атамызға алып берді.
Аузына адам ата салған шақта,
Шошынып өне бойы дірілдеді.

Еркектен азғырылды қатын бұрын,
Бастан-тәж, маңдайдан бақ, алды нұрын.
Екеуі жап-жаланап болып қалды,
Басыпты қолдарымен абыройын.

-Бидайды неге аузына салды?!-дейді,
- Хауаның неге ішіне барды?!-дейді.
Сасқаннан Адам ата жұта алмады,
Түйін боп тамағында қалды!-дейді.

Ұялып Адам ата, ол Хауа ана,
Ағаштар жапырағын бермес және.
-Не үшін дәрғаһыма ғасы болдың?! -
Солай деп айтқан екен Хақ тағала.

Адам айтты:

-Аузыма біреу салдым,
Қия алмай мен Хауаның тілін алдым.
“Қатынның тіліне ерген қатын!”-деген,
Хауа айтты:

-Жылан айтқан тілге нандым!

Жылан айтты:

-Мені алдап Ібіліс кетті,

Ібіліс айтты:

-Жұмаққа өзі елітті.

Тауыс тағы ілінді бір тісінен,
Бәріне бір құдайдан жарлық жетті:

-Жұмақтан әуелі,Адам, сен шық!-дейді,

-Тұруға енді мұнда жол жоқ!-дейді.

-Екеуіңе он қой, бір ат енші бердім,

Кешікпей енді мұнан тез шық"-дейді.

-Иа, Хауа, сен бидайды неге жұттың?

Басыңа пайда етем деп, залал еттің.

Қан көру, бала табу- өз тілеуің,

Қалдың ғой ортасында көп бейнеттің!

Мирас, ғақыл, дінде, сен кем боларсың!

Екеуің бір еркекке тең боларсың.

Сауаптың ерге-мыны, саған- бірі,

Өлгенше өзіңе-өзің мін боларсың!

Иа, жылан, аяғыңды алдым қайырып.

Жатарсың жер бауырлап, мойның қайырып.

Көрген жан басыңды езіп, әлек қытып,

Тастасын екі бөліп, жағыңды айырып.

Иа, Тауыс, бұл кеңеске неге кірдің?

Ібіліске жылан менен елші жүрдің.

Дайым сенің тартқаның күйік болсын.

Кәнеки, сен не пайда мұнан көрдің?!

Иа, Ібіліс, сен Адамның алдың бағын.

Дамылсыз періштеге құғызармын!

Әбден-ақ рахматымнан наумид[156] малтұн[157],

Көрмегіл мұнан былай жұмақ маңын!

Жіберді күдіретімен бәрін айдап,

Сәрондиг[158] тауына Адам келді жайлап.

Бір тауға Жоууа (Жыда) деген Хауа түсіп,

Айырылған бір-бірінен соры қайнап.

Жылан түсті Аспомен[159] деген жерге,

Солтүстікке түсіпті Тауыс бірге.

Құдайға ғасы болып қуылмақты

Тілеймін, иа, Раббым хақ, бізге берме!

Үш жүз жыл Адам ата жүрді жылап,
Көзінен аққан жасы- дария бұлақ.

Иа, Раббына замина анқисина
Зарланды кылып төубе, медет сұрап.

Сол күнде қараңғыда жүрген еді,
Ашылды сегіз бейіш, жұмақ нұры.
Жазулы Мұхаммедтің атын көріп,
-Бұл кім?!-деп, сұрады Адам әрі-бері.

- Бұл менің достым еді сүйер жақын,
Өзі және сол сенің зүриятын.
-Олай болса, құнаһым ғафу[160] айла,
Достың болған Мұхаммед сақтап хақын!

Құнаһиын Хак тағала қабыл етті,
Қараңғы дүние жарық болып кетті.
Шүкірлік екі рақағат намаз оқып,
Сол памдат, [161]намаз бізге парыз етті.

Ал енді Құдайына шүкір қылды,
Қанша сөз түгел айтып болмас болды.
Табысып Ғарафатта [162] Хауа анаға
Сол жерде мақсат тауып, көңіл тынды..

Хауа ана сонда белі мұзға тиді,
Тізесі Адам ата сызға тиді.
Бір бұлақ ақ су ағып, дария түсіп,
Жаралды сол асылдан балық дейді.

Ит кіндіктен жаралған, мысық өттен,
Сол себептен адамға жақын еткен.
Адам ата, Хауа ана қосылған соң,
Ұл мен қыз егіз тауып, бала біткен.

Бір егіздің сынарын біріне қосқан,
Бір сұлу қыз Қабылмен бір туысқан.
Соны барып һәбілге қосқаннан соң,
Қабыл тұрып, һәбілге болды дұшпан.

Ал, екеуі келіспей араз болып,
Бара жатыр кеңеске ішім толып.
Бір кеңес әлімсақтан айтсам керек,
Қиссасын һәбіл, Қабыл қоя тұрып.

Сайрандап тау басына Адам шықты,
Сол жерде көп періште жиылыпты.
“Бұл қалай кеп болды,-деп, -маған түскен?”
Шошыған Адам ата қорқып тіпті.

Әуелде көрген тауды, тасты дейді.
Қорыққаннан өңі жаман қашты дейді.
Періште Жебірейіл хақтан келіп,
Жүрегін қолыменен басты дейді:

-Иа, Адам, туар сенен бала!-дейді,
-Көңліңді Хақтан қылма ала,-дейді.
-Немене толып кеткен жиылған жұрт,
Бұрылып оң жағыңа кара!- дейді.

Сонда Адам көзді оңға салған екен,
Артына карап, демді алған екен.
“Оң” дегеннің мәнісі: “бұрын” —деген,
Бұрын карап, “оң” сонан қалған екен.

Ақ нұры бар, ақ рухы бар, ақ туы бар,
Балқытқан кара тасты һәм буы бар,-
Мұхаммед, Мұстафаның нұры шықты:
-Бұл кім дүр, жұрттан асқан,иә, біреу бар?!

-Ол сенің зүриатың- Мұхаммед дүр!
Салауат айтса әркім, шын үмбет түр!
-Иә, Раббы, үшбу достың құрметінде
Өзімді, әулетімді жарылқай гөр!

Артынан тағы шықты көп нәбилер
Шаһриар[163], табиғинлар[164]һәм уалилар[165].
Рухы муминларының[166] ақ киімді,
Бәрі де оң жағыңда орнатылар.

Халикин һуә Алладан келді хабар,
Жаннатты бұлар үшін қылды даяр.
Қуанып Адам ата күлді дейді:
-Құдая, жан қалғанға шүкірім бар!

Болғаймыз біз, ғариблар[167], сол жиында,
Құдайға, сондай қылса, іс қиын ба?!
Өзіміз кім екен біле алмаспыз,
Жалғанда жан өзіміз бір тиынға.

Арқасын бір сипады Құдірет Алла,
Не хұкім[168] көрсетеді Құдауанда?!
-Қара,-деп,-енді солға!-хабар келді,
Қараса, бір түрлі жан, қалды таңға.

Киімі, өні, түсі-бөрі қара,
Басшы екен бөріне де Қабыл және.
Жылайды соны көріп,Адам ата:
-Иа,Раббы, бізді сонан қылма сана!

Көрмеді еркін қарап, бұларды анық,
-Жараттым үшбуларға арнап тамұқ!
Хақында Мұхаммедтің барша үмбеті,
Сақтай гөр тозағыңнан Жаббар халық!

Сол жерде тамам рух жыладылар,
Сол топта сізлер де бар, бізлер де бар.
-Аласат бір бакім емес нәжіс,
Тәңіріңіз мен- сізлердің, ай, пенделер!

Шығыпты халақ[169]құлдардан үн:
-Сен біздің иа, Раббы, тәңіріміз-сен!
-Баршасын Қабыл ал оның қыласыз ба,
Жіберсем пайғамбарлар кітаптармен!

Шаһадат[170] біз тұтамыз – айтқан сөзің,
Қыламыз қыдыр Жаббар бәлі өзің.
“Алдасақ уахуал ахидул” [171],
Сол екен хақ мұсылман болған кезің.

Сол күнде хаққа бердің куәлікті,
-Ал, енді уағданды бұзба!-депті.
-Сираттан қашан өтіп алғаныңша,
Жігіттер, көтергенің ауыр жүк-ті.

Адамнан қанша тұқым бала туды,
Бірі- пысық, біреуі шала туды.
Біреу –бай, біреу- жарлы, біреу-мұңлы.
Жақсылық жамандықты ала туды.

Қабыл тұрып, һәбилді өлтіріпті,
Қырық күн Адам отырып зар қылыпты.
Тиштен Шиш есімлі бала туып,
Құдайым жүзін нұрлы келтіріпті.

Баласын Адам сапа жиып алған,
Бәріне дін үйретіп жолға салған.
Он кітап келген екен сонда өзіне,
Өзгесі кетіп, орыны Шишта қалған.

-Айтайын, бір насихат, балаларым,
Естісің өзлеріңнің балаларын.
Қиямет қайымғаша зүриятыма-
Бәріне бұл насихат болсын мәлім.

Бірі-бұлдыр дүниеге көңіл қойма,
Не болдым: құмар болған мені-ойла.
Жаннатта тұрғанымда ойлаймын деп,
Ақырда түсіп кеттім терен ойға.

Екінші- қатындардың алма тілін,
Мен алам деп тәрік қылдым жұмақ нұрын.
Үшінші- не іс қылсаң, ойла соңын,
Мен ойлаймай іс қылдым, көрдім, мұңын!

Төртінші- жөнін білмей, істі қылма!
Білмей, сірә, іс қылам деп, бұзып алма!
Бесінші- біреуменен ақылдас қыл,
Кеңессем маған мұндай бала бар ма?!

Кеңеспей іс қылам деп, көрдім бейнет.
Нығыметтен көне суға кеттім (сондай қалдым) нәубет.
Үшбу сөз – менен қалған бір өсиет,
Ұлынның -ұлы, қызынның қызына үйрет.

Сізлерге мұнан басқа нені айтайын,
“Әлиф” мен әуел баста “бині” айтайын.
Мұхаммед үмбетінің төрт орында:
Жері бар бізден асқан, соны айтайын.

Әуелі кінәм Меккеде кешілгені,
Әзелден артық болмас пішілгені.
Мұхаммед үмбеттері күнә қылса,
Қай жерде тәубе қылса, шешілгені.

Екінші- хаққа жәрдем тонымды алды,
Мың ділда, жүз жылқылық құнымды алды.
Мұхаммед үмбеттері ғасы болса,
Үстіне тәубе тонын жаба салды.

Үшінші- халалымнан[172] мені айырды,
Күшімді таудан қайтпас жел қайырды.
Мұхаммед үмбетіне айырылмақ жок,
Қылса да қанша құнаһи, - деп жайылды.

Төртінші- жұмақта мен жүргенімде,
Шығарды бір күнәмен көргенімде.
Олар дүние жүзінде күнә қылса,
Бейшке кіргізеді өлгенінде.

Он бірінші бап

Жиырма сегіз әнбиенің баяны

Сол Адам ғұмыр(өмір) сүріп мыңға жетті,
Баласы Шишты орнына қойып кетті.
Беріпті елу кітап Шиш нәбиге,
Солайша бұл дүниеден олар да өтті.

Дүниеден Шиш өтіпті жеті жүзде,
Баласы Ануш(Әнес) кірген кеңес сөзге.
Ануш өтіп, баласы Қинан қалып,
Адам ұғлы көбейді сол бір кезде.

Қинан өліп, Михайл(Миһласил)артта қалды,
Михаилдың тағы орнын Иарид (Ирада) алды.
Иаридтан хат жазушы Ыдырыс туып,
Жұмаққа өнерімен тура (тірі) барды.

Ыдырыс екен өуелі киім тіккен,
Хат жазып, қалам, сия, қағаз біткен.
Жемеді он алты жыл, ұйықтамай,
Жұмаққа тірі барып, тура кеткен.

Өзіне беріліпті кітап отыз,
Дүниеде жыл есебі (хисабы) тұрған төрт жүз.
Артынан Нух пайғамбар қуа шығып,
Елу жыл ғұмыр сүрген һәм тоғыз жүз.

Нухтан қалды үш ұғлы: Иафас, һам, Сам,
Жарық дүние көрінер даулап жансам.
Һүд нәби, Салых нәби- олар да өтті,
Бұл дүние баянсыз ғой, хабар алсам.

Ибраһим өтті және Халиалла,
Отка атқан Намард[173] Лағын[174] көпір сонда.
Жанар күні:

-Бір де ұстама!-деп,
Бұйырған отка сүй деп Құдауанда[175].

Тіл білген жетпіс екі, өнері асып,
Қалыпты әр түрлі тіл сонан кәсіп.
Ысмағұл, Ыскак туды, онан-Жақып,
Бірінен шыға келген біреуі асып.

Хазіреті Жақыптан туған Жүсіп(Иосиф),
Айтады кітаптарда “нәби” десіп.
Айуб нәби, Шұғайып, Мұса калам,
Өңшең нәби айтайын желдей есіп.

Қолына ол Мұсаның Таурат берген,
Үмбетін Мұхаммедтің сонда білген.
-Осының үмбетінен мені қыл!-деп,
Жылады оқиғасын, көрген жерден.

Өтіпті жұбайымен харон(Арын), Мұса,
Келіпті Иошых (Иүшығы),Лияс оған қоса.
Қолында Забуры бар Дәуіт нәби,
Айтайын қайсы бірін , -бәрі қисса.

Үмбетін Мұхаммедтің о да білді,
Кітаптан Забур атты оқып көрді.
Шаһар салып, Сүлеймен дүниені алған,
Дәуітке сондай абзал бала берді.

Жел мен құс, қаратыпты: пері, жынды,
Сонда да Мұхаммедті арз [176] қылды.
Болғанда Хызыр нәби, Жаннан-ғалым,
Тағы да хакім Лұқман шыға келді.

Аят бар: “Уа ма дүния ғайруһа[177] пан”,
Жігітгер, жалғаны жоқ сөзіме нан.
Басына патшалықтан мүйіз біткен,
Нәбиін алып кетті Ескендір хан.

Ғұзайыр, Жерхыс өтті және Рүмия,
Даниял нәби,Зікірия һәм Иахия.
Ғайсаға “Інжіл” атты кітап келіп,
О дағы өтпеді ме жұртын жия?!

Сөзімді естігендер шын дейтуғын,
“Құдайдан басқада көп мін”, - дейтуғын.
Бағзылар есеп(хисап) қылып санағанда,
Екі жүз жиырма төрт мың жыл дейтуғын.

Сөйтсе де хисап қылу жарамайды,
Үшеу деп санамаңыз Күн мен Айды.
“Айтқан бар, айтпаған бар, -Құран шын!-деп,
Хисабын шын ғалымдар санамайды.

Он екінші бап

Мұхаммед ғалайссаламның туғаны

Өтіпті нәби Мурсал[178] хисабы жоқ,
Өніпті сол Ысхақтан зүрияты көп.
Ысмағұл тұқымынан- хақ Мұхаммед,
Шығыпты жалғыз өзі бір кісі боп.

Нұр келді нәбиі туған тұқымына,
Мәканынан[179] шығып, түсіп мәканына.
Күллиат[180] Құрайышқа шейін келіп,
Құйылды Ғабдол менен Шұқырына.

Батырдан- Ғабдолманап – туды нашым (Әшім),
нашымда тасыпты нұр онан басым.
Енді Ғабдолманап сау қалсын ба,
Құдай артық жаратқан айналасын.

Тоғыз ұлдың кенжесі Ғабдолла атты(атлы),
Жүз түйе қылды құрбан салтанатлы.
Әмина халал жұпты буаз болып,
Мөдина, Мекке шаһары нұрға батты.

Атасы тумасынан бұрын білді,
Әмина сол құданың нұрын көрді.
Оң жұлдыз, ізгі сағат, сөтті күні,
Мұхаммед, айналайын, сонда туды.

Анадан туған шақта сәжде қылды,
-Қудая, үмбетімді берші!-деді.
Қағба келіп бас қойды аяғына,
Шіркеу неше бүт-бұрқан жығылды енді.

Қағбаның төрт бұрышынан дауыс шықты:
-Бір нәби, Ғаламға нұр келді!- депті.
“һымша һидһим мыбшыр һәм үндызир”-
Бұл аят сонда дәлел ендіріпті.

Тұрыпты бұтхана боп Қағба мың жыл,
Қырылып һалак болған Асхап пен піл.
Меккеден –ай, күн туып Мәдинадан,
Сондай не ғып жұлдызы болған оң жыл!

Рабиғала әуел айында он екі күн,
Күндізде толғатыпты, туыпты түн.
Қуанған аталары, аналары:
“Иа,Раббы, бұл не деген сағадат күн?!”

Туған соң дүниені жарық қаптап,
Болды енді шайтандарды оқпен атпақ.
Шайтандар енді көкке шықпас болды,
Жерге илеп періштелер кетті таптап.

Мұхаммед, айналайын, жанға сая,
Жараттың қандай күні, бар Құдая?
-Емізбей емшек сүтін, сақтайын!-деп,
Іздейді емізуші(асыраушы) оған дая.

Бір қатын Халима атты сақтап күткен,
Құдайым оның сүтін халал еткен.
Көрмеді ешкім оның былғанышын,
Құдайым әуел бастан тап-таза еткен.

Екі жыл төрт айдан соң атасы өлді,
Жеткенде жасы алтыға анасы өлді.
Сегіз жасқа жеткенде, тақсыр нәби,
Әкесінің әкесі тағы да өлді.

Ағасы Әбутәліп асырап күтті,
Әр түрлі өнерлерден үміт етті.
Сүйікті һәм көрікті, жомарт, ғаділ,
Бұзықлық онда болмас зәра тіпті.

Сөйлесе, каламы бар шекер, балдай,
Жүзі бар сондай сұлу шырын жандай.
Сипаты бұл жалғанда- Жүсіп нәби,
Көрген жан тұра алмайды ғақыл танбай.

Мінезі- кызыл жібек, бек мүләйім,
Мархамат кәріптерге (ғарыптарға) іші дайым.
Ата-ана һәм бабасы өлгеннен соң,
Жетімдік сол күндерде болды уайым.

Он екі жасқа жетті Мұхаммедім,
Болғанда- өзі нашар, өзі- жетім.
“Беруге бұған қалың малым жоқ!”-деп,
Ойланды Әбутәліп шын ниетін.

Нәсілі- Құрайыштан, сондай- таза,
Жалғанда малсыз болсаң, жоқ-ты маза.
Жер тамақ, киер киім болмаған соң,
Болады үйде отырып жігіт наза.

Хадиша-бай һабылдың жалғыз қызы,
Түсінде Мұхаммедті көрген өзі.
“Мұхаммед туса, соған тиемін!”-деп,
Ізденіп сол Меккеге келген кезі.

Хадиша сұлу екен көңіл ашар,
Мұхаммед болады оған қашан душар?!
Жиылған қызметіне тамақ үшін,
Мекке мен Мәдинада кәріп-қасер.

Жалдайды өз алдына піркәншікті,
Мың бес жүз қара нарға қояр жүкті.
“Інімді қызметіне жалдайын!”-деп,
Бір күні Әбутәліп ниет қыпты.

Хадиша келген жерден жақсы күтті,
Асылды таныған соң құрмет етті.
-Болаттан ағып түскен құрышым-ай,
Не жұмыс келгеніңіз, айтшы?-депті.

-Адамды ойламаймын алдайын деп,
Ойлаушы ем ер міндетін алмайын деп.
Бір нашар жетім болған бар еді інім,
Келін ем соны сізге жалдайын деп.

-Нәсілің сенің таза ақ болады,
Жан шықса, екі көзің жұмылады.
Ініңді өзі жетім, өксітесің,
Ол ақын өйтіп алған не болады?

-Ақысын жейін деп мен ойыма алман,
Қайтейін, мұндай күнді Құдай салған.
Өзіне қалың беріп қояр едім,
Бір тиын болса пұлы ақыға алған.

-Жаратқан тегінді, артық, найбатыңды,
Танимын көрмесем де мен затыңды.
Кісіге жалдап өмірін өксіткенше,
Мен тауып берейін бір бай қатыңды.

- Хадиша, айтқан сөзің солай ма-ай?
Жауап бер сен, мені өзің сықақ қылмай.
Бай қатын дәулетіне мас болған соң,
Ініме өзі жетім жолай ма, ойбай?!

Әбутәліп сөзі қатты, білді қатын,
Бермеді ол Хадиша шын ақылын.

- Ініңнің айы болсын алты теңге,
Өзгеден екі есе артық бердім ақын.

- Ініме қалайша ақы артық бердің?!

Сен күшін жас баланың қайдан білдің?
Отқа, суға жұмсама, тегі жас,
Тағы да жұмысын айт, не бұйырдың?

- Жұмсаймын отын-суға оны не деп?
Кетпесін жастау бала өні жүдеп.
Ертең мен жіберемін Шам, Румға,
Барсын да керуенмен түйеші боп.

Сөйлесіп Әбутәліп задатқа алды,
Үйіне уайым қып ренжіп барды.
Кеткен соң жалдап өзі ылажсыздан,
Көзінен ақырындап жас шығарды.

Мақал бар: “Жетпес деген жоққа жүйрік”,
Бір дәмін айдайды ғой Құдай бұйырып.
Апасы отыр екен Ғатқа атты,
Үйінде пайда үшін ұршық үйіріп.

-Құдай-ау, асыл қылдың затымызды,
“Құрайыш- кінәна” - деп атымызды.
Жалданды жалғыз інім жалшылыққа,
Бересің қашан біздің датымызды?!

Деп жылап қыз бейшара төкті жасын,
Не болам ата-анам жоқ, сорлы басым.
Кәпірге жалшы болды-ау, әттең, дүние-ай!
Құдайым қор қылмасын ердің басын.

Мұхаммед қайғырады өз күйіне,
Аяндап Хадишаның келді үйіне.
-Ренжітпей Мұхаммедті ұстаңыз!-деп,
Тапсырды керуенбасы бір биіне.

Жүк қойды өңшең таза кара нарға:
-Жекіріп Мұхаммедке ашуланба.
Қайтқанда сүйіншіге мұны жібер,
Солай!-деп, тапсырады барша жанға.

Әбубәкір, Әбужаһил басшысы бар,
Шаһардан керуендер жөнелділер.
Мұхаммед түйеші боп жөнелгенде,
Болғандай ақыр заман күйінділер.

-Қарайды жұрттың ата-аналары,
Баласын шығарып сап қайтар бәрі.
Менің жоқ атам, анам қарап қалар!-
Деп сонда қатты болған қайғы- зары.

-Жалшылық шын болды ма, киген киім?
Балалар үйінде жүр менің теңім.
Қарайды өзге жұрттың ата-анасы,
Артымнан қарап қалар менің кімім?!

Жетімлік, көрдім сенен ынтызарлық,
Киім менен тамақтан көрдім тарлық.
Жетектеп жаяу түйе жөнелгенде,
Шықты ғой менің зықым сонда барлық.

Атамның атасы шықты бірге,
Ата-анам қалды шықпай жатып көрде!-
Зарлығын Мұхаммедтің естігенде,
Жылапты жан-жануар көк пен жерде.

Төгіпті көп періште көзден жасын:
“Шынымен құл болды ма ғазиз басың?”
Ғаламның он сегіз мың бәрі күйініп,
Аспанның, қан толыпты, айналасын.

Дүние-ай, сондай сенің күнің бар-ды,
Әрқашан кәріптерге (ғаріптерге) Құдай жар-ды.
Басына бір ақ бұлт сая болып,
Жебірейіл өзін түзу жолға салды.

Көп керуен Шамға қарай жүріп кетті,
Үйіне бір рахибының [181] келіп жетті.
Алыстан ақ бұлтты көзі көріп,
“Бар ғой, - деп, - мұнда әулие!” - үміт етті.

Керуенді сол үмітпен қонақ қылды,
-Қоста қалған бар ма?-деп сұрап білді.
-Түйеші келе алмайтын бір жетім бар,
Жан жоқ, - деп, - онан басқа!-жауап берді.

-Ендеше о да келсін, шақыр!-дейді,
-Таусылмас асым толып жатыр, - дейді.
Ішінде осы топтың болмады ма?
Пайғамбар ол заманы ақыр!-дейді.

Жетелеп алып келді өзі барып,
Ақ бұлт басында жүр шыр айналып.
Жұрттан бөлек бір өзін құрмет қылды,
“Менің күтер кісім!”-деп, бек шаттанып.

Жоғары өз төріне алып шықты,
Алдына неше түрлі қызмет қыпты:
-Егер де сіздер барсаң, Шам шаһарға,
Осыны жүһүдтерден жасыр!-депті.

-Мақсатым осы еді, көрдім, Құдай!
Көрмеңіз сіздер мұны ондай-мұндай.
Хақына Мұхаммедтің керуендерді,
Жіберді бір сыйлап рахиб солай.

Шам шаһар ортасына барып кірді,
Саудасын енді керуен қыла берді.
Базарын жүһүдтердің тамаша етіп,
Мұхаммед таксыр барып қарап көрді.

Мұхаммед ол шаһарға кірген екен,
Бүт борқандар бұзылып қалды тектен.
Теміршінің темірі балқып кетіп,
Бір сұмдықтың басын сонда білген екен.

Патшасы осы кепті есітіпті,
Өзінің ғалымдарын жинатыпты.
Ғалымлар естіген соң, кітап ашып,
Таурат, Інжіл барлығын ақтарыпты.

- Меккеден келген болса керуен төмам,
Нәсілі ол “Құрайыш кінәнадан”.
Бәни Хашим[182]тұқымы, ол- Мұхаммед,
Бар шығар пайғамбары ақыр заман.

Қарасып көп жүһүдлар іздеп барды,
Қайтпақша болды Мекке керуендері.
-Бір түйеші жетім бар бізде келген,-
Айтыпты Әбужаһил дін дұшпаны.

Керуендер өстіп елге аяндаған,
Жүһүдтер іздесе де, таба алмаған.
Әбубәкір сол уақытта қапқа салып,
Тезек терген кісі боп аяндаған.

Іздеп жүрген жүһүдтер оны көрген:
-Арқалаған арқанда бұл не?-деген.
-Мұхаммед қабымдағы, тезек емес,-
Кәпірлер қалжың сөз деп жүре берген.

Кеткен соң Мұхаммедті түсіріпті,
- Мұхаммед деп айтқаның -ол не?!-депті.
-Жалған сөйлеп, кәпірден қорыққанымнан,
Құдайға болайын ба дұшпан?!- депті.

-Бәрекелді, Садығым[183], шыншылына,
Иә, Құдай, салшы мені шын жолына!
Егер де ұрмақ маған несіп болса,
Алайын әуел сені оң қолыма.

Мұсылман болған әуел Әбубәкір,
Ал енді Мәдинаға келе жатыр.
Бір түйе жүк көтермес шабан екен,
Болғанда өзі- қотыр, жүні тақыр.

Шаһарға Мұхаммедті жүргізіпті,
Әлгі қотыр түйені мінгізіпті.
Арық түйе сол жерде семіз болып,
Тамашасын көп жұртқа білгізіпті.

Қарап тұр, ей, халайық, тамашаны,
Алдырдым тоғызымда томашаны.
Бұрын жалғыз жүрмеген жас бала ғой,
Түн қатып келе жатса, адасады.

Жол білмей түн ішінде көп сандалды,
Жас бала назаланып, күйіп жанды.
- Не ғып жүрген жансыз? - деп, жолсыз жерде,
Алдыннан біреу келін ұстай алды.

Түйесін ыңғайланды шөгергелі,
Ойланды қашып жаяу жөнелгелі.
Періште Жебірейіл жеткен екен,
Сол салып түзу жолға жібергелі.

Түйесін алып келіп жолға салды,
Жер екен он күншілік бір түн барды.
Шаһардың қақпасына жеткен жерде,
- Иа, һу! - деп, тақсыр сонда демін алды.

Түйесі мінген шақта қотыр екен,
Семірді исмағыты (мағызы) оқыр екен.
“Мұхаммед сүйіншіге келе ме?” - деп,
Хадиша сыртқа шығып отыр екен.

Мұхаммед жетіп келді, көрді көзі,
Балқиды қуанғаннан айдай жүзі.
Сүйіншіге бір түйе жүкті беріп,
Сол екен Хадишаның сүйген кезі.

Бір түйе алтын алып үйге барды,
Аз күнде соңғы керуен келіп қалды.
Ақысын Мұхаммедтің алайын деп,
Тұрды да Әбутәлін ойына алды.

- Хадиша, ақысын бер Мұхаммедтің,
Інімді көп ұялтып сен жүдеттің.
Мақтанба-ңмалым бар!” - деп, бізге олайша,
Сен мұнша таситұғын кімнен өттің?!

- Жоқшылық жарты ақылдан айырады,
Сіздердің бетінді кім қайырады?
Алғанмен алты теңге не болады,
Қай қатын ол ақыңа табылады?

- Ағаке, шын хақиқат сөзіме нан,
Жаныма залал қылып айтпан жалған.
Тиейін Мұхаммедке менің өзім,
Табылар іздер болса дүние жалған.

Өзінің ойлап жүрген ісін айтты,
Оң жақта жатып көрген түсін айтты.
“Сен соған халал жұпты боласың!” -деп,
Өзінің жорып қойған түсін айтты.

Қуанып Әбутәліп үйге қайтты,
Сырының ішіндегі бәрін айтты.
“Киінер киім жоқ- деп- күйеу болсам!”
Ол тақсыр қапаланып енді қатты.

Есітіп Әбубәкір сонда келді,
-Менде бар саған киер киім!-деді.
Киініп екі жігіт кешке таман,
-Баралық Хадишаға жетіп,-деді.

-Хадиша әкелсін деп айтқан бізге,
Бір несіп бергелі тұр Құдай сізге.
Өзі ашық(ғашық) сипатыңа болып тұр ғой,
Тиеді саған өзі келмей сөзге.

Жақсының асар бақыты күннен күнге,
Салады қалтасына алты теңге.
Киініп Әбубәкір үйлерінен
Екеуі жетіп барған қарсы түнге.

Хадина үйден шығып амандасты,
Құдай тұр оңға бастап екі жасты.
Сол келген Мұхаммедтің құрметіне
Шығарып алтын, гауһар шашу шашты.

Тастады үй ішіне кілем жайып,
Мұхаммед жалғыз түнде қалды байып.
Ал шымылдық, алаша, құрып төсек,
Іззеті(ғизаты) бір-біріне болды лайық.

Оқыды Әбубәкір хұтпа ғакд [184],
Қуанып дастарханға шашты жақұт.
Жігітке Құдай берсе қиын ба екен,
Құралды болып бақыт, алтын тахыт.

Тағам жеп Әбубәкір шығып кетті,
Мұхаммед жалғыз калып өзін елті.
"Мехнаттың [185] түбі- рақат" деген сөз бар,
Мұратқа екі ғашық сонда жетті.

Бар мақсат мұратымды етсең (айтаң) хасыл,
Сонымен тұра тұрсын бұл бір пасыл.
Атху [186] һамма [187] жанды қуантқызып,
Ғашығын мақсатына қалтып ұсыл.

Бай болды Халишаны алғаннан соң,
Терілер несіп шағы болғаннан соң.
Алтадан келер уахи [188] шағы болды,
Жастары қырыққа жетіп қалғаннан соң.

Халишадан туыпты жеті бала,
Бесеуі-қыз, екеуі- еркек бала.
Фатима, әм Гүлсім, Зейнеп, Ракия,
Қасым, Таһыр, Махбүбі- гауһар дана.

Бірін-Ғаты, екеуін Ғұсман ағды,
Екеуі және (жана) орынды жерге барды.
Екі бала жасынға өсіп калып,
Жалғыз-ақ Фатимадан нәсіл қалды.

Он үшінші бап

Расулімізге пайғамбарлық келгені

Жаралған Мұхаммедтің нұрдан хәсімі [189],
Осығыз жаратушы хактың есімі.
"На амухал мүдәсір" [190] сүресімен,
Аят дүр әуел келген: "Икра бисми" [191]

Халиша білген екен дана қатын,
Білмейді не деп айтқан ол аятын.
- Несін оқыды, білмеймін, - дегенінде,
Айтыпты жаратушы хактың атын

Онан соң бірте-бірте келе берген,
Әйтеуір үйреткен соң, біле берген
Әуел динге кірген- Әбубәкір
Әуелден Халиша еді бұрын кірген.

Сонан соң Ғалы, Ғұсман, Ғұмар кірген,
Енді дін бұлармен көтерілген.
“Уалзын мағаға” аятында
Баскадан ол Садықты абзал білген.

Он төртінші бап

Хадишадан соң Ғайшаны алғаны.

Жеткенде қырық жасына Құран келді,
Екенін хақ пайғамбар ғалам білді.
Жас бала жеті жасар ойнап жүрген,
Жүгірні бір күн Ғайша жетіп келді.

Пайғамбар сол уақытта жыл қырық үш-ті,
Балаға ойнап жүрген көзі түсті.
-Атана айт, бұл алмасын маған берсін,
Алмасын жеуге менің көңілім түсті.

Жүгіріп атасына бала келді,
Сәлемін хақ Расулдің ала келді.
-Ей, ата, жегісі кеп отыр екен,
Пайғамбар сұрар сізден алма! - деді.

-Көңілін қайтарам ба, “Түсті” - десе,
Кім есер болады ол : “өсті” десе.
Ойлаймын: “Пісер кезі болған жоқ”, - деп
-Жей қойсын, егер алма пісті!- десе.

-Бойыңа күнде бір жіп жапсыр,-дейді,
- Өзінді бір Құдайға тапсыр,-дейді.
-Атам айтты: “Алманы қимаймын ба,
Пісті десе, жей қойсын, тақсыр!” дейді.

Пайғамбар мұны естіп көңілі тынды,
Жеті жаста Ғайшаға никам(неке) қылды.
Тоғыз жаста шаригат ісін қылып,
Жиырма жыл екеуі бірге тұрды.

Он жеті жерде өзі ұрыс қылды,
Көпірді қойдай қырды Хайбар сынды.
Зұлпықар, Қамкам, Самсам және Дүллүл,
Ғалыға бұл төрт нәрсе хақтан келді.

Ғұмардың және ер жеткен қызын алды,
Исшынхын(сыйлығын) сол екеуі бөліп(болып) қалды.
Асыда (ашыда) аят бар: “Ғали акбар”[192].
Қолдады батыр Ғұмар пайғамбарды.

Ғұсманға екі бірдей берген қызын,
Өзі-нұр, уа Алла нұрайын- көрсен жүзін.
Рухама расма биһүм мадағы бар,
Жігіттер, жалған деме Құран сөзін.

Ақыры шаһариарының - батыр Ғалы,
Алыпты халалдыққа Фатиманы.
“Тара көм ракаға сужуда”[193]-деп,
Иад[194] қылған Құран ішінде тәңірім,әні,

Мәлікәждар, Әбулһажин, Садуақас,
Мұхтасам, Үмүдқараб, Миғтып, Ениас,
“Ибғшон фанхасламен Аллан- аятында
Құданың құлдары дүр ол хас Әнхас.

Хасен бірлан Хұсайын,- шаһзадалар,
Бір Ғалының өзінде он жеті ұл бар.
Пайғамбардың-Ибраһим жалғыз ұғлы
Жанларын үмбет үшін құрбан қылар.

Он бес- он алтыншы баптар:

“Миғраж” дастаны

Әуелі бисмиллада сөзім басы,
Тыйылмас булықса да көздің жасы.
Миғражын[195] ән хазіретінің тамаша қып,
Сөйлеген ақын Мөшһүр хикаясы.

Құдайым жарылқай ма көптен, аздан?!
Ойым бар келсе күшім, Қағба қажыдан.
Жарандар, құлақ салып тыңдасаңыз,
Азырақ сөз қозғайын Миғраждан.

Жасына кейін қалған қайта бардым,
Келгенде осы араға демімді алдым.
Қылма айып: -Үзіп, созып сөйледі!-деп,
Кеңестің екпінімен кетіп қалдым.

Расулат, үнбуат қырық та келді,
Өтіпті бұл ортада бір жыл енді.
Қайғырып сырын айтар жан табылмай,
Күндерде тұрып бір күн бүгілді енді.

Өш болып Әбужаһил оқпен атты,
Кәпірлер ренжітіпті Мұхаммедті.
“Мұнымды кімге айтамын іштегі?”-деп,
Қасына қадим диуар[196]барып жатты.

Айтамын мен мұнымды бұл кімге енді,
Таппадым тура кісі халал дінді.
Таянып құптан уақыты жеткен шақта,
Періште Жебірейіл хақтан келді:

- Иа, Мұхаммед, Құдайың айтты сәлем!
Жіберді хилло[197] мен тәж, пырақ саған.
Өзіменен сырласып, мұндассың!-деп,
-Сол достың: “Болсын,-дейді,-қонақ маған!”

Кеудем жарып, жүрегім суырып алды,
Бір алтын легенге оны малды.
Легеннің іші толған ғылым-хикмат,
Тазалап орны-орнына қайта салды.

Алдыма менің келіп пырақ түсті,
-Мінем!-дедім, шегініп, бойын қысты.
Жебірейіл:-Жай тұр!-деді, тұрды, міндім,
Жөнелді алып мені, құстай ұшты.

Сол жерге көзі түскен басар аяқ,
Оңымнан дауыс шықты жақын таяп.
Солымнан бір шынғырған дауыс шықты,
Қайырылмай өтіп кеттім қарамай-ақ.

Алдымнан жетіп келді бір келіншек:
-Жібермес едік,-дейді,- сені білсек.
-Шаршайсың, бұл жолменен жүрме!-дейді,
Болмадым, тілін алмай, мен еріншек.

Тындамай сөзін оның жүре бердім,
Алдымда –Жебірейіл ,соған ердім.
Бисмилланың мимінде кеш пе, ерте ме?!
Алдына мешіт Ақса жетіп келдім.

Пырақты байлай салып, үйге кірдім,
Ішіне Қудус Шаріп[198] сәлем бердім.
- Әлгі келе жатқанда дауыстаған,
Онымнан, һәм солымнан ол кім?-дедім.

- Дауысқа оңнан келген қайрылмадың,
Үмбеттен, бәрекелді, айрылмадың!
Қарасаң үмбет жүһүд болар еді,
Қайырылып көңілін оның жай қылмадың.

Солдан келген дауысты қылайын кеп,
Қолдады осы жолда Құдайың көп.
Егерде мойын бүрсаң ол дауысқа,
Қалады тамам үмбет насара [199] боп.

- Алдымнан келген қатын, ол кім?-дейді,
-Ол- дүние, бәрекелді, білдің!-дейді.
-Сөзіне алданбадың, ұйымадың,
Құп жақсы, бәрекелді, қылдың!-дейді.

Әкелді екі кесе маған шарап,
Шараптың біреуі-сүт, біреуі-арақ[ғарақ].
Сүтті іштім сол арада арақты алмай,
Түсіне екеуінің қарап-қарап.

-Сүтті іштің, бәрекелді, тәуір танып,
Тозаққа күймес енді үмбет жанып.
Арақты ішсең, ғасы боп, махшар[200] күнде
Үмбетің жүрер еді назаланып.

Құддыста жан-жануар бәрі келді,
Әнбия Мұрсаллардың жаны келді.
Бұл не түн, қыдыр түн бе, бірайт па,
Саруары[201] екі дүние ханы келді.

Алдынан пайғамбардың шықты бәрі,
Бұрынғы өңшең өткен мұрсал нәби.
Сол жерде екі ракағат намаз оқып,
Бәрінің тақсыр Расул болды имамы.

Алдынан сәлем берген ислам мен дін,
Жеті көк ұрмақ, тамұқ һәфт зәмин[202]
Харамнан ол Ақсаға барған жерін
Нанбасаң көрсетейін аятпенен...

Осындай мазмұнына аят түсті,
Табамын қандай дәлел мұнан күшті?!
Періште туамыт моқарап туамыт, жағында;
Бұл ретпен пайғамбарды алып ұшты.

Һәм Ақсадан жоғары алып кетті,
Соған шейін ол пырақ қызмет етті.
“Миғраж” - деген жарық нұр пайда болып,
Сонымен Мұхаммедті аспанға елтті.

Жебірейіл айғайлады:

-Аш—деп, есік!

-Сенімен кім келді?-деп-серіктесіп.
-Мұхаммед келді,- дейді,-бізбен бірге!
Сол жерде сәлем берді, ашылды есік:

- Мархафа, иа Мұстафа, хақ Мұхаммед,
Болайық жазса Құдай,біздер де үмбет!
Ашылды өуелгі көк-аспан торі,
Түр екен Адам ата тұтып құрмет.

Сол жерде мен Адамға сәлем бердім,
Кісі екен ұзын бойлы, сонда көрдім.
-Қош келдің, бәрекелді, ай, балам!-дейлі,
Тоқталмай өтіп онан жүре бердім.

Мен міндім Мекаилдің енді үстіне,
Мінгеннен соң Мекаил жүрмесін бе?!
Екінші көкке жеттік, ашылды есік,
Періште онда тұрған бір кішкене.

Басын көрдім, аяғын көре алмадым,
Мекаил қалды сонда, жүре алмадым.
Үстіне Исафилдің мінгенімде,
Қәнеки, енді тоқтап тұра алмадым.

Үшінші көкте Жақия мен Ғайса тұрған,
Мен сәлем берген шақта мойнын бұрған.
-Қош келдің, жаннан асқан жомартым-ай,
Жүруге енді Исафил ыңғайланған.

Төртінші жетіп қалдық біздер көкке,
Түр екен Жүсіп нәби сонда текке.
Ол жерде Ғазрейілге мініп алып,
Тағы да бет қойлық біз жөнелмекке.

Бесінші көкке және жетіп қалдық,
Түр екен Ыдырыс сонда: хабар алдық.
Бесіншіде жолықтық біз һарунға
Алтыншы көкте Мұсаға жаңа бардық.

Жылады, көріп бізді Мұса нәби:
-Көрмей ме сендей болып тусам, көие-ей?"
Соң қылып бәрімізден шығарса да,
Оң қылып, абзал қылды Құдай сені!

Мұхаммед, үмбетің көп, уайымың жоқ!
Мен айттым:- Деме, тақсыр, бұлайша!- деп.
Үстіне Жебірейілдің мінгенімде,
Ашылды айқын болып жетінші көк.

Есік ашты, мен барып тура кірдім,
Нәби бар:Ибраһимге сәлем бердім.
-Қош келдің, бақытың ассын, балам!-деді,
Сиратул-Мунтаһаға[203] жетіп келдім.

Жемісі, жапырағы- бәрі де зор,
Төрт өзен сонан аққан бір сағым нұр.
Екеуі сарқырайды қайнап ағып,
Екеуі қалай аққан білінбей тұр.

Сарқырап екі бұлақ ағады, біл,
Болғанда бірі- Пірат, біреуі-Ныл.
Екеуі ол ұжмаққа барып құяр,
Болғанда бірі- Жайхун, біреуі-Жер.

Палақ дая болғанда, періште-құл,
Бәрі де қызметінде қусырған қол.
Сыдираға[204] барғанда келді төсек,
Өзі алтын, түсі қызыл, сипаты бұл.

Көтерген ол төсекті және кейін,
Бас та жоқ, аяқ та жоқ, жалғыз иін.
Болғанда түсі-жасыл, сипаты-асыл,
Асылын Хақ біледі, мен не дейін?!

Жебірейіл енді кейін қала берді,
Жүре алмасын мұнан әрі енді білді.
“Шын жаяу қалдым ба?”-деп, сасқанында,
Бір иін тосып, иініне ала берді.

Иінге қуанғаннан сонда міндім,
Алдымда Жебірейіл бар соған ердім.
Алты жүз қанаты бар, бәрісі-зор,
Өзінің сипатын да жаңа көрдім.

Жебірейіл:

- Бізден бөлек қалма! - дейді,
- Ей, тақсыр, бізді ауызға алма! - дейді.
- Қанатым күйер мұнан артық ұшсам,
Бар, тақсыр, талабыңнан қалма! - дейді.

“Мен еліттім Мұхаммедті” - деген екен,
Құдайым сол ниетін білген екен.
Сол түнде тақсыр Расул пайғамбарым,
Үстіне бес нәрсенің мінген екен.

Бірі-пырақ, біреуі- Миғраж нұры,
Біреуі- төрт періште: дүние гүлі.
Бірі- төсек, біреуі- жасыл иін,
Қонаққа осылайша барған жері.

Тамаша көп көргені жолда қалды,
Жүре алмай Жебірейіл сонда қалды.
Ғаршы-күрсі лауһидан лезде өтіп,
Құданың дәрғаһына жақын барды.

Әр жерде бас та қалды, аяқ қалды,
Әр жерде кебіс қалды, таяқ қалды.
Пердеден жетпіс қабат тегіс өтіп,
Құданың құдіретіне таяп барды.

Ғаламның он сегіз мың бөрін басты,
Неше мың мақамлардан жоғары асты.
Мысалы, жайдың екі тұтқасындай,
Бөлкі онан жақынырақ жақындасты.

Аят бар: “Сумма дана Фатад аллаһу [205],
Факаана қаба, хаусаин-ауадна” [206].
Неміз бар біздің одан әрі барар?!
Кітаптың айтқан сөзін тыңда, сыла.

Сол жолда бір жолбарыс көрген екен,
Қорыққаннан сақинасын берген екен.
Жерлерге би нехоят аяқ басып,
Құдайдың қонақ үйіне келген екен.

Ішінде қонақ үйдің шымылдык бар,
Жайылған түрлі-түрлі дастарқандар.
“Әт-тахияту лилләһи уас салауату уат таибат”[207],
Сәлем берген деп хакқа: -Ай, жаранлар!

Сәлемін алған Құдай сонда не деп:
-Ассаләму[208] ғаләйкиһа [209], әл нәби!- деп.
Тағы да Рахматулла[210] береке істе,
Бәрі де болсын саған хисапсыз көп.

Құдайдың бұл сәлемін: Қиын!-дейді,
-Алмаймын мұны жалғыз өзім!-дейді.
Алсалам ғалиына, иа, Раббым Хақ,
Және ізгі құлдарға болсын!- дейді.

-Жалғыздық, жалғыз Алла, саған жарар,
Пайғамбар ізгі құлды қосаққа алар.
“Ат қосақсыз жүгірмес”-деген мақал,
Шаһадат берген сонда періштелер.

Пайғамбар мұны тауып айтқанында,
Періште мұны естіп шуладылар:
- Әшһаду әллә иләһа иллалла,
Уа әшһаду әннә Мұхаммәдәр Расулулла![211]

Жер тағам, әзір қойған, бұған арнап,
Отырды созбай қолын біраз барлап.
Ішінен шымылдықтың бір қол шығып,
Тағамды:

-Бисмилла!-деп, қойды жайлап.

Майсыз шам жарық болып жағулы тұр,
Сауытқа күміс қасық малулы тұр.
Баяғы жолда қалған сақинасы,
Қараса әлгі қолда салулы тұр.

Пайғамбар мұны көріп, ғажаптанған,
Әлгі қол тағам жейді дастарқаннан.
-Әмірімді пенделерім алды ма құп,
Иа, болмаса, болды ма сөзің жалған?!

Сонда не деп пайғамбар жауап айтты:
-Келтірді пенделерің шаһадатты!
Самиғна уа атағна[212]-деді, -бәрі,
-Жарылқа күнәларын сен!-деп айтты.

- Раббана уа ла тахмил ғалайна асран[213],
Бұрынғы үмбетлердей қылмағыл сен!
Нәрсеге шамаң келмес күштей көрме,
Бір қажет дарғаһыннан сұраймын мен.

Ғапу қыл, жарылқағыр бер, күнәһымды,
Қабыл қыл дарғаһына бұл ақымды.
Тозақтың отын сөндір үмбетіме,
Сақтадың нешік оттан Ибраһимді.

Топаннан Нух нәбиге бердің фидих[214],
Қабыл қыл, қылса үмбетім көп мінажат.
Үстінен қыл көпірдің кеме бергіл,
Өтегіл егер бізден болса қажет.

Көк кошқар Смағұлға құрбан бердің,
Жүністі үш зұлматтан халас қылдың.
Жүсіпке құдық түбін бостан қылып,
Ғайсаға “Інжіл” атты кітап бердің.

Мұсаға “Таурат” бердің, маған қайда?
Билеттің жер мен суды Сүлейменге.
Дәуітке “Забур” бердің- үлкен кітап,
Аюпқа саламаттық қылдың пайда.

Адамға жаннат, ғылым, аят бердің,
Қызырға өлместей қаят бердің.
Не бердің маған сондай, иа, иллаһим[215]?!
Қарным аш дәрғаһына тоймай келдім.

-Адамға жаннат берсем шығардым тез,
Бір ауыз үмбетіңе демеймін сөз.
Үмбетің кең дүниеде күнә қылса,
Кешіріп біз жаннатқа кіргізерміз.

Кемені Нухқа берсем топан суда,
Жиылар үмбеттерің жасыл туға.
Маңдайы тиген жерді көпір қылдым,
Үстінде тар сираттың жас пен қуға.

Жоқ қылсам Ибраһимға намард отын,
Сөндірем үмбетіңе тамұқ отын.
Смағұл өкшесінен шықса зәмзәм,
Үмбетіңе көусар бердім, көр құдіретім.

Көк қошқар Смағұлға берген болсам,
Мен оны құрбан беріп қойған болсам.
Жолына үмбетіңнің пида қылып,
Иақұд пен насараны құрбан қылсам.

Мұсамен мен сөйлесем Тұр тауында,
Сенімен жолықтым ғой нұр тауында.
Таурат үшін аятыл күрсі бердім,
Оқыса болар пайда көп қауымға.

Жүністі халас қылсам үш зұлматтан,
Балық қарны қараңғы түнде жатқан.
Үш жерде үмбетіңді сақтайын да:
Қабірде, қияметте һәм сираттан.

Қызырға берген болсам мәңгі суын,
Көтерер үмбетіңнің ол һәм туын.
Мұхаммед, үмбетіңе махшар күнде,
Салсабил, ішкізейін, ұжмақ суын.

Исаға “Інжіл” берсем, сен де жоқ па?!
Інжілден сүре ықласы кем болып па?
Дәйтке “Забур” берсем, саған “Ясин”,
Ясинге басқа кітап тең болып па?!

Бәрінен артық саған бердім, әні!
Әм артық өз қасымда көрдім сені!
Кім оқыса, тамұқтан азат қылдым,
Анасы һамма сүре-Фатиканы.

Не Інжіл, не Таурат, Забурде жоқ,
Жын-пері Сүлейменге қараса көп.
Періште қызметіңе тұрмады ма?!
Солардан қалғаның ба осал-ақ боп?!

- Иа, Раббы, ризамын, бердің бәрін,
Атың бар Ғафур, Рақым және Кәрім.
Болмаса бір өзіңнен жарылқаушы,
Әйтеуір, күнәсы көп пенделерің.

Арамыз алыстамас, жақындасар,
Құр қалмас құдіретімнен көріп-қасер.
Жаратқан, тамаша қыл ғаламымды,
Болсын да бір аз ғана көңіл ашар.

Сол жерде Құдіретпен шын сөйлескен,
Құдайға онан басқа кім сөйлескен?!
Айтайын қайсыбірін мен-бейшара,
Тоғыз жүз және тоқсан мың сөйлескен.

Ал, тамаша қылады Жаратқанын,
Екі қылмас Құдайдың, сірә, айтқанын!
Бәрі бірдей қағазға сыя бермес,
Және баян қылайын бір айтқанын:

- Ғарышта аяқ басып жүргенімде,
Аладан пырақ келіп мінгенімде.
Кілттеулі бір үй көрдім сондай үлкен,
Балқыды өне бойым көргенімде.

Сол үйдің іші де асыл, тысы да асыл,
Құбылып түрленеді қызыл-жасыл.
-Алланың еш мүлкінде кілт жоқ еді,
Бұл үйде болар ма екен мақсат хасыл?!

Кілт болса, ашып ішін көрейін!- деп,
-Не барын тамаша етіп білейін!- деп.
-Ла илаһа иа алла, Мұхаммед- расулулла![216]-деп,
Ашылар, кәлимань айтыңыз көп.

Есітіп кәлимань аузыма алдым,
Ашылды, әлгі есікке қайран қалдым.
Қарасам, үйдің іші жойқын дария,
“Иа, Раббы, бұл қалай?!” - деп ғажаптандым.

Дүниеден үлкендігі жетпіс есе,
Қанарсың ішсен суынан жалғыз кесе.
Құдайдың бірлігіне іңкәр болып,
Күнәкар болар егер бекер десе.

Ішінде сол дарияның жалғыз ағаш,
Бұтағы, миуасы жоқ, жап-жалаңаш.
Басында сол ағаштың бір құс отыр,
Не торғай, не жарқанат, не қарлығаш.

Торғайдың түмсығында зарре[217] тозаң,
Шөп шықлас тақыр жерге ащы созаң.
Жапырақ зор ма иа, ағаш, иа құс зор ма?
Иа, тозаң үлкен дүр ме,- хатқа жазам.

- Мұхаммед, не тамаша көрдің мұнан?
Рахметім- дариясы дүр мынау тұрған.
Дүниедегі- алды-арты жоқ- жалғыз ағаш,
Барлығы үмбетіңнің бір құс болған.

Оның барлық күнәсы тозаң дейді,
Еш нәрсе бұйырғаннан оза алмайды.
Қайсысы көп: рахмет пе, я күнә ма?!
Ақылшы бұл арада сөз аңдайды.

Рахмет дария болғанда, дүние-ағаш,
Үмбет- бір құс мысалы, тұрған жанас.
Бір зәредей қасында болса күнә,
Көрген соң көп рахметті қарыным аш.

-Андағыл, иа, Мұхаммед, мұны!-депті,
- Жаратқан бар мүлкімнен рахмет көп-ті.
“Ла, илаһа, илла- алла!”- деген жанды,
Махшарда жанған отқа салман!- депті.

Бес намаз, ораза мен бар зекет, қаж(қажы),
Оқырсың өзің үшін, нәпіл[218] намаз.
Кәләм бар неше түрлі аят ахпар,
Үмбетке ғибрат қалсын, қағазға жаз.

Аралап сегіз бейіш, бәрін көрген,
Бәріне назар салмай өте берген.
Хор қызы үйден шығып зейнетленіп,
Әрқайсы неше түрлі түрге кірген.

Біріне хақ пайғамбар көз салмады,
Менсініп назарына бір алмады.
-Бір арыз, тақсыр, сізге айталық біз,
Құдайым, бақытымызды оңғармады!-

Солайша шуласады тамам хорлар,
Пайғамбар тұра қалып, сөзін тындар:
- Не арыз маған болған, мен тыңдайын,
Қәнекей, хор қыздары, айтыңыздар!

-Кеттіңіз бірімізге назар салмай,
Жақсы деген үмбетің әлде қандай?!
Біздерді біреуіне бағыштаңыз,
Біздер де қуанайық намард қалмай.

Пайғамбар бір сағатта Миғраж асқан,
Пырақ бар алты айшылық жолды басқан.
Сиратіл Мунтаһаға[219] жеткен кезде,
Бір дауыс қатты естілді тау мен тастан.

Көк күркіреп, жеті жер, теңселді көк,
Аспанда періштелер шулаған көп.
Шошыпты пайғамбарым сол уақытта:
“Япырмау, заман ақыр болды ма?!”-деп.

Көңілдің Алла десе, хошы деген,
Жебірейіл пайғамбарға хабар берген:
- Құптанға азан үшін келді Біләл,
Тықыры кебісінің -осы!- деген!

Қадамды тақсыр Біләл басқан екен,
Басқадан шарапаты асқан екен.
Ізінің мунтаһаға дыбысы барып,
Жын-шайтан тықырынан қашқан екен.

Өзгеден ол Біләлді сүйіп алған,
Бұл сөзім кітапта бар, емес жалған.
-Сіздерді бағыштадым Біләлға!-деп,
Хорларға пайғамбарым айта салған.

Хорлар сонда не дейді бұл қорлыққа:
-Атар таң, шығар күн жоқ біз мұңдыққа!
Қазанның күйесіндей Біләліңіз,
Қой, тақсыр, онан басқа үмбет жоқ па?

Пайғамбар тоқталмайды қыз сөзінен:
-Әркімнің жаман болса, кінә өзінен!
Сыртынан билеп оны айта салдым,
Сұрайын мен Біләлдің дәл өзінен.

Ашылды сегіз бейіш жұмақ төрі,
Түсіпті Мұхаммедтің жерге нұры:
-Бір жұмыс саған даяр, орын таптым,
Иа, Біләл, басың көтер, қара бері!

Алдайтын адамзатты қу тіл екен,
Белгісіз көрінбейтін су түбі екен.
Құптанның жаңа азанын айтып болып,
Ол Біләл бата қылып отыр екен.

Қарады жоғарыға көзін ашып,
- Біләл-ау, хор қызы тұр саған ғашық.
Қайтесің: аласың ба, қоясың ба?
Мен тұрмын сырттан билеп саудаласып.
- Біткен жоқ, тақсыр, сөзің еркін, - депті,
- Хор қызы кімге дәрі, шіркін!- депті.
- Демей ме сахарадағы Алла (бір әми) деген,
Алмаймын сегіз ұрмақ мүлкін!-депті.

Жігіттер, бар ма жақсы бұл қалыпты?!

Есітіп хор қыздары ұялыпты.

Қиямет, қайымғаша ғашық болып,
Таласып хор қыздары құр қалыпты.

Адам жоқ бұл жаһанда Біләлға тең,
Құданың рахметі мол, құдіреті кең.
Таласып хор қыздары Махшар күні,
Қылады сол қарасын бетіне мен.

Балшықшы құс жаманы- шағала-ды,
Бір көлді жалғыз тырна жағалады.
Қарасын хор қыздары өкеткен соң,
Сол күні Біләл тақсыр ағарады.

Хор болса, Хақ қасында, мал-мүлкі жоқ,
Сол Біләл жетпес еді сондай болып.
Байлықтан кісі хаққа жағар болса,
Ол Қарын өлмес еді қоңыз болып.

Ғаламның он сегіз мың бәрін кезді,
Артық бақ Мұхаммедке тәңірім берді.
Қапалы ғаріптердің көңілі өссін деп,
Аз ғана Мәшһүр-Жүсіп, інжу терді.

Баяғы мунтаһаға келді қайтып,
Жерінің көрген-білген бәрін айтып.
Рухы тұр жетпіс перде әр жағында,
Мақамы өзге жұрттан сондай артық.

Неше орын, неше жерге жүріп барды,
Аз дәурен екі ортада құрып барды.
Иіні екен Ғаушыл ағзам хазіретінің
Әлгі иін сол мақамда тұрып қалды.

-Мұхаммед, бұл өзіңнің үмбетіңнен,
Аты-Ғаушыл, айырылмас сүндетіңнен.
Шығады біраздан соң жұрттан асып.
Осының келіп қалдың қызметімен.

- Олай болса, Құдайым, сені сүйсін,
Саған көңіл қоймаған жанып күйсін.
Иініңе тиді аяғым, Ғаушыл балам,
Басқаның аяғына иіні тисін.

Солай деп бата берген пайғамбарым,
Сондай қып жаратады жанның бәрін!
Үйіне қайтып келіп ол түн жатып,
Шақырды ертең ерте жарандарын.

-Құдайға періштелер жалшы!-депті,
-Тіл алып, жұмсағанда баршы!-депті.
-Тісімде қыстырылып күріш қалды,
Иә, Ғалы, қолыңменен алшы!-депті.

Сонда Ғалы тісінен күрішті алған,
Күрішті алып, аузына қағып салған.
Сол күріштің қасиеті-қуатымен,
Хасен менен Хұсайын пайда болған.

Пайғамбар адам бармас орында жүр,
Әрқашан Әбубәкір соңында жүр.
Баяғы жолда қалған сакинасы,
Қараса ер Ғалының қолында тұр.

-Балам, сен мұны қайдан алдың?- депті,
Қай жерге осы түнде бардың?-депті.
Емес қой бұл сакина өзіндікі,
Баян қыл, білсең, балам, маған келті!

-Тақсыр, мен қылдым намаз сізге ұйып,
Солыңнан шайтан тұрды дыбыс беріп.
-Бабама үндеме!-деп, қуаттанып,
Жібердім желге ұшырып, бір-ақ түйін.

Данаға жас та болсам да тең едім ғой,
Сіз дарқан болғанда, мен кен едім ғой.
Ішінен шымылдықтың қол ұзатқан,
Иә, баба, себебің де мен едім ғой.

Қуанды мұны естіп сақабалар,
Бәрі де бұл Миғражға иландылар.
-Шаһарымын ғылымның, ей, жаранлар,
Есігі- Ғалы деген- хақ пайғамбар.

Арытты бұрынғыдан Расұл түрі,
Көркейді күннен-күнге ісләм нұры.
Шаһариар сақабалар барша нанды,
Қапелім шек қылса да қалмай бірі.

Әуелі жолығыпты Әбужаһил,
Көп жанға залал тиіп қылған батыл.
Ақырда пайғамбарым сөзі шын боп,
Қылышпен нанбағанды қылды қатыл.

Жад қылдым әуел хақты сөз басында,
Бергей-ді жәрдем себеп біз ғасыға.
Рухын ол зат пәктің тербеткелі,
Кетейін айтып мұнда бір қасида.

Он алтыншы бап

Ан хазіретті мадақтағаны

Иләһи[220] махбудларға [221] саруар болған
Пейіштен ол ғаршыға барып қонған.
Көрсеткіл үмбетіңе гөзал жүзің,
Мунтазар [222] жамалыңа барша тұрған.

Пердесін дүние-ақырет жүзіңнен ал,
Үмбетке ғасы болған назарың сал!
Жүзің менен мысалы хылапы жоқ,
Иа, Рахман, ирани кітабың бар!

Қалдырдың жұртты қайран бармағыңмен,
Токталған ғаршы, күрсі салмағыңмен.
Бұл жерде қосының қылды мені тұтқын,
Өртендім қасірет отқа жанбағыммен.

Үмбетім бар дүр менің шапағаттан,
Медет бер дүниедә һәм ақыреттен!
Дәулетке жетер шексіз күмәны жоқ,
Суынан шапағаттың қатыра татқан.

Көрген жан несі болып Хақтың нұрын,
Не қылсын дүние ақырет жарықтығын?!
Таухидің раузасынан сөз есітіп,
Кетірдім ғами дүние көңіл мұңын.

Болғанда сөзің- хикмет, ділің-иман,
Болғанда жүзің- рахмат, нұрың- рахман.
Дауа қыл бұл жалғанда, һәм махшарда,
Өзіңсін: дауасы жоқ-дертке дәрмен!

Баршадан ізгі бақыт- ұлы биік,
Жаратқан мақсат ағлы сені сүйіп.
Жарығын дүние- ақырет жақ ішіме,
Жын-шайтан, нәпсі-һәм кетсін күйіп!

(Рида) Таж ләуләк[223] болғанда, ғұмырың- таж,
Тахусыңмен аласың хорлардан баж.
Мен-жалаңаш: қына тоның жап үстіме,
Болар дүр қаму шаһлар саған мұқтаж!

Ей, көңіл, білсең, шөл дүр жұртқа раһбар,
Болғанда нәби мүрсал, һәм пайғамбар.
Құлағың екі бірдей тұт сөзіне,
Мұхаммед дүр, ол-саруар, Алла акбар[224]!

Қандай көз бір-ақ қабат көрер, әні!
Өлігін хаттап келген лән тараны.
Жолыңа жаным құрбан, тәнім пида,
Жоқ оған етер менде [нан] арманы.

Нияз[225] ишра көңлімді қойдым Хаққа,
Жүзімді төседім ғой топыраққа!
Сахарда дауыс келді құлағыма:
-Иа, низа сен көңілінді сал,- деп,- Хаққа!

Көңлімді естіген соң, Хаққа қойдым,
Мұхаммед, Мухдис[226] сипатыңа қашан тойдым.
Сол дауыста бір сөз бар: “Дүниеден без!”
Соны естіп бәдғұл[227], бәрін жойдым.

“Саллиалла [228], Ғалайхис саләм[229]!”-деп,
Ертеңді-кеш мен айтсам салауат көп.
Сенері бин алнұр жансам даулап,
Ғашықтық дариясында болмасам деп.

Аз мадақ естүімше алдым жия,
Оқыдым ұстазымнан мұны самағия[230].
Мен тізсем барлығынша мадақларын,
Тыңданыз, ай, жаранлар, қылма рия.

Тәубені қылатұғын осы кезім,
Кірпатны бейшарамын менің өзім.
Мақал бар: “Аз сөз-алтын, көп сөз-көмір”,
Айтайын пайғамбардың хадис сөзін.

Он жетінші бап

Пайғамбардың хадис сөзі

Айтайын аз насихат тыңдап тұрсаң,
Қазақтың һәм қария сөзін сұрсаң (сұрасаң).
Үш ауыз пайғамбардан насихат бар,
Кішкене құлақ салып, мойын бұрсаң.

Жиылды сахабалар[231] сонда бір күн,
Болса да қанша жұлдыз, жарымас түн.
Бұйырды пайғамбарым иа, азамат,
Мен айтайын: “Бер!” – деп, – сен қолыңды жұм!

Киімді жамауы жоқ, қыл жаңадан,
Дария жоқ түбі терең мұнан жаман.
Азық ал таусылмастай- ішіп-жеуге,
Жол ұзақ, барар жерің алыстаған.

Қыл ықылас, ғамалыңды көңіл беріп,
“Кім бар?!” – деп тұрғанды Құдай көріп.
Таулар бар: асқар сондай, асуы жоқ,
Жеңіл қыл сен жүгінді өлмей тұрып.

Кемесі сынық болған суға кетер,
Азығы аз адамға бейнет жетер.
Ықылассыз қылған ғамал құр қиналу,
Ауыр жүкті (жүклі), таулардан қайтіп өтер?!

Есітіп жұрттың мейірі(маһары) қанған екен,
Иманды адам айтқанға нанған екен.
Осы айтылған төрт сөзді пайғамбарым,
Төрт мың сөзден шығарып алған екен.

Тағы да тіркес келді – екінші сөз,
-Мен айтайын, жамағат, естісеңіз.
Естісек те дүниеге көңіл қойған
Сөйтіп Хаққа құл болған біз-пендеміз!

Ғамал қыл ақыретің үшін болғаныңша,
Дүниеде өлшеп өзің тұрғаныңша,
Ғамал қыл ақыретің үшін арнап,
Жеткендей қып махшарда өз халыңша!

Ғамал қыл Аллаң үшін онша-мұнша,
Сонша қыл Хақта қажетің болса қанша!
Қажетің болмаса, ғамал қылма,
Бү дүние өтіп кетер жиналғанша!

Мұнда қинал, өлгенде, қиналғанша,
Сүм дүние өтіп кетер көз жұмғанша.
Тамұқтың оты үшін қылғыл амал,
Өзіннің отқа шыдар сырың қанша?!

Табылар қанша мақсат бұл төрт сөзден,
Адам жоқ бұл дүниеден тіпті безген.
Барасың Құдай жазса, көр-кебінге,
Бар болса кештік ғұмыр, түстік ізден!

“Бар,-дейді,- жазалыға жеті тозақ”,
Ақырет өзі –бақи, ғұмыры ұзақ.
Не қылсаң ақырет үшін қылғыл ғамал,
“Қылма!”-деп, құрар Ібіліс жолға тұзақ.

Басында бір Құдайдан қажетің көп,
Құдайсыз не қыласың, алданып тек?!
Көп қылғыл Құдай үшін ғамалыңды,
Патшана қарап тұрған көрінбей жек.

Болғанда тәубе- қорған, ықылас-қамал,
Жел жоқ болса, ыстықта түсер самал.
Жалғыз шоқ тиіп кетсе, шыдамайсың,
Сол отқа жолатпастай қылғыл амал!

Ғабдолла Ғұмарұғлынан насихат

Бозбала, осы сөздің бар ма міні?!
Зарлатты мені Құдай түні-күні.
Ғұмарұғлы бұйырған Ғабдоллаға,
Тағы да бір насихат келді шыны.

Дүниеде болғыл пұлсыз, ғапіл, инсан, [232]
Самарканд отын тұтқыл Бұхарадан.
“Бұл дүние тұрады”, - деп ғапыл алма,
Өзінді біл: жол жүрген керуеннен сан.

Мысалы, бір есіктен кірдің, өттің,
Токтамай бір есіктен шығып кеттің.
Бойыңа түк жұға ма бұл дүниеден,
Қалмағыл ортасында көп бейнеттің.

Өзінді біл: қабірде жатқан жандай,
Өтіпті, ата-анаң, - олар қандай?!
Өлмеймін деп ойлама, қаза жетсе,
Әзірейіл қояр ма енді жаныңды алмай?!

Алды- арты – жанып сөнген пеш сықылды,
Қараңғы, жарығы жоқ кеш сықылды.
Несіне алданадың уайым жеп (мағрұр болып),
Бұл дүние түнде көрген түс сықылды.

Шайтанға билік бермен денім сауда,
Шүкірлік, сақта, Құдай, берме жауға!
Жастықта тәубе қылсаң, көндігерсің,
Жігіттер бұзылмастай, қылғыл тәубе!

Күн ауса, болар бесін, шаршы түстен,
Сауапқа иманды құл анық піскен.
Тәубені шын қылам деп, ойласаңыз,
Қайтыңыз, ғапіл болмай, жеті істен.

Көңіліңіз болса, ескер адамдықты (адамлықты),
Асылы, қыла көрме харамдықты.
Біреуі бұл жетінің- ғылым оқу,
Тастаныз енді ойдан надандықты!

Бұл өлім келер ата-анаңызға!
Жалғыз біз ғапіл болып жатамыз ба?!
Екіншісі бұл болар сол жетінің,
Тәубе қыл- күні- түні қатенізге!

Тәубе қыл күнә деген ауыр жүкке,
Бұл нәпсің, қайырмасаң, жетер түпке.
Үшіншісі бұл болар сол жетінің,
Қайтыңыз үлкендіктен кішілікке.

Жолдары бұл жетінің тіпті басқа,
Сөз айтсаң, қабыл алмас, ғауам[233] насқа.
Төртіншісі бұл болар сол жетінің,
Қайтыңыз риядан ықыласқа!

Жаратқан құлдық үшін Құдай бізді,
Көрсін деп берген бізге екі көзді.
Бесіншісін айтайын тағы да оның,
Рас сөйлеп, тастаңыз жалған сөзді.

Кірмейді әнбиелер неге түске?!
Кіреді әулиелер әр күн кешке.
Алтыншысын айтайын білгенімше:
Харамды қойып, ұмтылғыл халал іске!

Иманды адам- кішілік, көңілі сынық,
Ниеті молдаларға болар жуық.
Біреуі күн шыққанша ұйықтап жатпай,
Құдайдан тілек тіле, сахар[234] тұрып.

Хадис бар: катын алмақ- жарым тәубе,
Құс қонар ағаш сайын қонақтауға.
Бір сөз бар: пайғамбардан мысал қылған,
Ағалар, соны айтайын денім сауда.

Кәпірге тозақ оты сөнері жоқ,
Құдайдан жақсылықты көрері жоқ
Тақуалығы болмас ғалымдардың,
Үлкен шаһар бостан дүр, жемісі жоқ.

Сықылды үлкен шарбақ - қауыны жоқ,
Бір ақ боз үй секілді- сауыны жоқ.
Ғаділдігі болмаса хакімдердің,
Қара бұлт сықылды — жауыны жоқ.

Иманды адам тауапқа бұрын көнген,
Бұл сөзім қырық хадистен баян берген.
Сабырлығы болмаса әр пақырдың,
Майы жоқ шам сықылды жанып сөнген.

Өлген жан қайта тіріліп келгені жоқ.
Иманды кісі хақын жегені жоқ.
Еш тәубесі болмаған жас жігіттің-
Бір асау ат сықылды жүгені жоқ.

Жан, шіркін, неге керек қиналмаған?!
Болғанда, шіркін, ажал кімді алмаған?!
Ар-ұяты болмаса жас қатынның-
Дәмі жоқ ас секілді, тұз салмаған.

Қызығы бұл дүниенің - ойын- күлкі,
Немене ойнамаған жанның көркі?!
Жаксылығы болмаса қыз балада,
Не керек құр қызарған беттің көркі?!

Алланың разы болғыл- қазасына,
Сабыр қыл- келсе пәле, жазасына.
Шүкір қыл- аз-көп болсын нығыметіне,
Болмаса, тұрма жер- көк арасына.

Пендесің, бейшарасың байғұс ғаріп,
Дүниеге әзер келдің ашып-арып.
Өзіңнің, жақлаған соң, Құдайына
Сыясың қашып енді, қайда барып?!

Жер жоқ қой бір Құдайдан бөлек басқа,
Өзінің хүкімі бар тау мен тасқа!
Өзіңнен шыққан жауға амалын не,
Еркін жоқ- салса Құдай, шыдамасқа?!

Болғанда қиамет күн, тіл байланар,
Әр жерден топ- топ болып, кісі айдалар.
Қол,аяқ куә болып күнөһына,
Жазалы жанарыңа ынғайланар.

Падиша әуел ахыр- заһыр батын[235],
Жияды жын, пері мен адамзатын.
Сол күнде бүйірінен суырып берер,
Біреудің алған болса, біреу хақын(ақысын).

Басқа патшалар, жомарттар, әулиелер

Бұл күнгі патшалықта жоқ әділдік
Дүниеден Хасен өтті аз жыл тұрып.
Хұсайын нәсіл қалған әулетінен,
О да өтті Кербалада шаһит болып.

Фатима өткен, Заһира, Ғайша анамыз,
Дүниеден не қылғанды біз қаламыз?!
Күнә бар таудан үлкен, тастан ауыр,
Иә, Раббы, біз не қылсақ, оңаламыз?!

Сахаба өтіп кетті отыз үш мың,
Өтіп табиғинлар олардан соң.
Төрт имамның абзалы- имам Ағзам,
О да өтті, бұл дүниеден қалады кім?!

Әулие Фаунт, Алағзам, - олар да өтті,
Накшыбанды, Баһауаддин, - олар да өтті.
Қожа Ахмет Түркістанды қылып отан,
Дүниеден сондай ерлер өтіп кетті.

Ғұмар, Нәсхи, ғұлама Таптазаны,
Ғазалы, ол Мірсейіт, Шәріп көні?!
Маснип, Умшахилар, - бәрі де өтті,
Дарига, көрмей қалдық біздер, әні!

Әнбия, әулиеден бірі қалмай,
Дүниеге бәрі де өтті назар салмай.
Патша Жамшид, Баһыраб, Балқұн, Фаруз, -
Зор еді заманын да олар қандай?!

Баһадүр Рүстем, Зымак, Сахып қыран,
Қаһарман Дәл менен Зәл, ол - Қатиран.
Аспандияр, Уақсыбал, Шам, Нұрیمان,
Кеше өткен Тасыр, Хысырау, Ойран, Тұран.

Сейітбаттал, баһадүр Әмір- Темір,
Патша өткен ғәділетті Баһрам гүр.
Дүниеден солар да өтті "Өтпесіз!" - деп,
Алданып қоршылықпен өткен өмір.

Хан қайда ғаділ болған Наушеруандай?!
Дүниеле жомарт қайда Атымтайдай?!
Шыңғыс, Жошы- төреден тегі шыққан,
Есім, Тәуке, ер қайда Абылайдай?!

Хан Абылай қазаққа түлға болған,
Сол үш жүзді бір өзі билеп тұрған.
Кешегі қара қазақ заманында,
Төренін орта жүзге құты қонған.

Сағымнан пайда болған Шыңғыс хан-ды,
Өскен соң патша болып дүниені алды.
Жеті ұғлын жеті ықылымға патша қойып,
Тұқымы патшалардың сонан қалды.

Баласы Шыңғысханның Гүрстан (Көшім сұлтан),
Кенжесі Жошы хан дүр жұртқа дастан.
Жиырма төрт атаға тура келіп,
Кеше Абылай қазақпенен араласқан.

Нух нәби нағашы атам өткен бабам,
Шежірем бар ол Фақаша сахабадан.
Тамамдап сымға тартқан ақ күмістей,
Түп-түзу апарайын сары жайдан.

Арқада ақыл таппай қазақ қалған,
Хандығын Жәнібек өліп, Өзбек алған.
Алла- тірегі, хадис, құран мен үмбеті,
Дәлелім бар ол Расул пайғамбардан.

Болғанда: “Сарт-садағам, өзбек- ағам”,
Халқым бар : тоқсан баулы, тонды жағам!
Ұлы жүз: Үйсін өрде жатыр толып ,
Орта жүз: Қонырат, Қыпшақ, Арғын бабам.

Біреуі төрт арыстың-батыр Найман,
Керей, Уак, Таракты келген қайдан?!
“Жеті арыс”, - деп сөйлейді кірмесімен
Кіші жүз: айтам Алшын, сөз Адайдан.

Қазақ жоқ санасаң да Қыпшақтан көп,
Бір Қоныраттың баласы бәріне жүк .
Шалқып жатыр бұл Найман қалың шетте,
Бір Арғынның баласы- он екі жүп.

Төрт арыс- Орта жүздің шын баласы,
Арқаның толған екен сары даласы.
Арғыннан Қарақожа бабам шығып,
Дәулетке сонда толған айналасы.

Онан соң Мейрам сопы бабам өткен,
Қуандық, Сүйіндік, Бегендік, Шегендік пен.
“Бес баласы Мейрамның”-деп атанған,
Қаракесек- анасы басқа тектен.

Қуандықтың баласы- алтау болған,
Тінәлі, Темеш, Тоқа, Алтай тұрған.
“Арғын болсаң, Алтай бол!”-деген сөз бар,
Әр пенде өз жөнінен кеңес құрған.

Сүйіндіктен тарайды бір-бір (санап) санат [236]).
Мәжік пен өткен бабам ер Шуманак.
Бір халқым Малай, Жәдігер жатыр өрде,
Қойыпты Құлболдыны Құдай қалап.

Құлболды сол бабамыз әулие өткен,
Айдабол, Күлік, Тұлпар, - онан біткен.
Үшеу бар тоқалынан бәрі мәлім,
Қақсал, Қозған-Бегендік, Шегендіктен.

Жанболды Құлболдыны көп ренжіткен,
Жасы үлкен ағасы екен бір ер жеткен.
“Жанболдыға жар кешу болады”,-деп,
Ақбоз атпен сол ағып Сырға жеткен.

Құлболды бабамызға дуа қонған,
Дәулеті өз шағында қалың тұрған.
Назары Құлболдының қабыл болып,
Баласы Жанболдының азып туған.

Құлболды заманында төре келген,
Көп қожа Қаратаудан ере келген.
Шаһардан ишан, молда, - бәрі шығып,
Құлболды бабамызды көре келген.

Өзіне адам екен дуа тиген,
Жан екен қайырымды Құдай сүйген,
Меккеге: “Тауап үшін барамын!”-деп,
Өлген соң сүйегі ұшып кеткен үйден.

Төрелердің асыл ғой арғы тегі,
Төре-хан болған шақта қазақ бегі.
Дін ислам бір миллата болғаннан соң,
Жоқ екен бәрінің де бөтендігі.

Хан болып Кіші жүзге Бөкей өткен,
Хан Абылай Орта жүзді билеп (түзеп) кеткен.
Хан Жамантай, Уәли хан, Әбулхайыр,
Өңшең төре шығыпты асыл тектен.

Есім хан жалғыз барып Ташкентті алған,
Құтсадақ, Құдайменде жетім қалған.
Туыпты Қасым ханнан өңшең батыр:
Наурызбай, Кенесары, Ержан, Саржан.

Наурызбай батырлығы асқан жұрттан,
Кәнеки, “Кенесары елді құртқан?!”
Ер Саржан тартқан жағын өткізіпті,
Қатарлап қойған темір жеті шоттан.

Алашта патша болған- хан Абылай,
Қалмақты жылда шапқан дамыл алмай.
Құтсадақ, Құдайменде төре шығып,
Өтіпті о да жұртқа тыйыштық салмай.

Шобалай Сүйіндікте болып өткен,
Төлебай мал мен басқа толып өткен.
“Тұсымда(тусам да) олардан кем болмаймын!”-деп,
Екі иінін Пістен тентек жұлып өткен.

Төреден- кеше Саржан науан болған,
Қоңырқұлжа төреге дәулет қонған.
Уәлихан Көкшетауға дуан салып,
Баласы Шыңғыс сұлтан тірі тұрған.

Баласы Бөкейханның Жәңгір өткен,
Хан болған, Абайлда қайда кеткен?”
Қырғызға Кенесары дамыл бермей,
“Қынға қас- өткір пышак” түпке жеткен.

Арына өткір пышак түпке жеткен,
Не пайда нақақ қанды жүктемектен?!Кәпір мен мұсылманды парық қылмай,
Ұр да жық, ұзын сойыл, күшке кеткен.

Ақырда өз ісімен өзі кетті,
Лайықсыз аңғал қайрат істемектен.

Табылар бұл кітаптан әрбір нұсқа,
Аз сөзбен аз мағына, жазған қысқа.
Баршасы өлген шақта болатын хал,
Білсін деп, қарындасы біз байғұсқа.

Тұрсынбай Айдаболда бай болыпты,
Ақылға Шоң мен Шорман жай болыпты.
Жай ғана мырзалықпен жұрттан асып,
Азнабай шылқып жатқан май болыпты.

Үйсінде би Төле өткен тілге шешен,
Уақытында би Едіге болған көсем.
Билігін Едіге бидің мен айтайын,
Болғанын оның Едіге не себептен.

Көп ақыл би Едіге білген екен,
Жүгіне бір-екі адам келген екен.
Екеуінің таласы – жалғыз түйе,
Құнажын тік өркешті інген екен.

Бірі айтады:

- Бұл түйе менікі, - деп,

- Бота күнде жоғалып кетіп еді - деп.

Бірі айтады:

- Баласы өз түйемнің,

Қайда оған, мұндай түйе біткен жоқ! - деп.

- Екі кісі талассаң бір түйеге,
Сыйынып сөз айтайын мен Иеге:
Қақ бөліп екеуіңе берер едім,
Түспейді олай қылсам, сөз жүйеге.

Ботанды сен жоғалтсаң, бар ма енесі?
Ұқсар ма сол түйеге бір денесі?!

- Енесі бар, - тақсыр! - деп, жүгіріп кетті,

О да айтты:

- Бар - деп, - менде өз енесі!

- Сен - дағы бар алып кел інгенінді,
Адамзат билесің ғой көргенінді.

Екеуің де алып кел енелерің,
Сонан соң мен айтайын білгенімді.

Екеуі екі інгенді алып келді,
Түйені екеуіне салып көрді.
“Малға – мал, жанға – жан ұқсар”, - деген мақал,
Сипаты екеуіне бірдей келді.

- Қак бөліп екеуіңе бөліп берсем,
Біреуіңнен біреуіңе алып берсем.
Білмей берген төреден жаман іс жоқ,
Маған қиын болды ғой мұны білсем.

Жоқ болды молда, қожа жөнін сұрар,
Енді би бұл төреге не іс қылар?
Жіберіп екі інгенді екі жаққа,
Түйені ортасында ұстап тұрар.

Іс қылған шарифатсыз жарамайды,
Екеуі де түйеге қарамайды.
- Ұмытып әлде қашан кеткен түйе,
Қанеки, бақырталық! - деп қарайды.

Қылбұрау тақымына салды дейді,
Бақырып демін түйе алды дейді,
Түйесі бота күнде жоғалғанның
Дауысын танып енесі барды дейді.

Келгенін баласына көрді дейді,
Хайуан танып баласын білді дейді.
- Бес хауастың [237] біреуі естілмек! - деп,
Түйені иесіне берді дейді.

Қаңғырып тауып алған жайға қалды,
Бірталай өз мойнына айып салды.
Билігі осылайша болған екен,
Кітапқа қылған ісі тіпті ұнамды.

Ар жақта аты шыққан Нүрекен бай,
Байсейіт бес анада Нұралым-ай!
Сейтен- болыс, Тайжан қазы болып,
Он жеті мың жылқы айдаған Азнабай.

Би болып Едігеден туған Шон-ды,
О дағы ақылға мол дикан болды.
Тауына Баян-аула дуан салып,
Хан болып аға сұлтан билеп тұрды.

Орыстың империясы атын білген,
Мақтаулы император қағаз берген.
Таласып бір балаға екі жасар,
Дауласып екі қатын оған келген.

Бірі айтады:

-Баланы тапқан өзім!

Бірі жалған қылады оның сөзін.

-Баланы өзім таптым һәм асырадым,
Ұқсайды екеуіне де көрсен жүзін.

Балаға екі қатын таласады,
Бақсылар біле алмайды бал ашады.

-Бұл қалай адам жөні қиын болды,
Төрені қалай берсем, жарасады?!

Би айтар:

-Төре бермек үлгі жол!-деп,

-Бұл не ғып екеуіңнен туған ұл?- деп.

Біріне көнбес бірі, қанша айтса да:

Пайда мен залалына бірдей бол!-деп.

-Ендеше жөнін қайтпін табам?-дейді,
Қолдай гөр, иа, Құлболды бабам!-дейді.

-Қақ бөліп екеуіңе мен берейін,
Баланы алып кел, қылышпен шабам!-дейді.

Біреуі отыр тіпті болмай назаланып,

-Ай, тақсыр, төреңе- құл, бөлсең бөл!-деп.

Бірі айтады: -Ай, тақсыр, мынаған бер!,

Тұтсақ та бұл бала тек өлмесін!-деп.

Шоң би сонда ақылмен білді дейді:

- Фақыл нұры болар жарық енді!-дейді.

Қатынды: “Бөлші!”-деген текке тастап,

Дегенге:”Бала өлмесін!”-берді дейді.

Дауласар құр көкірек ернін жимай,

Барады кеудесіне ыза сыймай.

Өз анасы: “Өлмесін!”-деп ойлаған,

Өлуге, алмаса да, іші қимай!

Қайғы ойлап, тәні тітіреп, жаны қорқар,

Ынсап аз байқап тұрсақ, осы тұста.

Демейміз жалпақ жұрттың бәрі-жаһил,

Шаһбаз[238]бар ғой талай ғаламға ұста.

Сөйтсе де көзбен көрін, қолмен (білеп)[ұста],
Шыққанлар көп емес пе үйден тысқа?!
Біз де сол шыққанның біреуіміз,
“Алтын” деп, баға беріп жүрген мысқа.

Баянсыз пәни дүние өткінші жел,
Желікпе желге, достар, айтқанға кел!
Бұл түкті ойламай жүргенменен,
Алдында аз ара(назара) су, соны біл!

Жігіттер, кесірленіп, жүрме шалыс!
Азық ал: атың-арық, жолың-алыс.
“Кұдайдың, талапты ерге, нұры жауар!” -
-Деген сөз –пайғамбардан қалған хадис.

Басында бітімінің жаманынан,
Жанады суда тұрып қалың қамыс.
Дәл менен за, иа-дан хабары жоқ,
Ауысы ендігінің жүрмек қалыс.

Жиыrmасыншы бап

Әр түрлі насихат сөздер

Ай, жаным бұл дүниеде еш опа жоқ,
Кімді алдап өткізбейді дүние бoқ?!
Өлгенше дүние қамы таусылмайды,
Әр пенде өтіп кетер арманда бoп.

Біз жүрміз тағат қылмай дүние қуып,
Ғазапқа болдық лайық белді буып.
Ажалға қадам басқан жақындаймыз,
Тұрады соның үшін күнім суып.

Қалады, ажал жетсе, қатын-бала,
Қылмайды ажал рақым жалынса да
Қалмайсың қара жүзлі халық алдында
Қылыңыз жанның қамын не қылса да.

Қалады қаза келсе мал мен мүлік,
Аз күнгі дәурен өтер ойнап-күліп.
Ажалдың, хабары жоқ, белгісі жоқ,
Тәубесіз өте көрме ғапыл жүріп.

Түсіпсіз ғапіддікпен кате жолға,
Кетіппіз бір карамай оң мен солға.
Пәлеге кімді нәпсі кез қылмайды,
Сол үшін қыран бүркіт түсер торға.

Дария-ғылым екен аққан судай,
Жарасқан айдын көлге қонған құдай.
Кімде кім ғылым күткен қор болмайды,
Көтерген махшар күні жасыл тудай.

Тілеңіз ғибадат, тауап халің жетсе,
Расулының рузасын көр, несіп етсе.
Не пайда қатын-бала, - баршасынан,
Бір күні кәріп(ғариб) басың өтіп кетсе.

Беріңіз халал малға қайыр, зекет
Болмайды харам малда еш берекет.
Өзі: “Кемімеске кепілмін!” -деп,
Жолықпас халал малға еш әрекет.

Беруте зекетті келген аят,
Әр кісі өзін-өзі жүрсе аяп.
Махшарда жазуымен мінер құлдар,
Не лаж (ғылаж) жамандықты сонша таяп?!

“ Уа иақумус салату”[239] –деп, аят келген,
Намаздың парызлығын ғалам білген.
Қалайша оқу, қалайша таһарат алу,
Пайғамбар, Жебірейілден үйретілген.

Бір Алла Жебірейілге қылды, жарлық :
-Таһаратны пайғамбарға үйрет барып!
Жебірейіл көктен әзір (хазир) келгеннен соң,
Пайғамбар қарап тұрды қайран қалып.

Жебірейіл жарлық бірлан келді жерге,
Мен жаздым үйренсін деп, пендесіне.
Үмбеті пайғамбарға амандасып,
Қанатын сол арала соқты жерге.

Қанатын соққан жерден бұлақ ақты,
Адамша суретімен таһарат апты.
Мұнан соң таһарат алып, намаз оқып,
Біздерге парыз болып сонан қапты.

Пайғамбар сонан кейін таһарат алған,
Біздерге таһарат алмақ содан қалған.
Намаз оқу- құданың бір парызы,
Пендеге дін-мұсылман мойынға алған.

Жиырма бірінші бап

Қырық парыз баяны

Қырық парыздан мен айтайын Исламды,
Бес иманды үйрен, оқы намазды ертелі-кеш.
Ораза тұт, қажы қылғыл, бергіл зекет
Ынсапқа малың толса, қалдырма еш (һеш).

Қырық парыздан: жеті парыз- иманда бар,
Иман келтір Аллаға, ай, жаранлар!
Құран кітап-Алланың сөзі деп біл,
Періштеге иман келтір, һәм пайғамбар.

Иланғыл: қияметтің келмегі хақ,
Таратып, баяндауға зейінім шақ.
Болуың жақсы, жаман бір Құдайдан,
Өлген соң тірліу бар, сен бұған бақ.

Қырық парыздан: намазда тағы да он екі,
Пак сумен таһарат алып, намаз оқы.
Екінші- жақсы жайда намаз оқы,
Болмасын киімнің есіл боғы.

Уақытында оқы, ниет қыл, құбыла намаз,
Бұл алтауы намаздың тысындағы.
Алтының бірі қалса, намаз емес,
Әйтеуір Алла қабыл қылсын-дағы!

Ішіндегі: парыз- жөне де алты,
Болмасын намазыңның ешбір қалты.
Құлақ қағу, қыраат[240] рукүг[241] сәжде,
Ақырғы үтір(отыр) суы, соңғы- арты.

Осымен он екінші болды тамам,
Намазды қалдырмағыл, оқы әман(һөман).
Намазды жорта койса кәпір болар,
Фазабы қиямет күн болар жаман.

Ғұсылда қырық парыздан- үш парыз бар,
Ауыз, мұрын таза жу, ай, пірадар!
Үшіншісі- жуылсын барша тәнің.
Жуылмаса, көрерсің [не] зарарлар!

Жу нәпсінің, және парыз, ыстахасы,
Ғаділ қылмай, Аллаға болма ғасы!
“Уа ин кунтум жунубан фатаһһир” [242], -аяты бар,
Суға түспес пенденің шермендесі.

Таһаратта төрт парыз бар: іні, аға,
Жүзінді жу, қолыңды тағы және.
Үшіншісі- басына масих [243] қылғыл,
Су құйғыл- төртіншісі- аяғыңа!

Төрт парыз- су жоқта қылсаң да мыбиы,
Ниет қылмақ қолыңды суық жер жынысы.
Бір ұрып сипау үшін екі қолды,
Жүзің үшін екінші ұрғыл енді!

Үйрену парыз, ғайызының хукімлерін,
Балхы болған қыз-қатын тұқымларын.
Нәпсінің және парыз бар хукімі,
Айтылған парыз деп ғұсылдарын.

Ізгілерге бұйырмақ арамдықтан,
[Керек қой] қолды тыю жамандықтан.
Тыя алмасаң көңіліңнен, ұнатпағыл:
“ Құдая, сақтай гөр, -деп, -жаманлықтан!”

Парыз дүр және қылмақ халал кәсіп,
Ғылым-парыз: сен оқы, болса несін.
Бұл екеуі баршадан артық деп біл,
Сұраумен, сұранудан жүргін қашып.

Осымен қырық парыз болар тамам,
Ораза, Мекке парыз ирөр болма алаң.
Еркек болсын, ұрғашы, -баршамызға,
Бала емес, жынды емес, ақылды адам.

Жиырма екінші бап

Бір жаратқан Алланың — сегіз сипат[ын] бірлан танымақ

Бір Алла — серігі жоқ, жалғыз өзі,
Оның жоқ ата-ана, ұғлы-қызы.
Тумайды, өзі ешкімнен туылмады,
Осылай “Қул һуа Алла”[244]-Құран сөзі

Ол Алла жасим[245] жауһар- ғариз[246] емес,
Боларға басқа-басқа бөлектенбес.
Алланы еш нәрсеге ұқсатуға
Еш нәрсе оған ұқсап, жөні келмес!

Дүниеде еш нәрсе жоқ теңдес оған,
Өзінің зақымынан қайуи[247]тұрған.
Болмайды мысал қылып еш нәрсеге
Меңземес еш нәрсеге жатқан, тұрған.

Өзі жалғыз, мұқтажсыз, мұңсыз Құдай,
Барша мұқтаж өзіне болған оңай.
Сипаты: ғызы емес, ғари да емес.
Өзінің ретіменен болған солай.

Тірілік бір сипаты- құдіретінің:
Өзінің не тілесе, құдіретімен.
Сіздердей тірілігі жанмен емес,
Бөлек түр тірілігі өз затының.

Ғылым түр- бір сипаты, білмен анық
Құдайға ешбір нәрсе емес танық.
Тықырын құмырсқаның тасқа басқан,
Біледі құдіретімен соны танып.

Құдірет- бір сипаты- күші жетер,
Нәрсенің қылам деген , бәрін етер.
Сипаты, заты бірлан, қайым ирөр,
Нәрсе жоқ оның күші келмей кетер.

Жасар дүр бір сипаты-көрмегі хақ,
Көрмегі көзбен емес, сен бұған бақ.
Өзінің көрмеклігі құдіретімен,
Көмескі, жазымы жоқ- көрмегі нақ.

Самиғ[248] дүр- бір сипаты –есітеді,
Әркашан естуменен іс етеді.
Күпия сөз естілместей сыбырлаған,
Ол құдірет құлағына тез жетеді.

Ради[249] –бір сипаты ол Алланың,
Өзінің тілегені болады оның(аның).
Бір тал шөп кимылдамас ретсіз(радасыз),
Кеуденде, сен ұғарсың, болса жаның.

Әр істі қылам десе, қылады ол,
Талмайды ешбір шаршап, құдіреті мол.
Бір тікен бір жеріңе қалалғаны,
Құдайдан ретсіз(радасыз) болмайды сол.

Тоулидин[250] дүр- бір сипаты- жаратпағы,
Жан беріп, мақұлықатын қаратпағы.
Бәріне ол жанлардың ырзық беріп,
Әркімді өз мүлкіне қаратпағы.

Мақұлықта ырзық оның атын.
Алланың ешкім біліп жетпес затын.
Әркімнің- несібесі өз алдына
Жаратқан осылай қылып мақұлықатын.

Сипаты сегіз болған: бірі -калам,
Сөйлейді құдіретімен Алла тағалам.
Сөйлеуі біздей тілмен, жақпен емес.
Тіл, жаққа мұқтаж емес секілді адам.

Сөзінде әріп(хариб) пенен дауыс жоқ-ты,
“Жалған”,-деп, Хақтың сөзін айтпа тіпті.
Уа каллама Аллаһу Муса![251] -деп,
Мұсаға Тор тауында сөйлесіпті.

Сипаты азалы (аз өлі) дүр тұрған қаиум,
Өзінің затыменен болған дайым.
Дөлелім бұған-“Далил Құл-һуа-Алла”,
Білерсің хат оқыған болсаң молда.

...Екі сабиа(сылбия) сипаты – білгіл мұны,
Ғайыбы шарикни нақ саннан пак дүр Алла.

Бар Құдай көкте де емес, жерде де емес.
Мекенін бір Алланың ешкім білмес.
Иаусыма(иа осы ма) аусы- төрт жақтан-пак дүр Алла,
Мүминнің Алла деген көңілінде емес.

Жиырма үшінші бап

Дақайық Ал- Ахбардан-адамның суреті

Иа, Раббы, тіл-жағыма бергіл жәрдем(жардам),
Қылмағыл біз кәріпті (ғарыпты) ғасылардан.
Сөйлейін естігенге ғибрат үшін.
Болатын өлген шақта әрбір халдан.

Жігітлер, ықыласпен мұны есіт,
Халіміз өлер шақта болар нешік?!
Азырақ сол халдардан(халлардан) баян қылсам,
Тәубеге келер ме екен денем шошып?!

Бір есімі пайғамбарым- Ахмад[252] (деді) [аты],
-Жаратқан құрмет үшін барша жанды.
-Ахмад есімі, сипатлы намаз қыл!-деп,
Бұйырған құлдарына сол тағаты.

Тек тұрмақ қиялдағы мысал алып,
Рукуғыныңша секілді пенде кәріп(ғарып):
Сәждедегі жатпағың - мысалы мим,
Домалақ бас-аяғың, қылсаң байып.

Отырысқа “дәл” секілді отырмағың,
Намаз қылсаң, ғазаптан құтылғаның.
Өлмей тұрып Құданың өмірін түт,
Қонақ дүр –дүниедегі бұл тұрғаның.

Бір есімі- Мұхаммед дүр пайғамбарым,
Құрметі үшін жаратқан барша жанын.
Мұхаммед есімді суреті жаратылған,
Фаһим[253] ғып қарасаңыз барша төнің.

“Мим” секілді домалақ бас формың,
“Хой” секілді иілген екі қолың.
Құрсағың іші тесік- екінші”мим”.
Аяғың “дәл” –ше қайкы, мұны көріп (көргін).

Жаралдың пайғамбардың құрметінде,
Тамұқтың пенде жанбас сол отына.
Ғазап қылмақ тілесе ғасы құлға,
Доңыздың айналдырар суретіне.

Әркім сол өз қылғанын өзі табар,
Пендеге залым қылмас паруардігер.

Пенделер жаралып, жан бергені.

Дүниеге келмек болса пенде көріп(ғарып),
Тілесө жаратпаққа Жаббар халик,
Адамның арқасынан мәни[254] суы
Ананың құрсағына түссе барып.

Кіл бір періште жүрер оған,
Дүниеге келетұғын болса адам.
Жерінен сонда апарып жататұғын.
Топырақ қосып жаратар татпа бірлан.

Жерінен өлетұғын топырақ алып,
Пенденің кіндігінен кірген Мәлік.
Періште натпа бірла(н) топырақты
Ауыстырар құрсағында тәрбиелеп.

Жан салса, ол балаға Құдауанда,
Ағзасы[255] көміл[256] болғаш тоқтар пенде.
Дүниеде неше медет жүріп-жүріп,
Сол жерге барып жатар акырында.

Әрқашан алмақ болса құлдың жанын,
Ғазірейіл ол пендеге келер жақын.
“Жанын сол аламын!”-деп, келген шақта
Жан айтар Ғазірейілге сонда тағын:

—Емес сен, танымаймын, Ғазірейіл!
“Алғыл!”-деп, әмір қылса саған Жалил.
Ғаламат хақтан алған белгін бар ма,
Сенуге маған керек сенен дәлил!

Ғазірейіл айтар екен сонда оған:
-Жаралған сенің атаң хазірет Адам.
Іздесе сізден белгі Жаннат барғыл,
“Рахман”[257] есімім жазылған бар дүр алмам!

Ғазірейіл сол уақытта Жаннат еніп,
Алманы көргізеді алып келіп.
Пендеге сол алманы иіскетсе,
Жаны сол кетеді екен сонда еріп(іріп).

Көрсетсе сізге біреу қияпатты,
Әуелі сәлемнама жазар хатты.
“Қонаққа рақым ет!”-деп, сізге айтар,
Алланың сол алмасы қан сипатты.

Шақырар қызметкерін: “Мұнда келші!
Бар-дағы пәленшеге хатты берші!”
Ізгі пенде жанларын Алла алар,
Ғазірейіл-хат ап келген бізге елші.

Өлімге даярланса пенде ғазиз,
Ғазірейіл бұйрық бірлан оған барұр.
Жанын сол кеудесіне алып келсе,
“Токта!”-деп, сонда Алла қылғай әмір!

Жаны бұл бұғазына келсе жақын,
Құдайым рақым қылар оған тағын:
-Пендемнің жанын енді өзім алам,
Топырағын алып келгін!- депті,-Хактың.

-Келмейді енді алуға сенің шамаң,
Төніне жанын оның өзім салғам.
Қалайша салғанымды білесің бе,
Мүлкімді салған жерден өзім алам!

Сүйікті, жанын алар, пендесінің,
Жаныңыз қонақ ерұр пендесінің.
Періште сол Ғазірейіл келген шақта
Халдары нешік болар біз ғасының.

Айырылса сол күндерде тән бірлан жан,
Шығарғыл рақым ойлап, шатлық бірлан.
Ғазірейіл алма әкелгей актан,
Бізді ғып ізгі құлдар жұмыласынан.

Жиырма бесінші бап

Ғазірейіл періште жан алғалы келгенде, жанның айтқаны.

Әрқашан пендесіне жетсе ажал,
“Барғыл!”-деп, Ғазірейілге қылған(й) хабар.
Құдайға ол сүйікті пенде болса,
Ғазірейіл жұмсақлықпен оған барар.

Фазірейіл сонда кеп:

-Ая, пенде!

“Жаныңды алғыл!”-дейді Құдауанда.

- [Жа]ныңды қай жеріңнен тапсырасың?!
Құданың бұйрығымен келдім мұнда!

(Жан) айтар сол арада:

-Ай, Фазаил,

Жанымды қай жерімнен аласың?!-дер.

-Калима айт, қайтарымың уақыты жетті.

Жаныңды мен ағзаңнан алармын!-дер

Сөйлейді Фазаилге ағза(ағыз) сонда:

-Құданы зікір қылдым күндіз-түнде.

Құран оқып бір өзін (ұзын), жал қыламын,

Жол бермен, “жан алам!”-деп, келме мұнда!

Мұнан соң Фазірейіл кетер қайтып,

Құдайға барып сөйлер ғарыз айтып:

-Сүйікті пендең маған бой сүнбайды,

Аламын оның жанын енді қайтіп?!

Алла айтар:

-Жол бермесе, ағза саған,

“Қолыңнан аламын!”-деп, айтқыл оған!

Егерде қол саған жол бермесе,

Басқа ағзаларына барып қараң!

Фазірейіл қайтып келіп ізгі құлға:

-Жаныңды бер,- деп айтар,- енді қолға!

Қол айтар:

- Садақаны көп бергенмін,

Малымды сарп қылғанмын жақсы жолға!

-Сипадым және тағы жетім жүзін,

Кәпірдің, дін жолында, мойнын үздім.

Кітапты ертеңді-кеш көп жазғанмын,

Жол бермен. “Жан алам!”-деп, баспа өзің.

Мұнан соң келеді екен екі аяққа,

Жігітлер, тағат қылғыл жалғыз Хаққа!

Аяқ айтар:

- Жол бермен саған!-дейді.

- Намаз үшін көп барғам мешіт жаққа!

Барғанмын ғылым іздеп және ғылым!
Меккеге тауап үшін тағы бардым.
Фазірейіл, менен қайтіп жан аласың,
Сұрадым ертелі-кеш ауру халін.

Сонан соң келеді екен екі көзге,
Тағат қылсақ, ғазап жоқ өзімізге.
-Құран оқып, ғылымның жүзін көрдім.
Мен-дағы бермеспін-деген-сізге!

Мұнан соң: "Жан алам!" -деп, барған құлақ,
Сайраған жадын айтып тіл менен жақ:
-Зікір мен естігенмін Құран сөзін,
Мен-дағы жол бермеспін, жүр,-деп,-жырақ!

Бар ағза осынын айтып, бермейді жан.
Фазірейіл сол арада болар қайран.
Періште жан алмай тұрған шақта,
Құданың дарғаһынан келер пәрмен:

-Фазірейіл, қолыңа жаз "Бисмилланы",
Қасына барған шақта көрсет, әні!
Жазылған "Бисмилланың" құрметі үшін,
Есендік(асанлық) бірлан шығар оның жаны!

Осындай әмір қылғашы Құдауанда,
Фазірейіл жазып алып барған онда(анда).
Апарып "Бисмилланы" көргізгенде,
Сол жанын тәсілім қылған(й) ғазиз[258] пенде.

Фазірейіл жанын алар: "Бисмилламен",
Бұл сөзді пенде болсаң, қош тыңла сен.
Көп айтсаң, "Бисмилланы" бұл уақытта,
Иншалла, қандай ғазап көрмессің сен!

Жиырма алтыншы бап

Жан шығарында тәнмен қоштасқаны

Әрқашан жақындаса құлға ажал,
Жандарын келіп тартса періштелер.
Жаны сол кеудесіне келген шақта
Алладан: "Тоқтатқыл!" -деп, келген хабар.

-Тұра тұр, кешіктіріп, бірер сағат,
Дем алып, есін жиып, көрсін рақат.
Қатындары, баласы,көршілері
Келіп сол, кешу алсын бар жамағат!

Жаны сол келер болса бұғазына,
“Токтат!,-деп,-бірер сағат!”-қылғай нада!
Ағзасы бір-біріне амандассын:
“Уақыт жоқ бұл тұратын енді мұнда!”

Тіл мен жақ арыздасар екі көзбен,
Қол-аяқ амандасар екі тіземен:
-Қиямет ғарасатта[259] табысайық,
Тіріклік дәурен кетті енді бізден!

Баспен амандасар екі құлақ:
-Дүние екен: баяны жоқ, түбі шолақ.
Алланың бізге болсын рахматы,
Көре алмай бір-біріміз кеттік жырақ!

Сол уақыт шығар болса жаның тәннен,
Қол, аяқ қозғалмайды, кетер дәрмен.
Көз көрмес, құлақ естімес, тіл сөйлемес,
Жалғыз-ақ айырмасын сені иманнан!

Иманды үйренбесе тілің дайым,
Көңілің кетсе, Алланы танымайын.
Бола ма саған жолдас қатын, бала,
Қабірде нешік болар сенің жайың.

Ата-ана көрмейді екен, сені перзент,
Қылмаса саған өзі Алла рақмет!
Қамалдың өлік болған сен қайғыға,
Бола ма бұдан үлкен саған қасірет?!

Ағзамыз дағуаласар акыр демде:
-Айырма иманымнан, Құдауанда!
Бұл халді ғапілдікпен ойламаймыз,
Аһ ұрар басқа келсе, әрбір пенле.

Шайтан(ның) өлер халде(гі) пендені аңдығаны

Хабарды айтты бізге имам Ағзам:
“Сақта, -деп, көп айтыңыз, - Құдауандам!”
Пендені өлер халде тұрар екен:
“Иманын аламын!” -деп, Лағын шайтан.

Тақалса жан тәсілімге пенде пақыр,
Бек шөлдеп жүректен кетті ақыл.
Сол уақытта иманнан үміт етіп,
Қасына келеді екен шайтан жақын.

“Таптым, -деп, жетіп келер, - саған парсат(парасат),
Дүниеде азғырып ем неше қабат”.
Адамның келеді екен бас жағына
Қолына бір шишамен сулар ұстап.

Шишасын қолындағы қозғалтады,
Ол пенде суға мұқтаж боп жатады.
“Пәленше, су керек пе, ішесіз бе?”
-деп, шайтан ол пендеге сөз қатады.

Ол кәріп (ғаріп) жатады екен қатты шөлдеп,
Кезеріп еріндері, мұрны терлеп.
Ол пенде кім екенін танымайды,
Шайтаннан сұрайды екен.” Суың бер!” -деп.

-Айта ғой: “Құдай жоқ!” -деп, су берейін,
Құтқарып бұл мұқтаждан жіберейін!
“Болмаса:- “Ғайса- Құдай баласың-де,-
- Соныңнан сенің айтқан мен ерейін!”

Бұл сөзді ізге пенде көрмес қабыл,
Бастан шығып, аяққа тағы барар.
-Айта ғой: “Пайғамбарды жалғаншы!” -деп,
Шөлдесең, су берейін, тілімді алғыл!

Тыңдамас ізгі пенде оның сөзін,
Жақтырмай, теріс қарап, кетер жүзін.
Шайтанның алдағанын сонда біліп,
Иманын айтып жатар, жұмып көзін.

Ібіліс сол арада болар нәумез,
Шайтанның уасуасы[260] әсер етпес.
Құдая, әр пендеге тауық беріп,
Шайтанның тұзағынан сақта әр кез!

Иманы саһил[261] болса әр пенденің,
Айтқызар барлық сөзді шайтан лағын.
“Алғияр балла”, - бұл дүниеден,
Көрдің бе кәпір қылып қайтпайын.

Сұрапты бір кісі кеп имамлардан,
Бұл сөзге жауап берген имам Ағзам:
-Қайу күнәһи себепті алдар екен,
Иманын ол пенденің түріп шайтан.

Иманның кетпегінде үш себеп бар,
Білмейді ғәпілдікпен сол пенделер.
Иман аһлына[262] болғанға қылса шүкір,
Және де өлімді керек қылмас олар(алар).

Үшінші- қорықпаса кісі ақысынан,
Иманын ол пенденің шайтан алар.
Құдайдан иманыңды жүргілі сұрап:
“Кісінің ақысынан қыл, - деп, - жырақ!”

Дүниеге ғәпілдікпен алданбағыл,
Пендесің: астың -тар қабір, халің харап[263].

Жиырма сегізінші бап

Фықия Мансұрдан рауаят

Хабарды айтты бізге Фықия Мансұр:
-Өлімге жақындаса, пенде махрұр.
Дүниеден өтер пенде уақытында,
Халдері ол марқұмның беске бөлінер.

Қолында Ғазірейілдің кетер рух,
Төніңді асар екен қабірде құрт.
Қалады бар сүйегің топырақта,
Көреді сондай күнді пенде мұңлық.

Осындай болады екен өлікте хал,
Артында мирасларға қалады мал.

Дүниеден ғаплддікпен өтемсің,
Барғанда борыш ісі алар ағымал[264].

Көнесің, хактың әмірі жаныңды алса,
Етінді күрт асасын пәни нәрсе.
Бар қылса жоқтан сені, қиын емес,
Топырақта сол таралып сүйек қалса.

Арман жоқ: қатын-бала алсын малды,
Бір қатын құран оқып ашыр жаны.
Дүниеде ғаплддікпен өтемесе,
Күнәйың борыш алсын ағымалды.

Үміт қып иманыңнан келсе шайтан,
“Орын жоқ бұл малғұнға не?”-деп айтам.
Әлгінің бесеуіне көніп едің,
Күнәйың бұған қайтіп бізді қайдан?!

Көндірме ол Лағынға, патша Құдай,
Бердірме иманымды оған оңай!
Алтының бірін бізге һиба қылғыл,
Бұл жұмыс Қүдіретке лайық па-ай?!

Жіберме, иншалла, шайтаныңды,
Несіп ет иманымды қайтарымды.
Шайтанның бұл жұмысы- бізге зорлық,
Жалынып саған айтам айтарымды!

Жиырма тоғызыншы бап

Әбу Зәкәрияның рауаяты

Бір заһит[265] өткен Әбу Зәкәрия,
Кімді алдап өткізбейді осы дүние?!
Жастыққа бір күн ауырып басын қойды,
Өлімге табылар ма ешбір хайла?!

Қасында көп жиылған мүридлері[266],
Өлімге жақынлағаш оның(аның) халі.
Калима-“Шаһадатты”, -айтты бәрі:
-Айтқыл!-деп, ол Заһитке баршалары.

Айтпады теріс қарап ұшал(асыл) Заһит,
Достары жалынса да қасына кеп.
Қорықты сонда тұрып баршалары:
-Заһиттің халі нешік, иа, Раббы?!-деп.

Бір заман Заһит сонда көзін ашты,
Достары қасына кеп жауаптасты:
-Иа, тақсыр, не себептен айтпадыңыз?!
Біз сізге: “Айтқыл,-дедік-Шаһадатты!”

Кеттіңіз екі айтқанда теріс қарап,
“Айтпан!”-деп, үшіншіде бердің жауап.
“Әулие жұртқа басшы, шапағатшы
Болды ма,- деп қорықтық,- халі харап(кәріп).

Заһит айтты:

-Қасыма келді шайтан,
Қолында шишаменен су ұстаған:
-Ай, заһит, су керек пе, ішесіз бе?
Мен айттым:
-Ішемін, су бер- деп,- маған!

-Берейін керек су, мойныңды бүр!
Исаны ол Құдайдың ұғлы деп біл!
Есітіп бұ сөзін жақтырмалым,
Айналып теріс қарап кеткенім сол!

Тағы да аяғыма келіп тұрды:
-Су іш!-деп, маған қарап ұсындырды.
-Ішейін, не айтасың?-дедім оған,
Сөздерін: “Құдай жоқ!”- деп, ұғындырды.

Мен айттым:

-Көп сөйлемей, кет,-деп,-кейін!
Қарыссын, малғұн шайтан, тіл мен жағың!
“Сөзіңді мен айтпаймын!”-дегеннен соң,
Сіздер(сізлер) қорықтың сол жерде мағам тағын.

Айтпадым сол арада шайтан сөзін,
Ұрыссып малғұнменен жатқан кезім.
-Тілімді алмайсың!-деп, менен қашып,
Сындырды бөтелкесін, ұрып өзін.

Жібердім, ұрсып, сөгіп шайтан итті
Болмаса, неге айтпайын Шаһадатты?!
“Лә иләһа, илла Алла, Мұхаммед расул Алла!”-деп,
Сол жанын Заһит хаққа тәсілім етті.

Жігіттер(жігітлер), гибрат алып тыңда (тыңда) мұны,
Қалайша айналдырған әулиені?!
Заһитке қарағанда, біздер кімбіз,
Жалғыз-ақ ұмытпалық бір Алланы!

Отызыншы бап

Жан тәсілім болғанда, көктен үш мәртебе дауыс болғай!

Пенденің шықса егер тәннен жаны,
Есітер көк тарапынан үш наданы.
-Дүниені не себептен қалдырдыңыз,
Яки сол қалдырды ма дүние сені?

Болындар қайсыңнан қайсың көп,
Қайсыңды қайсың кеттің бүктеме ғып?!
Дүние мен екеуіңнің қайсың өлдің?!
Дүние кеткен жоқ па сені өлтіріп?!

Әрқашан ол пендені алса суға,
Періште үш мәртебе қылғай қауға!
-Дүниеде бір кісідей көшелі едің,
Не ғып сен түсіп қалдың жұлмалауға?

Бұл күнде қайда сенің күш-көмегің?
Бөгеліп не себепті сөйлемедің?
Жатырсың бұл қорлыққа не ғып шыдап,
Сұраймын не себепті сен қорықтың?

Кебінге салса сені сол уақытта,
Періште айтып тұрар бастарында:
-Үйіңнен енді шықсаң, еш қайтпайсың,
Азықсыз кетіп қалдың ұзақ жаққа.

Кіресің қараңғы үйге мұнан шығып,
Ол үйдің, ғасы болсаң, катері көп.
Табытқа сол апарып салған шақта,
Періште үш мәртебе тағы айтар кеп:
-Тлеп тәубе қылсаң күнәлардан(күнәһлардан),
Алланың өмірін тұпай болсаң надан...

Алланың жолдас қылсаң ирадасың[267],
Көресіз алдыңызда(н) жарылқасын!
Алланың ғалиб[268] келсең ашуына,
Көресіз күнәңыздың нәтижесін.

Сол жерде оқыр болса жаназасын,
Періште тағы айтар үш надасын.
Көп сұрап ізгі болсаң, болар саған,
Тартарсыз күнәңыздың сол жазасын.

Әр не қылсаң, қыларсың өз басыңа,
Қабірдің алып келсе жағасына.
Періште үш мәртебе айтар екен
Адамның опат болған баласына:

-Бұл орын, сіз білсеңіз, қараңғы орын.
Қылып па ең мұның үшін амал(ғамал) бұрын?
Байлықтан келіп түстің мұқтаждыққа,
Қараңғы бұл орынға бар ма нұрын?!

Пендені салса егер тар лақатқа,
Періште нада қылар сол уақытта:
-Жүруші ең дүниеде күліп-ойнап,
Жылап сен келіп тұрсың қасіретке!

Жер айтар:

-Жүруші едің бек сүйініп,
Қарныма келіп тұрсың бек күйініп!
Жүруші ең тіршілікте шешен болып,
Қарныма келіп тұрсың тілсіз болып!

Иа, пендем, не себепті(себеплі) жалғыз қалдың?
Золыма (залама) тастап кетті көміп халқың.
Бір Алла сол уақытта қылған рақым,
“Қалдым,-деп,-енді жалғыз!”-болма ғамкін.
...Аллаға төпсірде –кітап айтып кетті:
Көмгенде сені келіп барша халқың.

Тапсырдым пайғамбардың милләтына,
Уәсәл бол енді пендем рахматыма.
Мен болдым атаңыздан шапағатлы,
Жарылқадым пайғамбарым құрметінде.

Тапсырған пайғамбардың аманатын,
Тидірмен енді саған мен-апатым!
Қиянат қылмақ затыма лайық емес,
Құранда “Хафиз[269] ирор”- менің атым.

Отыз бірінші бап

Күнінде барып жататын жеріміз бес мәртебе дауыс бергей!

Қышқырар жаннаттағы саған қабір,
Күнінде бес мәртебе – осыны біл:
-Үйіңмін: жалғыз келіп жататұғын,
Оқып Құранменен сен нұрландыр!

Үйіңмін: болатұғын қараңғылық,
Намазды көп оқысаң, болам жарық!
Үйіңмін: төсегіңіз тас-топырақ,
Істесең(естісең) душар болар ағымал Салих[270].

Үйіңмін: толып жатқан жылан, шаян,
Көп айтқыл: “Бисмилла, ғали Аллаһ”.
Хақтан қорқып, ағызсаң көзіңнен жас,
Иншалла, ешқайсысынан келмес зиян!

Үйіңмін: сұраушың-мен, көп беріңіз,
Айтқыл зікір, тасбиқ және таһлил[271].
Бойың тарт жаман сөзден ғапыл адам,
Ғайбат, өсек себепті ғазап қабір!

Құдая, қабірімді қылғыл жарық,
Пендемін: ғасы болған- мен бір көріп (тәріп).
Бұл күнде жақсы ғамал біздерде жоқ,
Ғасылықпен інайтан Лағын болған ғалиб.

Отыз екінші бап

**Өлім халінен Ғайша анамыз илан Пайғамбардың
бақас (бахис) қылғаны**

Сөйлейін бір рауаят Ғайшадан,
Сөзіме, сауап табар, құлақ салған.
Сол сұрап, насихатты білмек үшін,
Таласып бахс[272] қылған пайғамбармен.

Ғайша отыр екен тағат қылып,
Келіпті тақсыр Расул тыстан кіріп.
Әрқашан пайғамбарым келген шақта,
Орнынан тұрады екен құрмет қылып.

Пайғамбар Ғайшаға:

-Отыр!-дейді,

-Тізеңе жастық салшы, ұйқым келді.
Жастыққа басын салып тақсыр Расул,
Сол жатып шалқасынан ұйықтайды енді.

Пайғамбар шалқасынан қалды ұйықтап,
Сол басын Ғайшаның тізіне (тізесіне) сап.
Ғайша сақалына көзі түсіп,
Түклерін сол ағарған көрді санап.

Он тоғыз ағарыпты сақалдары,
Ғайша мұны көріп, қылды зары:
“Пайғамбар өтер болса дүниеден,
Үмбеті нешік болар енді халі?!”

Отырды үмбет үшін көп қамығып:
“Қалмай ма Расул кетсе, үмбет зар ғып?”
Мұбарак[273] көзден аққан тамшылары,
Жүзіне пайғамбардың кетті (тиіп) тамып.

Расулді көздің жасы сол оятты,
Пайғамбар көзін ашып Ғайшаға айтты:
-Көрдіңіз осы жерде не оқиға,
Сұраймын, сырынды айтшы, кім жылатты?!

Ғайша айтты:

-Алланың пайғамбары,

Өлімнің хабары- түк ағармағы.
“Сіз өтсең(із), пайғамбарсыз үмбет қалып,
Нешік болар халі?!”-деп, қылдым зары.

Пайғамбар Ғайшаға жауап сөйлер:
-Жандарын үмбетімнің тәңірім алар!
Пайғамбарсыз қалу мұқтаж емес,
Мұнан да қатты қайғы халдер көрер.

Сұрайды:

-Қаю хал?- деп, пайғамбардан,

-Сұрамақ сізден сүннет, қыл,-деп,-баян!

Айтыпты:

-Өзің айт,- деп,- пайғамбарым,

Үмбетке болатұғын қатты халдан!

Ғайша айтты:

- Үйден алып шығарғанда,
Шуылдап қатын, бала аһ үрғанда,
Өлікке мұнан ауыр хал болмас?! - деп,
Айтыпты пайғамбарға Ғайша сонда.

- Мәйіттің осы халі тіптен қиын,
Мал-мүлкін, қатын-бала, тастап үйін.
Иттеніп жиған дүние артта қалар,
Біреуге қияр ма еді жалғыз тиын?!

Мәйітке бұ да үлкен ғаламат-ты!
Пайғамбар Ғайшаға тағы да айтты:
-Бұл кінәң болса маған тағы сөйле,
Мәйітке басқа хал бар мұнан қатты.

Айтады тағы бір сөз сонда Ғайша:
-Ол хал қатты хал ғой биің Айша.
Өлікті тар қабірге жалғыз тастап,
Ағайын, жан достары үйге қайтса!

Мәйіттің жалғыз өзі қалар көрде,
Ешкім жоқ жауаптасып(жауапласып) сөйлесуге.
Амалы(ғамалы) ол сорлының бар ма, жоқ па,
Ап кетті ол бейшара нені бірге?!

Сөйледі Ғайшаға ол пайғамбар:
-Өлікке бұл хал болмас тәуір!
Мұнан басқа айтарың бар ма сенің?
Халдер бар сен білмейтін мұнан да ауыр.

Ғайша айтты:

- Өзің айтшы, пайғамбарым!
Білгенім қадари[274] хал осы менің(мәнім).
“Мәйітке мұнан қатты хал бар!”- дейсіз,
Келе ме таласуға сізбен халім?!

Ғайшаға айтты сонда Хақ пайғамбар:
-Дүниеден қайтушы дүр келген жандар.
Мінеки, мұнан ауыр жұмыс болмас-
Ғасылар:
-Жуамын!-деп, кірген халдар(халлар),

Ғасылар:
- Жуамын! - деп, жақын барса,
Көйлегін үстіндегі жыртып алса.

Жаны шошып, фариад[275] қылады екен,
Тактайға жалаңаштап тәнін салса!

Есітер періште мақұлық бұл надасын,
Туған соң не көрмейді ғариб басың?!
Адам бірін ғапіл боп, істемейді,
Құдайым рақым қылсын әр пендесін!

- Ғасылар мен ғарибке қылғыл рақым!
Кейітпей, көйлегімді жыртқыл ақырын!
Зәрінен (зарынан) ғазірейіл тәнім мақұрым,
Мен қатты қиын көрдім, жан ашығын!

Су құйса, айтады екен тағы тұрып:
- Иа, Ғасыл, суынды құйма маған суық!
Суыңыз қатты ыстық боп жүрмесін,
Жанымның суынан тәнім мажрух [276]

Баға сал тағы мені, жума қатты!
Тірлікте емес пе еді жаным тәтті?!
Тәнімнің осы күні бәрі зағип,
Сіздер де боласыз ғой мен сипатты!

Тағы да айтады екен болса жуып(жұуап),
Кебінге салар болса жіпсіз буып,
Иа, Ғасыл, бас жағымды байламашы,
Балам мен қатындарым көрсін келіп.

Көрейін мен де оларды: мұнда келсін.
Ақырғы көруім ғой, енді білсін.
Қияметте көрмесем, қайда көрем,
Сол менен ғибрат алып, көңлі суысын!

Әрқашан үйден және шыкса алып,
Қауымға айтады екен сонда налып:
- Қатын-бала, жұртыма арыздасып,
Асықтырма, кетейін амандасып.

Айтайын, жамағаттар(жамағатлар), сөзім тыңда!
Иесіз қатын-бала қалды мұнда!
Жетім бала, жесірді жылатпаңыз,
Айырды баршасынан мені Құда.

Апарып салар болса сол табытқа,
Жиылған айтар екен көп халыққа:
- Дүниеге алданушы болмаңыздар,
“Мені” айырып бара жатыр “мен” мұңлыққа.

Қатын-бала, ағайын, жамағатым,
Дұғадан тастай көрме мені, халқым!
Иттеніп түк шығармай жиған дүние,
Білмеймін: нешік болар менің артым?!

Қатын-бала, артымда, қалды малым,
Қабірде нешік болар енді халім?!
Бар күнәсы (күнәһысы) менімен бара жатыр,
Тартам ғой харам шубха[277] мен обалын!

Әрқашан оқыр болса жаназасын,
Қышқырып айтар екен сол надасын:
-Ырықсыз кетіп барам ұзақ жолға,
Бір Алла алдымыздан жарылқасын!

Сіздерді(сізларны) қайтып келіп, енді көрмен!
Алланың әміріне не дүр дәрмен!
“Жер бауыры суық”, -деген сөз бар еді,
Жос-жардан қайыр-дұға өтінемін!

Қабірдің алып келсе жағасына,
Өліктің тағы кара наласына:
-Қараңғы, тар қабірге алып келіп,
Қам-қайғы тапсырылар арасына.

Ай, халқым, мені ұмытпай, қылғыл дұға!
Пендемді ғасы болған көр(күт) дүр күнә!
Әрқашан дұғаңыздан тастамаңыз,
Дұғаға мұқтаж қылды мені Құда.

Әрқашан салар болса тар лақатқа,
Қышқырып айтады екен жақын-жатқа:
-Опасыз мына жалған менен өтті,
Мен қалдым ақырында жаман атқа!

Жиған мал сізде қалды, ырысларым (өрістерім),
Өтеніз мені аясаң, -борыштарым!
“Әрқашан дұғаңыздан тастама !”-деп,
Артына айтып кетер барлық зарын.

Аға, інің кетеді екен осыны айтып,
Көшірсін иманменен сені байытып.
“Өлі тілін тірі алмас”- деген сөз бар,
Келе ме өлген адам тірі қайтып?!

Осылай бізге айтқан пайғамбарым:
-Өліктер айтады-деп, - барлық зарын.
“Өлген өлді, тіріге мал керек”, -деп,
Артында талап алар барлық малын.

Көргені: жетім-жесір- бәрі зорлық,
Жұмысы қазақия, - бәрі ұрлық.
“Аға өлсе, жеңге(ге) мұра”, -деген сөз бар,
Қатынын бас салып алар, қылып зорлық.

Өліктің қатыны мен малын алып,
Бір жаманға қосады дүрі салып.
Зорлығына ол қатын көнбесе егер,
Еріктен (іргеден) шығарады ұрып-соғып.

Шариғат бұйырады маһар[278] мирас,
Марқұммен болған жоқ па аз күн жолдас?!
Мұндай жұмыс қылмайды дін-мұсылман,
Жетім-жесір жылатқан қазақ оңбас!

Ұзатқан қызға тимес бізден мирас,
Боламыз “мирас” -деген молдамен қас.
Құранда Алла тағала қосқан жоқ па,
Кәпір болар, Құранға сол иланбас.

Бұйырған тағы мирас қатындарға,
Бұл сөзді тыңдайтын (тыңлайтын) кісі бар ма ?!
Қатын-қызға мирасты бермек түгіл,
Күң секілді сатамыз,әні, малға.

Сол мінез мұсылманға болар теріс,
Толып жатыр қазақта жаман жұмыс.
Үл (ұғыл) бала болғанда, қыз да бала,
Сонымыз шарифатта емес дұрыс.

Қыз алар бізден мирас ұзатылған,
Тілесө қайда барсын боп мұсылман.
“Шыққан қыз шейіттен тысқары”, -деп айтылар,
Бермейді оған мирас қазақ надан.

Сол күнде қазақ та жоқ неке (нікам), талақ,
Халалын харам ғып жүр өзі қазақ.
.....қанша тоқтап,
Қатынын бас сап жатар бара сала-ақ.

Ісінің бәрі теріс, қазағым-ай,
Хылап сарғи тартарсың ғазабын-ай!
Мирасы неке, талақ әдет болмаған соң,
Қалып жүрміз ноғай мен сарт мазағына-ай!

Иманы бұл қазақтың имам тақлид,[279]
Шариғат ісін қылмай, қылып тахқиқ[280].
Көңілімен шын ықтиқат болмаған соң,
Өлгенде иман кетер шайтанға еріп,

Өлім бар деп, еш қазақ қылмас қауіп,
Жұмысы- ұрлық, зорлық, жала жауып.
Бұл мінез басқа дінде еш болмайды,
Алды екен бұл мінезді қайдан тауып?!

Толып жатыр қазақта талай рәсім,
Ұрлық, зорлық, қалдырмас, барымтасын.
Қайдағы ел жақсысы ұры сүйер,
Тыйылып харам істен тартпас басын.

Қазақтың қалмас болды осы өнері,
Жеп қояр әлі(ұлы) жеткен бірін-бірі.
Болмаса патшамыздың ғаддлігі,
Нашарды жұлмас еді болып тірі.

Бұрыннан келе жатқан ескі заңы,
Көп шығар арасында мұсылманы.
Сөйтсе де тастамайды бар қылықты.
Бар ма, айтшы, ақыретті ойлағаны?!

Қазақтың арғы заты- болған бағы,
Хауариж[281] тұрады екен Сырдан өрі.
Жиылған одан-бұдан қашқын екен,
Шаһарға естіледі бұл хабары.

Бас тартқан хауариж боп патшадан,
Көнбеген шариғатқа бәрі надан.
Ұрлық, зорлық, құл сатқан қылды кәсіп,
Кәсібі келе жатқан неше атадан.

Бұхардың кісі салды сонда ханы,
Кірмеді ынтымаққа болмас мәні.
“Ханы жоқ, уағдасыз ел екен”, -деп,
“Антқор айдаңыз,- деп,- шұбырманы”.

Жіберді батырларды бері қуып,
Тіл алмай қалғаннан соң көңіл суып.
Бұл күнде алты миллион қазақ болды,
Көбейген біреуінен бірі туып.

Батырлар аттанысқа барған екен,
Қалмақты олжа қылып алған екен.
Сол қыздар мұнда келіп бала тапқан,
Ана боп бөлек заттан қалған екен.

.....
.....

...Байлары біртін-біртін өлгенінде,
Өз мирасын үйретті, тәңірі атқан.

Байы өлсе, шашын жайып, бетін жыртар,
Дауыс қып, қара киіп, кірін тартар,
“Ат қойып келіндер! -деп, -өлігіне!” -
Үйретті бұл пиғылды жаһил мұндар.

Үйретті күйеуіне төжімдерді,
Келінге: “Сәлем ет!” -деп, бағындырды.
Келін мен күйеуге май құйдырып,
“От ана, жарылқа!” -деп, табындырды.

Үйреткен келініне кесір кемпір,
Байы жоқ қой дейтін, жесір кемпір.
Осындай жамандыққа басыны болып,
Кетеді отқа күйіп есіл кемпір.

Бұл жұмыс мәжусиден[282] болған әдет,
Мәжуси шабады екен өлгеніне ат.
Мәз болып өлгенне(н) құтылғанға,
Қуанып ат шаптырар біздің қазақ.

Және қара қазақтың наданына,
Құлақ салмас Алланың қаламына.
Ас бермесе:”Атаусыз тастайды”, -деп,
Бадыһтан қылар кейікті адамына.

Ас бергенде, қылмаса табағын тоқ,
Аяқ-табақ қиратар, көбейтер шок.
Өлігі мен тірісін қабат боктап,
“Тойғызбаса, неге елді шақырды?!” -деп.

Еш қалмай келе жатыр осы әдет,
Болыпты бұл жұмысқа кемпір себеп.
Ат шаппақ шарифатта дұрыс болса,
Қылмай ма бұл жұмысты ноғай мен сарт?!

Дұрыс емес шарифатқа бармаңыз бір,
Можуси бізге үйреткен дінсіз кәпір.
Жазасын берер Алла ол жауыздың
Ай, мумин, шарифатқа қылғыл пікір.

Қазақтың сол уақытта бөрі надан,
Құба қалмақ өтіпті талай заман,
Ол кемпірдің айтқанын ұстап қалды,
Ісі жоқ намаз бенен оразадан.

Тағы жоқ сол уақытта қожа, молда,
Салатын,әне, тыйып жақсы жолға.
Медіресе арасында сол көбейіп,
Енді азайып келеді жылдан жылға.

Мумин болсаң,істегіл шарифатты,
Біздерге парыз емес Адам салты.
Осындай бар пиғылды тастау керек,
Әр жұртқа мазақ болмай қазақ халқы.

Қуаттап алып жүрсе әркім дінін,
Жаһилдік қалар еді әрбір форым.
Қажылар партияға басшы болды,
Шошимыз қажылардың көріп түрін.

Дінін күтіп тұрмайды тәрбиелеп,
Келісімен ел бұзып, партиялап.
Беліне сөлделерін таңып алып,
Бір жағынан қалмайды сол қиялап.

Қажылар, партиядан жүргіл жырақ,
Меккеге барып келдің иман сұрап.
Баяғы қаз қалпына қайта түсіп,
Күнәның одан-бұдан басын құрап.

Кеттіңіз қажылықты төуфиқ-(медет) қылып
Жойдыңыз бар сауапты біле тұрып.
Түк білмес мүжықтарға атаман боп,
Тахтына[283] химия ғылымы кеттің кіріп.

Сөзімді қажы еш етсе, қалар кектеп,
Қажы бар ма партияға жүрген шеттеп?!
Меккеніз сізге айтып жіберді ме:
“Бар-дағы партияға қойып кет!”-деп.

Ойлаған қажы бар ма бір Құдайды?!
Өткізер партиямен күн мен айды.
Меккеге иман сұрап барып келіп,
Қажылар, бұл мінезің жарамайды.

Қажының, міне, қара шаласына,
Дін-парыз- мұсылманның баласына!
Меккеде несиен қажы бола ала ма,
Жүргенмен Маруа, Сафа арасында.

Таксырлар тауып алды бұл мінезді,
Келсімен: “Сен кімдік?”-деп, елді бұзды.
Көрініп өз еліне жеккөрініш,
Қажылар, бұл мінезбен елді бұзды.

Надан сол: халал, харам айырмастар,
Қажылығын партияға айырбастар.
Барғанмен сол мұсылман бола ма екен,
Меккеге талай барар қызыл бастар!

Дұрыс па партияға мал боп жүру.
Мінезі осы күнде ел бүлдіру.
(Сөзіне) әркім онай не қылғанмен,
Қиын ғой қажылықты ұстап тұру.

Қажылар, мұны қой да, дініңді құт,
Кірмейді құлағыңа айтқан үгіт.
Жүріңіз қажылықтың жолыменен,
Қой-дағы партияңды, балаңды оқыт!

Дау құлын, қажылықты қойдың- дағы,
Сауапты елге бердің, жойдың-дағы.
(Алдымен) Мекке бардың асабамен,
Құтылмай кісі ақысынан мойныңдағы.

Қажылар бұл күнде жүр көп сарсаңда,
Екі үйдің бірі қажы бұл қарсаңда.
Өтемей кісі ақысын құтылмайсың,
Меккеге жаяу жылап, жүз барсаң да.

Меккенің, келдің қажы, дәмін татқан,
Ақша жидың, өлімге малың сатқан.
Жолда ішкен азық үшін төбелескен,
Қажы бар әрбір елде төңірі атқан.

Қажеке-ау, зайахорға[284] жұмақ қайда?
Бір қойды сатасың екі қойға.
“Меккеге бармақ парыз болсын!”-деген,
Қайыр, зекет бермеген халал малға.

Өсімнен жинаған мал емес халал,
Қияметте жаныңа үлкен залал.
Харам малды қалтаңа салып алып,
Меккеге тауап үшін бару обал!

Әуелі бұған ақшаң болсын таза,
Әркімнің ақысын бер, қылмай наза.
Мал, ақшаны [өсіммен] сатқан адам
Қияметте тартар дүр үлкен жаза.

Қажылар, бұл сөзімді жақсы тыңда,
“Айттың,-деп, жазушыны айыптама!
“Өсімменен мал жинаған харам”-деп,
Пайғамбар айтқан бізге хадисінде.

Қажы-парыз: күші жеткен малы барға,
Қажы-парыз: зекет берілген халал малға!
“Қажы барып, парыздан құтылам”, - деп,
Өздерің кіріп кеттің қандай жайға?!

Отыз үшінші бап

Әбу Халабадан рауаят

Хикаят қалды Әбу Халабадан,
Сөйлеген халін білмей мен бір надан.
Күндерде бір күн жатып түс көріпті,
Түсінде хабар білді Мақабирдан[285]

Бір үлкен көрстанда сейіл қыпты,
Әр қабір күдіретімен жарылыпты.
Өліктер көрден тіріліп отырғанын,
Халаба тамаша ғып, қайран қыпты.

Қолында әр өліктің нұрдан табақ,
Отырған әрқайсысы болумен шат.
Қасына бір досының жетп келсе,
Бейшара табағы жоқ, қылған қасірет.

Халаба ол мәйіттің сұрады халін:
- Табағың нұрдан болған қайда, жаным?!
Өлік бәрі жиылып, шат болғанда,
Отырсың нұрдан мақұрым, айтшы жайың?

Ол досы жауап берді Халабаға:
- Отырмын нұрдан мақұрым мен бейшара!
Нұрдан табақ тартылған өлгендердің
Артында балалары қылған дұға!

Сол себепті табаққа ие болған,
Артында бала(лары) дұға қылған.
Садақа, құран оқыған сауаптары
Нұр болып, табағына даяр болған.

Бұл күнде еш табақ жоқ мен көріпте (ғарибта),
Менің бір ақымақ балам қалған артта.
Мен үшін қылған оның сауабы жоқ,
Сол себепті отырмын қасіретте!-

Деп айтып Халабаға төкті жасын:
- Ешкімнен болмады, -деп, -жарылқасын!
Жылаған сол мәйіттің дауысыменен
Халаба төсегінен жүлды басын.

Халаба шошып тұрды ұйқысынан,
Басын езіп(изеп) жылайды тұрысымен.
Бар көрген, баласына, оқиғасын
Сөйлепті сол Халаба көрісімен.

Баласы естіген соң қылды тәубе,
Бір жанын(жасын) атасы үшін қылды пида.
Бұрынғы осалдықтың бәрін тастап,
Садақа-қайыр қылды атасына.

Халаба бір күн жатып түс көріпті,
Түсінде барлық көрлер жарылыпты.
Баяғы досы сонда шат болумен,
Түсінде Халабаға жолығыпты.

Досын көрсе шат болып көрден тұрған,
Оң қолында табақ бар: бәрі-нұрдан.
Бұрынғы халдерінің ешбірі жоқ,-
Құтылған досы ғам қайғыдан.

Оқыды Халабаға қанша рахмет:
-Мен бұрын көріп едім көп мехнат!
Құтылдым әр ғазаптан, себебіңмен,
Басымды әр қайғыдан қылдың азат.

Баламды азғын болған, жолға салдың!
Мехнатта көріп мені үйге бардың.
Дүние, ақырет мақсатын хасыл қылып,
Жаннатқа рахул (да хол) қылсын піру бардың!-

-Деп, сонда разы болған Халабаға,
Түсінде әлгі досы қылып дұға.
Әркімнен ізгі бала артта қалсын,
Кім бақи тұрар дейсің бұл дүниеде?!

Жоқтағыл өлікті дұғаменен,
Дұғаны ұнатады әркім сенен.
Құдайым қабыл қылса садақаны,
Нұрдан табақ болады тұрса көрден.

Отыз төртінші бап

Өлім халінде болған пенденің халі

Басына түсетұғын ақырзаман,
Дүниеде өлмей тұрып болар саған.
Тәніңнен ғазиз жаның шықпай тұрып,
Көзіңе көрсетеді Алла тағалаң!

Қиналып жан шығарға жақындаса,
Кезеріп еріндерің, көзің талса.
Қысылып, маңдайыңнан жан тер ағып,
Демалыс барған сайын қаттыланса!

.....

.....

Жазғушы періштелер саған қашып,
Ібіліс иманыңнан үміт қылар.

Сол шақта кәріп пенде болса халсыз,
Тастарсың мал-мүлкінді сен амалсыз.
Иманнан басқа нәрсе керек емес,
Иманды аңдып сонда шайтан арсыз.

Ең алғаш басқа түскен бұл қиямет,
Аузыңа Құдай салсын,біл Шаһадат!
Бар малға қатын-бала ие болар,
Сен тартсаң бар обалын- үлкен қасірет!

Болатын қияметте ақыр заман,
Ұғып ал, мен айтайын оны саған.
Дүниеде борышқор боп өліп кетсең,
Жабысар жағаңызға даугер адам.

Бұл күнде борыш иесі сұрар хақын:
-Жаныңда малың бар ма құтылатын?!
Бар қылған сауабыңа жармасады,
Дүниеде жаман іске болма жақын.

Теңгерген қазы болып жаратқан Хақ,
Сенде жоқ: таласарға- қимылдар шақ!
Мықтылық дүниедегі онда болмас,
Жемегіл кісі хақын, жоламай бақ!

Бар қылған жақсылығын Алла-даугер!
“Қиындық басқа түскен-осы!” –деп біл.
Болар ма бұдан үлкен саған қасірет,
Запаны саған айтар: “Тамұққа кір!”

Сол күннің, мен айтайын,сол һайбатын,
Түсірер іште(н) бала жүкті қатын.
Тұрады барша халық мас, қайран боп,
Ешкімде шама болмас: “Қылма!”-дейтін.

Келмейді сөз айтуға ешкім халі,
Болады жас жігіттер ақ сақалды.
Періште адамзатты қойша бөлер,
Жөнелер мүмин адам жұмаққа,әні!

Тамұққа айдар тағы бір парасын,
Мұнафиқ[286] ғасы болған жан баласын.
Өзінің қылмысы үшін ғазап тартып,
Көреді жаһаннамда сол жазасын!

Сүлеймен ғалайссалам мәселесі дүр

Бұрынғы пайғамбарлар заманында,
Дүниеден қайтар шақта мұмин пенде.
Ғазірейіл көринумен келеді екен,
Өзінді сондай жүріп... анда.

Бұл күнде келмес саған еш көрініп,
Құдадан жүрмегіне еш әмір жоқ.
Пайғамбар құрметі үшін көрінбейді,
“Көрінсе, шошыр,-деген,-пенде қорқып”.

Ғазірейіл келді бір күн Сүлейменге,
Билеген жердің жүзін патша-ханға.
Періште пайғамбармен сұхбаттасып,
Отырған мәжіліс қылып бір орында.

Қасында Сүлейменнің бір қызметкер,
Қызметінде болған екен бірнеше жыл.
Жігітке бір Алланың тағдырымен,
Һайбатпен бақты оған Ғазірейіл.

Шошиды періштенің қарауынан:
“Бір айып(ғайып) тапты ма , - деп,- жарамаған?
Қарауы бұл кісінің тегін емес,
Қадалды не себепті сонша маған?!

Қарайды сонша маған көз айырмай,
Хақысы бұл кісінің менде бардай!”
Артынан Ғазірейілдің кеткеннен соң,
Сұрайды Сүлейменнен тағат қылмай:

-Кім еді қонағыңыз әлгі келген?
Шошиды сол кісіден қорқып денем!
Қалтырап он екі ағзам бара жатыр,
Кісі емес өзім туып әр кез көрген!

-Білсеңіз, періште дүр, ол-қонағым,
Маған кеп жеткізуші Хақ кәләмін.
Әншейін көрмек үшін қараған да,
Қорықта, зияны жоқ, бекер, жаным!

Сол жерде жігіт айтты:

-Ай, пайғамбар!

Қарауы ол кісінің емес тәуір.

Жаксы, жаман болсам да, сонда болам,

Жеткізгіл Шынмашынға мені қазір!

Мен білсем, періште-дүр, жан алушы,

Ойлаймын: маған таяу тағдыр ісі.

Пайғамбар, енді менен бақыл болғыл,

Құр босқа неге келсін, менде- жұмысы.

Сол жігіт Сүлейменмен амандасты,

Екеуі сол арада көп жыласты.

Пайғамбар: “Кетпе!”-десе, ешбір болмай,

Қарата Шынмашынға қадам басты.

Сүлеймен әмір қылды желдеріне:

-Жеткіз,-деп,- бір сағатта жерлеріне!

Топырағы бейшараның сонан шығар,

Кешікпей барып жетсін елдеріне!

Жөнелді желге мініп жігіт көріп,

Ішінде бір сағаттың жетті барып.

Үш айшылық жол екен екі арасы,

Білсеңіз: Шынмашын мен Қудус Шаріп.

Айналып Фазірейіл және келді,

Сүлеймен пайғамбарға сәлем берді.

Жігітке һайбат илан қарағанын,

Сүлеймен Фазірейілден сұрайды енді:

-Жігітке сонша неге кеттің қарап?!

Бар ма ақың алатын сонан сұрап?

Еліне сенен қорқып, қайтып кетті,

Фазірейіл, қарауында не дүр себеп?!

Фазірейіл пайғамбарға қылған баян:

-“Жанын ал!”-деп бұйырған Қадір Маулан[287],

“Шынмашында барып ал!”-деген еді,

Қасыннан көрдім сенің, қалдым қайран.

Қасыннан көрген сағат қалдым кетіп,

Құдайға жалындым, арыз етіп...

.....
.....

Құдайым ол пендеге қылмас рақмет,
Періште айтар екен оған лағынет.
Хисабы қатты болар ол пенденің,
Тәубесіз өтіп кетсе ол адамзат.

Бір пенде бұл дүниеден болса апат,
Дауыс қып, қатын-бала қылса фариад.
Фазірейіл есігіне жетіп келіп,
Оларға айтар екен көп лағынет!

Мен оған қылған жоқпын ешбір залым,
Әмірсіз кеміткен жоқ ғұмырын оның(аның).
Әр заман мамур[288] болған пенделерге,
Бір Алла, тағдыр илан, жазған өлім.

Бір Құдай өлім беріп, қылған қаһар,
Көнбесең тағдыр іске, көпірсіздер.
“Куллу мин ғалайһа”[289],- деген Алла,
Өлімге сіз бен бізге уағдасы бар.

Сыйынып Расул, Фазірейіл бір Аллаға,
Алланың тағдырына не дүр шара?!
Фазірейіл-бір Алланың қызметкері,
Бұйрықсыз бір Құдайдан келмес және.

Отыз алтыншы бап

Әбулайыстан рауаят

Бізге айтқан Әбулайыс сабырлықты,
Өлікке дауыс қылмақ, сол-харам-ды.
Зарар жоқ сол ақырын жыламақта,
Сабырға сауап табар жақсы пенде!

Пайғамбар айтты бізге нахи[290] харам:
-“Дауысты жылаймын!”-деп, отырса адам,
Айтқышы, тыңдағышы,- баршасына
Алланың лағынеті болар һәман![291]

Хұсайын өткеннен соң, бин Ғали,
Жоқтапты бір жылғаша қатын, әні!
Қабірін сол күзетіп отырғанда,
Естіпті көк тараптан бұл наданы:

-Ай, қатын, табылды ма жоғалғаның?

Тұтып ең бір жылғаша қайғы зарын!-
Тағы да көк тараптан ауаз[292]келді:
-Күнаһи дүр бұл қылғаның үйіңе қайтың!

Расулдің бір баласы-Ибраһим,
Жылапты өлгенінде пайғамбарым.
Сахаба Ғабдурахыман Абынғауып
Сұрапты пайғамбарым жылағанын:

-Тыюшы ең, тақсыр, бізді жыламақтан,
Өзіңіз жыладыңыз не себептен? -
Сұраушы сахабаға сонда айтты:
-Мен тыйғам нухе[293]қылып жыламақтан!

Құдайға қарсылық сөз айтпай, жыла,
Болады қарсылығың өлім-күнә!
Рақымсыз қатты көңл, о да жаман,
Аз жыласаң, өлікке сауап бұ да!

Өлікке жыламақтан абзал сабыр,
Сабыр қылса, пендем сауап табар.
“Иннәмә аиубус сабирун әжрахум бахир хисаб[294],
Сансыз сауап берем!” -деп айтқан Жалил.

Сабырды айтты бізге хазірет Ғали,
Қайғыға сабыр қылса болар уәли

.....
.....

Үш жүз сауап тиеді, сабыр қылса,
Алты жүз сауап табар нәпсі тыйса!
Тоғыз жүз болар ақыр іс сауап табар,
Кім де кім өлігіне жыламаса!

Отыз жетінші бап

Өлер халде періштелер келгені

Пендесі назғы[295] халге тақалғанда,
Тағзыммен төрт періште барғай онда (анда)
Пендеге сәлем беріп бірі айтады:
-Муәккал[296]періште едім тамағыңа!

Іздеп, Мағриб, Машрикқа келдім тамам,
Бір лукма[297] таба алмадым тіпті саған!

Ойлаймын: "Ырзығыңыз бітті ғой!" - деп,
Болмаса табар едім бір кесім нан.

Періште кетеді екен осыны айтып,
Екінші бір періште келер қайтып:
- Муәккал періште едім шарабына, -
О дағы тұрады екен бір сөз айтып:
- Бір ішім су таппадым саған іздеп,
Күншығыс, күнбатыстың бәрін көздеп.
Ойладым: "Ажалыңыз жеткен ғой!" - деп, -
Періште кетеді екен мұны сөйлеп.

Үшінші жетіп келер, Мәлік таяп:
- Мен жүрген періште едім демің санап.
"Дем алыс қанша бұған қалды екен?" - деп,
Таба алмай Машрик, Мағриб-келдім қарап.

Дем алыс таба алмадым саған түгел,
Ойладым: "Жеткен екен енді ажал!" -
Төртінші бір періште келіп айтар:
- Ғұмырыңа періште едім мен муәккал!

Күншығыс, күнбатыстың кездім бәрін,
"Бар ма, - деп, - саған ғұмыр?" - араладым.
Ойладым: "Сенің ғұмырың біткен екен!"
Бір сағат саған ғұмыр таба алмадым.

Төртеуі бұл сөзді айтып кетер екен,
Болған соң пенде көріп, не етер екен?
Караман, Катпан-періштелер
Ол- дағы ол пендеге жетер екен.

Пендеге жетіп келер екі мәлік,
Қолында күнә(күнәһи), сауап алған жазып.
Оң жақтың періштесі ұсынады:
- Қара! - деп, ақ қағазды келер алып.

- Қараңыз бұл жазылған қағазыңа,
Қылдыңыз көп сауапты қаншама! -
Ол пенде оны(аны) көріп, бек шаттанар:
Ораза, қажы, зекет, намазына!

Сол жақтың періштесі тағы тұрып,
Бір қара қағаз берген сол ұсынып:
- Бар қылған күнәларың осы тұрған! -
Ол пенде қатты терлер, жаман қорқып.

Қарауға ұялады күнәсынан,
Істеген қанша күнә сол жасынан.
Бар қылған күнә(сы), сауап,-сол істерін
Көрсетіп кетер екен сонда оған.

Осылай сол алтауы жұмыс қылар,
-Барғыл!-деп, әмір қылғаш паруардігер.
-Біз енді ісімізден босандық!-деп,
Ғазірейілге барып айтар періштелер.

Сонда келер Ғазірейіл:

-Жан алам!-деп,

Жанында періштелер сол екі тек.
Рахматтың періштесі оң жағында,
Отырар ғазаптікі сол жаққа кеп.

Ол пенде болса егер ізгілерден,
Алады оның жанын шаттық бірлан.
Рахматының періштесіне алып берген:
-Кейтпей, сақтаңыз,-деп,- зәрулерден!

Мұнан соң періштелер жанды ұшал[298]
Холла орап, жаннат сарайына алып барар.
Құдаға сәжде қылып, орнын көріп,
Өз үйіне енді қайтып бір оралар.

Үйінің ортасына алып келіп,
Періште тағзым етіп, сәлем қылып.
Кім жылап, кім күйініп отырғанын
Және сол тұрады екен соны көріп.

Осылай тұрады екен сенің жаның,
Артынан тағы еріп жаназаның.
Қабірге тәнің бірлан бірге еніп,
Сауалын беріп кетер періштенің.

Сонан соң әлгі жанды періштелер,
Ғалыми Разыққа алып барар.
Қиямет қайымғаша мекен етіп,
Рақатта сол сипатты тұрар олар(аңлар).

Егер де пенде болса, ғасы жаны,
Жандарын(жанларын) ғазап бірлан тартар қатты.
Бір тартып, бір жіберіп һайбат бірлан,
Көрсетіп осал (ұшал) жанға мехнатты.

Жандарын жауыз құлдың қинап тартар,
Ағашқа екі кісі ара тартар.
Басқа бір тұрып, аяққа бір тұрып келіп:
-Бір-бірімен алам!-деп, сонда айтар.

Өзінің әр не қылса, еркінде екен.
Қозғалмай неше жылдай тұрған бекем.
Қозғалар имансыздың сонда жаны,
-Айырылмас сулы жүннен қоһры(құр)- деген.

Мың түрлі, жанын алар, кинауменен,
Күнәға махрұр болса, жинауменен.
Осындай ғазаптарда(ғазаптарда) жаны қалар,
Нәпсісін харам істен тыймауменен.

Ғазаптың періштесі иеленер,
Қолында періштенің ғазап көрер.
Қашаннан болған тонға, оны орап,
Жоғары енді көкке алып жүрер.

Жолыққан әрбір нәрсе қылар лағынет,
Дүниеде жауыз болса ол адамзат.
Дүниенің сол көгіне барған шақта,
Ашылмас оған есік, қылса фариад.

- Қайтар, - деп-қабіріне қылған нада,
Осылайша әмір қылған Жаббар құда.
Періште жер жүзіне алып келіп,
Тоқтатар періштенің сауалына.

Әрқашан ол пендені қойса көрге,
Періште сауал үшін кірген бірге!
Пендеден: “Ла адри”-деп жауап келген,
Періште: “Ман рәббик”-деп, келген жерде.

Пендені сонда ұрған күрзі бірлан,
Сол уақытта жұда болар тән бірлан жан.
Есігер ұшал(осал) зарын барша мақұлық,
Ғәпідікпен есітпес онысы(анысы) мен жын.

Пендені сол уақытта қабір қысар,
Қабірге бір-бірімен араласар.
Мұнан соң қабір іші отқа толған,
Халдары ол пенденің болып нашар.

Қабірде орнын көрген жаһаннамнан,
Азаптар(ғазаптар) зил[299] болмас әр кез онан.
Қудая, ондай күнді көрсетпегіл,
Үміткер рахматыннан әрбір пенден.

Лажанға[300] онын жанын алып кетер,
Түбінде жеті тозақ зар еңірет.
Ол халде жұмаққа кіру қиын,
Алдында толып жатыр талай қатер.

“Көппен көрген ұлы той”, - деген жанбыз,
Көре ме ғазап, рақат пенде жалғыз?!
Бұл күнде дүние қойған кісі бар ма,
Әйтеуір рахматыннан үміткерміз.

Қабірде періштенің сауалы хақ,
Сауапты болсаң, сайрар тіл мен жақ.
Күнәлы болсаң сонда, халің харап,
Күн бұрын құтылатын хайласын тап.

Қабірде не көрмейді бұл кәріп(ғаріп) бас,
Құданың әмірін тұтсаң болдың халас.
“Сауалды жан бере ме, яки дене?” -
Хақында көп имамлар қылған талас.

Бағзысы айтар: “Қабірге жанды әкеліп,
Салады денесіне алып келіп.
Бұрынғы қалыбындай отырғызып,
Періште сұрайды екен сонда тұрып”.

Бағзы имам айтады: “Сұрар жаннан,
Дүниеде өлген көпір, мұсылманнан.
Сасық дене қабірде жатар шіріп,
Ешқайсың Қабыл, Мүңкір болып қалмаң (қалмайсың).

Бағзысы айтар: “Жан кірер кеудесіне,
Періште қоймайды екен енбесіне.
Бөксе жағың жатады жансыз болып,
Шамаң жоқ сен сауалды бермесің.”

“Жан кіреді екі араға кебінменен,
Сен жатасың дәл өлген қалпыңменен.
Жан келгенін сол уақытта денең сезер,
Сөйлеген әртүрлі сөз парқыменен!”

“Жан менен жауап берер тән кысылып,
Күнаһарлар қалады сонда тосылып.
Ғазап, рақат көрсе де, сонда тұрар,
Дүниеде жүрген бірдей қызық көріп.”

Осылай имамлардың бізге нақылы(тақылы),
Иманнан басқа пенденің жоқ жақыны.
Қай раусылы пендеден жауап алар,
Адамзаттың жетпейді бұған ғақылы.

Жігіттер, баршамызға өлмеклік хақ,
Осы екен білген жанға қимылдар шақ.
“Қабір ғазап- жанға ма, төнге ме?”-деп,
Хақында тағы имамлар қылған жауап.

Кәпірге ғазап қабір болар дауам,
Көретін мұнафиқтан бағзы адам.
“Жан көреді ғазап!”-деп, тағы айтады,
“Қабір ғазап”-көбінесе көретін төн.

Ғазапты мұнафиқтың көруі хақ,
Бұлардың құтылатын хайласын тап.
Өсек, ғайбат себепті- қабір ғазап,
Сідіктен үсті-басың қылмасаң пақ.

Қабірдің көрмен десең ғазаптарын,
Мойныңа төрт нәрсені қылғыл лазым.
Таспиқ ет, құран оқы, садақа бер,
Бес уақыт қалдырмағыл намазларың.

Деп айтқан: “Ол-дым, қабір-ішік!
Жан біткен улап өлер сонан ішіп.
Шарап ішіп, есікке кірген шақта,
Халдері біз ғасының[301] болар нешік?!

Отыз сегізінші бап

Зұман періштенің сұрауы

Үшбу сөз Дақайықтың(Дақайықның) хикаясы,
Келеді қорқытумен сөздің басы.
Мүңкіріңізден басқа сұраушы періште бар,
Кітаптың айтса бар ғой әрадасы.

Ең әуел сұрайды екен бізді Зұман,
Лінер кармағына дүние құған.
-Күнәһи, сауап-дүниеде не қылдың?!-деп,
-Жазып маған көрсет!-деп, салар думан.

Қылсаңыз: құлдық, тағат бұл дүниеде,
Өлсең, иман табарсың ол дүниеде.
Пайғамбар төрт жарменен жамғи Асхаб[302],
Бір күні отыр екен Мәдинада.

Сыйлаған Ғабдолла, Асхаб пайғамбарын:
-Ойласам акыретті көңіл жарым.
Таксыр, сізден сұрайтын жауабым бар,
Сіздей ғып жаратқан жоқ жанның бәрін.

-Ғабдолла Исламұғлы, сөйле!-дейді,
-Бар болса ұмытқаның ойла!-дейді.
-Менен сұрап білмегің-саған- сүннет,
Сұрамай, сен ұялып қалма!-дейді.

-Сөзім көп, сұрай берсем, пайғамбарым,
Мен қорқып тар қабірден, көңілім жарым.
Періште Мүңкір, Нәңкір жауап сұрар,
Періште сұрар ма екен онан бұрын?

Пайғамбар Ғабдоллаға жауап сөйлер:
-Халдерін(халларын) өлген жанның тәңірім білер.
Жеті адым көмген адам кеткеннен соң,
Жаныңды төңіңе апарып қайта (салар) [енгізер].

Сол шақта көзін ашып пенде көріп,
Зұман атлы бір періште тұрар келіп.
Зұманның өне бойы күн секілді,
Қасында ол адамның жарқ-жүрқ(етер) етіп.

Зұман айтар:

-Сен келдің мұнда не ғып?

Дүниеде жүруші едің малың бағып.
Дүние жидың, Құдайға тағат қылмай,
Қаншасын бір Құдайға келдің алып?!

Сол адам жауап таппай жаман қорқар,
Қасында еш адам жоқ, жалғыз жатар.
-Күнәһи, сауап- дүниеде не іс қылдың?
Баршасын бір қағазға жаз!-деп айтар.

- Өлген соң, мұндай кәріп болдың халде,
Боларсың хат жазушы жетік молда.

- Дәуіт, сия, қағазым, қаламым жоқ,
Қайдан тауып жазайын?! - деген сонда.

- Дәуіт қылып жаз, - дейді, - көмекейді!
Сия қылып(ғып) жаз, - дейді, - сілекейді!
Кебін-қағаз, саусағың қалам болар,
Жылдамырақ жазғыл да, бергіл!-дейді.

Кебіннен берерге бір кесіп алар,
Қылған сауап ісін жазып болар.
Келгенде күнәлы еске бөгеледі,
Ұялып күнәлы ісін жазбай тұрар.

Зұман айтар:

- Ұялдың менен неге?

Құдайдан, сірә, қорықпай қылдың күнә!
Көбірек құлдық, тағат қылсаң не етті,
Дүниеде тұрмасыңды білмедің бе?!

Күнәһың көрсет маған, жылдам жазып,
Не ұрып күрзіменен қылам ғазап.
Күрзісін көрсетеді қолындағы,
Бұл оңай, мұнан ауыр бар дүр тозақ.

Сол уақытта күнәсын пенде жазар,
Жалтақтап жан-жағына қылар назар.
Руза мен намазға махкам[303] адам
Барғанда ақыретке сонда озар.

Ұялып күнәлы ісін пенде жазар:

- Болды! - деп, Зұманға айтар хабар.

Зұман айтар:

- Мүһр[304] бас, ай, адамзат,

Соңырағы күн танбасқа белгі болар!

- Басарға енді менің мүһрім(мөрім) жоқ,
Дүниеден ақыретке келдім өліп.

Зұман айтар:

-Тырнақ бас бұл қағазға,

Тырнақ бассаң, түседі мүһр (мөр) болып.

Тырнағын сол қағазға басар адам,
Жігіттер(жігітлер), тағат қылмай, болма надан!
Жүзік мөрден әдемі болып түсер,
Жазылып: пәлен ұғлы пәлен адам.

Мұһр(мөр) басып, жазып болар ойлап-ойлап,
Не қылған сауап ісін, - бәрін сөйлеп.
Қиямет-қайым болғанда, бірге барар,
Сол қағазын мойнына кетер байлап.

Мұнан соң келеді екен Мүңкір, Нәңкір,
Пенде болсаң, осыны қылғыл пікір.
Сұрайды Алта бірлан пайғамбарды,
Шын ерлер осыны ойлап, жабдығын жер.

Мұны ойласаң, қоясың үлкенінді,
Білмейсің ғапілдікпен(ғапіллікпен) жүргенінді.
Жігіттер, өлмей тұрып, қылғыл тәубе,
Осындай халдері(халлар) бар дүр өлгенінді.

Пендеге жетіп келер бас тараптан,
Ойласаң сол күндерді, ерте сақтан!
Алдынан намаздары(намазлары) қарсы шығып:
Деп айтар:

-Келдіңіз,-деп,-не себептен?

Білсеңіз:сұраушымыз- Мүңкір, Нәңкір,
Бар Құдай: “Жауап сұра!”-деп, қылған әмір.
Намазы сонда айтар періштеге:
-Орын жоқ сен сұрауға мұнда қазір!

Мұнан соң екі Мәлік кірген көрге,
Иа, Раббым, бергіз жауап мүминдерге.
Бірі-Мүңкір, бірінің аты-Нәңкір,
Айтып тілім келмейді пәлен дерге.

Көзі көк періштенің, түсі қара,
Аузынан отты(отлы) жалын шығар және.
Фасыдан бұл сипатпен жауап сұрар,
Пендеңді залал(зілал) қылма Хақ-тағала!

Көздері(көзлары) жасындай(нашындай) боп жалтыраған,
Дауысы күн секілді арқырағын.
Жер тіреп екі ернімен келген шақта,
Күнәкар(күнәһкар) жауап таппай, қалтыраған.

Өткіздің күндіз, кешін намаз оқып,
Бұйрығын шарифаттың еске тоқып.
Парызын ада қылған мойындағы,
Қабірдің сауалынан қатты қорқып.

Намазы жол бермейді сол заманда,
Намазды қаза қылма, айа, пенде!
Мұнан шығып аяққа келер екен,
Періште: Мүңкір, Нәңкір тұрып анда(онда).

Аяқ айтар:

- Көп жүрдім ғылым іздеп,
Мешітке жаяу бардым сауап көздеп.
Бес уақытта жамағаттан қалған жоқпын,
Ішінде көп отырдым зікір сөйлеп.

Жол бермес сөзді (сөзні) айтып бұл аяғы,
Оң қолға мұнан шығып, барғай тағы.
Оң жақтан садақасы қарсы тұрып,
Келтірмес періштені сол баяғы.

Көп бергіл садақаны, айа, пенде,
Өлшеп берген садақа бар дүр санда.
Аз нәрсеге сараңдық қыламын деп,
Періштеге ұятты(ұятлы) болма анда.

Жол бермес періштеге садақасы,
Хақын жеп кәріптердің(ғаріптердің), болма ғасы.
Сол қолға мұнан шығып келген шақта,
Алдынан қарсы келер оразасы:

- Мен енді жол беремін, саған не деп?
Дүниеге ыстық күнде жүрдім шөлдеп.
Қабірдің ғазабы үшін руза болдым,
Қарным аш, өңім қашып, қатты жүдеп.

Көп тұтқыл оразаны болмай ғапіл,
Бұл жұмыс басыңызға келгей ақыр.
Намаз, руза(ораза) қабірде қорған екен,
Ғамалдан ғапіл жүріп, болма пақыр.

Пендесі бұл дауыспен көзін ашар,
Періште сұрай алмай тұрған нашар.
- Сіздер кім, не себептен келдіңіз? - деп,
Пенде өзі періштемен жауаптасар.

- Білсеңіз: періштеміз: Мүңкір, Нәңкір,
Бар Кұдай: “Сауал ал!” - деп, қылған өмір.
Рұқсат болса, аламыз сізден сауал,
Болмаса кетемізлер! - деген ақыр.

- Періште , келген болсаң, әмір бірлан,
Үмбетпін Мұхаммедке, Хаққа- пендем(пендемін).
Мазһабым имам Ағзам ізгу милләт,
Білсеңіз: Хақтан(хақ дін) ирөр, дінім-ислам.

Сол пенде: “Әшһаду Алла!”[305] - деп, берген куәлік,
Иманның жайын айтар сонда барлық.

- Осы ғой келген жұмысың, періштелер,
Бар ма ақың енді сенің менде аларлық?!

Хақтан ол уақытта нада келген:

- Сүйікті(сүйікті), рас айтар, пендем! - деген.
Жаннаттан қабіріне есік ашылып,
Сонан соң қабіріне нұр [дендеген].

Қабірі кеңіп кетер көзі көрім,
Үстіне холла[306] киген неше форым(форма).
Астында сары атлас төсегі бар,
Жұмақтан(ұжмақтан) жатып көрген сонда орнын.

Бір жігіт он жағынан болған пайда,
Киімі оңды, түсі сондай майда.
Сөзі бар бек ләззатлы, хош иіслі,
Пенде тұрып:

-Барасыз-деген,-қайда?

Келдіңіз қасымызға не себептен?
Дүниеде сіздей жігіт көрмедім мен.
Ол жігіт көк (Хақ) тарапынан жауап келген:
- Дүниеде (ізгү) ізгі қылған ғамалың - мен!

Мен келдім қуантуға, сүйіншіге,
Тұрамын кетпей сізбен бірге.
Қалмасын көңілінде еш қайғы ғам!
- Деп бірге жолдас болғай сонда көрде.

Бір өзің рақым ойла, фазылын бірлан,
Жарылқа әр мүминді Құдауандам.
Жатады жаңа үйленген жігіттей боп,
Көңілінде еш қайғы ғам қалмағай һәм.

Қабірі ол пенденің толған нұрға,
Құдайым рақым қылып ұшал құлга.
Болғанын қияметтің білмей қалып,
Ұйқысы қанбағандай тұрар зорға.

Бізді қыл- үшбу құлдар жұмласынан,
Жұмақтың орын бергіл күпірасынан.
Хақында Хабибнің гафу айлап,
Қояр ғыл: “Зумрасынан![307]”

Отыз тоғызыншы бап

Мұхаммед ғалайссаламның хадисі- өлгенде, жан тәнге барғаны

Кітаптан зікір қылған ғұламалар,
Қабіріне барар екен өлген жандар.
Үшбу сөзім- пайғамбарым хадисі дүр,
Бұл сөзді құлаққа сап, аңғарыңдар.

Әрқашан тәніңнен шықса жаның,
Құдаға үш күннен соң айтар халін:
-Құдая, рұқсат бар ма баруыма,
Қабірде көрсем екен барып тәнім.

Бар Құдай баруына берген рұқсат,
Сол заман қабіріне барған аруақ.
Алыстан көз жіберсе денесіне,
Таратқан бір-бірінен барша сүйек.

Көр болған екі көзі шамшырақтай,
Айырылған- тілден тағы екі жақты-ай!
Саудырап басқа-басқа болып жатыр,
Тізілген отыз тісі меруерттей!

Үсіген алмадай боп екі беті,
Жидіген баста шашы, сақал-мұрты.
Қол-аяқ жел құлатқан ағаштай боп,
Суалып торсықтай екі ұрты.

Қараса тынасынан сары су аққан,
Аузынан шығып жатыр қыл-кызыл қан.
Жан байгүс (бұл) сипатты көргеннен соң,
Көп жылап, фариад қытар ұзақ заман.

- Халің харап болыпты міскін[308] тәнім,
Бұзылып кеткен екен адам сәнін!
Тіршілік, нұр сипатты сәнің қайда?!
Шошиды түрің көріп -ғазиз жаның.

Қараңғы кабір болған сенің орның,
Сасыған өлексесің- мына формын.
Ғам қайғы, тар кабірде жатып қапсың,
Дариға, амал нешік, өткен күнің!

Жатырсың тар кабірде болып бекем,
Көрмегім менің келіп бекер екен.
Жатырсың бұл мехнатта не ғып шыдап?!
Қадалса шыдамаушы ең, жалғыз тікен!-

Түңіліп кетеді екен осыны айтып,
Шыдасын бұл қорлыққа енді қайтіп?
Болғанда бесінші күн рұқсат алып,
Тағы да шыдамастан келер қайтып.

Қараса тағы келіп денесіне,
Қараған-шыдар емес бейнесіне.
Аһ ұрып, зар-зар жылап сол уақытта,
Өкініп:

-Келдім, -дейді, -мен несіне?!

Қан аққан аузы- мұрны, құлағынан,
Жыбырлап құрт жеп жатыр бір жағынан.
Түңіліп сонда жаны шошып кетер:
-Пендесін айырмасын иманынан!

Жүруші ең, қайран тәнім, гүл-гүл жайнап,
Ұмытып бұл халіңді күліп-ойнап.
Мен кеткен соң болыпты халің харап,
Құрттарға жем болыпты сорың қайнап.

Сонда жан бұл сөзді айтып , қашып кетер,
Түбіне барша жанның өлім жетер.
Болғанда жетінші күн: “ Бір барсам!” -деп
Құдайға ғарыз халін мағлұм етер.

Жан сонда келер екен рұқсат алып,
Денесін сол кабірде көрген барып.
Шыдамай сол алыстан иісіне,
Бұл сөзді айтады екен сонда налып:

-Қайран, тән, болып түстің мұндай халге,

Денене құрт-құмырсқа болған пайда.
Бір маса шакқанына шыдамаушы ең,
Қыласың енді нешік бұған хайла!

Қараңғы тар қабірде көрдің мехнат,
Дүниеде жолдас едің қанша сағат?!
Ісіне бір Құданың амал бар ма,
Қасіретке салдың мені неше қабат!

Жан сонда денесінен үзген үтіт,
Жиылып, жеп жатқан соң қабірде құрт.
Қатын-бала, ағайын көңілінен
Өлген соң кәріп басың болар ұмыт.

Көршіңіз, жолдасыңыз, құрдасыңыз,
Бірге өскен, көрмес сізді, достасыңыз.
Қылмаса ғапу, рақым пендесіне
Қабірде не көрмейді бір басыңыз?!

Түңіліп, қош айтысып сонда жаны,
Сезеді бұл айтқанды жатқан төні.
Мұнан соң қайтіп енді бармайды екен,
Құданың болмаған соң еш пәрмені.

Мұнан соң бармайды екен денесіне,
Шара жоқ Алла ісіне көнбесіңе!
Иманын әр пенденің жолдас етсін,
Туған соң, амалың жоқ көрмесіңе!

Қабірдің бәрі-қайғы, бәрі-мехнат,
Бір Құдай пендесіне қылсын рахмат!
Алланың бұйрығын ада қылсаң,
Иншалла, ғазабыннан басың азат!

Қырқыншы бап

Әбуһарирадан айтылған : жан һәм өлімнің рауаяты

Айтылған бір рауаят Әбуһарирадан
Әрқашан пенде өтсе бұ дүниеден.
Үйінің айналасын төңіректел,
Бір айдай жүреді екен бұл ғазиз жан.

Қалайша қатын-бала болар халі,
Қалайша тақсым қылар қалған малды?!
Борышымды мойнымдағы кімдер өтер,
Туысқан ашыр ма екен маған жаны?!

Мұнан соң ұшал жанды періштелер,
Қабіріне бір айлан соң алып барар.
Садақа бер, құран оқыт өлгеніңе
Жетім-жесір малына қылма зарар.

Онан соң қабірінің айналасын,
Күзетер бір жылғаша оның (аның) басын:
“Кім дұға қылар екен мен байғұсқа,
Бар достан, бола ма, - деп, - жарылқасын?!”

Әрқашан болса тамам оған бір жыл,
Сорына Исафилдың барып кірер.
Қиямет қайымғаша сонда тұрар,
Келмейді енді қайтып, осыны біл!

Сөйлеген тағы бір сөз ибн Ғаббас:
-Байлаулы сөз айтылмас, бәрі талас.
Қыдырып жұмға ғайдың күнлерінде
Үйіңе аруақ келер аиуһан-нас[309].

Қылады әрқайсыңнан дұға үміт,
Ескеріп өлігіңе құран оқыт.
Дұғаннан қуанар бек шаттанып,
Ойламасаң, кетеді наумыз болып.

Жоктасаң дұғаменен бірер сағат,
Озіңе айтар екен қанша рақмет.
Мақтанып қасындағы аруаққа
Қабіріне қайтар екен болумен шат.

Жоктамасаң, кетеді екен қайтып келмей,
Деп әйтеуір:

-Адам едік біз де сендей!

Сізді де балаларың жоктамасын,
Дүниеде тұра алмассың бір күн өлмей!

Бұл халдер келер бір күн басыңызға,
Бар дүниең еріп бармас қасыңызға.
Сіз-дағы боласыз ғой біздей мұқтаж,
Өлім сіздің карамас жасыңызға!-

Тағы да бір рауаят айтты періштелер:
“Ол жанын дүние көгіне алып барар.
Құранменен жоқтаушы бола ма?”- деп,
Үйінің турасында тоқтатарлар.

Сөл күндерде оқысаң сен құранды,
Сауабымен нұрланар өлік жаны.
Алып кепілге періште рахмат оқыр,
Сен-дағы өлесің ғой, ойла, әні!

Мейрамның келер дейді күндерінде,
Ардақтар әрқайсысы үйлеріне.
Қатын мен баласына жылап айтар:
-Мені сен алмадың-деп,-ойларыңа!

Қараңғы тар қабірде біздер қалдық,
Құрттар жеп тәнімізді, көрдік зорлық.
Жақсы амал істеуден мақұрым қалып,
Ғапл боп біз дүниеге көп алдандық.

Қырық бірінші бап

Өлімнің хикаясы

Жаратқан тағат үшін мақұлықатын,
“Білсін-деп, - бір өзінің пак, - деп, - затын!”
“Куллу нафси заиқатул маут”[310] - құран сөзі,
Өлімнің баяндайын мен сипатын.

Рауаят қалды бізге пайғамбардан,
Өлімнен әр кез қалмас жаралған жан.
Пайғамбар айтқан екен асабына,
Өлімнің бар сипатын қылып баян:

Өлімді ұлық қылып Хақ жаратқан,
Үлкен дүр жер, көктен де, жеті қаттан
Жетпіс мың арқанымен байлап қойып,
Жасырды мың пердемен мақұлықаттан.

Ұзыны әр арқанның - мың жылдық жол,
Еш нәрсе жаралмаған өлімнен зор.
Атамыз назырат адам жаралғанша,
Періштелер оны(аны) танып, білмеген сол.

Бұйырды Ғазірейлді жан алмаққа,
Ерікті болды сонда мақұлықатқа.
“Өлім ащысын баршаға татырғыл!” - деп,
Құдайым бұйырыпты сол уақытта.

- Иа, Раббы, не нәрсе дүр өлім деген?!
Бізге ондай еш нәрсе(сі) блінбеген!
Көрсетті Алла тағала пердені ашып,
Мақұлыққа одан бұрын көрінбеген.

Ғазірейіл жақын барған пердесіне,
Көрсеткен періштенің баршасына.
Өлімді таныпты сол арада,
Барша жан көзің жеткіз-қалмасыңа!

- Үстінен періштенің Қадір маулан,
Ұшқыл! - деп, сонда өлімге қылған пәрмен.
Мың жылдай қанат қағып ұшып еді,
Періштелер мұны көріп қылған қайран.

Періштелер оны көріп талып түсті,
Өлімді көргеннен соң, зәресі ұшты.
Сөждеге баршалары басын қойып,
Қорыққаннан ғарыш ағланы[311]барып күшты.

Сұрады періштелер есін жиып:

-Иа, Раббы, өлім тұрған қайда сыйып?!
Еш мақұлық мұнан үлкен жараттың ба,
Баян қыл: көзіміздің жасын иіп.

Құдайым періштелерге қылған баян:
- Жаралған мақұлықатым- өзіме аян.
Өлімнен зор нәрсені жаратпадым,
Жаратқам жоқ үлкенді,- дейді, - мұнан.

- Ұста! - деп, Ғазірейілге қылған пәрмен,
- Өлімнен құтылмайсың, жаралған жан.
- Ұстаймын қалайша, -деп, - мен өлімді?
Ғазірейіл бір Аллаға қылған феған[312].

Тұтамын бұл өлімді қай күшіммен,
Өлімнен зор нәрсені көрмедім мен.
Бар күшті Ғазірейілге беріп еді,
Тоқтатты сонда өлімді бір қолымен.

Ғазірейіл ұстаған соң тұрды өлім,
-Иа, Раббы, рұқсат берсең сөйлейін мен.
Бір мәрте көкте тұрып айғайлайын,
Естісін дауысымды аннасы мен жын.

Ол өлім көкте тұрып қылған нада:
- Тапсырған жан аясын маған құда.
Мен дүрмін: бірден бірді айырғышы
Атаны баласынан қылам жуда[313].

Мен- өлім: айырамын досты достан,
Айырам ер, қатынды құдай қосқан!
Жаным ашып, жалғызды аяуым жоқ,
Айырам бауырласты бір туысқан.

Тағы да айырам қызды анадан,
Дәм таусылса айырылмас қол жағадан.
Қандай батыр болса да, мойнын үзем,
Мені ойласаң, кетірме тіл тәубеден.

Не іс қылсам, қылатын өзім бетім,
Айырып балаларды қылам жетім.
Сүйікті қатындарды тұл қыламын,
Мені ойласаң, кетер ме ақыретің?!

Құтылып ешбір мақұлық менен қалмас,
Қылышпын: бас алатын өткір алмас!
Малыңнан- кәріп (ғарып), пақыр хақын шығар,
Ол малың өзіңменен бірге бармас!

Үйің менен мен бұзам сарайыңды,
Ойын-күлкі, бұзамын, шырайыңды.
Сен қашсаң да, артыңнан мен қалмаймын,
Мені ойласаң, жадыңа ал Құдайыңды!

Бай болсаң, тіршілікте садақа бер,
Жылаған пақыр, міскін көз жасын көр!
Ораза, намазыңды қаза қылма,
Ешкімге зарарыңды тигізбей жүр!

Өтірік, өсек, ұрлықтан жүргіл таза,
Ғайбат айтып біреуді қылма наза!
Залым болып жемегіл кісі хақын,
Жабысар жағаңызға иауми алжазра[314]

Құтылып еш мақұлық кетпес аман,
Мен тұтсам, сонда түсер ақыр заман!-
-Деп, Өлім көкте тұрып, қылған фариад:
-Қалма,-деп,- менен ғапыл жаралған жан!

Өлім-хақ: туғаннан сол барша жанға,
Өлімнен қорқып, Хаққа болғыл пенде.
Басыңа келген күні өкінерсің,
Мейлің нан бұл сөзіме, мейлің нанба.

Қырық екінші бап

Өлер халде пендеге дүниенің сөйлегені

Пендеге уақыт жеткен өлім келер,
Келгенін өлімнің сол пенде көрер:
-Сен кімсің, не қыласың менен?- десе,
Сонда өлім:

-Мен өлім!-деп, жауап берер.

Өлімнің сипатынан жаман қорқар,
Айналып теріс карап пенде кетер.
Тағы да қарсы алдына жетіп келіп:
-Мені сен танып ал!-деп, жауап айтар.

-Мен- өлім: қатындарды қыламын тұл,
Кетемін жетім тастап қызың мен ұл!
Жанынды алып, өзінді көрге салып,
Басқаға қалдырамын малынды сол!

Ойласаң қайда кетгі ата-анаң?
Жасында өлмеді ме сәби балаң?!
Олардың ешбіреуі құтылған жоқ,
Сен енді құтылмайсың, болма алаң!

Қылмаған үшбуларға дүние пайда,
Сен-дағы барасың ғой мәңгі жайға!
Өзіңе- азық, қызуыңа- нұр болатын,
Істеген жақсылығың бар ма, қайда?

Мұнан соң Ғазірейіл келіп айтар:
-Дүниеден уақытың болды енді қайтар!
Мысалын бұл дүниенің қандай кордің,
Баян ғып , сөзің бар ма, бізге айтар?

Пенде айтар:

-Дүние екен бір хайлакер,
Әркімге хайламенен жаятын тор.

Алдандым ғапәлдікпен тағат қылмай,
Дарига, амал нешік, алдады сол!

Есітіп келер дүние үшбу сөзді:
- Ойламай: “Хайлакер”, - деп, айттың бізді.
Дүние жидың Құдайға тағат қылмай,
“Бізді ізде, - деп айтып ек- кашан сізді?!”

Мал жидың харам шубха харамсынбай,
Көбейтгің қысы-жазы дамыл алмай.
“Өлемін”, - деп, ойлап па ең сол уақытта,
Хақысын ауысқанның тағы бермей.

“Айырылам, - деп, - ойлап па ең сонда менен?”
Жолдас болдың менімен шығып діннен (дінін).
Күнә қылдың Құдайдан, сірә, қорықпай,
Алдаушы ең хайлекерсіп бізді немен?

Иттеніп түк шығармай жиған малың,
Басқаның пайдасында қалды соның (саның).
“Қайдан тапсаң, онан тап!” - оған дәлел,
Қияметте тартарсың сен обалың.

Малы айтар:

- Разы емеспін саған мен де,
Сарп қылмадың ізгі жолға, айа, пенде!
Жиып ең: пақыр [315], міскін хақын бермей,
Сен менен айрылдың ұшал демде! -

Есітіп бұл сөздерді пенде кәріп,
Құдайдан тілек тілер сонда налып:
- Өзіңе ізгі амал қылар едім,
Қылуға, рұқсат берсең, енді барып! -

Алла айтар ол пендеге:

- Айа, мумин,
Қылуға рұқсат жоқ саған бүгін!
Құранда айтқам жоқ па баршаңызға:
“Ла иастахируна сағат уа ла иатакаддимун” [316],

Ғазірейіл жанын алар сол сағатта,
Сүйікті пенде болса, сағатында.
Қыбла ғалинге алып барғай,
Тұрғай-лар оның (аның) жаны рақатында.

Егер де ғасы болса ол күнәкар,
Орынға “Сажин”[317]- деген алып барар.
Қиямет қайымғаша тұтқында боп,
Көрсеткен ғасы жанға қатты зарар.

Сажинда ғазап көрген оның жаны,
Құдая, бұл көруһыттан қылма мені
Өзіңсің барша жанға ғапу рахман,
Фазылыңа ал, бұл дүниеден болсам пани.

Қырық үшінші бап

Әуелден жаралған өлімнің сипаттары

Мен өлімнен айтайын және бір сөз:
“Денесінде көп, - дейді - қол мен(ен) көз”.
Дүниедегі жаралған жан санынша,
Болса керек бас сайын және бір жүз.

Дүниеде бір пендеге жетсе ажал,
Сол жүзімен Ғазірейіл оған барар.
Денесіндегі көзімен сол қадалып,
Сол бір қолмен пенденің жанын алар.

Түбіне барша жанның өлім жетер,
Өлген(өлігін) жан мен қол, көз әрі кетер.
Барған сайын бұл өлім кішірейіп,
Денесіне өлімнің сонда бітер.

Бұл өлім кішірейер бара-бара,
Денесінен кеткен сон барлық жара.
Ақырында қалады қошқардай боп,
Құдіретіне Құданың кара, сана.

Хор қызы муминлерге болар құштар,
Жаһаннамға (сендерді) сыйларды ғазапқа ұстар.
Мумин- кәпір: екі орынға кіргеннен соң,
Сол күнде бұғазланар [318] өлім-қошқар.

Мұнан соң ешкімге де болмас ажал (өлім),
Мұнафик көздеп жатар ғазап орнын.
Муминлер мәңгі рақат жаннатта өлін,
Осындай аралары болған бөлім.

Бөлінсе сол күндерде мумин, кәпір,
Кудая, жұмағына қылғыл дақыл.
Өзінің рахматың кез келмесе,
Жұтаған жақсылықтан біз- бір пақыр!

Қырық төртінші бап

Төрт Мұқараб періштенің сипаты

Жаратқан төрт мұқараб періштені,
Муәккал әрбір іске қойған, әні!
Жебірейіл арасына елші болып,
Енгізген пайғамбарға уәхиларны[319].

Бұйырды Исафилге:

- Сор үргіл! - деп,

- Жаңбырды, ей, Мекайыл, сен бергіл! - деп.

Бұйырды Фазірейілді жан алмаққа:

- Жандарын барша жанның сұрағыл! - деп.

Сипаты Фазірейілдің Исафилге ұқсас,
Шыдамас найбатына тау мен(ен) тас.
Хисапсыз жүзі толы қанаты бар,
Жан алуға төрт жүзі болыпты бас.

Бір жүзі Фазірейілдің ең басында,
Бір жүзі қанатының дәл астында.
Бір жүзі - алдындағы жүзі ирөр,
Және де бір жүзі бар арқасында.

Басындағы жүзіне болса пәрмен,
Періштелер, нәбилер береді жан.
Алдындағы жүзімен алар дейді,
Жандарын дүниедегі дін мұсылман.

Сыртындағы жүзімен - жаһит[320] жанын,
Алады екен сол қоймай баршаларын.
Астындағы жүзіне өмір болса,
Жын, шайтанның төгеді сонда қанын.

Орыны Фазірейілдің - төртінші кат,
Бар екен ұшал көкте бір кереует.
Жеті жүз кереуетінің аяғы бар,
Лұхқа қарап тұрған неше қабат.

Осы күні Ғарыш үстінде бір ағаш бар,
Жаратқан [оны] биік Қадір Жаббар!
Санынша адамзаттың сол ағашта
Бұтағында көп дейді жапырақтар.

Әр жапырақта аты бар бір адамның,
Сол жапырақтан түседі, бітсе демін.
Алдына Ғазірейілдің келіп түсер,
Сонан біліп алады оның(аның) жанын.

Бүтін ғалам алдында- дастарқандай,
Табактан дәм жегендей алар жанды-ай!
Дүние суын үстіне құйса егер,
Жерлерге бір тамшы су қалар тамбай.

Жігіттер, Ғазірейіл осынша зор,
Зор қылған Раббым Хақ құдіреті мол.
Қолына бұл дүниені тұтса егер,
Бір күміс теңгедейін айналдырар [ол].

Бір аяғы жаннатта, болған оның(аның),
Бір аяғы көңірінде жаһаннамның.
Бір қолымен көкті ұстар, бірімен-жер,
Барша жан ісі өзіне болған мағлұм.

Жан-жануар бас сайын көмегі бар,
Қызметінде баршасы болған даяр.
Пайғамбардан басқаға көрінбеген,
“Қорқар!” - деп, Құдірет Алла пендені аяр.

“Бар, - дейді, - Ғазірейілдің халифасы”, [321]
Өзі алар уақыт жетсе, әр пендесі.
Халифа жанын алар мақұлықаттың,
Адамнан қимылдаған жан иесі.

Бір күні келсе маған Ғазірейіл:
“Барғыл!” - деп, өмір қылсаң, ая, Жалил!
Тіліме шаһадатты жары қылып,
Хасыны, хатыма мені қылғыл жеңіл!

Рухтың хикаясы

Сұралған бұрынғы өткен имамлардан:
“Өлген соң, қайда кетер бұл ғазиз жан?”
Тақырыптап(тағырыптап) сұраушыға бәрін айтқан,
Бір-бірлеп өз-өзімен қытып баян.

Сипаты – жан дегеннің- бір шәриф нұр,
Нұр қылған Раббым хак күдіреті зор.
Келмейді ұқсатуға еш нәрсені,
Білем десең, Құранның тәпсірін көр.

Шыбын жаның тәніңді қылған мекен,
Белгілі уақытқаша тұрар екен.
“Рух-жан”, “рауан-жан”, - деп, әркім айтар,
Екі жан бір кісиде бола ма екен?

Рухпен бірдей айтар рауанды,
“Рухымыз”, “рауанымыз”, - бәрі - жан-ды.
Рауан- ай мен күннің сәулесіндей,
Рух- жан: қабылдап алған барша тәнді.

Рауан- денедегі секілді қол:
Адамзат ұйықтағанда, барар, келер.
Қолдай боп денедегі жүріп тұрар,
Рух-жан- қозғалмайды тәннен сол.

Рауан- ғаршы барып, көрер түсті,
Сол біліп жақсы- жаман әрбір істі.
Рауан- жанның көргенін тәнін сезер,
Көрсеткен патша Құдай әр жұмысты.

Қарасаң, суды құйып, бір ыдыстан,
Сол суға күн сәулесі түссе тыстан.
Түскен күннің сәулесі, біл, жарқырап,
Үй ішінен көрінер төбең тұстан.

Қозғалар түскен сәуле сол табақта,
Өл табак қозғалмайды еш уақытта.
Рух- жанын дененнен қозғалмайды,
Рауан- судай тасыр әр уақытта.

Мысалы рауанның- түскен күндей,
Сол шығар, ұйықтағанда, еш білінбей.
Асыл жаның кеуденде болғаннан соң,
Тез қайтар оянғанда, сөзге келмей.

Шығады ұйықтағанда сол рауан,
Тәніңнен қозғалмайды сол рух- жан.
Рух- жаның тәніңнен кеткен шақта,
Басыңа сонда түсер ақыр заман.

Егер де шығар болса дененнен рух,
Еш қалмас рауан да, болдың өлік.
Тіріктің әсері (асыры) болмаған соң.
Апарып сені көмер халқың келіп.

Тәніңнен рух қозғалмас еш уақытта,
Рауан жүріп, тұрар әр уақытта.
Рухтың сол белгілі орыны бар,
Орны жоқ рауанның бас тарапта.

Арасы мекені ирөр екі қастың,
Мазмұны осы ирөр бұл таластың...
...Жаралған, ұйқы берген, адамына,
Жердегі адамзаттың тамамына.
Рауан- жан, ұйықтағанда, бізден кетіп,
Періштенің барар екен ғаламына.

Періштенің ғаламын айтар: “Малакат”[322] -деп,
Ұйықтағанда, сол қалар бізден кетіп.
Таһаратпен жатқан болсаң сол уақытта,
Құдаға тұрады екен сәжде етіп.

Жатыңыз таһарат алып, таза болып,
Өлсең шаһид[323] боласыз, қаза болып.
Сәждеден мақұрым қалар таһаратсыз жан,
Малакатта жүрдің наза болып.

Рухтың- рауан ирөр- шұғыласы,
Жоқ екен екеуінің айырмасы.
Күннің сәулесіндей тұрар екен,
Осы дүр суретшінің мәселесі.

Сөйледім –рух, рауаннан білгенімді,
Дақиқ[324] ала хабардан көргенімді.
Рух, рауан тәніңнен болса жүда,
Барар жерін айтайын өлгенінде.

“Үргіл!” -деп, Исафилге берген сорды,
Мүйізден жаратылған, өзі нұрлы.
Ғазап, рақат көрсен де, сонда көріп,
Тұратын мақам[325] етіп, жанның орны.

Ол сордың өзі біреу, түбі- тармақ,
Салса егер Ғазірейл бір күн қармақ.
Ғазиз жаныңнан жуда болса,
Әмірімен Құданың сонда бармақ.

Ол сордың жан тұратын дарасы бар,
Бұл сөздің айтылмаған шаласы бар,
Тахқиқын[326]барша сөздің Алла білер,
Тағы да имамлардың таласы бар.

Әнбие, мұрсалдардың һәм жандары,
Жаннаты: ғадін іші- тұрар бәрі.
Жаннаттың бақшасы дүр қабір шарпы,
Қабірде оқып тұрар намаздарды.

Жандары шейіттердің(шаһидлардың) жасыл күс боп,
Жүреді фирдауста ұшып-қонып.
Тилесе ғарыш ағлаға барып қонар,
Өзінің тилеуінше қоныс қылып(қылар).

Жаннаттың- сәби бала- сары шымшығы,
Нығыметтен- халі болмас- һәм түмсығы.
Жұпардан болған тауда жүреді екен,
Тимесе анасының бір қырсығы.

Айтайын жөһитлердің жас баласын,
Айналады жұмақтың айналасын.
Қиямет күнінеше кірмек емес,
Қызметкері сүйікті пендесінін.

Жандары- дүниедегі залым қулар,
Кісі хақын бермеген борышқорлар.
Қабірінде бұғаулы қалар дейді,
Жұмаққа да, сорға да бармас олар(анлар).

Залымдар мазлумлардан[327] Алла разылық,
Қабірінде өлгенде, көрмес тарлық.
Байлауынан босанар борышқорлар,
Кісі ақысынан құтылса сонда барлық.

Істеген ғұмыр бойы күнәһи кабир[328],
Бір жерде мұсылманға қылған зәбір,
Халдері жаһит пенен мұнафиқтың
һунди, қытай, мәжуси, кәріс, моңғол.

...Жеті тамұқ түбінде біреуі бар,
“Сажин”,-деген орында ол тамұқтың.

Құдая, бұл жұмладан мені қылма,
Бұзылды ниетіміз жылдан-жылға.
Әйтеуір “мүмин”- деген атымыз бар,
Өзің рақым ете гөр біздей құлға!

Осылай имамлардан бар дүр хабар,
Мен кәріп: білгенімді хатқа жазар.
Мұнан да далил сөзді табам десен,
Бек үлкен кітаптарға салғыл назар!

Зорлығы жаныңыздың денеңіздей,
Қабылдаған сәулесімен ол бір күндей.
Жаныңыз бір кішкене нәрсе болса,
Ауруың түрса керек еш білінбей.

Ауырса керек- ауырса, жанның орны.
Басқа төнің ауруға жоқ қой жөні.
Сол себепті айтамын: “Жан үлкен”,-деп,
Қадалса, көтермес ең бір тікенді.

Болса керек- төніңнің бәрінде жан,
Ауырсаң, шыдамайсың, кетер мазан.
Денең ыстық болғанда, жаның ыссы,
Баршасын денеңіздің қабыллап алған.

Құдая, рақым айла- назғы[329] халде,
Үміткер рахматыңнан әрбір пенде(паңда).
Ишарат[330] жұмақ бірлан сүйінші бергіл,
Қысылып, жан шығарға тақалғанда.

Қырық алтыншы бап

Өлген соң жанның барып тұратын орны

Тәнінен шығар болса егер жаның,
Баратын, мен айтайын, мақамларын.
Сорына Исрафилдің барып тұрар,
Осылай әмір қылған паруардігерім.

Ол сордың ішінде бар түрлі тесік,
Әр хайуанда қойылған махсус[331] етіп.
Ғазап, рақат көрсе де, сонда көрер,
Құданың рахматынан көріп несіп.

Бағзы айтар:

- Жандары мұмин пенде,
Сол барып тұрады екен ғалиында
Фанафис[332]ғалиында жасыл құс көп,
Сол құстың тұрады екен құрсағында.

Жанлары тұрады екен имансыздың,
Құдайым мекен қылған оған-Сажин.
Қиямет қайымғаша ғазапта боп,
Ішінде тұрар дейді қараңғының.

... Ғамалы жан- баршасы тұрар, -дейді,-
-Сажин-орын, асты дүр жеті жердің.

Бағзы айтар:

-Иманды ізгі пенде,
Жанын сол алар, -дейді, - Тағзым Бірла!
Мың түрлі құрмет бірлан періштелер,
Шығарған жетінші қат көкке пенде.

Ғазірейіл сол арада алып барса,
Алдынан нада қылар бір періште:
-Кітабын ғалиынға жазыңыз!-деп,
Ол жанға береді екен сүйінші де.

Ізгі боп тұрар еді, болып еркін,
Және де көріп жүрер дүние мүлкін.
Тәнінен қабірдегі хабар біліп,
Үйіне келіп жүрер неше дүркін.

Сол сордың ғалиында бір бұтағы,
Тұрады мекен(мақам) етіп мүмин жаны.
Бір бұтағы айтады: “Сажинда”, -деп,
Дінсізге орын қылған Тәңірім, әні!

Ғалиын- көк үстінде жетінші қат,
Айналасы- құрылған сегіз жұмақ.
“Сажин”, -деп, жеті жердің астын айтар,
Айналасы оның да- жеті тозақ.

Жандары жұда болса мұнафиқтың,
Есігі ашылмайды оған көктің.
“Құдайым қабіріне қайтарғыл!”-деп,
Қабірі орны болған ұшал рухтың.

Қабіріне от тұтатқан жаһаннамнан,
Айырылмас сол уақытта жаны тәннен.
Жаны мен тәні бірге ғазап көріп,
Қиямет қайымғаша кеткен әбден.

Ол сорды өлім қылып жаратқан Хақ,
Кезертіп: аузы-біреу, түбі- бұтақ..

Төрт бұтақтан- таралған төрт бұтағы,
Бір бұтағы жер астына кеткен тағы.
Бір бұтағы, білсеңіз, күнбатыста,
Күншығыста бір бұтақ, қойған, әні.

Бір бұтақта: періште, пайғамбарлар,
Мекен(мақам) етіп, өлген соң, жаны тұрар.
Бір бұтақта мүминлер жаны тұрар,
Жандары бір бұтақта- жын, перілер.

Бір бұтақта жаны тұрар хайуанның,
Орны қылған ол сорды барша жанның.
Осы күн Исрафилдің құрсағында,
Сорының аузын- ауызына қойған оның(аның).

Аузына Исрафилдің қойған, әні,
Мүйізден жаралыпты, өзі- нұрлы.
Рухқа Исрафил тұрған қарап,
“Үргіл!”-деп, қашан өмір қылар мұны.

Рухының басы барып, Ғарышқа асты.
Сонда жазып қойыпты мал мен басты.
Дүниеде көретін қызық-шыжық,
Барша жан- жасайтұғын қанша жасты.

Құдая, бергіл бізге ұзын ғұмыр,
Пендеміз: түк білмейтін, басы жұмыр.
Дүниеден иман бірлан көшіргейсің,
Дүниенің хауысынан болдық махрұр.

Қырық жетінші бап

Дүниенің адамға зияны

Кітапта: “Үз-деп айтқан, -бес нәрсені:
Бірі- сол- дүние екен: білсең, әні!
Кімдер кеп бұл дүниеге, уламаған:
Кеміріп әр ит кеткен әлексені!

Біреудің жазатұғын бар дауасы,
Ұғып ал: естіген соң көрі-жасы.
Көп жинап дүниеге алданбаңыз,
Сіз болдыңыз ерлердің тақуасы.

Екінші- улар нәрсең- дәл осы мал,
Мал үшін дүние, ақырет тартар обал.
Сол удың қайтаратын дәрісі- осы:
Малыңнан зекет берсең, болар халал!

Үшінші улар нәрсең- пайдасыз сөз,
Өтірік, өсек, фасылу[333] ғайыптан-без.
Қателікпен бір сөздер шыға қалса,
Зікір, таспиқ көп айтқыл кеш те, күндіз.

Төртінші, тағы айтайын, улар нәрсең:
Ғұмырды бос өткізбе әуре-сарсаң.
Хақтан қорқып, әр уақытта тағат қылғыл,
Ғамалың- өзіңе азық, тілімді алсаң!

Бесінші, улар нәрсең-жыл: он екі ай,
Есіріп он бірінде жүрдің ғой жай.
Әрқашан рамазан шәриф жақындаса,
Тәубе қыл, көп тағат қыл, мойның бүрмай!

Ұғыңыз- бұл сөздерді, ғапіл пенде,
Тағат қыл, ораза тұт рамазанда.
Бұл айда көп ғибадат істесеңіз,
Күнәһиы он бір айдың қалмас сенде.

Малыңды тазалайды қайыр, зекет,
Көп айтқыл: зікір-таспиқ, айтсаң ғайбат...

Мубада[334] дүние жиып, болсаң мақрұм,
Тақуа боп, жатпай-тұрмай, тағат қылғы!
“Көсің қылма!” –деп айтпайды саған кітап,
Алдайды: “Тағат қой!”-деп, дүние құрғыр!

Осылай- бес нәрсенің тиянағы,
Ұғады: мұны естіген- бар құлағы!
Жігіттер, сақтанатын бес нәрсе екен,
Кісінің қиын екен құтылмағы.

Өлтіргіш у деген -сами[335]қател[336],
Бұл істен хали[337]болмас пенде ғапіл.
У келсе, қыл үшбулардан жырақ,
Дүниеге мақрұм болған біз бір- пақыр!

Қырық сегізінші бап

Құрбан шалмақтың сауабы

Қабірде барша халық тірілгенде,
Тәніне ғазиз жаны сол кіргенде,
“Құрбанына сол мініп барар”, -лейді,
Құдайға тағат қылған ізгі пенде.

Үстіне холла киген, басына-тәж,
Мүминлар еш нәрсеге болмас мұқтаж.
Мұнафиқ имансыздар көрден тұрған,
Қарыны аш, өзі жаяу, жап-жалаңаш.

Дінсіздер көрден тұрған бұл сипатпен,
Құдая, біз көріпті қылма анден.
Мүминдер әрбіріне мазкуп[338] бергей,
Бұл сөзді көрін жаздым “Дақайықтан”.

Құдая, сол күндерде бергіл мазкуп,
Өзіңнің ұхылың (хүкімің) илан, айла мені шат
Мазкуп пен сираттан асан кешіріп,
Тамұқтан біз көріпті қылғылт азат!

Күйеуі пайғамбарым- хазірет Ғалы,
Сол айтқан екен бізге бұл хабарды.

Құрбанына сол мінін барар екен,
Қабірден бас көтерсе жанның бәрі.

Әрқашан болса бізге руза махшар,
Құдайым сол уақытта нада қылар:
-Пенделерді сол жаяу айдама!-деп,
Құрбанын алып кеп бер, періштелер.

Ең әуелі атасының арқасында,-
Жүрген жоқ бұлар жаяу, тұрса да онда,
Мұнан соң натипа[339] болып келіп түсті,
Тоғыз ай анасының құрсағында.

Тоғыз ай кәміл өткенше тұрды анда,
Екі жыл емшек берген ғазиз ана.
Онда да бұлар жаяу жүрген емес,
Сол жүрген шешесінің омырауында.

Басқанда бұлар тағы апыл-тапыл,
Көтерген мойынына ана пақыр.
-Жаяу жүрсең, сен шаршап қаласың!-деп,
Әр түрлі атасы кеп айтқан ақыл.

Мұнан соң келген шақта жеті жасқа,
Мінгізген қуаныш етіп, бұларды атқа.
Сонда бұлар жаяу жүрген емес,
Барса да сапар қылып жақын-жатқа.

Дарияда жүзген бұлар кеме бірлан,
Сахарада атқа мінген шатлық бірлан.
Дүниеде қанша медет тұрса-дағы,
Бұлардың ғұмыры өткен көлік бірлан.

Дүниеден енді бұлар өткен шақта,
Салдылар қауым халқы сол табытқа.
Сонда да бұлар жаяу барған жоқ-ты,
Мойнымен алып кеткен зиаратқа.

Осылай өмір қылар Жаббар Халик:
“-Мінсін,- деп,- құрбанына сонда барлық!”
Құрбаны жоққа ұжмақтан пырақ бергіл,
Енді жаяу жүрмегі емес лайық.

Барарлар ғарасатқа барша адам,
Мініп ап құрбанына шатық бірлан!

Бір койға сен сараңдық қыламын деп,
Осындай мақрұм қалма сауаптардан.

Пайғамбар айтқан бізге:

-Шалсаң құрбан,

Қуатлы сен шал,-дейді,- семіз бірлан!
Махшарда сол тарығып жүрмесін,-деп,
-Өтетін аты ғой,-деп,- сиратлардан.

Азиму нас[340] бар хамайким (һамма екен),
Паниға ала сиратал мустақим [341]
Көреді бір тоқтыны баласындай,
Бұл күнде үшбу сөзді ұғатын кім?!

Забани[342] имансызды айдар жаяу,
Көңілінде еш рақым жоқ оларды аяу.
Аяқтары-кісенді, мойны-бұғау,
Жүргізер шайтандармен бірге таяу.

Тұрады қабірінен жап-жалаңаш,
Ішерге тамағы жоқ, қарынлары аш.
Қиямет айбатынан қорыққаннан,
Өзінің нешік екенін айыра алмас.

Қасындағы танымас кім екенін,
Қатын ба, иа бала ма, ер екенін...

Қиямет айбатынан есі шығып,
Танымас бірін-бірі төмен бұғып.
Құдая, жүзімізді раушан қылғыл!
Қор қылма біз кәріпті шерменде ғып!

Тамұқ аһылы[343] болады түсі қара,
Қараңғы көңілдері болар жөне.
Арақ ішкен кісідей, өзі ессіз,
Бұл қаруадан қылмағыл Хақ-тағала!

Іштері әрбірінің - мысал күмбез,
Төндері тау секілді, көзі-көк көз.
Бойлары қарағаштай қатып қалған,
Құдая, ондай күнге қылмағыл кез!

Қамыстай қатты(болар) басында шаш,
Қан ағар,көрсеніздер, көзінде жас.
Және де қарны толған жылан, шаян,
Ішуге заһар зақым бер[іл]ген ас.

Ғазапты алда қанша жатар алып,
Ішінен жас ет өсер, сырты жанып.
Мойнында әрқайсысының темір бұғау
Өлім жоқ шала-жансар (сан қиналып).

Көріп жылар тағы да бар болғаны,
Бір ішім суға тағы зар болғаны.
Тамұқ аһылы сипатын қоя тұрып,
Айтайын - дүниеде оттың бар болғаны.

Қырық тоғызыншы бап

Дүниеде оттың бар болғаны

Атасы-барша жанның хазірет Адам,
Жаратқан топырақтан Алла тағалам.
“Ішінде сегіз жұмақ жүрер!-дейді,-
-Нар[344]нығымет, барып ішіп түрлі тағам!”

-Деп айтқан: “Әр камаланның[345] -зауалы бар”,
Жұмақтан шықпағының себебі бар?
Алланың нахи қылған жемістен жеп,
Күнәға қағынымен болған душар.

Бидай жеп, ғасы болған бір Құдайға,
Нәпсі үшін, үзбек болып, сол күнәға!
“Шық!” - деген бір Құдайдан хатб[346]естіп,
Мұнан соң келіп түскен дүниеге.

Дүниеге келіп түскен жап-жалаңаш,
Тағам жоқ және тағы, қарыны аш.
Егін сап, шаруа істеп жүргеннен соң,
Болды Адам тіріклігі отқа мұқтаж.

От сұрап, дұға қылған бір Аллаға,
Бір Алла бұйырыпты Жебірейілге:
-Адам үшін тамұқтан от бергіл!-деп,
-Бар-дағы патшасынан отты сұра!

Жебірейіл барған отқа жарлық естіп:
-От керек сол Адамға, сіз бергіл!-деп.
-Қандай қылып аласыз?- деген Мәлік,
Жебірейіл:

-Бергіл!-дейді,-хұрмадай ғып!

Мәлік айтты:

-Сіз алсаңыз хұрмадай от,
Апарсаң сіз дүниеге ие болып.
Хұрмадай сол апарған оттарыңыз
Күйдірер жер мен көкті тас-талқан ғып.

Жебірейіл бұл сөзінен кетті шошып,
“Күл болар,-дегеннен соң , - жер мен көк!”
-Ендеше сүйегіндей от беріңіз,
Қалдым ғой бағанадан мен кешігіп.

-От берсем сүйегіндей бір хұрманың,
Жұртына алып барсаң дүниенің,
Тау мен тас, ағаш, шөптің, - бәрі күйіп,
Жаңбыр суы құрыр еді , түк қалмайын.

Тағы да бұл сөзінен тұрды қорқып,
Аларын біле алмайды қандай қылып.
Иллаһи, алсам мен үшбу оттан,
Бұйыршы енді маған өмір қылып.

Құдайым бұйырыпты:

-Зары ғана,
-Кешікпей, алып бар,-деп,-дүниеге!
Сол алған зарар[347]қадар[348] отыңызды
Тұрмайын, өні, салғыл дарияға!

Дарияның суымен жу жетпіс қабат,
Кетіріп ыстықтарын, елегіл пак.
Жетпіс қабат жуған соң, сол отынды
Бір таудың басына қой да тұрғыл қарап!

Жебірейіл зөредей (зардай) от алған екен,
Дарияға оны апарып салған екен.
Суымен дарияның жетпіс жуып,
Бір таудың сол басына қойған екен.

Сол тауды күйдіріпті тас-талқан қып,
Кетіпті таудан өтіп, жерге кіріп.
Өзінің барып түскен мекеніне
Жебірейіл қарап тұрған қайран қалып.

... Сондағы тау күйдірген түгіндері
Кетіпті ұшал таудың басын ыстап.

Жебірейіл сонда отты тастан алған,
Ұшбу от иесі екен таста қалған.

Беріпті тастан алып атамызға,
Күн көрген сол отынан хазірет Адам.

Ұшбу от – тау күйдірген тастың ісі,
Таралып бар дүниеге жүрген осы.
Тамұғының сол отына қарағанда,
Жетпістен-барлық оттың- бір есесі.

Жебірейіл жумаса сумен жетпіс,
Заһары бойындағы еді кетпес.
Тамақ пісірін, пайдаланып тұрмақ түгіл,
Дүниеде от дегенді көзің көрмес.

Адамзат жаралған соң отсыз тұрмас,
Хайуанша төрт аяқты шөп жей алмас!
Ұшбу от бір Құдайға сыйынады:
“Жаһаннам ғазабынан қыл, - деп, - халас!” [349].

Алдандық жігітліктің мастығына
Дос болдық шайтан малғұн қастығына.
Құдайым, жаһаннамнан халас айла,
Күніңнің шыдамаймыз ыстығына!

Елуінші бап

Пайғамбарға Жебірейілдің жеті тозақты баян қылғаны.

Расулге келді бір күн Жебірейіл,
Құданың бар сәлемін айтты қазір.
Тозақтың тұрды сонда ішін сөйлеп:
-Күнәкар үмбетіңе баян қылғыл!

Жаратты жеті қылып ол тозақты,
Ішіне мың бір жылдай отын жақты.
Қып-қызыл болды сонда, шоғы жайнап:
“Бір өзін, танысын, - деп, -мақұлықаттың.

Тағы да жақты, әні, бір мың жылдай,
Балқыды аппақ болып, қорғасындай.
Ұшқыны таудай болды қызғаннан соң,
Фасылар қорықсын деп, жаққан сондай.

Тағы да үшіншіде жақты мың жыл,
Қап-қара болды сонда отты көмір.

Қаранғы айсыз түндей оны(аны) қылды,
“Залымнан өш алам,-деп,- паруардiгер!”

Ішінде шаян менен жыландары,
Күйеді әрқайсысының мойындары.
Тістесе бірі келіп ғасыларды,
Кетпейді қырық жылғаша оның(аның) заһары.

Ғазаптың періштесі- Забанилар,
Көңілінде еш рақым жоқ ғасыны аяр.
Көздері жалтыраған жасындай(иашындай) боп,
Ағызынан, ақырғанда, жалын шығар.

Өзінде(өзлерінде) Алла берген күш-қуат мол,
Екі жауырынның арасы бір жылдық жол.
“Тамағы аһылының санынша әрбірінің,
Денесінде бар,-дейді-аяқ пен қол”.

Әр қолмен ғасылардан алады өш,
Әмірсіз бір Құдайдан қылмайды күш.
Жігіттер, дәл осының болуы хақ,
Тағат қылмай, өткізбе, күніңді бос!

Ұлығы панилар(дың) - сол “он тоғызғ,
Естігенің бар ма еді осындай сөз?
Қараған әрқайсысына періштенің,
Сандарын(санларын) Хақтан басқа ешкім білмес.

“Он тоғызғ әріп бар дүр бисмилла.
Кімде-кім айтар болса, ықылас айла.
Құдайым Забанидан сақтар өзі,
Халис бар пайғамбардан, шек келтірме!

Тамұқтың ең ішінде жеңіл ғазап,
Кигізер ғасыларға екі башмақ.
Башмақтың ыстығы өткен зардабынан,
Тұрады төбесінде миы қайнап.

Тамұқ аһылы Мәлікке жалынар көп:
“Құтылар бұл ғазаптан күн бар ма?!”-деп.
Қырық жылдан соң айтады оған Мәлік:
“Шықпайсың жаһаннамнан, үндеме!”-деп.

Ғасылыр айтады екен:

-Паруардiгер,

Ғазапқа залым болып, болдық душар.

Тағатымыз қалмады, жанып біттік,
Біздерді рақым қылып, оттан шығар!

Неше жыл өткеннен соң, келген жауап:
-Болдыңдар рахматымнан сіздер жырақ!
Мұнан соң адамзатша сөйлемейді,
Есікте анда-санда бақырар бірақ.

Құдая, тамұғыңа тұтқын қылма,
Несіп ет рахматыңмен біздей құлға!
Білмейміз басы жұмыр пенделікпен,
Болады пәни дүние кімге тұлға?!

Елу бірінші бап

Ан хазіретінің Миғражы дүр

Хабарды айтты бізге Әмір Алумин:
-Қасына пайғамбарым бардым бір күн.
Бабама сәлем үшін барған едім,
Пайғамбар жылап отыр болып ғамкін[350].

Бабамнан мен сұрадым қылып әдеп:
-Иә, тақсыр, отырдыңыз неге жылап?
Кәрібіңе оқиғаны баян қылғыл!-
Деп тұрдым пайғамбардың халін сұрап.

Пайғамбар сұраған шақта айтты маған:
-Миғражда нәрсе көрдім жарамаған.
Ғазабы неше түрлі адам көрдім,
Жылаймын соларды аяп, енді, балам!

Сол жерде қылды баян маған Расул:
Миғражға мені апарды Жебірейіл.
Бір үлкен періштені онда(анда) көрдім,
Ашуланып отыр екен қойып зейіл.

Аузынан шығып отыр отты жалын,
Шоқ жайнап айналасын, көрсен халін.
Жебірейілдің қанатына қашып кірдім,
Түрінен періштенің шошып жаным.

-Бұл кім?-деп, мен сұрадым Жебірейілден.
-Қай мақұлық, баян қылып, айтшы маған.

Жанға хайла қылуға қашып тұрып,
Қасында Жебірейілдің бердім сәлем.

Болмады сәлемменен оның жұмысы,
Астында періштенің оттан күрсі
Ешкімге ол менсініп карамайды,
Оттан тәж, қолында бар оттан күрзі.

-Мәлік!-деп маған айтты Жебірейіл:

-“Патшасы жеті тозақ-осы!”-деп біл!

Шокпармен жер,аспанды ұрса егер,

Бір сағатта болар еді баршасы күл.

Мәлікке Жебірейіл берді хабар:

-Иа, Мәлік, сәлем бергіл, бүл- пайғамбар!

Миғражға- қонақ үшін шақырған дүр,

Бүтін ғалам патшасы, әл- паруар.

-Қасыма жетіп келді мұны естіп,

Тағзыммен ғаләйка алды бой ұсынып:

-Білместік қатем болса, кеше гөр!-деп,

Көп арыз тіледі менен келіп.

Мәлік сонда сөйледі:

-Иа,Мұхаммед,

“Ғасыдан өш алғыл!”-деп, жаратқан Хак.

Жеті тозақ мүлкімде менің-дейді,

-Неше түрлі ішінде бар ғақубат[351]

Тозақты мен көруге кетті ойым:

-Иа, Мәлік, маған көрсет ғазап үйін.

Күнәһи үмбетіме баян қылам,-

Деп едім, сонда Мәлік сұнды мойын.

Мәлік айтты сол жерде:

-Ай, пайғамбар,

Тамұқта неше түрлі ғазаптар бар!

Көрген соң енді үйіңе қайта алмайсың,

Көрмей-ақ қайтпағыңыз дұрыс болар.

Мәлікке айтты сонда Жебірейіл:

-Пайғамбар не сөз айтса, көргіл қабыл!

Һаммет замын ішінде бар нәрсені,

Көруге бір Құдайдан болған өмір!

Көрсетті жеті тозақ кілтін ашып,
От жанар дүр-дүр етіп, шаһар шашып.
Ішінде жылан, шаян хисапсыз көп,
Ысқырар аждаһалар аузын ашып.

Тозақта карап жүрсем, бір жылан бар:
-Отыз мың басы бар,- деп, берді хабар.
Әр басында отыз мың ауыз болған,
Әр аузында бір бұжыра тағылғандар.

Әр бұжырада бір шынжыр қойған тағып,-
Ұстаған әр періште оны барып.
Жетектеп ғазаплыны тыйышлап жүр,
Сақтағыл әр пенденді Жаббар- Халик.

Тозақтың мен сұрадым бас-ағын:
-Кендігі, көлденеңі,-айт,-деп,- жайын!
Мәлік тұрып сол жерде маған айтты:
-Хақтан басқа ешкім де білмес халін!

Мәлік айтты:

-Тыңдағыл, иа, Мұхаммед,
Тозақ қылар мың жылдық қараңды-ақ!
Мың жылдық қара жерді ақ қылады,
Күйдіру түрі осылай, сен бұған бак!

-Мен көрдім ол тозақта жеті есік,
Ат қойды: “Хауиа- лази хатим”[352] -деп,
Жаһаннам ысқыр-ысқыр, жаһаннам дүр,
Әр қауымның орны дүр қылған тесік.

Мен көрдім жаһаннамда үш мың құдық,
Кендігі біреуінің - үш мың жылдық.
Әр құдықта үш мыңнан таулар бар-ды,
Жаратқан Алла тағала қылып ұлық.

Әр таудың етегінде мыңнан дала,
Бәрін оттан жаратқан Хақ тағала.
Жеті жүз мың әр далада шаһар бар дүр,
Әр шаһарда жеті жүз мың көше дара.

Жеті жүз мың сарайлар бар әр көшеде,
Жеті жүз мың сумһам және әр дарада.
Салынған ғасыларға бұларды арнап,
Жеті жүз мың үйлер бар-ды әр сарайда.

Әр үйде жеті жүз мың бар дүр сандық,
Ғазап бар жеті жүз мың -бәрі де анық.
Осылай ғасылардан өш алады,
Бәрін оттан жаратқан Жаббар халик.

Бір түрлі сол арада көрдім халық,
Жылан, шаян мойнында жүр оралып.
Мәліктен:

- Бұлар кім?-деп, сұрап едім:
-Зекет бермей келген,- деді -малға барлық.

Бір түрлі және көрдім бір қауымды,
Мойнында темір бұғау жүр салулы.
Аяғында- оттан башмақ, істігі бар,
Мойнына екі қолы жүр асулы.

Мәліктен мен сұрадым:

-Кім ,-деп, - бұлар?
- Өсіммен мал көбейткен саудагерлер.
Сол себепті ғазаптан азап көрген,
Тәубесіз өтіп кеткен күнәкарлар.

Бір жамағат және көрдім онан өтіп,
Отпенен қарны толған өз етін жеп.
Мәліктен:

-Бұлар кім?-деп, сұрап едім,
-Тәубесіз өтіп кеткен әсекші!- деп.

Және түр бір көруһлар жиылған көп,
Тәнінің жартысы бар, жартысы жоқ.
Екі үшқын ортасында тақ үстінде,
Киімі, үсті-басы- жайнаған шок.

Мәліктен мен сұрадым:

-Бер,-деп,-хабар!
- Жарты дене адамдар, кім деп,-бұлар?
Жартысы бұларының қайда кеткен,
Не себепті жоқ қылған Паруардігер?!

-Бұлар алған дүниеде екі қатын,
Қыла алмай арасында ғадилетін.
Бірінен бірін кем ұстап, сұрауда қап,
Әркімге қатынын айтып мақтанатын.

Тірілер қияметте болып жарты,
Қатындарға болмаса ғадалаты.
Киіп-ішіп, напақа- барша істе
Тең ұстау-шариғаттың рұқсаты!

Мен көрдім мұнан шығып бір түрліні,
Періште салып жатыр көп дүрені.
Жалаңаштап әрқайсысын ұрып жатыр,
Қамшымен оттан болған әр бір оны.

Мәліктен мен сұрадым:

Не еткен халық?

Деп айтты:

-Бұлар қылған жаманшылық.

Елге өзін тақуа, сопы көрсеткендер,
Қылған ісі шайтаннан қаншама артық?!

Мен қарап, және көрдім бір түрліні,
Тілінен асып қойған сол көруһыны.
Мәліктен және тағы сұрап едім:
-Бұлардың жазасы не, айт-деп, -мұны!

-Сол себепті тартады бұлар жаза,
Биұжһа ұрып соққан қатын-бала.
Орынсыз болмас іске ашуланып,
Кетірген, үй ішіне бермей маза.

Асулы емшегінен көрдім қатын,
Аузынан ағып жатыр заһар-зақым.
Әркімнен бала емізген өз бетімен,
Байының керек қылмай рұқсатын.

Бір қатын асулы тұр тұлымынан,
Басында миы қайнар- мысалы қазан.
Мәліктен мұны тағы сұрап едім,
-Еріне тілі тиген!-дейді маған.

Бір қатын және көрдім болған ерек,
Өз етін отыр екен [бір] өзі жеп .
Мәліктен мұны тағы сұрап едім:
-Менсінбей өз байларын көргендер жек.

Жүзлерін намахраммен[353] қашырмаған,
Күнө қылса, оны елден жасырмаған.

Көп қатын және көрдім таңулы түр,
Жиылып бар етін жеп жылан, шаян.

... Қылмысын бұлардың да сұрап едім,
Шала таһарат алған екен, шала ғұсыл.

Қасында бір қатынның оттан табыт,
Періште ғазап қылар оған салып.
Күнәсын бұлардың сұрап білдім:
Зинадан жүрген екен бала тауып.

“Баланы өз байымнан таптым”, - деген
Істеген барлығын өз жайыменен.
Арамза да балалар мұнан туған,
Ант ұрғанның ғұмыры өткен зинаменен.

Үшбулар(осылар) тәубе қылмай өтіп кеткен,
Күнәсы, көп қылған соң, түпке жеткен.
Тәубе қылса, ол Аллаға бұ рахим,
Жөн болар бұзылмастай тәубе етсең!

Бір қатын: аяқ- көкте, басы- жерде,
Астынан от жанады неше түрде.
Қылмысын бұлардың да сұрап білдім,
Намахраммен жүрген екен елден елге.

Бір қатын және көрдім ит боп үрген,
Аузынан, от шығарар, бүйірінен.
Күнәсын бұлардың да сұрап білдім,
Ойнастан бала тауып, сол өлтірген.

Және де ғазапта түр қатындар көп, -
Әрқайсысы тілі ұзарып, шығуға кеп.
Күнәсын бұлардың да сұрап білдім,
Болымсызға ант ішкен, айтып өтірік.

Расулім үшбу сөзді қылған баян,
Фатима, Ғайша менен жылап тұрған.
- Олай болса, қатынға күн жоқ екен,
Осыдан еш қатын жоқ қалған аман!

Пайғамбар оларға айтты сонда тұрып:
- Әркімге сізлер айтқыл ұғындырып.
Бұл істен өздеріңіз болғыл жырақ,
Жатсаң да, тұрсаң да жүр тәубе қылып.

Үшбу сөз- пайғамбарым насихаты,
“Тыңда!” -деп, баршамызға айтқан қатты.
Миғражға иланбаған көпір болар,
Құранда мазкур болған көр аятты!

Елу екінші бап

**Жан иесі өлін, ғарасатқа қайта тіріліп, Ғазазіл ан хазірет
илан үмбеттеріне таласып, имам Ағзам илан имам
Шафқа жүгінгені**

Бисмилла, Құдай досы Мұхаммед-ті,
Жаратты оның(аның) үшін көп үмбетті.
Жамағат, құлақ салып тыңдасаңыз,
Айтайын ақыреттегі қайғы дертті.

Әуелі сөздің басы- бір Құдай-ды,
Жаратты жарық үшін Күн мен Айды.
Жақсылар, қызмет қылғыл бір Құдайға,
Аларсыз ақыретте жақсы жайды.

Құдайым он сегіз мың жан жаратты,
Өртүрлі рең илан мақұлықатты.
Денесін топырақтан фана[354] айлап,
Адамға: “Әбу-өл-бөшир”[355]-қойды атты.

Жаратты топырақтан хазірет Адам,
Баршасын ғылым хикмет білді тамам.
“Адамға бәрің бар да, сәжде қыл!”-деп,
Мәлікке хабар тиген бір Алладан.

Жиылып періштелер сәжде қылды,
Жығылды ықыласпен бәрі күллі.
-Адамнан менің нәсілім ұлық дүр!-деп,
Ғазазіл сәжде қылмай қарап тұрды.

Мойнына келіп түсті таукил[356] лағынет,
Онан(анден) соң: “Ібіліс”-деп, қойылды ат.
Мардуд [357] боп дәрғаһынан қуаланып,
Алынып үстіндегі барша холлат

Бұл істі күнә қылып шайтан жүрді,
Хайламен көп азғырар адамды енді.

Адамға Хауа ана мен –бидай беріп,
Ақыры өзі сипат ғасы қылды.

Ғасы боп Адам, Хауа жерге түсті,
Холла тон үстіндегі аспанға ұшты.
Құданың құдіретімен екеулері,
Жұда боп бір-бірінен айырылысты.

Онан соң жердің жүзін мекен етті,
Екеуі бірнеше жыл бөлек кетті.
Көп болды екеуінен туған бала,
Өш болып шайтан, өне, азғырыпты.

Бағзысы ғасы болды жолдан шығып,
Адамның әмір еткен сөзден(сөзінен) шығып.
Шайтан қулық еткен алдауменен ,
От бирлан пұтқа жүрді сәжде қылып.

Бөлінді онан кейін: ислам, кәпір.
Хайламен, өне, азғырар шайтан ақыр.
Алланың: “Әмір, Мағруф жолын” тұтпай,
Кәпірлер Хақ жолынан қалды ғапіл.

Мүминлер Хақтың жолын тұтып тұрды,
Тынбастан Әмір, Мағруф ісін қылды.
Көңіліне неше түрлі қиял салып,
Ғазазіл һәм оларды көп азғырды.

Көңіліне салар еді бұл қиялды:
-Сарп етпей Хақ жолына жиған малды,
Әркіммен көңілі сүйген ойнап-күліп,
Шаттықпенен ішкіл,- деп- шараптарды.

Ораза, намаз үшін жәбірленбе,
Өзінді жігітлікте ғамға[358] салма.
Ақырда, бозбалалар, тәубе қылсаң,
Күнәңды кешіреді Қадір Алла.

Бұл сөзге ғасы мүмин мағрур[359] болып,
Жүреді харам малға көңілі толып.
Ғазабын ақыреттің көңілге алмай,
-Ораза мен намазды тастағыл!-деп.

Ғұмырында қанша күнә қылар пенде,
Дүниеде жаза болмас әр кез онда(ана).
Ол қылған күнәларының жазаларын,
Әр түрлі қиындықпен көрер таңда.

Бағзылар Хақтың әмірін тура білер,
Бұйырған Әмір, Мағруф ісін қылар.
Риясыз намаз оқып, руза(ораза) тұтып,
Істерден жаманшылық алас жүрер.

Көп болды сауаптары әр пенденің,
Дүниеде жаза болмас әр кез оның(аның).
Күнәдан ғасы пенде таза болса,
Арттырар бәлгі[360] оның қайғы қамын.

Бір күні сапар шегіп бұ жаһаннан,
Айырылса, паруаз[361] етіп, жаны тәннен.
Алланың рақметіне жақын болып,
Айырылар онан(анден) кейін қайғы ғамнан.

Қиямет күн болатын уақиғаны,
Азырақ баян қылып айтам, әні.
Әнеки, Құдай сүйген жақсы пенде,
Бұл дүние бейбақтан болса пәни.

Өзінің күдіретімен, Жаббар Құда,
Мәлікке, Мүңкір, Нәңкір қылғай нада:
“Сүйегіл- пәлен пенде қаза болды,
Мүләйім жұмсақтықпен сауал сұра!”

Періште жігіт болып, тілі сынық,
Екеуі көрге кіргей тағзым қылып.
Пендеге: “Ман рәббик!”-деп, жауап қылғай,
Дер пенде: “Раббым Алла”, - мұны біліп.

Екінші: “Дінің кім?” –деп сұрар Мәлік,
Пенде айтар: “Дінім-Мұхаммед, ісім (ашым)-кәріп”.
Онан соң әрбір түрлі сауал сұрар,
Токталмай сауалына берер жауап.

Пендеге періштелер тағзым қылып,
Рұқсатпан көрінен кеткен шығып,
Көр іші раушан болып, нұрға толғай,
Жұмақтың тарапынан жол ашылып!

Құдайым ол пендеге ұйқы салар,
Мас болып көр ішінде ұйықтап қалар.
Исрафил сорын тартып, тірілгенде,
Ұйқысы қанбағандай болып тұрар.

Күнәкар, ажал жетсе, пенделерге,
Лақаттап, кебінге сап, қойса көрге.
Қолында оттан күрзі, аузы-жалын,
Періште айбат бірлан кірер көрге.

Айбатты періштені пенде көрген,
Мәліктен: “Ман рәббик”-деп, жауап келген.
Тоқталып кәріп пенде қарап тұрар,
Демекке: “Раббым Алла”-тілі келмей.

Періште күрзі бірлан пендені ұрар,
Басқаның инсан жыннан бәрі білер.
Сол күннен қиямет болғанынша,
Пендеге әрбір түрлі ғазап қылар.

Құдайым, рақым айла, өлгенімде,
Төндегі аманатты бергенімде.
Тіліме: “Раббым Алла!”- жары бергіл,
Періште. “Ман рәббик”-деп, келгенінде.

Бір күні сурын тартар Исафил,
Болғаны- сурын[362] тартса, заман ақыр.
Тау мен тас, ой мен шұңқыр бірдей болып,
Болады жердің жүзі Айдай тақыр.

Дүниеде өлмей қалмас ешбір пенде,
Басқалар бір Құдайдан болар мурда[363]!
Қабірді халықтың бәрі қарап алар,
“Иаржиғу кулли ша-ин [364]” мазмұнында.

Өліктер ұшал күні шайтан лағын,
Әр түрлі қиындықпен алар жанын.
Ғазірейіл күллі жанды кафиз [365]етер,
Хисапсыз жаратылған періштенің.

Періште төрт Муқарраб [366] тірі қалар,
Әуелі Мекайілдің жанын алар.
Исафил, Жебірейіл, Ғазірейіл,-
Нәубет бірлан берген жанын һәм олар.

Онан соң қырық жылғаша жатқан өліп,
Жараса ағымалына жаза көріп,
Әуелі Исафилді тіргіз мірлар
Алланың құдіретінен өлһам [367] келіп.

Жебірейіл, Мекайіл мен ол Ғазазіл,
Олар һәм нәубет бірлан барарлар, біл!
Жебірейіл періштеге хабар қылар,
Өзінің құдіретімен Раббым жалил.

Алла айтар:

-Иа, Жебірейіл, жаннат барып,
Бір тәж бен екі холла келші алып!
Жұмақтағы пырақты алып келші,
Үстіне жақұт ахмал[368] ерлер салып.

Онан соң жерге түсіп төртеулерің,
Оларды жиып алып [келші] бәрің!
Қабірден хорсанда[369] болып, бас көтерсін,
Мархабат сәлемімді айтқыл менің!

Жебірейіл пәрмен бірлан жаннан кіріп,
Шығады айтқандарын даяр қылып.
Бұл күні қоштанатын уақыт болды,
Ғашықтың мақсатына өзі қылып.

Қабірден Расул құда бас көтерер,
Төртеуі тағзым бірлан сөлем берер.
Сүйініп:

-Иа, Мұхаммед, хорсанда бол,
Бір Құдай айтысына [қылар] даяр.

Расул айтар Жебірейілге:

-Иа, паруар,
Көңілімде хош қылатын не хабар бар?!

Жебірейіл Расулге айтар:

-Сізнің үшін,
Тәж бірлан холла, пырақ жіберділер.

Расул айтар:

-Жебірейіл, мұның бірлан,
Көңілімнен еш уақытта шықпайды ғам!
Бұл күні көміл көңілім шат болатын,
Мен сізден басқа нәрсе сұрағаным.

Мұнан соң Жебірейіл:

-Расул хақ,
-Жұмақтың барша жемісі сізге муштақ[370].
Әуелі жаннат ішіне сіз кірерсіз,
Қайғыдан көңіліңізді айлағыл шат!

Расул айтар:

-Бұған да болмаймын шат,
Бәрі де инсан жынның болды фариад.
Күнәкар ғасы жайын [жасы] үмбетімнің
Ахуалы[371] нешік болар, айлағыл иад.

Расулға Жебірейілдер:

- Қайырланам,
Осылайша Жаббар Құдай айтты сәлем:
“Тозақта бір пендені қалдырмаймын,
Ғұмырында бір калима айтса маған”.

Бұл сөзге Расул құда бек шаттанып,
Тәж бірлан холла тонды киген алып.
Үстіне сол пырақтың мініп алып,
Түбіне ғаршы ағланың тұрды барып.

Алладан пәрмен келер Исрафилге:
-Жатыпты көп халайық жерде, көрде...

Исрафил пәрмен бірлан даярланып,
Тартқайлар бір мәртебе сурын алып.
Әуелден ақырғаша жанның бәрі,
Өзінің денесіне кірген барып.

Алланың пәрменімен тірілер жан,
Болады бұрынғыдай жамиғ [372](жүмла) ғалам.
Әр кісі көр басында шығып тұрар,
Тірілмей әр кез қалмас ибн адам [373].

Баршасы инси –жанның бас көтерер,
Бір аттың тұяғынан мың кісі өрер.
-Махшарға халайықты айданыз!-деп,
Алладан періштеге өмір келер.

Мәліктер қолына алып күрзілерін,
Махшарға халайықтың айдар бәрін.
Ол күні халайықты қайғы басар,
Еш пенде бір-бірінің білмес халін.

Барарлар ол махшарға ибн адам,
Әркімдер өз халімен зар еңіреген.
Күн келіп найза бойы тас төбеңе,
Мысалы жер темірдей қызыл болған.

Жүре алмас ешбір пенде жерді басып,
Баратын жер таба алмас одан қашып.
Тілдері тізеге түсіп, шөлдегеннен,
Жүре алмас жерді басып, зар жыласып.

Дүниеде бағзы мүмин қайыр қылар,
Кәріпке нәрсе беріп, халін сұрар.
Мүминнің дүниедегі қайырлары
Басына сая болып келіп тұрар.

Өлгенде, әзір(қазір) болар хауыз кәусар[374],
Отырар төрт бұрышта төрт шаһриар.
Сүйікті бір Құданың пендесіне
Төртеуі сақи болып су бере алар(берерлер).

Пенделер мұндай болып шөлдегенде,
Сөйлеуге тіл шамасы келмегенде.
Суынан хауыз-кәусар несіп еткіл,
Күнәкар біздей кәріп пенделерге.

Ол күнде әзір(қазір) болар қылған күнө,
Адамзат мойнына алмас оны(аны) ,сірә.
Алдында халайықтың шерменде гып,
Қол,аяқ мүшелерің болған куә.

Аяқ айтар:

- Менің бірлан жүрдің!-дегей.

Қол айтар:

- Менің бірлан алдың!- дегей.

Лажсыз кәріп пенде мойнына алар,
Демеске: “Алмадым”, - деп, тілі келмей.

Дүниеде әр не қылып пенде жүрер,
Карамал катибин[375] жазып тұрар.
Халайықтар махшарға жиылғанда,
Алдынан:”Оқығыл!”-деп, әзір(қазір) қылар.

Адамдар хат білмейтін- болар молда,
Қағазды оқығалы алар қолға.
Бағызы- Құдай сүйген пенделердің
Алдынан нама келер, яки оңнан.

Оқиды жақсылық - жазған хаттан,
Оқиды халайыққа қылып мақтан.

Күнәлы, сорлы болған пенделердің
Соңынан нама келер, яки арттан.

Бәріп де күнәсының салар хатқа,
Ұялып қарай алмас адамзатқа.
Күнәсының барына көзі жетіп,
Түседі көріп пенде хежеләтқа [376].

Қолына ала жіп жоқ алған, өні.
Қағазды, ашып көрген, оқығалы.
Қараса сауабының ешбірі жоқ,
Қағазға жазылыпты күнәлары.

Пенде айтар:

-Ай,Құдая, күллі ғалам,
Бұл емес оқып көрсем, менің намам[377].
Жолыңа кеш те күндіз тынбай жүрдім,
Келеді не себепті (нама) мұндай маған?!

Дүниеде әрбір түрлі қайыр қылдым,
Көріптің нәрсе беріп, халім білдім.
Астан- қайыр,малымнан зекет беріп,
Ораза мен намаздан ахир[378] құтылдым.

Олардың(алардың) ешбірі жоқ бұл намада,
Орнына жазылыпты күнә менде.
Ол қылған сауабымның қайыры қайда?
Білдірші күдіретіммен, Құдауанда!

Алла айтар:

- Жақсы қылдың қайыр ісін,
Бірақ сен істемедің менің(мәнім) үшін,
Ол қылған қайырыңды мақтан қылып,
“Атыңды,-сен ойладың-өркім білсін”

Ораза мен рия болды намазың һәм,
Сауабың оның үшін жазылды кем.
Пенденің көңліндегі ойлағанын
Айттырмай білдіремін күдіретіммен.

Есітіп көріп пенде болар ғамнак[379],
Аһ ұрып, жағаларын айырар өлсек.
Құдайым, мен көріпке тауық беріп,
Көңілімді риялықтан айлағыл пак!

Өлгенде құрылады таразы һәм,
Пенденің қайырын салар күнә бірлан.
Бағзы бір Құдай сүйген пенделердің
Күнәлары сауабынан болады кем.

Сауабын ауыр келген пенде көрер,
Шаттанып көңілдері, жақсы жүрер.
Бағзы бір ғасы болған пенделердің
Күнәсы сауабынан ауыр келер.

Күнәсы ауыр келгенін көрер пенде,
Толады қайғыланып көңілі ғамға:
-Сауабым не себепті кем болды?-деп,
Алдына таразының барған(анда) онда.

Көреді қолыменен наманы ашып,
Емес дүр амалына бұл монасеб[380].
Пенде айтар бір Құдайға зарын қылып:
-Намазды оқып едім түнде тұрып.

... Парызды мойнымдағы құтылып ем,
Жолыңда кеш те күндіз тынбай жүрдім.

Олардың бұл намазда ешбірі жоқ,
Орнында болып дүр күнәһым көп.
Құдайға кәріп пенде зары қылар:
-Өзіңнің күдіретіңмен білдірші!-деп.

Алла айтар:

-Маған қылдың көп жақсылық,
Бәрін де қызметіңнің тұрмын біліп.
Дүниеде тірі жүрген уақытыңда
Әркімді сырттан жүрдің ғайбат қылып.

Көтердің ол пенденің күнәларын,
Сыртынан ғайбат қылып айттың бәрін.
Қайырыңды неше жылғы (аңа) соған бердім,
Орнына сауаптарың кетті сенің.

Есітіп кәріп пенде ғамкін болып,
Тұр ғайлар қызыл жүзі гүлдей солып.
Бағзы бір дүние қуған пенделердің
Амалын таразыға салар келіп.

Дүниеде еш болмаған қайыр ісі,
Тірлікте күнә болған бар қылмысы.
Дүниеде көп жетімнің малын алып,
Өлтірген жер-жерінде нақақ кісі.

Күнәның жер-жерінде қылған бәрін,
Ораза мен қойып кеткен намаздарын.
Астан-қайыр, малынан зекет бермей,
Харамнан жер жүзінде жиған малын.

Асқаптар таразыға пасық фажир[381],
Зарардан жоқ болып дүр сауаптар.
“Ай, пенде, құдайыңды ұмытпа!”-деп,
Құдайым ол пендеге хабар қылар.

Алла айтар:

-Топырақтан адам қылдым,
Дүниеде ғылым, хикмет, -бәрін білдің.
Жердегі мақұлықаттың баршасынан,
Абзал боп, әууалыңда[382]жаратылдың.

Ақ жолды, оқу бердім, білмек үшін,
Мешітке, аяқ бердім, жүрмек үшін.
Он екі ағзаларыңды түгел бердім,
Дүниеде бұйрығымды қылмақ үшін.

Көз бердім: “Оқығыл!” - деп, Құран көріп,
“Зікірді айтқыл!” - дедім, - тілді беріп.
Өзімнің құдіретіммен күнбе-күні
Ырзықты тұрып едім әм жіберіп.

“Менен деп - ойламадың - оның бәрін”,
Әркімнің, “кәсібім”, - деп, алдың малын.
Зәредей таразыда сауабың жоқ,
Бұл күнде нешік болар енді халің!

Есітіп көріп пенде көп қайғырар,
Жері жоқ онан(анден) басқа мойын бұрар:
-Иә, Алла, арызым бар, тыңдаңыз!-деп,
Топырақпен жүзін сүртіп, жылап тұрар.

Айтарлар көріп пенде қылып нала:
-Бар еді сүйікті перзент, ата-ана!
Олардан: “Шапағат бер!” - деп, мен тілеймін,
Баруға рұқсат берсең, Хак тағала!

Тілегін Хақ тағала қабыл көрер,
Пенденің баруына рұқсат берер.
Көзінен қайтара-қайтара(қатыра) жастар төгіп,
Алдына атасының пенде келер.

Пенде айтар атасына жылап гериан[383]:
-Дүниеде жақсы көрген перзентің- мен.
Өлшеуге ғамалымды салып едім,
Сауабым күнәмнан болып тұр дүр кем.

-Ай, ата, оның(аның) үшін сізге келдім,
Ұлыңның кәріп болған халін көрдің.
Аталық құрметіңмен рақым қылып,
Азырақ мен кәріпке сауап бергін(берің)!

Аһ ұрып атасы айтар перзентіне:
-Менен ақы(ахы) сұрамағыл, көп тір күнә.
Бұл күні саған берер сауабым жоқ,
Сауапты басқалардан барып сұра!

Есітіп кәріп пенде болады зар,
Көзінен жасын төгіп, жіберу бар,
Атасының алдынан үміт үзіп,
Зар қылып баласына енді барар!

Пенде айтар зар қылып:
-Ай, перзентім,
Әуелде сені Хақтан тілеп алдым!
Бір сені тәрбиелеп, күтемін деп,
Өзімді неше түрлі ғамға салдым.

Көп болды соның үшін күнәларым,
Өлшеді таразыға салып бәрін.
Азырақ, нұр дидарым, сауап бергіл,
Атаңның кәріп болған көріп халін!

Зар жылап, бала айтар:
-Ай,атажан,
Бұл күнде мен әм сіздей қайғылымын.
Бар болса, сауабыңнан өзің берші,
Ұлыңды халық ішінде қылмай гериан.

Есітіп қайғыланар кәріп пенде,
Аузынан түгін шығар аһ ұрғанда.
Сол жерде баласынан үміт үзін,
Алдына қатынының барған анда.

Пенде айтар қатынына:

-Ай, халалым!

Дүниеде бір сен едің жан берерім!
Дүниеде сенен басқа досым(достым) жоқ,
Ата-ана, ұл-қызды қойып бәрін!

Сен үшін жер жүзінде әр не қылдым,
Мал іздеп, нәһи мұңкір жолға кірдім.
Сен үшін дүниені мұнша іздеп,
Ақырда таразыға мен тұтылдым.

Бұл күнде қайғылымын некем халал,
Күнәһым сауабымнан көп боларлар.
Азырақ мен кәріпке сауап берші,
Ерінді халық ішінде қылмашы зар!

Қатыны айтар:

-Бұрын мені қайда көрдің?

Дүниеде сендей ерді еш көрмедім!
Дүниеде сен сипатты халалым жоқ,
Сөзінді жалған айтпай, жүре бергін!

Есітіп кәріп пенде қайғыланар,
Аузынан аһ ұрғанда, оттар жанар!
Ата-ана, ұл-қыздан үміт үзіп,
Алдына таразының қайтып барар(бар)!

Алла айтар нада қылып:

-А, иа, пенде,

Еш сауап бермеді ме олар(алар) сенге!
“Ата-ана, перзентім”, -деп, тұрушы едің,
Дүниеде түсіп жүрдің қандай қамға?!

Көңілінді жақсы көрдің, артық,әне!
Бұл күнде, кәне, сені танығаны?!
Ақыры солар үшін ғасы болдың.
Мал жинап олар үшін, болып пәні.

Есітіп кәріп пенде көп қайғырар,
Болған соң Хақтың әмірі нешік қылар.
-Иа, Алла,саған қарар жүзім жоқ!-деп,
Басын(бастарын) төмен салып, жылап тұрар.

Алладан хабар келер мархабатым:
-Ай,пенде, басың көтер, болма, ғамкін!

Күнәдан таразынды айладым пак,
Фазылыммен сауабыңды ауыр қылдым!

Ықыласын маған қойған мұрат табар,
Мен дүрмін: Файыб[384], Саттар[385], Раббы, Жаббар.
Ешкімге мұқтаж болма, шаттанып жүр,
Күнәһың бәрін кештім әуел ақыр!

Шүкір ғып, сәжде қылған, болумен шат!-
Алладан пенде естіп бұл ишарат,
Онан(анден) соң хоштықпенен күн кешірет,
Ол күні күнәсынан болып азат.

- Құдая, қылғанымның бәрі пасық,
Күнбе-күн ғасылығым кетті тасып.
Осындай мархабатың кез болмаса,
Күнәһым күн-күн сайын барады асып.

- Айыр, - деп, - жамандарды жақсылардан!-
Мәлікке хабар қылар Қадір Субхан.
-Бөлектеп пенделерді ажыратқыл,
Өзінің түрсын әркім жынысы бірлан!

Жиылған махшардағы халыққа келер,
Алланың пәрменімен періштелер,
Әр пенде дүниедегі жынысымен,
Пендені ахыр етіп, қойша бөлер.

Бір бөлек- әрқайсысын бір сап қылар,
Шаһитлер, пайғамбарлар һәм уәлилер.
Қажылер, тақуа, заһид, қазыларды,
Періште әрқайсысын бір сап қылар.

Ғұлама, ғалым менен жаһилдарды,
Айыраp сахилардан[386] бахиларды.
Құданың бұйрығымен ахир етер,
Түтпаған хақтың әмірін қапылдарды.

Дүниеде сол себепті көпір онша(анша),
Насыраны: һунди, жөһид, мұңғыл, тырса.
Періште әрқайсысын бір сап қылар,
Өзінің жынысымен тұраp барша.

Қолына Расул құда ақ ту алып,
Махшардың оң жағына тұрған барып.

Қасынан пайғамбардың орын алар,
Әр пенде Хақ өмірін жүрсе танып.

Махшардың сол жағына әлһам (ол һәм) барған,
Ғазазіл қызыл туды қолына алған.
Ілесіп бірге барар кейін қалмай,
Шайтанның алдауына кірген адам.

Жарасар ғамалына әркім тұрар,
Ол күнде неше жерден сап құрылар!
Дүниеде салтанатты патшаларды
Кедеймен есіктегі бірдей қылар!

Айдай боп он төртінші шағиланып,
Тұрады иманды құл шамдай жанып.
Жүздері күнәкардың қара болар,
Танымай өзін-өзі қайғыланып.

Өзіңсің, Құдауанда, - падишаһым!
Құдая, ғасы құлмын: көп күнәһым!
Жақсының қатарында дахил[387]қылып,
Махшарда ауыстырма ,иа,илаһим!

Шайтанның мойнына салып шынжыр,
Мәлікке хукім қылар [соңда] уагил[388].
Бұл тұрған халайықтар ғибрат алсын,
Отына жаһаннамның оны(аны) апарғыл!

Мәліктер отты шынжыр қолына алып,
Шайтанның мойнына сап, сүйрер барып.
-Иа,Алла, ғарызым бар, мен айтайын, -
Ғазазіл нала қылып, бек зарланып.

-Тоқта!-деп, - періштеге қылар пәрмен,
Тілегін қабыл көріп, құдірет Маулан.
Ғазазіл онан(андан) кейін тілге келер,
Құдайға мінажат қып неше алуан:

-Дүниеде күнә істеп, көп жыл жүрдім!
Шайтан боп, ғасы болып, жазаландым!
Азғырып бірнеше жыл мехнат шегіп,
Өзіме көп адамды серік қылдым:

Аузына харам тағам салғандарды,
Дүниеде менің тілімді алғандарды,
Күнәның дүниедегі бәрін қылып,
Айырылып иманынан қалғандарды.

Жолдасым дүниедегі олар(алар) менін,
Дүниеде олар менін жолдастарым.
Ғаділдік істесеңіз, иа, Илләһим,
Ғазапты дұрыс болар бір көрмегім!

Тілегін Ғазазілдің қабыл алып,
Мәлікке хабар қылар Жаббар-хатик.
-Шайтанның алдауына жүргендерді,
Бір кесел аһуяға алып барып.

Дүниеде күнә істеп жүргендерді,
Шайтанның алдауына ергендерді,
Нәпсінің алдауына кіріп[алып],
“Өзінен дүние өтпес”-деп, білгендерді.

Мойнына баршасының салып шынжыр,
Сүйреңіз ғасылардың жазасы-сол!
Күнәкар ғасыларды тозаққа сал,
Халыққа махшарлағы енді барғыл!

Есітіп Расул Құда бұл наданы:
-Не дүр?-деп, Жебірейілден сұраған,өні!
Жебірейіл бастан-аяқ баян қылар,
Шайтанмен болып тұрған уақиғаны.

Мұхаммед үмбетінің халін біліп,
Орнынан жөнеледі сонда тұрып.
Күнәкар ғасы болған үмбеттерді
Жеткізбей жаһаннамға жетер қуып.

Шайтанға нада қылар Расул құда:
-Ай, залым, бұлар-үмбет болар мана.
Өзімнің ғасы болған үмбетімді
Не себепті апарасың жаһаннамға?!

Шайтан айтар:

-Бұлар- менін жолдастарым.

Дүниеде азғырып ем мұның бәрін.
Сол қылған дүниедегі күнәсы үшін,
Тозакқа өзім бірлан апарамын.

Расул айтар:

-Үмбетім дүр бұл өуелден,

Бұл жерде үмбетімді саған бермен!

Шайтан:

-Бұлар- менің жолдасым!-деп,
Дәлел(далил) сөз көрсетеді неше алуан.

Сол жерде бір ғажайып қылар қауға,
Үмбет үшін екеуі салынып дауға.
Құдайым құдіретімен екеуіне,
Осылай хабар берер Қадір Алла.

Алла айтар:

-Қылмаңыздар енді жанжал,
Пендені орынына қайта алып бар!
Бір төре араңызға хукім етсін,
Айтысып екеуіңіз қазыға бар!

Дүниеде мазһап болған төрт имамы,
Махшардың төрт жағына қойған. өні!
Алдына имамлардың жібереді,
Әркімнің болса сонда дау-жанжалы.

Төртеуі махшарда болар қазы,
Сұрайды әр пенденің болса ғарызы.
Алдына имам Ағзам айтыспаққа,
Барарлар бұл екеуі болып разы.

Расул мен Фазірейліді Ағзам көріп,
Расулға сәлем берер тағзым қылып.
Имамға дағуаларын айтпақ болып,
Екеуі отыра қалар түп жүгініп.

Расул айтар:

-Көп менің үмбетлерім,
Бағзысын азғырыпты шайтан оның(аның).
Күнәлы үмбетімді жолдас қылып,
Жұмакка бірге оларды апарамын.

Келіп ем үмбет үшін мен әуелде,
Дүниеде түсіп жүрдім қанша ғамға!
“Күнәсын ақыретте кешемін!”-деп,
Өзіме уағда қылған Құдірет Алла!

Үмбетім жер жүзінде қылған күнә,
Көңілін артық қойып маған ғана!
Жаннатқа шапағат қып апарамын,
Күнәсын ғапу етсе Хақ тағала!

-Неше жыл қызмет қылып, ашып-ардым,
Бағзысын кумра[389] қылып, жолға салдым!
Дүниеде әрбір түрлі іс қылдырып,
Көңілінен иман нұрын алып [қалдым].

Дүниеде олар маған болған тірек,
Әр түрлі алдауыма жүрген еріп,
Сол қылған дүниедегі күнәсы үшін,
Тозақта бірге жатсам, ғазап көріп!-

Екеуі муддағалы[390] сөзін(айтқан) [терген].
Көпкеше имам Ағзам үндемеген.
Бұлардың бұл дауына хукім айтып,
Имамға бір Алладан хабар келген.

Имам айтар :

- Жер жүзінде мен жүрдім көп.

Әркімге рауаятты мен бердім көп.
Дүниеде имам болған заманымда,
Сұрады мәселені бір адам кеп.

Ол айтты:

- Дикан болып егін салдым,

Егінім піскеннен соң, орып алдым.
Бидайды сабанынан ажыратып,
Қырманды көтермекке даярландым.

Оқитын намазымның уақыты (болды)[келді],
Астымда өгізім бар жүрер, ерді .
Өгізді бір ағашқа байлап қойып,
Арыққа таһарат үшін келдім,-дейді.

- Арықта суға барып, таһарат қылдым.
Намазды уақыты бірлан өм құтылдым.
Қайтып келсем, өгізім өліп жатыр,
Кетіпті іші жарылып,оны(өні) көрдім.

Ағаштан байлап қойған жіп босанып,
Бидайды жеген екен өгізім барып.
Хисапсыз іші толып кеткеннен соң,
Өгіздің жіберіпті ішін жарып.

Ішінен төгіліп жатыр бидайлары,
Қарасам, таза болып жатыр бәрі.

Иа,имам, бұл бидайды нешік қылам,
Мен сізден келдім,-дейді,- сұрағалы.

Мен бердім ол пендеге мәселені:
-Тұқым қып жерге сепкіл,-дедім,-оны(әні).
Піскен соң, өз алдына орып алып,
Екінші тағы жерге сепкіл оны(әні).

Жеместен тағы жерге үш қайта сал!
Мен айттым:

-Төртіншіде болар халат!

Біреуге осылайша хукім айттым.
Дұрыс па құдіретіңе иа, зол[391]. жәлал[392].

Алла айтты:

- Дұрыс емес бұл қылғаның,
Пендемді ренжітіп мұнша менің(мәнің)!
“Дұрыс!”-деп,бұл хукімді неге ұзарттың,
Төрт жылға жетеді ме ғұмыры оның?!

Құранда аят бірлан хабар бердім,
Мусийн[393]күллі пенделердің есен(асан) қылдым,
“Әр нәрсе жер жынысқа араласса,
Болса да қанша күнә, пәк!-деп едім.

Рауаят көрмедің бе,ол Құранда,
Мұнша қиын айтыпсың кәріп құлға!
Бір жолы жерге түскен пәк болады,
Екінші рауаятты мұндай қылма!

- Иа,Алла, қате қылдым бір жолы мен,
Бір мәрте білмегенді кешіргіл сен!
Бұл айтқан мәселеден ғибрат алып,
Расул мен Ғазірейілге бұйырдым мен:

- Дүниеде күнә қылып, пенде жүрген,
Өлген соң жер қойнына барып кірген.
Неше жыл топырақпен бірге жатып,
Алланың пәрменімен әм тірілген.

Пенделер әуелінде күнәлы өлді,
Махшарға жерден шығып, пәк боп келді.
Мұхаммед үмбетінің күнәсы жоқ,
Осылай хукім қылдым сізге!-дейді.

Орнынан шаттық(шатлық) етін тұрар Ахмет.
Тұра алмай орынынан Шайтан лағынет!
-Бұл сөзге мен разы емеспін!-деп-
-Шафиғқа[394]барам!-деп,қылар фариад.

Шафиғқа Расул бірлан Шайтан жүрер,
Алдына тізе бүгін һәм отырар.
Екеуі бастан-аяқ сөзін айтып,
Имамға сол арада баян қылар.

Есітіп имам Шафиғ қарап тұрған,
Бұларға еш нәрсе деп бұйырмаған.
- Бұл сөзін екеуінің ажырат!-деп,
Шафиғқа Жаббар Құдай әмір қылған.

Шафиғ айтар дұға қып:

-Иа,Илләһим!

-Менің де сұралмаған көп күнәһым,
Күнәдан әуел мені таза қылшы,
Бұйрықты онан(андан) кейін мен қылайын!

Иа,Алла, хукім еттім жер жүзінде,
Мәселе айтып едім әрбір кемге.
Алдыма екі адам кеп дағуаласты,
Дүниеде имам болып жүргенімде.

Біреуі айтты:

-Арызым бар,- дейді,-менің!

Бар еді егін салар жерім менің.
Сапарға өзім үйден жүріп кетсем,
Бұл кісі егін салған бәріне оның(аның).

Өзімнен бір мәртебе сұрамай,өні,
Жерімді қылып қойған бұл жаралы!
Бұл жерде мұның ешбір хақысы жоқ,
Бұрыннан өзімдікі еді бәрі!

Сұрасам жерлерімді бүгін келіп,
Айтысып:"Алғыл,-дейді,- мені жеңіп!"
Жерімді астығымен әперіңіз,
Айтамын оның үшін сізге келіп.

Біреуі айтар :

- Жалған емес, рас айтар,

Ол жердің әуелінде иесі бұл!

Сол жерін жырта алмаған, жырттым, ектім,
Мехнатпен жапа шектім бірнеше жыл.

Жеріне бірнеше жыл мехнат еттім,
Өзіме тиісті ғып егін ектім.
Тынбайын бірнеше жыл жолында боп,
Ол жерге әлденеше бидай септім.

Осынша мехнат қылдым бірнеше жыл,
Ойладым:

- “Жер тиер, - деп, - өзіме”, - мен.

Иа, имам, арамызға хукім айтқыл,
Шықлайын, не қылсаңыз, сөзіңден.

Мен айттым:

- Әуелінде сенікі - жер,
“Жерінді аламын” - деу-болар бекер.
Мынанын мехнаты құр болмасын,
Бидайын үстіндегі өзіне бер!

Оларға хукім еттім осылай деп,
Разы болып екеуі кетті жүріп.
Бұл хукім құдіретіңе дұрыс па екен?!
Онан соң бұған хукім айтамын! - деп.

Алла айтар:

- Қатесі жоқ, дұрыс қылдың!
Бұрынғы иесіне жерді бердің!
Астығы-мехнат қылған-үстіндегі
Иесіне наумыз қылмай, алып бердің.

Онан соң Шауфиғ айтар:

- Қылдым дұға,
Иа, Алла, арызым(ғарызым) бар және тыңда!
Пендеге күнә пайда болар ма еді,
Анадан туған шақта өліп қалса?!

Алла айтар:

- Әуелінде күнәсы жоқ,
Күнәдан бірнеше жыл жүрер пәк боп.
Күнәны пенделерге шайтан салған,
Хайламен кеш те күндіз көп азғырған.

Шафиғ айтар:

- Хукім етем, иа, Илләһим!

Тындап тұр ғадилетті падиша һәм.
Бірін қоймай кінәны шайтан алсын,
Пендеге өзі салған бар күнәсын!

Әуелі Мұхаммедтің үмбеттері,
Дүниеге күнәсыз боп келген бәрі.
Анадан жаңа туған қалпыменен
Пайғамбар шапағат қып алсын оны!

Орнынан құлдық қылып Расул тұрды,
Тұра алмай шайтан Лағын һәм отырды.
Періште ғазазілді алып барып,
Тозақта неше түрлі ғазап қылды.

Пенделер халас болар бұл мүшкілден,
Құдаға сана[395] айтар бәрі бірден.
Махшарда бір сап болып отырады,
Расулға даурит[396] айтып жан дін бірлан.

Қудая, ғасы жанбыз шермендемін,
Күнәһым таудан үлкен бір пендемін.
Достынның құрметінде құтқармасаң,
Шайтанның алдауына мен ергемін.

Періштеге хабар қылар:

-Иа, Саруар,

- Сираттан пенделерді өткізіндер!
Жақсылар жаннат барып, рақаттансын,
Болсынлар жамандардың орыны тар.

Құданың өмірі бірлан айдар Мәлік,
Еш пәнде өтпей тұрмас онан қалып.
Жиылған махшардағы халықтың бәрі
Шұбайды өтпек болып: “Иа, Алла”-лап .

Ол күні жеті тозақ қатар тұрар,
Үстінен қыл көпірді һәм құрарлар.
Қылыштан өткір болар, қылдан нәзік(нәжік).
Ұзынын үш мың жылдық, әне, қылар!

Мың жылды жоғарыға жүрер пенде,
Қараңғы үсті болар кешеден де.
Қудая, мұсылманға қуат берші,
Мың жыл төмен жүріп отер пенде.

Көпірі қияметтің -қылыштан жол,
Күнәлы адам өте алмас одан (аңдем) әр кез.
Мың кісі қатар жүрер жолдай болар,
Сүйікті пендесіне жолықса кез.

Жиылған махшардағы барша жаннан(жанден),
Не жақсы, Хақ жолына, не жаманнан(жаменден),
Жаратқан бір Құданың мақұлықтары
Қалмағай ешбіреуі от пен одан (аңден).

Файдінің [397] күндерінде әр мұсылман,
Мал сойып, хақ жолына қылса құрбан.
Құданың мұсылманға бұйрығы-осы -
Пыраққа мініп өтер- құрбан шалған.

Пенделер сонда қарап,қорқып кетер,
Алдынан қарсы шығып, Құрбан жетер.
Дүниеде құрбан шалған ғазиз пенде
Міні ап қыл көпірден бір-ақ өтер.

...Онан соң махшардағы көп халайық
Баршасы жылай-жылай қадам басар.

Пендеге қиын болар бұл қабағат,
Сираттан өтпектегі қалмай ғайын.
Отына жаһаннамның барып түсер,
Мұбада қыл көпірден кетсе, тайып.

Көпірден лажы жоқ пенде жүрер,
Жүрмесе, күрзі бірлан періште ұрар.
Жүруге бағзысының халі келмей,
Үстінде қыл көпірдің қарап тұрар.

Жүре алмай бағзы адам жатқан тосып,
Қалтырап буындары, зәресі ұшып.
Шулайды:”Субхан Алла!” - мүмин адам,
Кетеді тар сираттан құстай ұшып.

Кейбіреу шауып өтер,кейі желіп,
Тозақта көпір қалар қайғыланып.
Жігіттер, дәл осының болуы хақ,
Төубе қыл, дүниеде мұны біліп.

Тартады күнәлы құл ғазалдарын,
Құданың өзі білер оның(аның) жайын.
Тозақта иманды құл мудда[398] жатпас,
“Иман тұтқан”, - дейді құлын оның(аның).

Иманды жаста өлген балаларды,
Сиратқа келтіргейлер һәм оларды.
Оларға асани болар осы пәрмен,
Иіріп алып келер сәбилерді.

Балаға айтар періште:

-Ай, ғазизлар,
Дүниенің ләззатынан безген-сіздер.
Жаннаттар сіздің үшін енді жар дүр,
Сираттан хоштық илан өтіңіздер!

Бала айтар:

-Ғарызымызды тындаңыз сіз,
Бар еді бізді тапқан ата-анамыз.
Олардың дидарларын көрмейінше,
Сираттан қадам ұрып, өте алмаймыз.

Періште балалардан мұны естіп,
Аллаға мағлұм қылған ғарыз етіп.
Құданың құдіретіменен жас балалар
Ата мен анасына барған жетіп.

Көргейлер жас балалар ата-анасын,
Аналардың аяғына қояр басын.
Құданың ахуалына баян етер(айтар),
Ағызып екеулері көзден жасын.

Балаға періште айтар:

-Тез жүріндер,
Сіздерге жұмақтағы хурулайны[399] зар.
Бұлардың сізлер бірлан жұмысы жоқ,
Ата-анаң ғасы жафи[400]пенде дүрлар.

Бала айтар:

-Жер жүзінде жүрмей өлдік,
Дүниенің еш қызығын көрмей өлдік.
Біз үшін мехнат шеккен ата-анамыз,
Қызметін тірлікте қылмай өлдік.

Егер де тозақ барса ата-анамыз,
Біздер һәм олар бірлан бір барамыз.
Күнәсын Жаббар Құда ғапу етсе,
Жаннатқа өзімізбен апарамыз.

Мәлік барар дәрғаһына Құданың,
Бұлардың мағлұм етер ғарыз-халін.
Баланың құрметімен Жаббар Құда
Күнәсын ғапу еткен ата-ананың.

Алланың мархабатын бұлар біліп,
Құданың рахматын көзі көріп,
Жүзіндей қылыштардың қыл көпірден
Қара жер мысалында кетер жүріп.

Кейбіреу жүрмек үшін қадам ұрар,
Жығылатын болған соң қайтып тұрар.
Періштелер отты күрзі қолына алып:
“Жүргілі!”-деп, пенделерді қойша ұрар.

Пенделер жүре алмай, кейін қашып,
Тамұқтың найбатынан ғақылы қашып.
Жиылған махшар халқы қойдай шулар,
Нала ғып, баршалары зар жыласып.

Сол жерде әзір(хазір) болар Расул- анам,
Сираттан өтпек үшін ұрған қадам.
Расулдың етегіне жабысқандар-
Өтпекке мұқтаж болып тұрған адам.

Түткайлар етегінен бағзылары,
Тартпаққа бағзысының келмес халі.
Біреуінен біреуі мықтап ұстап,
Ақыры жабысады жанның бөрі.

Пайғамбар қадам ұрар қылып һамад[401],
Ілесіп арқасында барша үмбет.
Үмбетін жаһаннамнан аман қылар,
Құдайым пайғамбарға қылып рақмет.

Құдая, қыл көпірден аман сақта,
Тайдырмай аяғымды бөтен жаққа.
Сүйікті Хабибіне қолым жеткіз,
Тақалып тар сиратқа жеткен шақта.

Сираттан өтсе, нұрланар пенде жүзі,
Алдынан қарсы шығар хордың қызы.
Басына табак бірлан нұрын шашып,
Жұмақты айла ғайлар оның орны.

Ол күні жаннат көктен Жаббар халық,
Сыдыққа Әбубәкір берген алып.
Алланың жарлығынша- пенделерге
Есігін Әбубәкір ашқан барып.

Пайғамбар, шаһидлар мен баршалары,
Қажылыр, тақуа, заһид және қари,
Әр пенде өз жынысымен бір ілесіп,
Жаннатқа шадыман болып кірген бөрі.

Берілер бір пендеге неше хордан,
Осыдан үміт үзбе енді адам!
Жаннатқа кірсе, қалмас еш қайғысы,
Көңлінде еш мақсаты болмаған һәм.

Пенделер холла киіп, құшар хорды,
Ғишратумен[402] өткізеді барша күнді.
Алдына баршасы кеп қызмет қылар,
Тілессе, көңілі ашық неше түрлі.

Бақтарда паруаз айтып, құстар жүрер,
Әр түрлі әуез бірлесе беріп тұрар.
Мубада пенде көңілі хош тілессе,
Ол құстар келіп кабап қылар.

Тілессе егер пенде, пырақ мінер,
Әр күнде бес жүз жылдық жолға жүрер.
Көңілі қанша жерге бармақ болса,
Баршасын бір сағатта сейіл қылар.

Ол күнде жұмақтағы жас пен кәрі,
Ерлердің жыйырмада болған жасы.
Онан соң еш уақытта кәрі болмас,
Қыз болар он төрт жаста әйелдері.

Жұмақта тамаша ғып бұлар жүрер,
Қосылып тамаша сұқбат қылар.
Ол жаһан ғишратуда шармақ [403] жоқ,
Біткенше муддағасы ойнап күлер.

Жұмақтан орын алған пенделерін,
Шақырған сыяпатқа Алла бөрін.
Дидарын пенделеріне несіп етіп,
Көтеріп ортасында паруарларын.

Көргенде (көргейлер) Хақ дидарын барша мүмин,
Көңілінің қайғысы кеткен сол күн.
Алдына бұл кісінің пайда болып,
Көре алмай Хақ дидарын болар ғамкін.

Пендеге хабар қылар Құдауанда:
- Шүкірлік, сәжде қылғыл енді менге!
Алланың пәрменімен баршалары
Иілін сәжде қылар ұшал демде.

Дүниеде мұртын алмай пенде жүрер,
Әр қылы-бір найзадай болып тұрар.
Пенделер еңкеймекке бас қойғанда,
Қадалып әр нелеріне әуре қылар.

Көргендер бас көтеріп барша мүмин,
Болғайлар ол пенденің көңілі ғамкін.
Алланың дәрғаһында жарамайды,
Дүниеде мұртын алмай жүрсе әркім.

Дидарын көргеннен соң барша адам,
Пенденің максаттары болар тамам.
Сол күннен- қайғы, қамсыз соңғы күні
Жұмақта мекен етіп тұрар адам.

Кәпірлер мәңгі жатар жаһаннамда,
Ішерге заһар-зақым берер онда.
Тозакта неше түрлі ғазап көрер,
Өртенсе де сол отқа, күймес пенде.

Қорегі тозақтың-заһар қашыл,
Заһар ішіп ақырғаша жатқан көпір.
Кәпірдің жаста өлген әулетіні
Хақында неше имамлар қылған нақыл.

Бағзысы:

- Жаста өлген балалары,
Жаннатқа олар да һәм кірген бәрі.
Жұмақта мекен еткен пенделерге
Алдына қызметкер ғып қойған, әні.

Бағзысы айтар:

- Олар һәм тозақ кірер,
Қосылып атасымен отқа күйер!

”Ғаламды, ғайыптыны бір Алла өзі білер!”-деп,
Бұл сөзбен имам Ағзам тоқтау қылар.

Тозаққа бағзы мүмин кірер анық.
Әр түрлі ғазап көрер, отқа жанып.
Жараса ағмалына жаза көрін,
Ақыры жаннат ішіне кірген барып.

Сарай бар алтын, күміс жарқылдаған,
Ішіне неше түрлі төсек салған.
Пенделер холла киіп, хорды құшып,
Көңлінде бір зәредей болмас арман.

Дүние онан(аннан) кейін болар тамам,
Торғайлар (түр ғайлар) хошлық бірлан бүкіл дауам.
“Мұхаммед үмбетімін”-деген құлды,
Құдайым жаһаннамнан қылар аман.

Сираттан аман өтер барша мүмин,
Қалмаған ұшал отта мүмин деген.
Сүйікті Хабибінің құрметінде
Үмбетін Мұхаммедтің қылма(с) ғамкін.

Мұхаммед үмбетіне көп қайғырды,
Дүниеде жапа шекті неше түрлі.
Махшарда ғасы жафа үмбет үшін,
Айтысып Ғазазілмен нелер қылды.

Үмбет болсаң, Расулдің бұйрығын қыл!
Сүннәтін кеудеңе қалық қып іл!
Азғырған ғазазілдің тіліне еріп,
Зәерей шарифатқа болма мұңкір.

Ғазазіл азғырады күндіз, кеш те,
Көңілге қиял салар әлденеше.
Дүниеде әр жұмысын ойға салар,
Әр пенде хақ бұйрығын қылам десе.

Жаранлар, Ғазазілдің тіліне ерме,
Істерге нахи, мұңкір көңіл бөлме!
Нәпсісі науа шайтанның тіліне еріп,
Махшарда халық ішінде қайғы көрме!

Дүниеде қайғы көрмек оңай іс дүр,
Жамандықты әрқашан көрме мастер(мастөр).

Махшарда халық ішінде қайғыланса,
Пендеге ол ғажайып жаман мүшкіл.

Құдая, ғамал қылма өр пенденді,
Көңілінде иман нұры бар пенденді!
Фазылың, рахматыңнан уасил[404] айла,
Хосусан[405] мендей кәріп шерменденді.

Аудардым[сізге] тілмен бұл хикаят,
Назым ғып түркі тілмен айтылды жат.
Ақырет күндерді көңіліңе алып,
Көңілінде сақтаныңдар, өр адамзат!

Пенденің өлсе қалар жазған хаты,
Айырықша жазушының керек аты.
Әз ғылым арабшаны түркі қылып,
Шығардым назым қылып хикаятты.

Шарифатсыз істерді қош алмаңыз,
Ауызыңыздан таһлилді тастамаңыз!
Жазушы біздей кәріп мұсылманды,
Оқығанда, дұғадан тастамаңыз!

Жаратқан Құдай артық пайғамбарым,
Жаратты оның үшін жанның бәрін.
Естігенге гибрат болмақ үшін,
Шығардым қияметтің ахуалдарын.

Ай, пенде, ертелі-кеш қылғыл тәубе,
Қарсы түр нәпсі деген кәпір жауға!
Жалғанда тәубе қылмай, ғапіл өтіп,
Қалмаңыз қиямет күн үлкен дауға!

Біздерге шапағатшы Мұхаммед-ті,
Көреді үмбет үшін мехнатты.
“Ла ила ила Алла”-деген пенде
Алланың рахматынан үміт етті.

“Мұхаммед- расул Алла”, - десе-дағы,
Салауат [406] өдет қылып айтса тағы.
Сүйікті пайғамбардың үмбеті боп,
Өлгенде рақат табар шыбын жаны.

Төрт имам қиямет күні болар қазы,
Көбінен-тәуір болар сөздің-азы!
Салауат ертелі кеш айтып жүрсең,
Мұхаммед расул Алла болар разы.

Білдіз: қияметтің қымбаттарын,
Білдірмекке бұл айтқан ғибраттарым.
Мұхаммедтен шапағат іздесеңіз,
Қалдырмай істеп жүргілі сүннеттерін! (сүннатларын!)

Жігіттер, ораза тұт, намаз оқы,
Исламды: бес парызды-еске тоқы!
Пайғамбар айтып кеткен өсиеті-
Өлгенде жаман болар кісі хақы!

Жігіттер, пайғамбарға қылмағыл шек!
Таза ғып бойыңызды, жүріңіз пәк!
“Құдай-бір, Құран-шын!”-деп біліп,
Және тағы біліңіз Пайғамбарды-хақ!

Малың болса, зекет бер, қажы барғыл!
Пайғамбар айтып кеткен ісіне илан-ғыл!
Парыз, уәжіп сүннәті мен мұстақабыны
Орнына келтіруге талап қылғыл!

Құдая, иманымды сал аузыма,
Нашардың қолы жетпес өз аузына!
Көп адам бізден бұрын өтіп кетті,
Біз де келіп отырмыз жол аузына.

Елу үшінші -елу төртінші баптар:

“Қиямет ахуалы” қиссасы

Қолыма бисмилла деп алдым қалам,
Жаратқан барша жанды Хақ тағалам.
Сұрасаң, мұны жазған Мәшһүр-Жүсіп,
Бере гөр мен кәріпке өзің жәрдем.

Өсиет кейінгіге бермек үшін,
Сөйлейін бір азырақ келсе шамам.
Бұл сөзді ақындықпен мен жазбаймын.
Өткен жоқ ақын болып ата-бабам.

Мұңымды ішімдегі шығармасам,
Уайымнан тарқамайды қайғы, санам.
Құдайға құлшылық қыл,ей, жігіттер,
Құтылмас ажал келсе барша ғалам!

Жалғаннан бұрынғылар(бұрнағылар) өтпеді ме,
Жол салған әуел бастан хазірет Адам.
Жалғаннан өлшеу дәмін біткеннен соң,
Ілгері баса алмайсың жалғыз қадам.

Қалмай ма әлі-ақ бір күн Мәшһүр өліп,
Жалп етер жетсе қаза, шамдай сөніп.
Азырақ тарқатайын іштің шерін,
Қызыл тіл тұрған күнде сөзге келіп.

Жүзінде жалған дүние көп сөйледім,
Ғақылға үйлестіріп еп сөйледім.
Дүниеден ғапіл жүріп біз де өтерміз,
Ат қалсын кейінгіге деп сөйледім.

Мінеді иманды құл алтын тақты,
Бекерге жібермейік келген шақты.
Денсаулық, тіршіліктің арқасында
Безейік аз ғана күн тіл мен жақты.

Болу хақ және нанбақ киямет күн,
Онда жоқ мұндағыдай күндіз бен түн.
Төсектен түсе алмас болып адам,
Секілді болар таулар түтілмес жүн.

Ай немен бірігеді қосылысып,
Дарияға ағып барып кетер түсіп.
Жер жүзі жып-жылмағай болар тегіс.
Домалап тау қаңбақтай аспанға ұшып.

Тәбеге күн келеді найза бойы,
Адамның ағып тері, қайнар миы.
Біреуді біреу танып біле алмайды,
Әркімнің сонда болар ұлы тойы.

Құрылар сират көпір: сол-таразы,
Ғамалдар ол ішінде көп пен азы.
Намаңыз оң мен солдан ұшып келіп,
Құдайым сауал сұрай, болар қазы(ғазы).

Ол күннің жарымы түн болуы хақ,
Сайрайды аузындағы тіл мен[ен] жақ.
Қол,аяқ куә болып қылмысына,
Тіл сөйлеп, куә болар оған аяқ.

Болмай ма, ғибрат алсаң, күн мен айдан,
Ойласаң: өзің жоқтан келдің қайдан?!
Білмегің мұны парыз- сол иманнан,
Болуың жақсы-жаман бір Құдайдан.

Болғанмен жақсы-жаман, бар бір өлу,
Хақ екен өлген[нен]соң қайтып келу.
Иманның жеті парыз: біреуі-осы:
Тағдырды жақсы-жаман Хақтан білу.

Өлімнен еш адам(ның) қалғаны жоқ,
Пенденің иманы бар арманы жоқ.
Иманның жеті парыз біреуі-сол:
Өлген соң, тірілмек хақ, жалғаны жоқ.

Жұмақта бір хауыз бар- кәусар атлы,
Сүттен-ақ, тәттілігі- балдан тәтті.
Сүттен-ақ, салқынлығы- қардан суық,
Майдарақ көбікшігі рақатлы.

Атырабы, айналасы зәбіржаттан,
Тастары(ташлары) ол хауызда шын жақұттан.
Айнала алтын кесе орнатулы,
Ғұмырында шөлдемейді сонан татқан.

Басында жұлдыздан көп күміс қасық,
Жарады мұрыныңды иісі жұпар сасып.
Секілді бал мен шекер ләззаты бар,
Иншалла, болғай бізге сонан несіп!

Күн батса, қас қарайып болады түн,
Пенденің толып жатыр бойында мін.
Бәрі өліп жан біткеннің, тірілген соң,
Болады сұрақ-сауал қиямет күн.

Бір күні қияметтің-елу мың жыл!
Құрылар сират көпір: сол-жалғыз қыл.
Күн тұрар найза бойы тас төбеңде,
Қиынын қияметтің осыдан біл!

Аспан көк түгесілер еріп ағып,
Қызарып жер темірдей, от боп жанып.
Көмірдей қазаптағы қап-қара боп,
Шыдайды сондай күнге пенде не ғып?!

Қоярға жер таба алмас пенде жанын,
Жан үшін берер еді барлық малын.
Ата-ана, ұғыл-қыз бен қатын-бала,
Бірінің сұрай алмас бірі халін.

Ес қалмас сол күндерде кәрі-жаста-ай!
Шаш қалмас ағармаған ешбір баста- ай!
Деген күн: “Әр пайғамбар өз халімен!”
Сандалар жан біткеннің бәрі мастай!

Құданың әр не қылса, келер күші,
Пенденің толып жатыр қылмыс ісі.
Бас қосып он сегіз мың ғалам халқы,
Бір жерге жиылады үлкен-кіші.

Қартаяр: шашы ағарып жас балалар,
Жақсылар жамандардан басқаланар.
Қамаған адамзатты қойдай айдап,
Періште айналасын қоршап алар.

Таба алмас алақандай қашарға жер,
Шын ерлер осыны ойлап жабдығын жер.
Кәшірлер жол таба алмай, сасқанынан,
Бастарын бокқа былғап жылай берер.

Құдайым Жебірейілге пәрмен етер:
-Алып кел, бар тозақты, тұрма бекер!
Жаһаннам жандыратын уақыты болды,
Кешіксе, әр нәрсенің мезгілі өтер!

Жебірейіл бұл жарлықты алар күтіп,
Күп етіп жаһаннамға барар жетіп.
- Шақырды сені, Тәңірім!-дегенінде,
Жаһаннам шошып кетер селк-селк етіп.

-Шақырды мені тәңірім неге қыстап,
Осынша керек қылып асығыстап.
Жүрегі дүрс-дүрс етіп, дір-дір етер:
“Ғазапқа сала ма,-деп,- өзімді ұстап!”

-Жоқ, сені шақыртады алдырмаққа,
Тамаша көрген жанды қалдырмаққа.
Қунакар ғасы болған пенделерін,
Соны бүгін саған салып жандырмаққа!

Өткізген ғапілдікпен ерте-кешін,
“Құдайдан асырам, -деп, - сол өз күшін!”
Тұтпаған Хақ әмірін ғасылар көп,
Шақыртты бүгін сені солар үшін!

Ішіне жаһаннамның отты жағып,
Қорықпас көрген пенде сонан не ғып?!
Су сиыры сықылды қайқақтатып,
Жетпіс мың жетелейді бұйда тағып.

Әр бұйда шығыршықтың жетпіс мыңнан,
Періште қосылады өңшең тыңнан.
Әр шығыршық басына бір жетпіс мың,
Періште өткерілген неше сымнан.

Жабысар ұстап бекем забанилар,
Жаратқан күшті қылып Қадір Жаббар,
Әрқайсы періштенің мықтылығы,
Тауларды бір қойғанда, быт-шыт қылар.

Жандырып жаһаннамда ғазап отын,
Үш тармақ будақ-будақ шығып түгін,
Ұшқындар таудай болып жарқ-жүрқ етіп,
Аузына жазалының құяр отын.

Қызуы жаһаннамның өтер қызып,
Дүрілдеп баса көктеп топты бұзып.
Жаһаннам қызып алып тулағанда,
Шынжырын сол жетпіс мың кетер үзіп.

Қызуы жаһаннамның өтер дейді,
Мың жылдық жолдан лебі жетер дейді.
Бәрі де періштенің айрылып қап,
Домалап бет-бетімен кетер дейді.

Жадына ал, ғапіл жүрмей, бір Құдайды,
Жаратқан фазылымен Күн мен Айды.
Алланың әмірімен күшейген соң,
Бетіне қарсы тұрып кім шыдайды?!

Жер қайда паналарға қоңыр салқын,
Ол күннің айтып болмас тілмен қалпын.
Лапылдап жалын, түгін тамам қаптап,
Састырар көп жиылған махшар халқын.

Әнбия, мурсал нәби, Хакка жылар,
Тұра алмас тағат тұтып, шыдап олар!
Ибраһим, Мұса, Ғайса, Шиш Ыдырыс, Нух-
Қорғайды өз бастарын қорқып бұлар.

Сондай күнді көрген жан естен танар,
Өзге қайтсін, сасқан соң әнбиялар!
“Жанымыз солай қылсақ, қала ма?!” –деп,
Шап беріп сонда ғарыштан ұстап алар!

Шығармас қорыққаннан ешкім үнін,
Салған соң Құдай басқа қиын күнін.
Һароннан өз ағасы Мұса безіп,
Ұмытар Ибраһим да Смағұлын.

Қарамас ешкім сонда жолдасына,
Ұмтылар әркім рәсуа болмасына!
Анасы-Мәриямды Ғайса ұмытып,
Күн туар әр пайғамбар өз басына!

Жылайды Хақтан қорқып жасын төгіп,
“Рәсуа қыла ма, -деп, - бізді сөгіп?!”
Баршасы жерге бетін баса салып,
Жығылып етпетінен жатар шөгіп.

“Ағарды-ау бұл мехнаттан шашымыз!”-деп,
“Көл болды көзден аққан жасымыз!”-деп.
Бәрі де пайғамбардың мұңдасады:
“Құтылса, үлкен олжа басымыз!”-деп.

Жаныңа бір шыбындай иман пайда,
Бәрінен жан біткеннің таусылды айла!
Ғаламға он сегіз мың саруар болған,
Мұхаммед, айналайын, тақсыр қайда?!

Қолында жасыл ту бар, көзге түсіп,
“Үмбетім, үмбетім!”-деп, өкпесі ұшып:
-Токта, тозақ, тулама, тұра тұр!-деп,
Алдынан келер тақсыр құстай ұшып.

-Иа, Раббы, тілемеймін мен өзімді,
Сарғайттым үмбет үшін гүл жүзімді.
Сақтай гөр-үмбетімнің бәрін оттан,
Қабыл ғып дәрғаһында бұл сөзімді!

Алданып үмбет үшін кейін қалдық,
Міндетті бір жұмысты мойынға алдық.
Күйдірсең, мені күйдір,ей, жаһаннам,
Жолына үмбетімнің- мен құрбандық!

Бір басын үмбет үшін отқа тастап,
Көтеріп жасыл туды жұртты бастап.
“Құр-құр”-лап, асау атты тоқтатқандай,
Тозақтың шынжырынан тұрар ұстап.

Келеді пайғамбармен Тозақ сөзге:
-Күйдіру харам болған сізді бізге!
Қоя бер, жарлықпенен мен келемін,
Кісім көп күйдіретін сізден өзге!

Қылған соң ғазап үйі мені Құдай,
Қылмасқа Хақ жарлығын емес оңай!
Күнәкар пенделерді жандырамын,
Алдымнан сіз кетіңіз, тақсыр, былай!

-Мен кіммін, көз салсайшы келбетіме,
Келмеген сенен басқа жан бетіме!
Қайта ғой осы арадан тілімді алып,
Мен сені жібермеймін үмбетіме!

Тозақпен тұрар тақсыр көп дауласып,
Басынан жалын, түгін жоғары асып.
Лапылдап тозақ оты қоймаған соң,
Жіберер Аятолым бір су шашып.

Тоқтатар Хақ Мұхаммед қарсы келіп,
Құрметін тоқтамайды, Тозақ біліп.
Су шашып Аятолым жіберген соң,
Лап етіп тозақ оты қалар сөніп.

Құдайдан жаһаннамға хабар жетті:
-Ей, Тозақ, тулағанмен, күшің кетті!
Өзің іске жарамай, сөніп қалдың,
Сыйлап қал онан-дағы Мұхаммедті!

Фаршының (сол) оң жағына барар жүріп,
Қуанар жан-жануар мұны көріп.
Тозақтың барлық оты сөнгеннен соң,
Асқанын Мұхаммедтің сонда біліп.

Айтыңыз Мұхаммедке салауат көп,
Айтсақ та, канша қақсап біздерге еп.
Бұл сөздің мазмұнына келген аят,
Құранда:” Рахмат әлғаламин!”[407]-деп.

Мұхаммед айналайын, тиген пайдан!
Құтқарған барша үмбетті қиын жайдан!
Күлдей боп көздей суға тозақ сөнген,
Сол судың,Аятолым, асылы қайдан?!

Келеді пайғамбардан сөздің басы,
Бізге айтқан рауаят қып сахабасы:
“Қолында пайғамбарым алып жүрген,
Жылаған үмбеттердің көздің жасы.

“Көзінен үмбеттердің ақса жасы,
Болғаннан Мұхаммедте шын ықыласы,
Қолына пайғамбардың түседі екен!” -
Осылай ол құранда сөз мағынасы.

Көз жасын түсірмейді жерге Алла,
Шірітпес сондай құлын көрге Алла!
Сол жасты пайғамбардың қолында ғып,
Келтірер қиямет күн бізге Алла!

Шықпайды көзімізден қайтсек те жас,
Жаратқан мұндай қылып Құдайға бас.
Біздердің көңілімізден көп жұмсақ қой,
Тауларда толып жатқан зор кара тас.

Күнөкар ғып жаратқан адамзатты,
Сондықтан тіл майда да, көңіл-қатты.
Тау балқып, Мұхаммедке, тас жылайды.
Көңліміз біз иттердің тастан қатты.

Жаратқан құлдық үшін адамзатты,
Бақытымызға беріпті Мұхаммедті!
Жанға сая болатын оп-оңай сөз,
Айтпаймыз шын ықыласпен салауатты.

Ей, Мәшһүр, қолыңды тарт, езде тіл,
Желкеннен қимай біреу, өзін тыйыл.
Мұны сен жұрт аузына салғаныңа,
Жыл болады , міне, он тоғыз, осыны біл!

Ел қонар су ішем деп шалқар көлге,
Ел қонбас құлан жортпас бетпақ шөлге!
Он тоғыз жыл болғаны әңгіме боп,
Амал не, естілмесе Қараөткелге?!

Дүниеқор жақтырмайды көңілі суыған,
Бет-қолды мұздай судан ерте жуған.
Бір бала керек қылып сөз жазыпты,
Иманы іштен туа тасып туған.

Ежелден жақсы шыққан ел Алтайдан,
Ер шыққан Ақпан, Бәйіш, ол Нұрбайдан.
Затты сөзді заттыдан шыққан қанып,
Жамандар жақсы қадірін білсін қайдан?!

Насихат сөз сөйледім ел-жұрт үшін,
Дененің жұмсап бұған барлық күшін.
Көздің майы, жүректің қаныменен,
Суарып күні-түні тілдің ұшын.

Жұртым-ау, ұйқыңды ашып, сөзге түсін,
Табылар отындықтан оқтық мүсін.
Сатпаймын, ешқайсына бұлдамаймын,
Мұхаммед, Мұстафаға үмбеті үшін.

Құдайдан аятпенен келген бұл сөз,
Атлас, қамқа, торғын ғой, емес қой бөз.
Қазақтың құлағына есіттіріп,
Жатырмын шапағатқа телміртіп көз.

Ауылым жақындады төрден көрге,
Күш қайда тырмысуға енді өрге!
Қызметім жанымменен қылған менің
Тыңдаған шын ықыласпен иманды ерге!

Мұжыққа егін менен шөп табылар,
Әркімнің ойға алғаны дөп табылар!
Иншалла, дүние халі... болмас,
Үмбеті Мұхаммедтің көп табылар.

Әмин қабыл деп айт, пәлен деме,
Күйініп жалған үшін уайым жеме!
Мұхаммед үмбетіне арнап жазған,
Мөшһүрден қалған иа деген бір сәлемдеме!

Жігіттер, тіршілікте азық сайла,
Басыңды түзу жолға бекем байла!
Құдайға жатсаң тұрсаң, -құлшылық қыл!
“Бұл дүние-бір сағаттық” - деген қайда?!

Дүниені жалпағынан бассаң-дағы,
Болмайды ол жалғанда ешбір пайда!
Басыңа кәріпшілік(ғарыпшылық) сонда түсіп,
Жүретін емін-еркін дәурен қайда?!

Адамзат қызыл тілден табады екен,
Ұстағыл тіршілікте тілді майда,
Жалғанда қырық парызды өтемесең,
Құтылар сол уақытта күнің қайда?!

Сіздерге қадари қал айтып болдым,
Жігіттер, құлшылық қыл осындайда!

Елу төртінші бап

Он түрлі боп адамның тірілмегі

Бұл жерде пайғамбардан бір сөз келді,
Имамдар рауаят қып сонан терді.
Адамдар: мұны естіген бой бақсын деп,
Білгенін Мәшһүр-Жүсіп жаза берді.

Фата туна, афуажан[408] келген аят,
Аят пенен хадистен бар хикаят.
Сахаба Мағаз ибн Жабал таксыр,
Қылады пайғамбардан бір рауаят.

Пайғамбар айтты:

-Махшар күні болса,

Тіріліп үмбеттерім көрден тұрса!

Он екі түрлі болып келер!- дейді,-

-Құдайым қазы болып, сауал (сұраса) құрса!

Келеді бір тайпасы маймұн [409] болып,
Сасыған қанды іріңге іші толып.
Темірден тырнақтары, бетін тырнап,
Өз бетін алып тастап, өзі жұлып.

Майданы ғарасаттың толар дейді,
Періште күрзі бірлан ұрар дейді.
Тамам жұрт қорыққаннан дір-дір етіп:
-Не қылған жазалы адам бұлар?!-дейді.

-Дүниеде бой бақпаған, тілін тартып,
Тәубесіз бұл дүниеден кеткен қайтып.
Бұлар дүр екі адамды шағыстырған,
Жүгіріп үйден-үйге өсек айтып.

Онан соң келеді-міс ылғи доңыз,
Жонынан жарылғандай болып семіз.
Бір тап боп өз алдына жиылысар,
Саны жоқ көптігінің ұшан-теңіз.

Бордаққа байлағандай бәрін жемдеп,
Дүниеде ойламаған өзін кем деп.
Таң қалып махшар халқы тамаша етіп,
Сұрасар бір-бірінен: “Бұлар кім?!” - деп.

Бір жан жоқ бойын бағып “Құдай!” - деген,
Ораза, болмас ісі намазбенен.
Көріп-қасер, кем-кетікті зар жылатып(қан қақсатып),
Парық қылмай кісі ақысын арам жеген.

Еңсесі түсіп жерге, еңсерілген,
Төбедей домаланып теңгерілген.
Келеді бір тайпа- басы аяқ боп,
Жұрт құлар төбесінен төңкерілген.

Келеді енді бір топ ізіменен,
Адамға қарай алмай көзіменен.
Сүйреліп басы жерге, жүзқара боп,
Етпеттеп жерді басып (төмен қарап) жүзіменен.

Жұрт (шулар) шошыр:

-Жүрген жан,-деп,- бұлар қайда?!

(Дүниеде әрбір түрлі қылған айла!)
Аспанда-аяқ, бастары төмен жайда?!
- Өсімге (өстіруге)өз қолынан ақша беріп,
Үстінен ақшасының жеген пайда.

Келеді бір түрлінің көзі алақтап,
Желкеден ауыз шығып, тіл салақтап.

Дәнеме екі көзден орын жоқ боп,
Барарын білмей қайда арсалақтап.

Бар екен қияметте мұндай күйлер,
Тозакта тасты, адамды нандай илер.
Айырмай ақ-қарасын келгендердің
Қол жайып жалаңдаған жемқор билер.

Байларға бұлар орын тұрып берген,
Күштіге нашардікін жырып берген.
Дүниеде өз бетімен билік қылып,
Төресін он тиынға бұрып берген.

Ол күнде жан құтылмас қылып сылтау,
Күй тартып, заман бар ма әнге шырқау?!
Көзі жоқ көбелектей отқа ұрынып,
Ніл(зіл) мақау, толып келер саңырау, мылқау.

Келеді бір түрлісін періште айдап,
Аузынан ірің ағып, соры қайнап.
Салбырап тілі жетіп(түсіп) кеудесіне.
Тидерін азуымен қыршып шайнап.

Бұлар сол: оқып ұқпай босқа қалған,
Шын болмай ықтиқаты болып жалған.
Жұртқа айтып насихатты, өзі тұтпай,
Дүниенің тұзағында тұтқын қалған.

Дүние үшін оқу оқып, болған молда,
Болғанда сәлде баста, кітап- қолда,
Білгенін өз басына пайда етпеген,
Масқара көп алдында болар сонда.

Келеді бір түрлісі шұбаландап,
Аяғын аңда-санда басар аңдап.
Сықылды кірпікшешен бір топ болып,
Кесілген қол-аяғы домаландап.

Бірі боп он екінің бұ да барған,
Айтқаным: кітап сөзі, емес жалған.
Сұқтанып ол-пұлына көзі түсіп,
Тұрткілеп қоңсысының тынышын алған.

Дүниеде менмендігі қадден асқан,
Шайтанның себелектеп ізін басқан.
Қайырсыз, пайдасы жоқ, сараң қулар,
Жалғанда маңайынан қоңсы қашқан.

Буынып кеңірдектен дарға асылып,
Аузынан жан-жағына от шашылып.
Ұлыққа ағайынын шағыстырып,
Білдірмеген боп жүріп, бой жасырып.

Жыланға шаян менен іші толып,
Сонда иісі боқтан жаман сасық болып.
Қой басып, сиыр сүзіп, жылқы теуіп,
Әр жерге бір жығылып, жатып тұрып.

Періште ерік алдына қоймай айдар,
Бұркылдап төбесінде миы қайнар!
Сипатпен осы айтылған келеді екен,
Бермеген зекетті оңдап сараң байлар!

Кигені бір түрлінің- ылғи темір,
Қап-қара өне бойы, жанған(болып) көмір.
Ел-жұртқа мақтан үшін дүние жиып,
Мінез ғып тәкаппарлық сүрген өмір.

Қанды ірің, алды-артынан сарсу ағып,
Мойнына оттан болған жіп тағылып.
Қосақтап шайтан менен қабат айдар,
Бетіне қап-қара ғып күйе жағып.

Аралас еркек пенен ұрғашысы,
Қаптайды махшар халқын жаман иісі.
Тәубесіз өтіп кеткен күнәкарлар,
Жалғанда зина[410]болып қылған ісі.

Масқара мұндай болып бұлар не етті?
Ақ жаулық, аңдығандар қызыл бетті.
Тәубесіз өтіп кеткен зинақорлар.
Көлденең өткізбейтін ит пен етті.

Бір түрлі кара бұлар, көздері көк,
Халқына ғарасаттың көрінер жек.
Салбырап төменгі ерні жерге түсіп,
Отпенен қарыны толған, өз етін жеп.

Жылатып жетімдердің малын жеген,
Саудада жалған сөйлеп, жанын берген.
Ішкені-арақ, қылғаны зина болып,
Бас қосып сол төртеуі бірге келген.

Кесілген өңшең тілі бір топ толған,
Біреуге өтіріктен куә болған.
Тіпті тіл жоқ бір түрлі, бұлар- мылқау,
Біле тұра куәлік айтпай қойған.

Дүниеде ғапіддікпен алданғандар,
“Қылдық, -деп, -Хакқа құлдық!” - малданғандар.
Кес-кеше, мылқау болып түсер көзге
Зорсынып, өзін-өзі танданғандар!

Келеді он екінші болып айдай,
Жарқырап аппақ қасқа болып маңдай!
Жүзі – жарқын, мерейі үстем болып,
Ойнақтап, асыр салып, құлын-тайдай.

Алтын төж басқа киген, құндыздай боп,
Нұрлары тапа-тал түс күндіздей боп.
Жарк етіп он төртінен туған айдай,
Көздері- зуһра шәмси, жұлдыздай боп.

Алтыннан нұрлы орамал қолына алып,
Ғарыштың қиясынан орын алып.
Үстіндегі киіміне көз тұрмайды,
Жүзінен сағмыд алған күн оралып.

Үшбу бейіт осылайша болған тамам,
Жаратқан хамыл жазды Хак тағалам.
Түркше бейіт қылып Мөшһүр-Жүсіп,
Жазған-ды осы сөзді Мұхаммедиядан.

Келеді кім де болса, болып жолы,
Аппак боп жауған қардай аяқ-қолы.
“Әнбия-әулиенің бірі ме?!” -деп,
Таң қалып махшар халқы сұрар мұны.

Жоқ бұлар әнбия емес, әулие емес,
Дүниеде кісі ақысын болды жемес.
Жартысын Құдай үшін үлестірген,
Қолына түскен күні бүтін күміс.
(Бес уақыт намаз оқып жамағатпен,
Ақырет пайдасына созған өнеш!)

Бұл адам намаз оқып, ораза тұтқан,
Исламның бес парызын көңілге ұққан.
Парыз, уәжіп, сүннәтті бажай қылып,
Және де бойын тартып риялықтан.

Қылғаны ізгі ғамал, ол-жақсылық,
Мүләйім табиғаты һәм хош қылық.
Құдайын жатса тұрса ұмытпаған,
Көрсө де түрлі бейнет, көп жоқшылық.

Айдай боп он төртінші тұрар дейді,
Тамаша көрген жандар қылар дейді.
Оқыған бес намазды жамағатпен
Үмбеті Мұхаммедтің болар дейді.

Көп сұрақ: тамамдайын қайсыбірін,
Айтамын мен ойымның жеткен жерін.
Халқыма білгенімді қылдым кеңес,
Тарқатып босатуға іштің шерін.

Карантин он бес жерде сұрау етер,
Жыл-көп күн, көп болған соң, о да бітер.
Көптің басы қосылған қалың жиын,
Ғарасат майданына келіп жетер.

Құдайым қазы болып өзі тұрар,
Өлшейтін таразыны сонда құрар.
Карантин он бес жерден тоқтау қылып,
Тұрғызып әрбірін де көп жыл сұрар.

Кітаптан сөз сөйлейін, көп асырмай,
Айтамын білгенімді мен жасырмай.
Сұрайды қозғалтпастан көрген жерден,
Тырп етіп екі аяғың бір баса алмай!

Әуелі сұрау болар әр жігітке:
-Жастықта үйрендің,-деп,- қандай кепке?!
-Не қылдың жігіттік күшіңменен
Өткіздің қадірін білмей соны текке!

Сасарсың тәңірі алдына барғаннан соң,
Әділіне тәубесізді алғаннан соң.
Жастықтың, денсаулықтың қадірі өтер,
Екеуі қолдан кетіп қалғаннан соң.

Фазылыңа ал, әділіңе алмай, патша құдай!
Болады фазылыңа алсаң, бәрі де оңай!
Берерін не деп жауап пенде білмес,
Бұл сөзім мұныменен тұрсын былай!

Екінші сұрайды екен сол жасыннан:
-Не күндер өткіздің-деп, - бұл басыңнан?!
Өмірді берген ұзын неге жұмсап,
Не көрдің бір жасаған жолдасыңнан?!

Дәуренің бір кеткен сон, күл-көмір-ді,
Ішіп, жеп, тойып нәпсің, көп семірді.
Береміз не деп жауап қиямет күн,
Өткіздік босқа бекер біз өмірді?!

Үшінші сұрайды екен берген малдан,
Бұл малды қайдан тауып, қайда салған?
-Жұмсадың, кәне, қандай орынға?-деп,
-Арамға- азап, адалдан сауап алған.

Шыдаймыз біз қалайша сол ыстыққа
Не дауа бұл тойымсыз қырсықтыққа?!
Қарта ойнап, арақ ішіп, мал шашпасак.
Шашқанды сұрай ма екен болыстыққа?!

Төртінші сұрайды екен:
- Ғылым және?!

Білетін ғылым беріп қылдым, әні!
Қылдың ба өмір-мағрұб, яки мұңкір?!
Айттың ба дәріс оқып жұртқа мәні?!

“Қой-қозы, тай-май алсақ, сабақ бердік,
Бермесе сабақ басы, сабап көрдік.
Қазақтың міндетіне оқыппыз ба,
Түк түспесе, ел кезіп жүре бердік.

Оқыдық атақ үшін Наху, Мантық,
Молладан қатар, теңдес болуға артық,
Айырылып қой-қозыдан қалайық па,
Шарифат сөзің жұртқа түзу айтып.

Қуандық қой, тай алсақ, олжа түсіп,
Ғылымды пайдаландық қылып кәсіп.
Жағымтал байға жақсы көрінуге,
Үндемей жүре бердік к...ті қысып”.

Махшарда барлық халық болар жиын,
Күн туар басымызға сондай қиын.
Жалғанда алдап-арбап жиған малың
Болмайды бір пайдасы жалғыз тиын.

Күн туар сондай қиын басымызға,
Қарамас көзден аққан жасымызға!
Қолына оттан күрзі тұтып алып,
Келеді періштелер қасымызға.

Кей адам өне бойы келер сасып,
Жүре алмай аяқтарын бір-бір басып.
Таң қалар махшар халқы мұны көріп,
Жоламас, маңайынан бәрі қашып.

Айғайлап періштелер қылар баян,
Пенденің қылған ісі тәңіріме аян:
-Дүниеде тәубесі жоқ адам еді,
Жайлаған өне бойын жылан, шаян!

Келеді кейбіреуі қарны толып,
Қарнының үлкендігі таудай болып.
Ішіне жылан-шаян толып алып,
Шағады ғазап қылып, қанын сорып.

Халайық онан қорқар есі кетіп,
Өзі үркер өз ішінен ғазап жетіп.
Халайық қайран қалып тұрған шақта,
Айтады періштелер баян етіп:
-Бай болған мұның өзі адам еді,
Бермеген зекет, қайыр надан еді.
Ішінде зекетсіз мал: жылан, шаян,
Бар малы жалғандағы арам еді.

“Тозақ,-деп,- мұның орны”,-алып барар,
Бейшара ғазап көріп, күйіп жанар.
Қыздырып алтын менен күмістерін,
Аямай өз етіне таңба салар.

Қашады кейбір адам сиыр болып,
Тұрады махшар халқы жиын болып.
Бұрқырап аузынан көбік шашып,
Қашады шыр айнала құйын болып.

-Бұл өзі дүние қуған адам еді,
Махшарда мұның ісі жаман еді.
Тозаққа кіргізсін!-деп, әмір қылар,
-Білмеген өз шамасын надан еді.

Бет-аузы кейбірінің қараяды,
Көздері, ерні түсіп алаяды.
Аузынан бір кез шығып отты жалын,
Бір тұрып, бір жығылып таянады.

-Бұл өзі арақ ішкен надан!-дейді,
-Күнәсы мына сұмның жаман!-дейді.
-Періште жан-жағынан жетіп келіп,
Отына жеті тамұқ салар!-дейді.

Үстінен кей адамның ұрар кесек,
Аузынан қан түседі кесек-кесек.
Мойнына періштелер мініп алып,
Ұрады заар қамшы отқа көсеп.

Періште оны мәлім қылған дейді,
-Би еді мынау залым тұрған!- дейді,
-Момынға күші жеткен зорлық қылып,
Әмірін түзу айтпай, бұрған!-дейді.

Кей қатын кебіс киер жанған оттан,
Үстіне киім киер қызыл шоқтан.
Рұқсатсыз елді кезген адам еді,
Сұрамай өз ерінен елге жортқан.

Емшегін кей қатынның жылан сорар,
Айрылмай емшегіне барып қонар.
Рұқсатсыз өз ерінен жас баланы,
Емізген сорлы қатын осы болар.

Басынан кей қатынның от жанады,
Бір тұрып, орнынан, бір талады.
Жасырмай, шашын жаппай жүрген қатын,
Періште сол шашына шоқ салады.

Желкеден кей қатынның тілі шығар,
Әркімнің әрбір түрлі міні шығар.
Желкеден періштелер қысқан шакта,
Аузынан отты жалын, жыны шығар.

Періште көрсетеді жазған хатын,
Күнәға тіршілікте әркім жақын.
Тіл шыққан желкесінен – мөнісі-сол:
Еріне тіл тигізген залым қатын.

Қылмаса руза(ораза) тұтып, намаз-қаза,
Күнәдан зина қылмай, болса таза.
Жұмақтан жақсы орынды алады екен,
Қылмаса сүйген ерін және маза.

Көрдін бе, ұрғашылыр, мына сөзді,
Долыдан адам түгіл, тәңірім безді.
Аузына оттан заар құйылады
Ойнатқан көрінгенге екі көзді.

Түзу бол ұрғашылар алғанына,
Алданба сұм дүниенің жалғанына.
Еріңе қиянат қып, реңжітсең,
Пайғамбар қарамайды қылғанына.

Ғазап көп пендесіне, айта берсек,
Бәрінен жақсы болар көңіл бөлсек.
Махшарда кешпес күнә сол болады,
Біреуді сырттан айтып, қылсақ өсек.

Махшарға күнә қылмай, түзу барсақ,
Нұр қызы айналанды алар қоршап.
Тәж киіп басыңызға, пырақ мініп,
Арман не жақсы жайдан орын алсақ!

Тамам жұрт таң қалады сондай жанға,
“Япырм-ай, не еткен жан?”-деп, қалар таңға.
Бұлардың жақсылығын мақтан қылып,
Періште айтады екен тұрған жанға:

-Бұл өзі тақуалы құлдық қылған,
Тәубе ғып, намазына ерте тұрған.
Алланың әмірімен түзу жүріп,
Әртүрлі харам істен нәпсі тыйған.

Жолдасы бұл адамның болған иман,
Көп малды Құдай үшін қайыр қылғын.
Осындай жақсылықты көреді екен,
Алланың әміріне түзу тұрған.

Жайлары осылардың жұмақ болар,
Хор құшып, пырақ мініп, көңілі толар.
Құдайым несіп қылып, иман беріп,
Басына дәулет құсы сонда қонар!

Неше жан қылмысты боп, тозақ барар,
Жұмақтан иманды құл орын алар.
Пенденін жақсы, жаман қылған ісін,
Құдайым таразыға өлшеп салар.

Жақсылық ауыр келсе, пенде бағы,
Жұмақтың несіп болар алтын тағы.
Тамұқта сол жазасын тартады екен,
Егер де ауыр келсе, күнә жағы.

Өлшеудің теңеліссе екі басы,
Кішкене ауыр келсе, күнә тасы.
“Тамұқта аз күнәңды тарт!” - дегенде,
Сел болар қорыққаннан көздің жасы.

Жылайды:

-Шын тозаққа барам ба?!”-деп,
-Мехнат, газап тартып қалам ба?!”-деп,
-Бар еді өке-шеше, қатын-балам,
Солардан сауап сұрап алам ба?!”-деп.

Құдайдан жарлық келер:

-Барып кел!”-деп,
Олардан, берсе сауап, алып кел!”-деп.
-Арманың көңіліндегі бір болмасын,
Майданын ғарасаттың танып кел!”-деп.

Әкеге келер сонда көзін сүзіп,
“Бір сауап болар ма?” - деп, көңіл бұзып.
Жағдайы әкесінің тіпті нашар,
Тұрады сұрай алмай үміт үзіп.

Келеді анасына тағы жылап,
Көзінің мөлдіретіп жасын бұлап,
-Дүниеде мейірбанды анам едің,
Кішкене келіп тұрмын сауап сұрап!

-Ей, балам, бейшара боп, келдің босқа!
Беретін сауап қайдан біз байғұсқа!
Жалғанда қылған күнәм ауыр болып,
Өзіме сауап таппай қалдым босқа!

Онан соң келер іздеп қатынына,
Дүниеде жолдас болған жақынына.
Осындай жанталасып, сауап іздеп,
Аз күнә бөгеу болып ақылына.

-Сен үшін момындарды алдап едім,
Жанымды тілім безеп жалдап едім.
Тозаққа сен деймін деп түспек болдым,
Сен болмасаң, жұмаққа бармақ едім.

Қатыны айтар:

-Кім едің, сенің, өзің?
Жалғанда көріп пе еді сені көзім?!
Жақсылық, сені ерім деп, қылмақ түгіл,
Нашармын өз халіммен менің өзім!

Мойнында, байым болсаң, қарызың көп,
Құдайға сен туралы арызым көп.
Үйретпей діннің жолын, қылдың надан,
Еркектің әйелдерге парызы көп.

Бейшара лажсыздан одан кетер,
Әйелі бермек түгіл, онан бетер.
Жалғанда жаным деген ұлы-қызы,
Аяндап бұл бейшара соған жетер.

-Қарағым, ұлым-қызым, менің балам,
Асырап баршаңызды күттім тамам.
Сүйікті, ғазиз туған балаларым,
Рақым ғып біраз сауап берші маған!

Айтады балалары:

-Атамыз!-деп,
-Жалғанда сіздің қылған қатеңіз көп!
Үйретпей діннің жолын, қылдың надан,
Қиындық өзіміз де тартамыз!- деп.

-Халіміз нашар боп тұр, тіпті қиын!
Пайда жоқ сізге қылар жалғыз тиын.
Мойнында оқымаған хақымыз бар,
Жетпей ме алмақ түгіл, осы сыйың?!

Кетіпті ол бейшара сауап таппай,
Қасына таразының келді жақтай:

-Жалғанда бекер босқа жүрген екем,
Сауапқа жиып-теріп(бө)рін сатпай!

Дүниеде құлшылықты қылсам не етті?!
Намазға күн шығармай тұрсам не етті?!
Күнінде руза(ораза) тұтып, намаз оқып,
Семіртпей қу нәпсіні тыйсам не етті?!

Япырм-ау, неге жидым жалған малын?!
Қор болды-ау осы кезде менің халім!
Мал-мүлік, қатын-бала, жан-тәнімді,
Бермедім құдай үшін соның бәрін!

Бейшара қысылғаннан қылар зарлық,
Сол кезде пайдасы жоқ пұшаймандық.
-Ей, құлым, сауап тауып келдің бе?!-деп,
Құдайдан сол уақытта болар жарлық.

Деп айтар сол уақытта:

-Жаббар Құдай,
Таппадым барсам-дағы сауап сұрай!
Құдая, өзің рақым қылмасаңыз,
Қалмады барар жерім бұдан былай!

-Ей, құлым, әуел бастап жан жараттым,
Рақат пен жанын сақтар мал жараттым!
Білсін деп құлшылықты ақыл беріп,
Он екі мүше беріп, хал жараттым.

Білмедің құлшылықты сүйтіп жүріп,
Бір жақтан арамдыққа мойын бұрып.
Болады енді тозақ- сенің жайың,
Сүйретер періштелер ғазап қылып.

Бейшара сол уақытта зар-зар жылар,
Жалынып бір Құдайдан рақым сұрар:
-Болмаса, бір өзіңнен жарылқасын,
Хал-жайы мен сорлының қандай болар!

Сол кезде әмір болар бір Алладан:
-Бұл күнде пайдасы жоқ -қылған арман,
Мойнында қылған күнәң аз ғана екен,
Тамұққа кіріптар ғып енді салман!

Біл енді, жұмаққа кір, пақыр құлым!
Жүруші ең төуекел деп мұнан бұрын.
Қылды ма саған пайда ешбіреуі:
Ата-ана, мал мен қатын, қыз бен ұлың?!

Мұны естіп қуанады әлгі кәріп,
Байғұсқа шаттық енер жүрек жарып.
Қуану, мұнан артық күн бола ма,
“Жұмаққа кір,-деген соң,-өзің барып!”

Жарандар, медет қайда Хактан өзге!
Ойласаң, құлағың сал мына сөзге:
“Жігіттер, тіршілікте құлшылық қыл,
Мал-мүлік, қатын-бала, -түтел без де!”

Дос болсаң, акыретін, берер пайда,
Сауабын бөліп берер майда-майда.
Дос болса құдай үшін, сұрау да жоқ,
Бірақ та түзу жүрер жүрек қайда?!

Бере алмас қатын сауап, кетсе байы,
Әркімге жұмақ берер бар құдайы.
Қатынға шапағат қып шығарады,
Жалғанда риза болып кетсе байы.

Сабакқа бала берсең, Құдай үшін,
Құр қалма бұл сауаптан келсе күшің!
Төрт кісі, берсе Алладан, жарылқанар,
Жамағат, құлақ салып, тыңдаймысың?!

Төртеудің біреуі- ата, біреуі- ана,
Бірі-ұстаз, төртіншісі- әлгі бала.
Бір-бірін шапағат қып қолдап кетер,
Жалғанда дінін күтіп, болса дана.

Жұмаққа әуел бастап кірген халда,
Пайғамбар, әулиелер кірер алда.
Тақуа, жомарт, қазы, шейіт сайым,
Кіреді намазқандар және молда.

Өзге жан шамасынша бар ма жоқ па,
Кейінгі пайғамбардан бірер соқпа.
Молда өзі кіргеннен соң, қайта шығар,
Кейінгі махшардағы қалың топқа.

Молданың бұл жалғанда жолдасы көп,
Қаңғырар жолдасының қайғысын жеп.
Әлғам уарасатан[411] мазмұнынша
Жияды ғарасаттан жемісін кеп.

Бар Құдай әмір қылар: “Жиып ал!”-деп,
“Жұмаққа жолдасыңмен бірге бар!”-деп.
Сол кезде молда ақ тауға шығып алып,
Шақырар жолдастарын: “Мұнда кел!”-деп.

Көреді тауға шығып жарандарын,
Тастамас шама келсе, соның бәрін.
Жұмаққа мұның бәрін кіргізген соң,
Тамұққа іздеп барар қалғандарын.

Тамұққа арқан тастар досын айтып,
Жатады естіген соң анау қайтіп?!
Жабысар бір кісіге жетпіс мың жан,
Бәрін де жалғыз молда алар тартып.

Ілесер бір кісіге жетпіс мың жан,
Молданы қадірлейді Қадір Рахман.
Ғұлама пайғамбар мен әулиелер,
Жолында пида болсын бір шыбын жан!

Жұмаққа анық молда бастайды екен,
Берген соң Құдай қуат саспайды екен.
Кіргізіп жолдастарын бір-ақ тынар,
Үшеуін бұ-дағы алмай тастайды екен.

Бастайды шала молда қисық жолға,
Өтірік шарифатты айтса зорға.
Махшарда оның күні екіталай,
Жолығар айықпастай қалың сорға.

Бұл күнде анық жақсы молда қайда,
Тентіреп, ақылымыз- ішкен шайда.
Жалғанда жалақ қағып өлін жүрміз,
Қай жақтан алдап алу басқа пайда.

Молда деп ат көтердік надан басқа,
Адамы бұл күнгінің басқа-басқа!
Жігіттер, шамаң келсе, құлшылық қыл,
Келеді бір таршылық біздің басқа!

Рақым қыл, Қадір Алла, мен бір ғасы,
Алданған мен күнәкар, көріп басы.
Кешпесе рақым қылып төңірім өзі,
Күнәма жетпес егер көздің жасы.

Түседі дүние қуып жаман ізге,
Жете ме, ердің жасы мың мен жүзге?!
Әмірін бір Алланың түзу тұтсаң,
Пайғамбар шапағатшы болар бізге.

Мұхаммед есіне алып жәрдем қылар,
Махшарда: “Үмбетім!” -деп, зар-зар жылар.
Төрт шарға пайғамбарым әмір етіп,
Бір жолға Әбубәкір барып тұрар.

Пайғамбар деп айтады:

- Әбубәкір, -

Жиналған ғарасатта үмбет жатыр.
Тұрғызып, жығылғанға ақылыңды айт,
Соктықса періштелер, мені шақыр!

Ақыл айт жөнін білмей тұрғанына,
Қоймаңыз періштенің ұрғанына!
Шапағат, иншалла қылсам керек,
Сүннетім парыз, уәжіп қылғанына!

Айтады онан кейін:

-Ая, Ғұмар,

Сен барсаң таразыға, көңілім тынар.
Үмбетім, таразысын көзіңмен көр,
Періште, жеңіл болса, әуре қылар.

Жалғанда әділ(ғаділ) едің сенің өзін,
Үмбетім таразысын көрсін көзің.
Күнәсы жеңіл болса, сүйеп, деме,
Болмаса, хабар жеткіз маған өзің!

Тез барғын көп ішіне, ая Ғұсман,
Көзінді анықтап сал әрбір тұстан.
Күнәсын үмбетімнің көзбен көргін,
Дәптерін оңды-солды келіп ұшқан.

Дәптерін өздері оқыр, оннан келсе,
Оқырға халі келмес солдан келсе.
Оқып бер аңдып тұрып, молда едің ғой,
Тұрғанын оқи алмай, көзің көрсе!

Айтайын, молда Ғұсман, мұны саған,
Оқып бер дәптерінің бөріні тамам.
Болмаса маған хабар айтасын ғой,
Жіберме күнәлыны келсе шамаң!

Пайғамбар онан кейін:

- Ғалы, -дегті,

-Қуатың бар еді ғой, пәлі! - депті.

- Тамұқтың жолдарына сен барып тұр,
Аңдып тұр көзін салып, әні!- депті.

- Күнәлы үмбетімді алып барар,
Тозаққа періштелер, оны(әні) салар.
Алып қал жағаласып, шамаң келсе,
Болмаса, тез беріңіз маған хабар!

Тұрады өзі жылап құдайына:
Шапағат келсе қылдыр ыңғайына!
Аллаға бас көтермей сәжде қылар,
Жылайды: "Шапағат!" - деп ұдайына.

Жарандар, иман тіле, біле-білсең,
Құдайға құлшылық қыл, қайда жүрсең!
Пайдасы ғибадаттың сонда тиер,
Хор құшып, кәусар ішіп, пырақ мінсең!

Жұмақта нұр(хор) қыздары тұрар ойнап,
Байы жоқ, баласы жоқ, бәрі- бойдақ.
Пайғамбар дәрежелі үмбетіне
Қарайды тамашалап бойлап-бойлап.

Құдайым сол қыздарды қылса несіп,
Жігіттер, арман бар ма онан асып?!
Боялған етімізде күнәмыз бар,
Шаймаса рахматы судай тасып.

Жұмақтың неғматы бар алуан-алуан,
Шымылдық түсі сары, төсек салған.
Кіргеннің кәрісі де, жасы да жоқ,
Кіреді бозбала боп оған барған.

Жұмаққа кемпір кірсе, қыз болады,
Дәрежең он сауапқа жүз болады.
Жұмақта ыстық та жоқ, суық та жоқ,
Мысалы салқын самал күз болады.

Жарандар, жақсылық қыл жаның үшін,
Жұмақта дәрежең бар оның үшін,
Малыңды дін жолына сарып қылсаң,
Жұмақтан орын берер малың үшін.

Бар дейді жеті тозақ жайнап тұрған,
Шыңжырлап қылмыстыны байлап тұрған.
Өтемей қырық парызды келген пенде,
Үстінде қызыл шоқтың қайнап тұрған.

Қиналар қатты қиын ғазап оттан,
Темірдей, күйіп пісіп, қызыл шоқтан.
Зарлайды:

-Сусын бер!-деп, періштеге,
Ғазаптан құтылуға шара жоқтан.

Береді су орнына зәрдің суын,
Құдая, татырмасын оның уын!
Жетпіс жыл зарар беріп, еттей қайнап,
Босайды, жігер кетіп, буын-буын.

Құрылар сират көпір үш мың жылдық,
Болмайды жуандығы жалғыз қылдық.
Астында қап-қараңғы жеті тозақ,
Сол кезде ақыл таппай болар мұндық.

Айдайды періштелер күрзі сайлап,
Қоркады пенде байғұс көзі жайнап.
Қылдан-жіңішке, қылыштан өткір болар,
Үстіне жеті тозақ қойған байлап.

Болғанда тозақ төмен, жұмақ-өрде,
Батады пенде байғұс қара терге.
Жалғанды жалпағынан бассаң-дағы,
Болады бір таршылық осы жерде.

Өтеді пайғамбарлар атқан оқтай,
Қауіп жоқ, қатері жоқ ешбір қорықпай.
Өтеді әулиелер желдей ұшып,
Келетін алдарында бөгеу жоқтай.

Өтеді кейбір адам аттай шауып,
Кейбірі аяндайды қылып қауіп.
Көпір мен күнәлы боп өткен жанدار,
Бір қадам басқан жерде кетеді ауып.

Кейбірі тұяғынан ілінеді,
Мақтанып аман шықса, тіріледі.
Мақтанның бұл жалғанда бәрі бекер,
Сол күнде кім жақсысы білінеді.

Жеті мың жыл да ақыры өтіп болар,
Мұратқа өткендер де жетіп болар.
Жалғанда көпір менен күнәкарлар
Жығылып тозаққа да кетіп болар.

Кейбіреу бұл жалғанда қызық көрмек,
Қызығы бұл жалғанның бәрі де ермек.
Жалғанда тақуалы болып өтсең,
Махшарда бос қалмайды қылған еңбек.

Жаралған дін күткенге сегіз жұмақ,
Ұнай ма біле тұрып көңіл бұзбақ ?!
Жаныңа не керектің бәрі сонда,
Қағазға мүмкін емес бәрін сызбақ.

Жұмаққа қартаймайды кірген кісі,
Мұны ойлап дінін күтер білген кісі.
Өзгеріп, ауру болып бұзылмайды,
Ішінде неше мың жыл жүрген кісі.

Ән салып, хамда сана айтар Хаққа,
Отырар иманды құл алтын таққа.
Киеді сағат сайын түрлі киім,
Мінеді қырға шықса, нұр пыраққа!

Бұл жақын көз жұмылса, ойлағанға,
Дәулет бар құлшылығын қоймағанға.
Жасында тоқсан тоғыз дүние керек:
Жасынан дүние қуып тоймағанға.

Жігіттер, кедей болсаң, оған шүкір,
Жалғанды қумақ түгіл бетке түкір.
Ғазапқа ақыретте душар болар,
Құдайға разы болмай, қылсаң пікір.

Жігіттер, ойлап тұрсаң, не деген заң,
Жалғанның асауына қаламын таң.
Қарыны орта болса біразырақ,
Құдаймен ұрыссады ендігі жан.

Ол шіркін сөйтіп жүріп жолдан азар,
Салмайды ақыретке ешбір назар.
Тентіреп бай болам деп жүргенінде,
Бір күні алып кетер оны ажал.

Айырылар сөйтіп жүріп иманынан,
Нәпсісін пайда көрер, тыйғанынан.
Ғазапты ақыретте тағы көрер,
Жалғанда пайда көрмей жиғанынан.

Жарар ед онан-дағы сабыр қылса,
Намазға, төубе қылып, ерте тұрса.
Сол пенде жұмақтан орын алар,
Сабыр ғып дін жолына мойын бұрса.

Бай ойлар: “Жаратты, -деп, -мені төуір:
Мейман кеп, жалынады аға, бауыр!”
Бейшара ақыретпен жұмысы жоқ,
Ғазабы ақыреттің тастан ауыр.

Молдамен өш болады: “Алдайды!” -деп,
“Бұл молда айдаһардай жалмайды!” -деп.
“Құдайға ісі жаққан молда болса,
Мал сұрап неге өзі алмайды?!” -деп.

Молдамен өш боламыз жүріп текке,
Молданы шығарамыз алып шетке.
Жабылып етегінен ұстаймыз ғой,
Тұрғанда шама келмей ақыретте.

Аңдамай сөз сөйлейді дәулет масы,
Өтеді кәпірлікпен өмір жасы.
Айырылар бос сөзбенен иманынан
Қызыл тіл, аңдамасаң, жанның қасы.

Шарифат, молда айтады көңіл тыйып,
Анық ер шарифатқа жанын қиып.
Жарандар, жақсы болса, қалай болған?!
Өтті ме пайғамбарлар дүние жиып?!

Бай болсаң, дініңді күт, молда жақтап,
Жомарт бол шарифаттың жолын сақтап.
Қызығы бұл молданың алдымызда,
Тамұқтан алып шығар бізді ақтап.

Жөн білген түзу жолға жанасады,
Қисайып жөн білмеген адасады.
“Қайсымыз әуел бұрын кірерміз?!” - деп,
Жұмаққа төртеу болып таласады.

Төртеудің бірі- молда, бірі- қажы,
Біреуі жомарт пенен шейіт ғазы.
Бұлардың арасына жетіп келіп,
Періште Жебірейіл болар қазы.

Қажы айтар:

-Байтуллаға[412] барып келдім,
Малымды дін жолына салып келдім.
Пайғамбар рузасына тауап қылып,
Шайхының[413] баталарын алып келдім.

-Көп еді,- жомарт айтар,- менің малым,-
Көп келді көріп-қасер молда, ғалым.
Сол келген пақырлар мен ғалымдарға,
Таркаттым құдай үшін соның бәрін.

-Алдымен,- шейіт айтар:

-Мен кіремін,
Бойыма қандай жанды теңгеремін!
Жанымды дін жолына пида қылып,
Жуылмай, иа көмілмей, жан беремін!

Молда айтар:

-Ойламадым жаман!-дейді,
-Қолыма ұстағаным көлам!-дейді.
-Жанымды дін жолына пида қылып,
Үйреттім діннің жолын тамам!-дейді.

Жебірейіл жауап айтар:

-Бәрі дұрыс!
Жоқ екен сөздерінде ешбір бұрыс!
“Жаксылық акыретте сауап бар!”-деп,
Бұл сөзді кімнен естіп, қылдың дұрыс?!

Баршасы періштеге берер жауап,
Жомарт боп, шейіт, қажы қылған тауап:
-Молдалар бөрімізге айтып еді:
“Болар-деп,- акыретте үлкен сауап!”

-Кейін түр, олай болса, сенің бәрін,
Сендерге ұстаз бопты молда-ғалым.
Бәріңе жол көрсеткен молда кірсін,
Артынан кірерсіздер қалғандарың!

Сол жерде молда байғұс теңдік алар,
Жебірейіл өз орнына қайтып барар.
Молдалар- жұмсақ көңіл, жай тұра ма,
Құдайға тағы барып арыз қылар:

-Құдая, жан жаратып, ғылым бердің,
Ғалымдық шарапатпен мұнда келдім.

Жалғанда дiнiн кiткен жомарт байдан
Жақсылық осылардан қатты көрдiм!

Болып ек бiздер молда малдан кедей,
Мал берген бiзге жомарт, өзi жемей!
Бәрiбiр мен оларды дос та тiттым,
Құранда не деп едiң, солай демей?!

Бар құдай қабыл етер айтқан сөзiн:
-Ықтияр, молдаларым, берсең өзiң!
“Инна аллаһу назигу мақсунун!”[414] - деп,
Бар едi құрандағы айтқан сөзiм!

Жомартқа жолын берер молда кәрiп,
Онан соң жомарт кiрер бұрын барып.
“Молданың жақсылығы сөйтiп тиер!”
-Деп айтқан пайғамбарым хабар салып.

Күнәға, ей, жiгiттер, жүрме батып!
Ерiнбей таң намазға тұрғын атып.
Құрбан ғып малыңыз бен жаныңызды,
Жұмақты осылайша алғын сатып!

Жiгiттер, айып етпе жырлағанға,
Өсиет сөзiм- тегiн: тыңдағанға.
Бұрынғы пайғамбардан артықпыз ба,
Дүниеге солар мойын бұрмағанда.

Өтiптi Ұд пайғамбар және Салық,
Дүниеге неше толып өттi халық.
Сүм жалған баяны жоқ, әлi-ақ өтер,
Жарандар, осындайда қимылдалық!

Өтiптi Зауал, Кәфел, пайғамбар Лұт,
Бiз ендi құтыламыз қайда барып?!
Ғарасат майданына жияр дейдi,
Пенденi жиып, терiп, айдап алып.

Исiндi жақсы, жаман мағлұм етiп,
Тұрады перiштелер айғай салып.
“Япырм-ай, бұл не деген қатты күн?!” - деп,
Тұрады пенде байғұс қайран қалып.

Қаранғы көр iшiнде әбден соғып,
Жетедi кәрiп басың өлiп-талып.

Жігіттер, мұндай күнді ойласандар,
Болады пенде байғұс сонда кәріп.

Ибраһим, Смағұл мен өткен Ысқақ,
Оларды ойлағанда, тақатым нақ.
Күнінде қияметтің мұңға қалмай,
Жігіттер, осындайда қарыштап бақ!

Бақуат, халін болса, киіп-ішіп,
Астыңа жорға, жүйрік мін-дағы шап.
Қиямет болад деген жан бар ма екен,
Адамға қандай тәуір тіршілік шақ!
Бұл жалған сөйтіп жүріп түпке жетер,
Астыңа мінсең-дағы алтыннан тақ.

Өтіпті Жакып нәби, және Жүсіп(Иосиф),
Дүниені пенде қуар мейірі түсіп.
Бұл күнде күнелтеді қалқақ қағып,
Өз жанын, бай болса да, өзі қысып.

Білмейді сұм жалғанның алдағанын,
Киенді жыртық киім тарта пішіп.
Мұндай жан құлшылыққа мойын бұрмас,
Болады мал бағуға сондай пысық.

Алланың сүйген досы- Мұса кәрім,
Інісі өм пайғамбар болды Арын(Арон).
Олар да дүниеге тұрған емес,
Жаратты осылайша жанның бөрін.
Аллаға қарсылықпен кәпір болып,
Жер жұтқан өз малы үшін малғұн Қарын.

Оман мен ол Қарынбай тозақ барды,
Аллаға қарсылық қып болды залым.
Жігіттер, тіршілікте жолдан азба,
Құдайдан өмір келсе, жоқ дүр халін!

Дүниеде малын бағып безектеген,
Махшарда сондай жанның соры қалын.
Дүниенін ойлағанда пайдасы жоқ,
Төкпендер дүние үшін беттің арын!

Өтіпті Шұғайып(Аюб) пен хазірет Аюп,
Дүниеден көп жан өтті таңғажайып.
Дүниенің артық-кемді жоғын ойлап,
Кетпендер, ей, жігіттер, жолдан тайып!

Олар да шаруа қылып, дінін күткен,
Шұғайып Мұса менен қойын жайып.
Ұмытад ендігі жан бір құдайды,
Дән бітіп, бір кішкене кетсе байып.

Жан бергенге дән берген патша құдай,
Кедей де күн көреді жоқтан ғайып.
Өтіпті патша болған нәби Дәуіт,
Соғыпты кереметпен темір сауыт.

Билеген хан Сүлеймен жердің жүзін,
Қалған жоқ олар-дағы опа тауып.
Күнәға, ей, жігіттер, үйірленбе,
Әншейін сүм нәпсіге жала жауып.

Якия, Зікірия, Мәриям, Ғайса,
Аз дәурен солар сүрді заман ауып.
Олар да бозбала боп өскен екен,
Қылған жоқ біз сықылды ойын-сауық.

Перғауын, Намрут, Шеддат, Мәлік, Риян,
Жоғалды көп патшалар топырақ қауып.
Алланың бес парызын күтпей қойма,
Жүрсен де жалшылықта сауын сауып.

Айғайлап таң кезінде оятады,
Бар екен ғаршы ағлада үлкен тауық.
Жігіттер, жан пайдасын ойласандар,
Құлдық қыл, не қылсаң да, ебін тауып.

Алланың жүз жиырма төрт мың пайғамбары,
Аллаға құлшылық (қылад) қып соның бәрі.
Құдайға ақ көңілмен іс қылады,
Пендеге жарамайды көңіл кірі!

Бір Алла өзі медет, айламаса(ойламаса),
Пенденің мына жүрген көп дүр міні.
Ғазиз бен (Қызыр мен) Лұқман хәкім, һәм Даниял,
Жарандар, мына сөзге құлағың сал!

Өлімге неше түрлі айла(хайла) қылған,
Ажалға сонда-дағы болмады хал!
Жалғанда аз күн зейнет болса-дағы,
Адамға пайда бермес бас пенен мал!

Жаһанда жасқа тойған жан бар ма екен,
Мың жасап, жағы түсіп, болса да шал?!
Осылар ақыретке неге себеп,
Жалғанда күнде жеген қазы мен жал?!

Жаныңа сол күнінде сеп болмайды,
Ішкенін болса-дағы шекер мен бал.
Жігіттер, тіршілікте қапыда өтіп,
Күнінде қияметтің болмаңыз дал!

Жарандар, ақыл-жастан, асыл-тастан.
Жан берді: “Құлдық қыл!” - деп, әуел бастан.
Күшпенен жер жүзіне ойран салған,
О да өтті: Сам, Нариман, Рүстем, Дастан.

Қап тауын айналдырған ер Қараман,
Батса да қара жерге, қарамастан
Баян гып өткендерді айта берсем,
Ерлердің ақ жүрегін қайғы басқан.

“Ақырет, дүние қамын бірдей же!” - деп,
Насихат осы сөзім көңіл ашқан.
Құран түскен Алланың әмірімен,
Пайғамбар шариғатты бізге шашқан.

“Тозақ пен ақыретте ғазап бар” - деп,
Күнөдан тақуалар аулақ қашқан.
Надандар қарсылық қып, қаңғырады,
Оқымай намаздарын, қара басқан!
Сұраушы періштелер күрзі соғар,
Зар жылап тұрғанына қарамастан.

Мұхаммед – Алла досы, Хақ- пайғамбар,
Болыпты оған үмбет талай жандар.
Алланың шын әулие, жақсы құлы,
Дүниеден о да өтті төрт шарияр.
Сыздық пен: Әбубәкір, Ғұмар, Ғұсман,
Алланың шер құдасы Ғали қайлар.

Сахаба отыз үш мың бәрі- шейіт,
Сұм жалған соларды алған,- бәрін айдар:
Құл болып дін жолына Құдай үшін,
Өлімге бұрынғылыр басын байлар.

Шалқадан ендігі жан бекер жатып,
Зекетсіз қазы, қарта бекер шайнар.
Құлшылық бір Құдайға қылмай өткен,
Барғанда ақыретке соры қайнар!

Төрт имам әулиесі- имам Ағзам,
Шығар ма дәл солардай ендігі жан?!
Мәлік пен имам Шапих, имам Ахмет,-
Шарифат осылардан бізге қалған.

Олардай бұл дүниеде жан болар ма,
Ғылым, хикая кітаптан тағылым алған.
Бұлардан басқа жолды табам десе,
Пенденің қылған ісі болар жалған!

“Дүниеде тірлік қылып, дінің күт!”- деп,
Бар құдай пендесіне қылды пәрмен(парман).
Жалғанда абайламай өтіп кетсе,
Не пайда ақыретте қылған арман?

Ғарасат майданына барған шақта,
Бір Алла қазы болып жауап алған.
Махшарда мұқтаж болмай, рақат табар,
Өзіне өз азығын алып барған.

Шарифат сөзін қуып (өңге) өнеге айтамыз,
Не айтсақ, көріп тұрған жөнге айтамыз.
Дегендей: “Әмір, Мағруб, Наһи, Мүңкір,
Өзіміз қылмай жүріп, кімге айтамыз?!”

Өлген соң қиын-қиын жол бар екен,
Жолдары қияметтің бек тар екен.
Ғылымы ғамал қылмай қаңғып жүрген,
Бір сұрау молдакеңе сол бар екен.

Әңгіме айта берсем, бәрі де кеп,
Мен жүрмін қорқыныш ойлап, уайым жеп.
Келтірген бұған аят дәлил осы:

“Усы уақұфууһум аннағүсем машуа лүдере!” [415]-деп.

Айтамын мен ойымның жеткен жерін,
Айтумен тарқатамын іштің шерін.
Қытуға бірде –бірін күшім жетпей,
Барғанда белгісіз ғой сол не дерім.

Адамның жиылады жасы-қуы,
Төгілер көл дария боп, көрдің суы
Үш тармақ, сәуле беріп, жалаулаһып,
Тігілер пайғамбардың жасыл туы.

Сол тудың ұзындығы- мың жылдық жол,
Есеп қыл көлдененің- елу мың жыл.
Үстайтын жері- ақ күміс, басы- жақұт,
“Лә илләһә алхамид”[416], - деген ту осы екен, бы!

Елу бесінші бап

Барна Мақлұқты беске бөлгені

Баршаны қиямет күн беске бөлер,
Бір бөлігі тозаққа тез жөнелер.
Ол жамағат - шайтандар, білмек болсаң,
Бір бөлігі боп кетер жер менен жер.

Білсеніз, топырақ болған жануарлар,
Сауап жоқ, һәм күнә жоқ қылғандар.
Сол себепті топыраққа қосылады,
Осы айырады бір бірінен пәруардігер.

Ғисапқа тұтылады бір бөлегі,
Мукаллаф [417] болған болса адам пері(сері).
Жараса қылмысына жаза көріп,
Қай орынға жіберер Бірубары.

Бір бөлегі көрмейді еш бір хисап,
Жаратқан Алла тағалам ұжмаққа арнап.
Ол бөлегі періште мен пайғамбарлар,
Бұларды күнәсыз ғып жаратқан Хақ.

Сұралар(сұрарлар) төрт нәрседен барша адам,
Аяғын аттатпастан жалғыз қадам.
Әуелі сұрайды екен:

-Ғұмырыннан.

Не бірлан өткіздің, -деп, - айт, - деп, -маған?!

Екінші айтар екен:

-Бердім көп мал,

Қай орынға сарп еттің, ей, бейхабар?!

Халалға жұмсадың ба, иа, харамға?
Бір күрісін, қалдырмай, орнына сал!

Үшінші, бердім саған ұзын ғұмыр,
Не ғамалмен өткіздің пенде махрұр?!
Бар қылған жақсылығың сенің қайда?!
“Тағат қыл!-деп,- бұйырған,-баршаңа біл!”

Төртінші, мен қылғанмын денінді сау:
“Күндіз руза болсын,-деп,- түнде ояу”.
Күш-қуатыңды қай жерге сарп қылдың,
Айтқам жоқ па бәріңе: “Нәпсің,-деп,-жау!”

Қабірде айтты:

-Шық шақық ол балхи,
Төрт нәрсені айта дүр: бұл күнің- халқи.
Тілімен айтқан болып, оны істемес,
Алланың оған болар лағынеті!

Деп айтар:

-Бір Құданың пендесіміз,
Істемес пендешілік пенде әр кез.
Тілеуін бір Құдай қайтін берсін,
Арам ой ойлағаны кеш [т]е күндіз.

Екінші Хақтан тілер халал ризық,
Қанағат жоқ ешкімде, ойы бұзық.
Бірін-бірі алдаумен күн өтеді,
Іші(ісі) оның түзелмес(ін), болып түзік.

Үшінші, ойламас ол ақыретті,
Ғасы-ғышрат: ойлағаны- жан рақаты.
Тілеуін оның Құдай қайтіп берсін,
Көрсен де, қорықпайды көп апатты.

Төртінші, айтқан өлім болар[ы] рас,
Жан үшін ақыреттің ісін қылмас.
Өлімді ойға алса, қорқар еді,
Бұл күнде еш кісінде тәубе болмас.

Әркімнің болса өлім ойларында,
Ешбір күнә жолатпас бойларына.
Үш нәрсені көңіліне Құдай салар,
Жақсылық бастатып жолдарына.

Жатса, тұрса, тілінен тәубе қалмас,
Қанағатшыл болады, қалса да аш.
Үшінші, көп тағат дүр істегені,
Арып, шаршап жүрсе де, еш қалдырмас.

Өлім керек қылмаса әр пендесі,
Оның да даяр тұрар үш нәрсесі.
Тәубенің не екенін білмей кетер,
Намазға болмас оның ықыласы.

Үшінші, онда ешбір қанағат жоқ,
Ерте-кеш андығаны- өсек- өтірік.
Қайтып қарыны ашпастай ойланады,
Мал бітсе он кара, сүйтіп жүріп.

Дүниеден бір өтеді болып ғапіл,
Басына түсе қалса заман ақыр.
Ғазап үшін жаратқан пендесі ғой,
Не қылса, Құдай қылар, пенде- пақыр!

Егер де күнәменен күнің өтсе,
Басыңа бір күн ажал уақыты жетсе.
Қабіріңе қауым халқың кетсе көміп,
Барады күнәң сенің бірге ілесе[іп].

Қабіріңе бірге кірер өзінменен,
Шошиды көрген шақта ғазиз денең.
Түсі жаман бір пақыр жігіт болып,
Деп айтар:

-Айрылмаймын тіпті сенен!

-Қасымнан, - сен айтарсың-жылдам кет!-деп,

-Не жұмысқа келдің [сен], ей, жігіт?-деп.

-Дүниедегі жолдасың жақсы көрген,

Мен емес пе?!-деп айтар, бетпе-бет кеп.

- Дүниеде күнә қылдың, қорықпай Хактан,

Пәленше батыр десе, қылып мақтан.

“Ұры-қары” - дегенге сен семірдің,

Сол күнәңнан жаралдым ақымақ надан!

- Менен безбек боласың, сен қалайша?

Күнәмен ғұмырың өтті, ай, пәленше!

Жіберді:

- Бірге бол!-деп, мені Құдай, -

- Ғазап қылам қиямет- қайымғаша!

Саған келген қазірде сұраушы бар,
Жауабын бере алмасаң, сені ұрар.
Тіліңді айтқызбастан, мен бөгермін,
Замана басыңызға ақыр болар!

Сол шақта оған кіргей екі Мәлік,
Сұрайды:

-Раббың кім,-деп,- ай, ақымақ?!

Күнәңыз қасыңыздағы тілің буып,
Сөйлетпес қабірінде, сен бұған бак!

Қылыңыз ғұмырыңда аз күн ғамал,
Ғамалың қияметте аз-ақ болар.
Күнә, сауап қылсаң да жаның үшін,
Қабірінде жолдас болып бірге барар.

Істесең ізгі ғамал, кәріп пенде,
Алдыңнан қарсы шыққай қабірінде!
Бек көркем, хош иісті жігіт болып,
Мүләйім сынықлықпен тұрғай онда!

Танымай сен сұрарсың:

-Сіз кімсіз?-деп,

Бөгелмей жігіт сонда, бастағай кеп:
-Дүниеде ізгі қылған ғамалыңмын,
Жолдас боп сеніменен тұрамын!-деп.

-Енді жоқ бұдан былай сенде уайым,
Жіберген мені саған бір Құдайым.
Қиямет-қайымғаша қызметкермін,
Болады жаннат ағыла сенің жайың.

Келеді енді саған екі Мәлік,
Мен тұрамын бар сөзді аузыңа сап.
Сескеніп періштеден, ешбір қорықпа,
Берерсің бөгелместен жақсы жауап.

Келеді сол халатта Мүңкір-Нәңкүр,
“Ман раббик, расулың сенің кім?!-дер.
Ғамалың сонда тұрып жауап бергей:
“Періште, не сұрайсың, мен- жауапкер!”

Жауапты оған бергей әлік жалда:
“Расулы-Мұхаммед дүр, раббысы- Алла!”
“Дін –ислам- барша діннің абзалы!”-деп,
Ғамалың бар жауапты бергей онда!

Жұмақтың аты, һәм сипаты

Тағы да баяндайын жұмақ атын,
Жаратты Алла Тағала: “Не-деп,- затын?!”,
Рахыматымен жаратқан сегіз жұмақ,
Мыңнан бірін айтамын мен сипатын.

Бірінші жұмақ аты- “Даралыхпан”,
Гауһардан жаратыпты Алла тағалам.
Жаратқан екіншісін саф алтыннан,
Аты дүр ол жұмақтың- “Дарис салам”.

Үшіншісінің аты екен- “Жаннат- Мәуі”,
Жаратты забіржаттан Хақ тағала.
“Даралхилу”- төртіншінің аты ирөр,
Сары маржаннан жаралған өзі ағла.

Жұмақтың бесіншісі- “Жаннат-Нағим”,
Ақ күмістен жаратқан, әне, тағын.
“Жаннат- Ғадин”-ирөр алтыншысы,
Жақұттан жаратқан дүр Қүдірет Кәрім.

Жұмақтың жетіншісі- “Дарил қарар”,
Ішінен ізгі пенде орын алар.
Ақ інжуден жаратты фазылымен,
Ғамал қылсаң кіруге, саған жарар.

Сегізінші жұмақ аты біл,-Фирдауыс,
Жұмақтан үміт қылсан, болма жауыз.
Лағылдан Алла тағала жаратыпты,
Сипатын келтіре алман, айтып ауыз.

Әр жұмақта есік бар екі бірдей,
Кендігі, үлкендігі- Көк пен Жердей.
Қызыл жақұт маржаннан жаратыпты,
Айтуға тоқталамын аузым келмей.

Балшығы, топырағы- шаған бір бар,
Кірпіші алтын, күмістен жаралған-лар.
Шарбағы, сарайлары- інжу, жақұт,
Кіреді ғамал қылған ізгі жандар.

Сарайдың есіктері- тек жауһардан,
Ішінде бұтақтары- бәрі нұрдан.
Төрт дария өзен ағар арасынан,
Балдан-тәтті, сүттен-ақ, суық- қардан.

Бірінші аққан дария- су дариясы,
Ішеді Құдай жазса әр пендесі,
Екіншісі- жаралған шекер мен сүт,
Үшінші және ағады – бал жылғасы.

Төртінші дария бар, бәрі- хамар,
Іше алмас, өз жанына қылса зәбір.
Суы түгіл, жұмақтың маңын көрмес,
Істесе күнәһи бос және кәпір.

Болады Миғражды көрген Расул,
Сұраған:

-Баян қылшы, ай, Жебірейіл!

Қайдан шығып, қай жаққа ағады?!-деп,
Көзі қайдан шыққанын білмеген сол.

Жебірейіл айтты сонда:

-Қайырланам,

Бір Құдай білдірмеген мұны маған!
Құдайға менен гөрі өзің жақын,
Дұға қылсаң, көрсетер Алла тағалам!

Расулім дұға қылғаш әлгі жайда,
Алдынан бір періште болар пайда:
Келді де қарсы алдынан, сәлем беріп:
-Жұм,- дейді, - көзіңізді!-пайғамбарға.

Пайғамбар “Жұм” деген соң, жұмған көзін,
Түбінде бір ағаштың көріпті өзін.
Бір інжуден жаралған мұнара тұр,
Есігі құлыптаулы, көрсе жүзін.

Алтыннан- құлыбын көрсе оның,
Сонша[ма] үлкендігі мұнараның:
Дүние толған мақұлық басына шықса,
Тау басына құс қонғандай болмас оның.

Кірпіші – жасыл жақұт салған панар,
Төрт дария сол астынан ағып шығар.

Кіркөккө енді ішіне көңіл қойған,
Сүт пен бал, шекер шәрбат сулары бар.

Періште:

-Кіргіл!- дейді, сонда тұрып.

Деп айтқан:

-Кіре ала ма, аузы құлып?

-Ашуы хақ пайғамбар өзіңізде,
Ашылар, “Ла ила ила Алла!”-десеңіз көп.

Есітіп бұл каламды аузыма алдым,
Ашылған әлгі есік, қайран қалдым.
Төрт дария төрт тараптан ағып жатса,
Пайғамбар көзін салмай ғажаптанған.

Пайғамбар айтты:

-Суынан ішіп тойдым,

Ойланып, жете алам ба түбіне ойдың?!
Төрт дарияның көздерін таба алмағас(ын),
Қайтуға енді онан көңіл қойдым.

Періште:

- Қара, -дейді- және екінші!

Аралап іші-тысын әбден тінтші!
Сөзімен періштенің қарап едім,
Төрт бұрышынан сарқыраған дауыс шықты.

“Бисмилла”-деп, жазып қойған бір бұрышта,
Жазылған бір бұрышта: “Лафыз Алла!”[418]
“Ал рахман”, -жазылған бір бұрыш бар,
“Ал рахым”-жазылыпты төртіншіде.

Бісімнің мимінен шығар сипат дария,
Балаһия-сынан шығар Лафыз Алла.
Мимінен ал рахманның хамар[419] ағып,
Ал рахымнан сүт ағар, біл, тамаша!

Есіттім сол арада тағы наданы:

-Иа, Мұхаммед, құлақ салып, тыңда мұны!
Үмбетінді сол судан суғарамын,
Ықыласпен айтар болса “Бісімлланы”!

Кімде –кім тағат қылса ықылас илан,
Сенбі күн ішер рақат дариясынан.
Жексенбі күн ішеді бал жылғасын(ан),
Тәубе қылса, тыйылып күнәсынан.

Хамар дария- ішілер дүйсенбі күн,
Құдайдан қорқып жүрсе күндіз бен түн.
Суғарар сейсенбі күн сүттен және
Сақтанса харам сөзден жымла бүтін.

Сулары үш дарияның хауызға ұқсар,
Бұлардан ішкен кісі мас болар.
Тоқтамас мың жыл ішіп, есірген соң,
Бір тауға жұпар болған барып қонар.

Сол тауда және аққан бар “Салсабил” -
Суғарар сәрсенбі күн осынан, біл.
Суынан Салсабылдың ішкеннен соң,
Ұшады мас болумен тағы мың жыл.

Мұнан соң қонатыны- Түп ағашы,
Неше мың сарай толған айналасы.
Құрылған әр сарайда тахт [420] бар дүр,
Отырар сонда барып әр пендесі.

Періште алып келіп Занжабылдан,
Суғарар бір Құданың әмірі бірлан.
Бейсенбі күн ішеді ізгі пенде
Құдаға хамд айтар бәрі бірден.

Басына сая болар ақ бұлт кеп,
Бұлттан жауһар тастар жауады көп.
Басына тәжлер орап, холла киіп,
Қуанып тағы ұшады, мың жыл тұрып.

Орнына келіп түскен садақаларың (садықларың)!
Жұма күн қонақ қылған Алла бәрін.
Маһыман холладан тағам татып,
Сол жерде көрсетеді шын дидарын.

Әрқайсы мас болады шарап ішіп,
Құдая, әр пендеге қылғыл несіп!
Періштелер қолтығына кіріп алып,
Келтірер өз орнына, алып, ұшып:

“Осындай пар дүр –дейді,-дөреже бар!”
Әр пенде нәпсі тыйған орын алар!
Ісіміз күндіз-түнде ғапілдікте,
Біз- ақымақ: бұл нығыметті қайдан табар?!

Ібіліс ғылламы лағынның жаңын алатын баяны

Бір Алла Ғазірейілге қылған нада:

-Кім қалды енді тірі дүниеде?!

Куллу нафси заикатул маут [421] бар дүр уағдам,

Білдіргіл өлмегенді келіп мұнда!

Ғазірейіл келіп сонда береді үн:

-Иа, Раббы, барлық нәрсе -өзіңе мағлұм.

Бұл күнде жерде тірі Ібіліс ирүр,

Бар қалған көк аһылынан жалғыз өзім.

Құдайым Ғазірейіл(ге) қылған пәрмен:

-Қалмасын мақұлықатымнан жаратылған!

Жер, көк аһылы санынша қуат бердім,

Жанын ал, Ібілістің, бермей аман!

Осылай өмір қылған (қылғаш) Ғазірейілге,

Ғазірейіл һайбат бірлан келген жерге.

Қолында әрқайсысының отлы шынжыр,

Жетпіс мың забанилар өңкей бірге.

Ғазірейіл Ібіліске келген жақын,

Өлімнің тарттырмаққа шарапатын.

Ол малғұн қорқып сонда қашады екен,

Өлімнен ойлайды екен құтылмағын.

Ғазірейіл сол арада үрған нағыра:

-Ей, малғұн, құтылмайсың қара мұнда!

Талайдың жазасы үшін тұтыларсың,

Күміра ғып азғырғансың дүниеде(дүниада)!

Айғайын тірі болып естіген жан,

Баршасы берер еді қорыққаннан.

Жарылып жүректері, зілзала боп,

Түк қалмас еді жерде жан аһылынан.

Шыдамай Ғазірейілдің һайбатына,

Кіреді жердің барып бір қатына.

Періште онан барып айдап шығар,

Малғұнды жіберместен өз бетіне.

Мағырупқа мұнан қашып тағы барар,
Алдынан барып шыққан періштелер.
Өлімнен құтылмасын білгеннен соң,
Хазіреті Адам қабірін тауып алар.

Деп айтар:

-Саған сәжде қылған болсам,
Мен мұндай болмас едім әуре-сарсаң.
Осы күнде сол қылған күнәм кешіп,
Өтірік қылады екен фариад фаған.

Ғазірейіл айтар сонда:

-А,иа, малғұн,
Қылғанмен қабыл болмас тәубең сенің!
Әзелден саған рақым болмақ емес,
Шайтан боп жаратылды, болып азғын!

Кетеді бұл сөзді естіп, тағы қашып,
Неше мың құтылуға хайла жасап.
Ғазірейіл запанилармен қуып жетіп,
Шынжырлап ұстайды екен, соғып, шаншып.

Ғазірейіл жанын алған сол арада,
Шыдамай һайбатына қылған нада.
Өлім ащысын шайтанға татырады,
Жаралған жан санынша дүниеде.

Мың түрлі ғазап бірлан алған жанын,
Ішіне кіргізеді һаунаның[422].
Сұрақ сауал(сұрых суал) болғанша сонда жатып,
Бар көресін көреді шайтан Лағын.

Әрқашан атқан шақта гарасат таң,
Ішінен жеті тозақ шығар шайтан.
Өзінің дүниедегі жолдастарын,
Ертіп ап қайта кірген олар(алар) бірлан.

Елу сегізінші бап

Ғазірейіл періштенің жанын алатын баяны

Бір Алла айтар екен Ғазірейілге:
-Дүниеден пани болды барлық нәрсе.
Сөзімді: “халик” (“һалік”)- деген-естімедің бе,
Сен-дағы енді тұрма бұ дүниеде!

Бұлайша Ғазірейілге келген нәубет!
“Өз жаныңды өзің ал!”-деген Қүдірет.
Жұмақ пенен тамұғының арасында
Ала алмай жанын сонда қылған фәриад.

Сол күнде мақұлықтар болса тірі,
Айғайынан қалмас еді ешбіреуі.
Жия алмай сонда барлық қанаттарын,
Құдайға нала қылар(қилұр), қылып зары.

Деп айтар:

-Білсем еді жан ашығын!
Ешкімнің алмас едім барып жанын.
Анасынан шапағатлы болар едім!-деп,
Айтады сонда тұрып қайғы-зарын.

Ғазірейіл ала алмайды өзі жанын,
“Ал!”-деп, өмір қылса, Пірубарым.
Сынамаққа: “Өзің ал!” – деген сөзі,
“Білісін-деп-, -қандай екен-жан қадірін!”

Бар Құдай Ғазірейілінің алар жанын,
Дүниеде жан исі (саясы) қалмас ешкім.
Бостан-бос бүтін дүние қарап тұрар,
Тірілтіп қылғанынша ғаділ хүкім.

Ең әуел тірілтеді Исрафилді:
-Үргіл!- деп, - аузыңа алып, - берген сурды.
Үшінні мәртебеде үрген шақта,
Қабірден бас көтерер инысы мен жыны.

Бағзысын суға кетіп, балық жұтсын,
Отқа күйіп, бағзысын қасқыр жесін.
Әуелден ақырғаша өткен жанның
Қылады арасында ғаділ хүкім.

Тірілтіп осылардың хаммаларын,
Береді күнәсының жазаларын.
Сират құрып, тамұқты қыздырады,
Жаратқан жоқтан бар ғып Қүдірет Кәрім.

Қағыбал Ахбардан сұрады хазірет Ғұмар:
-Иа, Қағыб, сен өлімнен бергіл хабар!
Мысалы бұл өлімнің не секілді,
Мәнісін баян қылсаң, көңлім тынар.

Ғұмарға баян қылды Кағыбал Ақбар:
-Берейін мен өлімнен саған хабар!
Жапырақлы, тамырлы бір ағашты
Бір адамның ішіне отыртса егер.

Мысалы бұл өлімнің дәл осы ағаш-ты,
Ағашты келіп тартса бір жігіт жасы.
Қуаты қаһарманнан кем болмаса,
Құлатар болса-дағы, тау мен тасы.

Мысалы, ағаш ирөр- осы өлім,
Уақыт жетсе, Ғазірейіл келер бір күн.
Жаныңды ағаштай ғып тартса егер,
Айырып бір-ақ алар тамырымен.

Елу тоғызыншы бап

Жеті тозақ баяны

Тамұғының сәкілері болған жеті,
Құдайым әрбір іске тақсим[423]етті.
“Лаха сажатун абуабу ликули бабин”[424]
Мұсым, бір Алла каламында зікір етті.

Сұрапты пайғамбардан асхаплары:
-Тамұқтың қандай екен сәкілері?
Пайғамбар айтқан екен асхабына:
-Ұқсамас бұл сәкіге оның бәрі.

Арасы әр сәкінің - бір жүз жылдық,
Кітаптан мұны көріп, тағиының[425]қылдық.
Бірінен бірін төмен жаратқан Хақ,
Сен қорқып бір Аллаға қылғыл құлдық!

Ғазабы біреуінен біреуі артық,
Жетпіс есе тұрады ғазабы артық.
Бірінен бірі төмен барған сайын,
Ыстығы сондай қатты, қылсаң байып.

Рауаят бар дүр бізге пайғамбардан,
Ол кісі сұрап билген Жебірейілден:
-Тамұқтың бар сипатын маған айт!-деп,
Сұраған:

-Кімдер кірер? Қыл,- деп,- баян!

-Тамұқтың бір есігі: аты- “Һауиа”,
Өзі сол мұнафиктың, білсең және.
Кіреді ол Ғайсаға иланбаған,
Жұмақтың тамұғын жіп біл һәманда.

Ол Ғайса бір Аллаға дұға қылған,
Түсірді жұмағыңнан бір дастарқан.
Жұмақтың тамағынан қаумим сұрар,
Менің сол пайғамбарлығыма иланбаған.

Мазда сол уақытта көктен түскен,
Ғайсаның барлық қауымы сонан ішкен.
“Бұ да бір көп шежіренің бірі ғой”, -деп,
Қауымы сол кәпір болып, діннен кешкен.

Дұғаға Ғайса сонда көтерді қол,
Мугжиза көрсетсе де, иланбай сол.
Дұғасын Алла тағала қабыл етіп,
Әрқайсы болып кетті: доңыз, маймыл(маймұн).

Бұларға Алла тағала лағынет етті,
Көп тұрмай, үш күннен сон жер кеп жетті.
Асхабы: “Машда”, -деп, бұларды айтып,
Құдайым һауианы орын етті.

Екінші есік болған- Жахим ,
Құдайға серік қосқан, болар жақын.
“Суретке сол табын!”-деп, жүргендерге
Құдайым орын қылған қылсам Ғаһим[426].

Үшінші есік аты болған- “Сажар”,
Табынған Күн мен Айға орын табар.
Ферғауын, Намрұд, Шидат, Лағын
һаман мен бұл орында Қарын да бар.

Төртінші есік аты болған- “Лазы”,
Ібіліс сол тамұқта тартар жаза.
Тағы да Ібіліске жолдас болар,
Намазын, оразасын қылған қаза.

Бесінші есік аты болған- “Хатма”,
Құдайым орын қылған бар жөһидқа.
Һинди, Қытай, Мажуси- бәрі онда,
Табынған кәпірлікпен от пен пұтқа.

Алтыншы есік аты болған- “Сажыр”,
Насырани кіреді екен оған тағы.
Құданың бірлігіне (бір екеніне) иланбаған,
Істеген ғұмыр бойы пасық Фажер!

Жебірейіл жетіншіде тұрды тоқтап,
Ұялып пайғамбардан әдеп сақтап.
Көп сұрап пайғамбарым қоймаған соң,
Айтыпты:

-Жаһаннам! –деп, атын атап.

-Пайғамбар, білмек болсаң, жаһаннамда,
Істесе күнәһи: кәпір, бағзы пенде.
Өзі сол болған саған тағы үмбет,
Жазасын махшар күнде тартқан енді.

Тәубеге ғапілдікпен кірмей өлген,
Құдайым сол қауымға белгілеген:
“Ғазапты жаһаннамда тартар-дейді-
Тіліне шайтан малғұн дүниеде ерген”.

Пайғамбар қайғыланды мұны естіп:
-Халдері үмбетімнің болар нешік!
Иа, Алла, фазылың илан, жарылқа!-деп,
Сол демле дәрғаһына сәжде етіп.

Жебірейіл пайғамбармен бірге жылап,
Болды-лар көз жастары дария бұлақ.
Аллалдан сол уақытта уахи келді:
-Ал,-депті,- қажетінді менен сұрап!

Әрқашан болған шақта қиямет күн,
Иа, достым, тілесеніз, қылман мақрұм.
Күнәкар үмбетінді- құрметіне
Барғанда Ғарасатта бағышладым!

Жебірейіл пайғамбар мен болды-лар шат:
“Қылайын.- дегеннен соң,- үмбетті азат!”
Салауат пайғамбарға бір айтпайсың,
Боласың пайғамбарға қалайша үмбет?!

Тамұқтан шығар болса зөре ұшқын,
Жеріне барып түссе Күншығыстың.
Машриктан бермен қарай Мағрибқаша
Бұл дүние жанар еді жұмла бүтін.

Тамұқ аһылы шығарса бір шапанды(сабанды),
Жер мен көк арасына асса, өне [әні],
Сасыған сол киімнің иісінен,
Мақұлықтың қалмас еді тәнде жаны.

Тамұқтан бір кісіні қылса азат,
Алып кеп Мағырыпқа, қылса ғазап.
Бықсыған ол пенденің иісінен
Машырық аһылы баршасы болар ҳалак.

Тамұқ аһылы жүрегі- ірің мен қан,
Үстіндегі киімі жұмла катра[427].
Осы(үсті) көкірегі- тас, темірден.
Құдая, сақта өзің жаһаннамнан!

Алпысыншы бап

Аби Ғаббас бір рауаят қылған жаһаннам(нан)

Сөйлеген Аби[ибн] Ғаббас бір рауаят,
Сол кісі жаһаннамды қылған сипат:
-Жаһаннам жер астынан шығар!-дейді,
-Періште ие болып жетпіс мың сап.

Періште қоршап алған айналасын,
Сол күнде не көрмейді кәріп [ғаріп] басың?!
Бір сапы-адам, пері (бірі) санынша бар,
Білсеңіз, періштенің сіз шамасын.

“Отыз мың бас бар,- дейді,- жаһаннамда,
Әр баста отыз мың хам бар дүр анда.
Әр ағызында отыз мың тісі бар дүр,
Тағат қыл, мұнан қорқып ғапіл пенде.

Әр тісі, азуы- таудай, билгіл мұны,
Әр аузында бар,-дейді,- екі еріні.
Әр ерінде оттан болған шынжыр бар дүр,
Майыстырып сол келеді қара жерді.

Әр бұжырада жетпіс мың тұтқа мадкам,
Әр тұтқада періште жетпіс мың сан.
Періште тұтқасынан мықтап ұстар,
Фаршының сол жағына әкелер һәм.

Әр тұтқаның зорлығы- бір-бір сарай,
Ғаршының сол жағына орнар сондай.
Тамұқты бұл сипатты жаратыпты,
Ғасыдан өш алмаққа патша Құдай!”

Құдая, өзің сақта жаһаннамнан,
Үміткер рахыматыннан барлық пенде(н).
Хабибің құрметі үшін махфуз[428] қылғыл,
Жапқышы айыптарды- Құдауандам!

Алпыс бірінші бап

Имансыздың сипаты

Құдайым имансызға қылған орын,
Қайнатар соған кірген жанның сорын.
Дінсіздің жүзін- қара, көзін көк қып,
Пышақтап, айдап келер, құлақ, мұрнын.

Тамұқтың алып келіп қақпасына,
Запани ие болар бас-басына.
Қолында Запанидің отты шынжыр,
Жапсырар имансыздың жағасына.

Аузынан келіп ұрған шынжырымен,
Бір ұшы барып шыққан бүйірінен.
Сол қолын мойынына қоса таңып,
Оң қолы тесіп шығар бүйірінен.

“Қосақтап шайтанымен оны бірге,
Аяғынан сүйретіп, жүзін- жерге,
Апарып жаһаннамға салар”, - дейді,
Құдая, кез келтірме мүмин ерге!

Ғазаптың бүгін ашысын татыңыз! - деп,
-Ал, енді жаһаннамға жатыңыз! - деп.
-Дүниедегі бар қылған күнәң үшін,
Қызыққа енді бүгін батыңыз! - деп.

Фатима- пайғамбарым сүйер қызы,
Сұрапты атасынан сол бір сөзді:
-Үмбетінді қай раушылы айдар екен?
Жебірейілден сұрадың ба, айт, - деп, - мұны!

Қызына пайғамбарым айтқан және:
-Болмайды үмбетімде бұл нышана.
Жүзі қара, көздері көк болмайды,
Шынжырдан жырақ қылған Хақ тағала.

Үмбетім осы [үшін] бөлек болар күнәкары,
Тағат қылмай, пасық боп, өтсе кәрі.
Екіншісі- тәубесіз өткен жігіт,
Үшіншісі- ұрғашының зинақоры.

Қатындарды сүйрейді маңдай шаштан,
Жігітті сүйрейді көркіне карамастан.
Ақсақалды сүйрейді сақалынан,
Күнәһи қылса, Құдайды ойламастан.

Бұл үшеуі сол күнде қылса фариад,
-Аһи уаһи (маным) менің қартлығым,-деп, жылайды қарт.
-Әдеп күтпей, біз рәсуакор болдық!-деп,
Жігіт пен қатын тұрып, қылар қасірет.

Мәліктің алып барған қастарына,
Темір бұғау шынжыр жоқ бастарында.
Жүзі қара, көзлері шағыр емес,
Қарты мен, қарасаңыз, жастарына(жасларына).

Мәлік айтар:

-Қай пайғамбар үмбетісіз?

Дүниеде нешік ғамал істедіңіз!
Тамұқ аһылының сізде жоқ еш белгісі,
Баян ғып пайғамбарыңды айтыңыз сіз!

Сұрағашы жауап келген ғасылардан:
-Біздің сол пайғамбарға енген(үнген) Құран.
Бес уақыт, парыз болған күнде намаз,
Оразасы және парыз- рамазан.

-Олай болса- Мұхаммед пайғамбарың,
Әмірін тұтпай қалайша болдың залым?!
Құранда махсияттан[429] тыйған жоқ па:
“Қылма,-деп,- баршаңызға- фикру бадым!”[430]!

-Сіздерді жіберді ме: “Күнә ет!”-деп,
Бұйырар сонда Мәлік:

-Отқа түт!-деп.

Мәліктің найбатынан жаман қорқып,
Қышқырар әрқайсысы: “Мұхаммед!”-деп.

Жылайды әрқайсысы, қылып баған:
-Жылауға рұқсат бер,-деп,- енді маған!
Бәріне Мәлік сонда рұқсат берген,
Жылайды: жас орнына қып-қызыл қан!

Мәлік айтар:

-Бұл жылау қылмас пайда!
Дүниеде тағат қылмай, жүрдің жайға.
Егер де хақтан қорқып, жыласаңыз,
Сен ғазап көрмес едің осындайда!

Жылауы пайда қылмас зара қадар,
Жабысар жағасына запанилар:
-Тәубе қылмай, сіз күнә істедің!-деп,
Апарып рақым қылмай, отқа салар.

Әрқашан от кеп тұтса, таһлил айтар,
От сонда күйдіре алмай, кейін қайтар.
Мәлік сонда қылады отқа нада:
-Не себепті күйдірмей, қайтасыздар?!

- Біз қайттық ғасылардан жауап естіп,
Әрқайсысы айтып жатыр таһлил-шәріф.
Біз енді пайғамбардан ұяламыз,
Күйдіру енді бізге емес лайық!

Мәлік сол отқа пәрмен қылған сонда:
-Бұлар сол Хакқа ғасы болған пенде.
Алмаған пайғамбардың тағы тілін,
Бұйырған: “Отқа жақ!”-деп, Құдауанда.

Құданың бұйрығымен от кеп ұстар,
Күйдіріп аяғынан жіпсіз тұсар.
Тізесі, белі менен бұғазына,
Тағы да жылан, шаян,- сол жабысар.

Бұларға забанилар қылмас рақым,
Тыйышлығы әр кез болмас оған тағын!
Барша тәнін жандырып болғаннан соң,
Күйдіруге жүзіне келген жақын.

Мәлік айтар:

-Жүзін күйдірмеңіз,
Құдайға сәжде қылған кеше күндіз.
Тілі менен жүрегін күйдірмеңіз,
Хақты айтып, қылған шығар бір жақсы сөз.

Таһарат алған күйдірме бар ағзасын,
Түткан шығар рамазан оразасын.
Хақтан пәрмен боғанша, мұнда жатсын,
Бір болар ақырында жарылғасын!

Жанарлар- намаз, ораза қазасына,
Өтірік, өсек, ғайбаттың ызасына.
Әркім сол штраф(еш тарап) күнін төлеп,
Қаратар күнәсының жазасына.

Күнәсына қарата- болар тұтқын,
Дүниеде күнә қылған неше дүркін!
Біреу аз, біреулер көп жатып,
Құтылып күнәсынан шыққан бір күн.

Қалмайды жаһаннамда иман аһылы.
Білерлік таһлилiнi болса баһымы.
“Уалиману ла иабиғу тамаман”[431],- деп,
Осылай имамлардың айтқан нақылы.

Бұл күнде Хақтан қорықпай, қылсаң күнә,
Махшарда жеті нәрсе болар куә.
Баршасы айғақ болар саған келіп,
Түсіріп бар күнәһынды мойныныңа.

Тандырмас сол күні жеті шаһыдтан!
Жер айтар:

-Маған келіп күнә қылған!

Екінші - Күн, үшінші- заман айтар:
-Пәлен сағат, пәлен уақыт, мойында!-деп.

Төртінші- куә болар барлық тәнін:
Көзбен көріп, қолменен ұстағанын.
Бесінші - басындағы үйің(ойың) айтар:
-Мен де қылған күнәсының көрдім бәрін!

Алтыншы- куә болар Жаратқан Хақ:
-Сен күнәһи- менен қылдың қорықпай, бетпак!
Жетінші- екі періште куә болып,
Кетеді бар күнәңды мойныңа сап!

Әрқашан болса бізге қиямет күн,
Тіріліп барша адамзат тұрып көрден.
Бір жерге мақұлықатты жиып [алып],
Алла қазы боп сауал сұрар дүркін-дүркін.

Күн тұрар найза бойы төбене кеп,
Тамұқтан сонда шығар бір бөлек от.
От пенен күннен сонда жапа шегіп,
Тұрады мұнафиктар шерменде боп.

От сонда көлеңкедей болар мұнар,
Сол уақта бір періште нада қылар:
- Басыңа көлеңке керек болса,
Халайық, ынтық болсаң, барыңыздар!

Халықты үшке бөліп періштелер,
Бірі- мұмин, біреуі- мұнафиклар.
Бірі сол бір Аллаға серік қатып,
Табынған от пен пұтқа мүшіріклер.

Көлеңке тағы үшке бөлінеді,
Бірі-нұр, бірі от боп көрінеді.
Бірі сол- кара тұман, түгін болып,
Үшеуі үш көруһке беріледі.

Болады мұминлердің басында нұр,
Көлеңке мұнафикқа от боп тұрар.
Басына имансыздың түгін болып,
Көре алмай бірін-бірі болады қор.

Сол күнде ғасылардың миы қайнар,
Мұминлер нұр ішінде гүл-гүл жайнар.
Әркімлер өз жанынан үміт үзген,
Өзге қайтсін, сасқан соң пайғамбарлар.

Мұнафик көлеңкесі- басында от,
Милары бүркылдайды қазандай боп.
Имансыз қалың тұман ішінде қалар,
Қап-қара болар екен көмірдей боп.

Қудая, рақым қылғыл сол күндерде,
Бізді ғып мұминлардан нұр ішінде.
Өзіңнің фазылың илан ғапу айлап,
Қылмағыл кара тұман түндерінде.

Тір[іліп] махшардағы барлық халық,
Болады сол күндерде жүз жиырма сап.
Әр сапының ұзындығы- қырық жылдық жол,
Жиырма жылдық ені бар, қылған хисап.

Бұлардан: мүмин, - дейді, - үш-ақ сапы,
Басқасы дінсіз ирөр, білсең тағы.
Жүздері мүминлердің ай секілді,
Сақтанған харам істен сол мұнахы.

Басқасы түсі қара, тамұқ аһылы,
Тамұққа арнап жаратқан тәңірім оны(аны).
Әрқайсысын шайтанға қосақтайды,
Құдая, бұл жұмладан қылма мені!

Құдая, рақым айла, айдағанда,
Ғасыға жазалы ғып байлағанда.
Сақтағыл Хабибің құрметі үшін,
Тамұқтың оты қызып, жайнағанда.

Бір қауым жаза тартар жетпіс мың жыл,
Өткізген тағат қылмай, босқа ғұмыр.
Денесі арық, иманнан жалаңаш боп.
Семіртеп қу нәпсісін, өткізген сол.

Қарасаң, сырты молда, ғалым адам,
Ақырет ісін қылмай, болған надан.
Тәнін босқа семіртеп, тағат қылмай,
Нәпсінің тілеуінше жүрген босқа адам.

Қарны сол- қарасаңыз, кебежедей,
Табиғ қылған өз малын, шпей-жемей.
Тамұқтың енгізеді ең зорына
Забанилар тепкілер адам демей.

Өзі қылмай, жұртқа айтып насихатты,
Ерініп істемеген сол тағатты.
Қылған ісі наданнан жаман болған,
Құдайым алпыс мың жыл ғазап етті.

Бір кісі уағдасына қылса халап,
Оны айтар: “Наһи алғырдү ламант”.
Аяғынан сүйретіп, басын жерге,
Ғазапқа лақтырар неше қабат.

Жанады берекесіз шым- шытырық,
Әр жерде бір жапырақ ет ұшып жүріп.
Дүниедегі сөйлеген сөзіндей ғып,
Осындай ғазап көрген ол бадбахит[432].

Құдайым біл Мұсаға қылған хатаб,
Аманатқа қылса кісі бір қиянат.
Шайтан менен екеуін бір қосақтап,
Заққумға[433] асылады ол лағынет!

Астынан кіріп, от шығар ағызынан,
Зәре рақым болмайды әр кез оған.
Ағызы менен аузынан ірің ағар,
Асылған соң ағашқа аяғынан.

Арақ ішкен бұларға серік және,
Тәубе қылмай, бір кісі қылса зина.
Намазды Хақтан қорқып оқымаған,
Өсімге ақша беріп, жеген рия.

Бұлар сол ғазап көрген неше сақып,
Сақыбы- төрт мың жылдық, алғыл ұғып!
“Әр жылы төрт мың ай”, -деп, тағы айтады.
Әр айы- төрт мың күндіз, пенде көріп.

Әр күні төрт мың сағат болады екен,
Әр сағаты бір жылға толады екен.
Осындай ғаламатта басы қалар,
Уағда бұзған кісілер қылса мекен.

Ғазабы уағда бұзған болады зор,
Жігіттер, хилаф[434]қылмай, уағданда тұр.
Хүкімлігің һәм кетіп бұл дүниеден,
Дүние ақырет жүзінде болмағыл қор.

Алпыс екінші бап

Әбуһарирадан бір рауаят: Шаян Құрайыш туралы

Тағы да бір рауаят Абуһарирадан,
Сөйлеген халін білмей мен бір надан.
Әрқашан қияметтің күні болса,
Бір шаян шығады екен Жаһаннамнан.

Берілген ол шаянға- “Құрайыш” ат.
Басы сол көкте дейді төртінші қат.
Құйрықтары жеті қат жер астында
Сол келер екен ернімен көкті тіреп.

Жебірейіл қарсы шыққан енді алдынан:
-Не керек, ай, Құрайыш, айт-деп,- маған!
-Дүниеде ғасы болған бес көрұһны
Мен жұтамын Мұхаммед үмбетінен.

Бірі сол –намаздарын тәрік еткен,
Екінші -зекетлерін бермей өткен.
Үшінші жұтамын,-дер , - рибакорды[435]
Үстінен өсім жеген, ақша біткен.

Төртінші- дәйім оның (аның) арақ ішкен,
Әрқашан жаманшылық жолға түскен.
Бесінші- дүние сөзін сөйлегендер,
-Муси[436],- бос сөзбенен күні кешкен.

Тәубе қылмай бес көруһы кетсе өліп,
Тауып алар бұларды іздеп жүріп.
Ішіне жаһаннамның алып барар,
Әр түрлі тұрар,-дейді,- ғазап көріп.

Құдая, жырақ қылғыл Құрайыштан,
Жамандық, өзің сақтап әрбір істен.
Иа, Раббы, осылардан қылама бізді,
Пендеміз күнәмыз көп әр қылымыстан.

Алпыс үшінші бап

Мақатылдан рауаят: “ Он хайуан жұмаққа кіреді”

Үшбу сөз рауаят дүр Мақатылдан:
“Жұмаққа кірер , -дейді,- он хайуан”.
“Бірі- сол Смағұлдың кошқары”, - дүр,
Екінші- түйесі дүр Салық ғалайссалам!

Үшінші -Ибраһимның бір бұзауы,
Қонағасы үшін періштеге сойған (әні) оны.
Төртінші- өгіз екен кіретұғын,
Құтқарған көпірлерден сол Мұсаны.

Бесінші – Сүлейменнің құмырсқасы,
Жүністің балығы ирөр- алтыншысы.
Жетінші- Қызырдың есегі ирөр,
Бұлай айтқан кітаптың бір нұсқасы.

Сегізінші- Балхистың һодһыды,
Тоғызыншы- пайғамбарым бір інгені,
Оныншы- жетесіздің иті ирөр;
Осылайша кітапта көрінгені.

Алпыс төртінші бап

Ғайша анамыздың пайғамбардан сұраған сөзі

“Иаума тубаддалул арда ғайру ән радиа”[437] -
Ғайша пайғамбарға айтқан арыз:
-Жер өзгеріп, екінші жер жаралса,
Сол күнде, тақсыр, айтқыл, біз қайдамыз?

Сөзіне Ғайшаның қалады таң:
-Үлкен сөзден сұрадың, болдым қайран!
Сол күнде барша халық тұрар жерін,
Маған бүйтіп айтқан жоқ ешбір адам.

“Куллу ша-ин халак”[438]- бар ғой аяты,
Жоқ қылмақ әр нәрсені күдіреті.
Жер жоғалып, екінші жер жаралғанша,
Бізді қояр үстіне тар сираты.

Жіберілетін жердің аты- Билсаһара[439],
Ол жерде істемеген еш бір күнә.
Күмістен- ақ, мұздан жалтыр ирөр,
Жоғалса, табылады жалғыз ине.

Ол жердің үстінде жоқ тау менен тас,
Бір ине жоғалса да, жасырылмас.
Қоярға жер таппайды пенде жанын,
Сол күнде нешік болар бұл кәріп бас.

Тірілген махшардағы барша халық,
Қиямет ыстығынан тұрар налып.
Һәм қылған дүниедегі күнәсынан-
Тұрады әрқайсысы терге батып.

Бағзының тізесіне келер тері,
Бағзының батып тұрар белуары.
Кейбіреу көкіректен терге батып,
Әркімнің сол шерменде болар жері.

Күнәсы тер боп ағар бар бойынан,
Кейбіреу жүзіп жүрер мойынынан.
Бағзы біреу теріне карық болар,
Күнәсын көтере алмай ауырынан.

Қудая, батырмағыл терімізге
Мұсылман болған қатын, ерімізге!
Өзіңнің фазылың илан таупық беріп,
Істетпе күнәһиға бір енді бізге!

Алпыс бесінші бап

Исрафил ғалайссаламның сорын үргені

Исрафил, сорын үрер, ғалайссалам,
Таралған сүйек жылып, шіріген тән.
Суға батып, бағзысын қасқыр жесін,
Бұрынғыдай болады барша адам.

Баршасы қайран болып тұрар жерден,
Тірілмей еш қалмайды анысы мен жын.
Құдайым күнәсынан хисап алар,
Жаратқан мақұлықаттың әрбірінен.

Сол күнде жеті қат көк болар пәре,
Ай мен күн нұры кетіп, болар қайра.
Сират құрып, тамұқты қыздырған соң,
Болады мунафиқлар бір бейшара.

Біреуге қылған болса біреу залым,
Құдайым тенгерелі артық- кемін.
Залымнан мазлұмға өш әперіп,
Болады арасында ғаділ хүкім.

Әркімге болар сонда бір ұлы той,
Өш алар мүйіздіден мүйізсіз қой.
Сол күнде ешбір күнә жасырылмас,
Қылған қанша артықша ой.

Дінсіздер көрсе сонда жаһаннамды,
Қабірдегі ғазабын ойлар, әні.
“Қабірдегі халіміз ойыншық қой,
Тағы келіп көрдік,- деп- бұл пәлені!

Ғазабы мұндай екен ойласақ-шы,
Қабірден қор болып бүйтіп тұрмасақ-шы!”
Тістейді: “Уа- уайлап” бармақтарын:
“Жан болып біз анадан тумасақ-шы!”

Сол күнде барша хайуан болар топырақ,
Ғаділ хукім қылған соң жаратқан Хақ.
Ғазапқа мунафиқлар шыдай алмай,
Өлім тілеп баршасы, қылар фариад.

Құдая бізді қылма мунафиқтан,
Жараттың ба пенде ғып бізді жоқтан?!
Хабибінің құрметі үшін ғапу айлап,
Құтқарғыл фазылың илан бізді оттан!

Алпыс алтыншы бап

Арақ ішушілердің қабірден тұрғаны

“Қабірден тұрар, - дейді, - арақ ішкен,
Салбырап барлық тілі жерге түскен.
Жүзі қара, көзлері шағыр болған,
Исі сасық болар өлекседен.

Шұбырып жүрер, - дейді, - сілекейі,
Тіл салақтап, көрінер, көмекейі.
Қанды ірің, ағызынан сарсу ағып,
Барша жанның көрініп сөмсекейі.

Өзі мас: жүре алмайды тәлтіректеп,
Аузына тіл сыймай, көзі алақтап.
Бір ішім, шөлдегенде, суға зар боп,
Қаранып сол жағына, тіл жалақтап.

Байланған бөтелке бар мойындағы,
Ұстаған рюмка бар қолындағы.
Періште бұл сипатпен айдайды екен,
Көрген жан лағынет айтар жолындағы!”

Арақ туралы Опай ұғлы Қағибадан рауаят.

Опай ибн Қағиба қылды рауаят:
- Әрқашан болған шақта сол қиямет.
Арақ ішкен қабірден тұрар!-дейді,
- Бөтелкесін мойнында қылып фариад.

Өзі мас, қолында бар домбырасы,
Аузынан келіп тұрар арақ иісі.
Қышқырып періштелер нада қылар:
“Араққор болған пәлен-пәлен баласы!”

Иісі болады екен боқтан сасық,
Жеркенер бү кісіден барша халық:
“Құдая, бұл малғұннан жырақ қыл!”-деп,
Ғарасат аһылы зарланар Хакка налып.

Құдайым Забаниға әмір қылар:
“Апар да бұл мастарды тозаққа сал!!
Жүз мың жыл жатып зарланады:
-Шөлдедім, су бергіл,- деп,- құрыды хал!

Жатады жаһаннамда қатты сусап,
Келмейді мың жылғаша еш бір жауап.
Су тілеп және тағы терлейді екен,
Сасық тер денесінен кетер парлап.

Тер шығып, жаман болар иістері,
Ренжіп қасындағы көршілері:
“Құдая, бұл малғұнды жырақ қыл!”-деп,
Сыйынып бір Аллаға (зар етеді).

Аяқтары кісен-ді, қолда- шынжыр,
Өлдім-талдым дегенде бір су берер.
Ол суды ауызға алып ұрттағанда,
Ұстаған ол, ішсе ауыз, карны жидір.

-Жегіл,-деп,- береді екен зақұм заһар,
Жесе, түседі астынан сол ұлтабар.
Аузынан да әртүрлі жалын шығып,
Зардабынан бастағы миы қайнар.

Мұнан соң және салған бір табытқа,
Һәм түскендей болады тар лақатқа.
Ішінде сол табыттың ғазап қылған
Құдайым, әне, салып әр тарлыққа!

Тағы да шығарады сол табыттан,
Диналға хабалға құлатар терең зындан.
Ірің, сарсу жиылған бір шұқыр дүр,
“Ішінде толық, -дейді, - жылан, шаян”.

Жабылып жылан, шаян, әне, талар,
Заһарына шыдай алмай нада қылар.
Ішінде ол зынданның мың жыл қалған,
Дамыл, тыныштық көрмейді зәре қадар.

Періште алып келер шишаларды,
Жаһаннамнан толтырылған оның бәрі.
-Шөлдегенің мынадан іш!-деп айтар,
-Ішпейміз!-деп баршасы қылар зарды.

Бастарында оттан тәж, қолда -жүзік,
Білегіне салғаны- от білезік.
Мойнында оттан болған алқасы бар,
Періштелер тұрады ғазап қылып.

Мың жылдан соң алады сол зынданнан:
-Дәйілге кіргізігіл!-деп, қылар пәрмен.
Мың есе баршасынан ғазабы артық,
Дәйілде бір шұңқыр дүр, түбі терең.

Мұнан соң періштелер дәйілге атар,
Ішінде ғазап көріп мың жыл жатар.
Ғазабы күннен күнге таусылмайды,
Шерменде боп бейшараның басы қатар.

Дәйілде бір күн жатып қылған фариад:
“Уаһи Ахмет, уаһи Мұхаммед қыл, -деп, - шапағат!”
Естілген Мұхаммедтің құлағына :
-Тамұқта бұл қалайша қалған үмбет?!

Пайғамбар бір Аллаға қылған дұға:
-Естідім бұ тамұқта жалғыз нада.
“Мұхаммед, шапағат қыл!”-деп зарланады,
Қаю күнәһи себепті қалған пенде?!

Сол уақыт бір Алладан келген хабар:
-Ол пәндө тәубе қылмай ішкен хамар.
Сол жатып жаһаннамда қалған!-дейді,
-Ғазапқа шыдай алмай бек зарланар!

-Ол болса егер менің үмбетімнен,
Несіп ет оған тағы шапағатпенен!
Жалғыз оның қалуы лайық емес,
Үміткер о да пенден рақметіңнен.

Тілегін Алла тағала қылған қабыл:
-Тамұқтан үмбетінді ал, шығарғыл!
Шығарар барлық ғасы үмбетлерін,
Иман аһилісін қалдырмай, бәрін де алар!

Алып кеп кіргізеді жаннатына,
Жаралған Пайғамбардың құрметіне.
Тамұқта мәңгі баки ешкім қалмас,
Күнөкар Мұхаммедтің үмбетінде.

Қазақтың және тағы сөзінде бар:
“Жалғыз қайғы- тамұқта біреу қалар”.
Арақ ішкен кісіні айтса керек,
Тамұқта көп жыл қалар ол бихабар.

Мұны білсең, хамардан жүргіл жырақ,
Кітапта бар күнәның анасы- арақ.
“Барлық күнә осыдан туар!-дейді,-
-Ғазабы баршасынан ұлығырақ!”

Айтқан және бізге пайғамбарым:
“Ауырса арақ ішкен, сұрама халін!
Тәубе қылмай дүниеден өтер болса,
Қылма,-деген тағы да ,- намаздарын!”

Арақ ішпек ұлы күнәһи тағы да,
Жырақ бол, күнәһиден мүмин пенде!
Бола ма мұнан үлкен саған қасірет,
Пайғамбар: “Барма,-десе,- намазына!”

Кітапта айтты бізге хазірет Ғұсман:
“Арақ ішкен тәңірге болар дұшпан!”
Күнәсымен парапар болар,-дейді,-
“Екеу,-деп,- бір Аллаға серік қосқан”.

Кімде-кім бұл арақты білсе халал,
Ол шексіз діннен қайтып кәпір болар!
“Төрт кітапта баршасы мағлұм, - дейді, -
Алғаяз биләһи, иа, зұл жалал!”

Алпыс сегізінші бап

Бір кісі біреуге айтты:

- Ай, нағашым,

Әкеңнің інісі едім, танымсың?!

Менің әкем: “Келсін!” -деп, шақырады,

Әкем айтар: “Нағашының бабасы едім”.

Шешемнің сіз екенсіз кеңже інісі,

Сенің әкен менімен туысқан-ды.

Мәнісін сұрайын деп, келіп едім,

Сіз қалайша әкемнің немересі?!

Тауып бер жұмбағымды, ойламай көп,

Кітапта жазылған сөз болмайды өтірік.

Бір қатын бір баланы сүйер екен:

“Баламның баласы— байымның інісі”, -деп.

Нағашы сонда тұрып берді жауап:

-Наданлар шеше алмайтын- біз- бір жұмбақ.

Мен енді уақиғамды ұқтырайын,

Сөзіме құлақ сал да, тұршы тыңдап.

Шешемнің өлген[еді] бастапқы ері,

Ерінен бой жеткен қыз қалды тірі.

Сол қызды бір Құданның жазуымен

Алыпты қатыны өлген шалдың бірі.

Ол шалдан бір бала бар және ер жеткен,

Шешемнің ол балаға көңілі кеткен.

Қызын шалға берді, балаға өзі тиді,

Сұрасаң, мен нағашың— сонан біткен.

Ол қызды шал алған соң, тудың қыздан,

Басында ол қыз туған анамыздан.

Апамнан туған маған жиен болдың,

Енді қайда кетесіз ұяңыздан?!

Үшбу сөз жұмбақ екен құласада.
Шешуін өлең қылдым, ұнаса ма?
Ерігіп қырда барып жатып-жатып,
Жұмбақ жазды дейсіз ғой келе сала.

Алпыс тоғызыншы бап

Саған тауып берейін бір ермекті:
“Бір қатын ертіп келді он еркекті”.
Бір қатын жүргенлігін ерсі көріп,
Қатыннан сөз сұрайды жөн білмек-ті:

-Байғұс-ау, еріп жүрген бұларын кім?
Жүргенің жат ерлермен болмай ма мін?!
Жігітке жауабында қатын айтты:
-Жайым сұрап, сөксеңші мені де сен!

Бұлардың мен айтайын мәні-жайын,
Төртеуі інім болғанда, бірі- байым.
Бесеуі сатып алған құлдарым дүр,
Бәріміз- бір туысқан, бір ағайын.

Бұл сөзді жігіт естіп қалды қайран:
-Он бірің бір атадан тудың қайдан?
Сұрамақ сүннеті ерұр пайғамбарым,
Жайынды айтып, ұқтыршы,ай, Күлөндам?!

Жетпісінші бап

Жігітке қатын сөйлер, жауап қатып:
- Бір күнді алты ұғлымен алдым сатып.
Біреуін жақсы көрген азат қылып,
Шариғат хукімімен тидім барып.

Ол күнді әкем алды неке қылып,
Алған соң төрт ұл тапты тәңірім иіп.
Төртеуі енді маған іні емес пе?
Басында ұрыстың ғой, маған тиіп!

Солардың төртеуі- інім, бесеуі- құл,
Шешесін әкем алғасын болмай ма ұл?!
Бәріміз бір кісіге бала болдық,
Ұрыссаң да мен бірігіп жүргенім- сол!

Түсініктер

Сүлеймен мен Ібіліс. Бұл өлеңнің әулеттік мұрағатта Мәшһүр-Жүсіптің ортаншы ұлы Мұхаммедәмен (1888-1921) мен кіші ұлы Мұхаммедфазыл (1890-1969) және кезінде ақынның ат айдаушысы болған Иманғали Маненов (1903-1993) көшірмелері сақталған. Сонымен бірге Қазақстан республикасы ҰҒА Орталық ғылыми кітапханасы қолжазба қорындағы Мәшһүр-Жүсіп жазбалары топтастырылған 1171 папкада белгісіз бір қолтаңбамен қағазға түскен үшінші бір нұсқа (380(230)-384(236) бет аралығы) бар. Назар аударарлық жайт 1171 папканың көп беттері тап осы қолтаңбамен жазылған. Бұл жазбаны Мәшһүр-Жүсіптің үлкен ұлы Мұхаммедшарафи (1886-1936) жазбасы деп есептеуге де негіз бар. Себебі Мәшһүр-Жүсіп шығармаларының бастапқы 4 томын белгілі жазушы Дихан Әбілевтің 1931 жылдың аяғында Мұхаммедшарафиден алғаны белгілі (қараңыз: Әбілев Д. Мәшһүр-Жүсіп // Жұлдыз, 12, 1992, 116-126 б.). Сонымен бірге осы әзірленіп отырған кітаптың жауапты редакторы Қуандық Мәшһүр-Жүсіпке (Мәшһүр-Жүсіптің кіші ұлы Мұхаммедфазылдың үлкені-1941 ж. туған. Е.Ж.) Мұхаммедшарафидің үлкен ұлы Төлеубайдың (1917-1997) көзі тірісінде ауызша айтқан әңгімесінде Мұхаммедшарафидің 1934-1935 жылдардың бірінде алдымен Семейге жетіп, одан поезбен Алматыға барып, өзіне хабарласқан арнайы адамдарға Мәшһүр-Жүсіптің тағы біраз шығармаларын (ішінде ақынның өзі “Мес” деп атаған қолжазба кітабы енген болар деп санаймыз) тапсырып қайтқаны туралы дерек бар. Осының бәрін жинақтасақ, Мәшһүр-Жүсіп шығармасын топтап тапсырушы Шарафи болса, сол көп беттерді басқа емес, сол кісі өзі көшірді деуге де болатын тәрізді. Әйтсе де қазір әулеттік мұрағаттағы бір жарты беттік қолжазба аяғында: “Бұл-Шарафи қолжазбасы- растаушы-мен –Төлеубай. 21 қараша 1993 жыл”, - деген дерек барын, Төлеубайдың өз әкесінің қолтаңбасын айыруына шек келтіруге болмайтынын есепке алсақ, 1171 папкадағы біз сөз етіп отырған нұсқа мен Төлеубай Шарафиұлы анықтама берген жазба арасында онша ұқсастық таба алмадық. Міне, осы жайттарды ескере отырып, біз әзірше оны: “1171 папка материалы” - деп атай түруды жөн көрдік.

Осы орайда әулеттік мұрағаттағы көшірменің бірін Мұхаммедәмендікі деп алу себебімізге келсек, оның бір-біріне жалғаса бір қолмен жазылған топтама ішіндегі “Ібіліс лағын шайтан хикаясы” туындысын көшіргені белгілі. Мәшһүр-Жүсіп жиені Жолмұрат Жүсіпұлы (1894-1977) ол көшірменің кімдікі екенін былай растап жазып қалдырған: “Марқұм Мұхаммедәменнің 1910 жылдардағы өз қолымен жазған нұсқасынан көшірілді... Жолмұрат Жүсіпұлы. Фа-

зана (Мәшһүр-Жүсіпұлы Мұхаммедфазылды айтып отыр- Е.Ж.) арнап жазылды. 25 февраль 1957 жыл”.

Екі нұсқаны: “Мұхаммедәмен мен 1171 папкадағыны салыстыра қарастырсақ, 1171-де жоқ 9 тармақ Мұхаммедәменде қоныс тепкен де, Әменде қалып қойған 4 тармақ 1171-де қамтылған болып шықты. Мұхаммедәменде ғана бар алғашқы төрт жолы “Жылаулы бір Құдайға жанның бәрі”- жолымен басталған шумақтың: “Ешкімнің еш нәрсемен жұмысы жоқ” – деген үшінші тармағымен басталады. Оған ілесе “Алушы зәнбілімді болмады жан”, - жолын маңдайша еткен шумақтың бірінші, екінші тармағы енбеген, - сонда айналасы: бір шумақтың соңғы екі жолы мен келер шумақтың бастапқы екеуін біріктіре есептегендегі 4 тармақ 1171-де кездеспейді.

Осы орайда 1171-ге кірмеген бұл 4 жолдың Мұхаммедфазыл мен Иманғалида да орын алғанына назар аудартқымыз келеді. Сондай-ақ: “Түспесін алдауына пенде не ғып?”- тармағын маңдайша еткен шумақ та Мұхаммедәменде, Мұхаммедфазылда және Иманғалидабар да, 1171-де жоқ. Басқаларда тегіс тұрақ тапқан, тек 1171-де түсіп қалған жеке тармақ та ұшырасады: “Таң қалып тақ Сүлеймен күлді дейді”. Мұхаммедәменде, Мұхаммедфазылда, Иманғалида сырт қалған, тек 1171-де шаңырақ көтерген бір шумақ мына тармақпен басталады: “Осылай болып біздің заманымыз”.

Екі нұсқада түрліше жазылған тармақтар да бар. Мұхаммедәменде: “Қызығар бір пенде жоқ мал мен баққа”, - делінсе, 1171-де оның орнына: “Қылып тұр тәңірім оны сынамаққа”-деп берілген. Шығарма мазмұнына, идеясына, ойдың айтылу ретіне және Мұхаммедфазыл, Иманғалида солай өрілгеніне қарап, біз ең дұрысы Мұхаммедәмендікі болар деп дәйектедік те, 1171-дегіні соған ілестіре жақша ішінде келтірдік. Шығарманың соңғы екі тармағы екі нұсқада әртүрлі. Мұхаммедәменде біз енгізген қалыпта болса, 1171-де: “Дегенге: “Ер жете ме, мал жеткізбей, // Баралы іште кетіп әрбір арман!”-деп нақышталған. Біз шумақтың ішкі бірлігіне, алғашқы екі тармақ пен соңғылардың арасындағы үйлесімділік шартына және Мұхаммедфазыл, Иманғали көшірмелерінде тап осындай екеніне қарап, Мұхаммедәмен нұсқасын таңдадық.

Екі нұсқада жеке сөз өзгерістері де баршылық. Мұхаммедәменде және Мұхаммедфазыл мен Иманғалида да: “Билеттің бір жүзікте қылып кілтін”- делінсе, 1171-де “билеттің” орнына “жараттың” алынған. “Билеттің” сөзі тап сол төртінші тармақтың алдындағы екінші жол басында да орын алғанын ескеріп, қайталаудан гөрі тың сөз қолдану Мәшһүр-Жүсіп стиліне неғұрлым жақын болар деп пайымдадық. Сондай-ақ: “Жақсылық қылған емес әрбір құлға”-деп, Мұхаммедәменде және басқаларда өрнектелсе, 1171-де “әрбір” орнына “ешбір”

кірістірілген. Біз шығарма мазмұнына, шайтан қылығына қарап, “әрбір” сөзінен гөрі “ешбір” сөзі түпнұсқаға жақынырақ болар деп есептедік. Ал, “Жұмыстан қалды бүгін соның бәрі”-деген Мұхаммедәмен нұсқасындағы “соның” орнына 1171-дегі “жұрттың” сөзі қолданылуы лайықсыз деп санадық. Себебі бұл үшінші тармақ екенін, алдыңғы екінші тармақтың: “Сен жұртты көрме бірдей өзінменен”, - деп келетінін ескерсек, “жұрт” сөзін екі рет қайталаудан гөрі, екіншіде оны “соның” сөзімен ауыстыруы ақынның сөз саптау үрдісіне неғұрлым жуық келеді және осы қолданыстың Мұхаммедфазыл мен Иманғалида да қоныс тебуі тегін болмас деп шештік.

Шығарманың 1914 жылы жазылғаны 1171-де ескертілген. Жолмұрат Жүсіпұлының Мұхаммедәмен көшірген уақытты “1910 жылдардағы” деп жазғанын есепке алсақ, Мұхаммедәмен көшірген кез 1914 пен 1915-тің бірі болар деп шамалаймыз.

Осы өлеңде келтірілген жеке сөздерге түсініктер:

1. Муафик- араб сөзі: “келісімді, қолайлы” мағынасында жұмсалып тұр.
2. Тақдыр- араб сөзі: “құрмет” мағынасында қолданылып тұр ма деп ойлаймыз. Сонда “муафик”, “тақдыр” сөздерін қоса алғанда, “Қолайлы құрметіме” деп оқыған жөн.
3. Зәнбл- араб сөзі: “корзина, себет” мағынасын береді.
4. Хықмет- араб сөзі: “ауыздық” мағынасын береді. “Бей-хықмет” — ауыздықсыз деген сөз.

Ықылас сүресі. “Ықылас сүресінің қасиеті туралы”, - деген аталыммен “Ислам және өркениет” газетінің 2002 жылдың тамыз айындағы сегізінші санында (8-б.) жарияланған Мәшһүр-Жүсіп өлеңі бойынша берілді. Материалды әзірлеп, жариялаған- Қаукен Исабайұлы.

Соқыр, саңырау және жалаңаш. Бұл өлең Мәшһүр-Жүсіптің 1907 жылы Қазан қаласында басылған “Тірлікте көп жасағандықтан, көрген бір тамашамыз” кітабының соңғы жағында орын алған. Бұдан кейін осы шығарма “Соқыр, саңырау, жалаңаш хикаясы”, - деген атпен “Қазақ әдебиеті” газетінің 1985 жылғы 7 июньдегі санында жарияланды. Газетке ұсынған- осы кітаптың жауапты редакторы- Қуандық Мәшһүр-Жүсіп. Осы орайда Мәшһүр-Жүсіп кітабын шығаруға ашық та жасырын түрлі қыспақтар кесе-көлденең тұрғанда, тосқауыл мұзын жібітуге осы туындының жариялануы да сеп болды десек, қол ұшын беруші газет редакторы Шерхан Мұртаза еңбегін алдымен атап өткен жөн. 1990 жылы шыққан ақын таңдамалысының бірінші томында [Мәшһүр-Жүсіп Көпеев. Таңдамалы 1 том // Алматы, Ғылым, 1990] бұл шығарма 1907 жылғы кітап материалы ретінде еш айдар, тақырыпсыз берілгенін, әзірленіп отырған осы томға идея жағынан да, жанрлық тұрғыдан да бұл өлеңнің жақын екенін ескеріп, және осы туынды-

ның 1985 жылғы жеке нұсқа калпын сақтап, бұл кітапқа енгізуді жөн көрдік.

Нәпсі аждаһа. Әулеттік мұрағаттағы Мұхаммедфазыл көшірмесі (Фазыл, 4 папка, 66-бет) бойынша ұсынылып отыр.

Толқын. Бұл туынды да әулеттік мұрағаттағы Мұхаммедфазыл жазбасы (Фазыл, 1 папка, 2-3 беттер) бойынша берілді.

Күндіз бен түннің айырмасы. Жоғарыда аталған Орталық ғылыми кітапханадағы Мәшһүр-Жүсіптің өз жазбасы: 1170 “6” папкасы, 938-946 беттер бойынша әзірленді. Бұл шығарманың 1940 жылы мектепке арналған 9 класс оқулық - хрестоматиясына енгені белгілі. 1170 “6” папкадағы шығарманың жалпы көлемі 62 шумақ, яғни 248 жол болса, мектеп хрестоматиясындағы латын әрпімен басылған нұсқа көлемі - 220 тармақ, яғни 28 жолы қысқарған. Одан әрі елуінші жылдар басында Кенесары Қасымовты, Мәшһүр-Жүсіпті т.б. қаралау науқаны басталғаны, соның нәтижесінде Мәшһүр-Жүсіп шығармаларының мектеп оқулығынан шығып қалғаны, кейін заман түзелсе де, ақын туындыларын мектеп оқулығына қайта енгізу ісінің құнтталмай келе жатқаны мәлім. Бұдан соң “Жұлдыз” журналының 1984 жылғы үшінші санында 40 жол көлеміндегі қысқарған нұсқа (баспаға әзірлеген: Қ.Мұқамедханов, Қ.Мәшһүр-Жүсіпов) жарық көрсе, 1990 жылы шыққан ақын таңдамалысының бірінші томына да шығарманың тек 44 тармағы, яғни бестің біріне жетпейтін шағын үзгі ғана кірді. Демек шығарманың толық нұсқасы тұңғыш ұсынылып отыр. 1170 “6” папкасындағы шығарма маңдайшасында Мәшһүр-Жүсіптің өз қолымен жазған мына ескертпесі орын алған: “Күндіз тозақтан алынған, түн бейіштен алынған. Күндіз- байға артықшылық, кедейге кемдік. Түнбай, кедейге бірдей теңдік. Күндіз өз басың сауда, сатуда жүреді. Түнде өзіңе-өзің тегін олжадай болып қаласың”.

Ташкент сапары. Әулеттік мұрағаттағы Мұхаммедфазыл (Фазыл, 1 папка, 39-40 б.) көшірмесі бойынша дайындалды. Шығарма маңдайшасында Мұхаммедфазыл ескертпесі бар: “Мәшһүрдің Ташкентке бара жатып, Ерейменді өлең қылғаны”. Одан әрі Фазыл көшірген уақыт 1937 жыл екені көрсетілген.

Той деген соң... Мәшһүр-Жүсіппен кезінде жақсы араласып, іргелес отырып, сыйласқан Иманмәдінің ұлы Сұлтанмахмұттың (Шолтымның) (1897-1983) сақтауымен бізге жетіп, қазір әулеттік мұрағатта орын алған Мәшһүр-Жүсіптің өз жазбасы (Мәшһүр-Жүсіп, 7 папка, 16 жіктелім, 1-3 беттер) бойынша берілді.

Миркамалалдин ишанға. Жоғарыда аталған Орталық ғылыми кітапхананың қолжазба қорындағы 1170 “6” папканың 1038-1039 беттері бойынша енгізілді. Шығарма қауырсын қаламмен жазылғандықтан да, сөл өзгешелеу көрінген Мәшһүр-Жүсіптің өз қолымен

қағазға түскен. Туынды соңында автор ескертпесі бар: “Миркамалалдин ишанға жазған хатының соңғы жағы. Ол кісі Бұхарлық-Жойбарлық қожадан еді”.

Мәшһүр-Жүсіптің Мұса Шормановты оның келіні атынан жоқтауы. Бұл да алдында аталған Орталық ғылыми кітапхананың қолжазба қорындағы Мәшһүр-Жүсіптің 1171 папкасының 357(308)-389(325) беттері бойынша ұсынылып отыр.

Мұқыш Жұпарұлына. Бұл шығарманың 4 көшірме нұсқасы сақталған. Жоғарыда аталған Орталық ғылыми кітапхана қолжазба қорындағы Мәшһүр-Жүсіп шығармалары жинақталған 1176 папканың 179(186)-186(193) беттерінде Жолмұрат көшірмесі, яғни бұл туындының 113 шумақ, немесе 452 тармақтан тұратын неғұрлым толық нұсқасы орын алған. Әулеттік мұрағаттағы қалған үш нұсқаның біреуі- тағы да Жолмұрат көшірмесі: тек бұл тым қысқа, демек толықтың төрттен біріндейін ғана құрарлық 28 шумақ, яғни 112 жол ғана. Үш нұсқаның қалған екеуіне: Мұхаммедфазыл және Иманғали Маненов көшірмелеріне келсек, оның бәрі Жолмұрат жазбасының қысқарған қалпынан алынған болар деп есептеп отырмыз. Себебі үш нұсқа да бір-ақ тармақпен, яғни “Бұл Мұқыш- Хұсайынның немересі” - жолымен аяқталады. Осы орайда толық пен қысқа нұсқаны өзара салыстырсақ, тек көлем емес, шумақтардың аздаған орын ауысуы да бар. Мәселен, “Алдына нашар жылал барушы еді” - тармағымен басталатын шумақ қысқада он алтыншы шумақ ретінде берілсе, толықта мүлде басқа орында алпыс сегізінші ретінде келеді. Сонымен бірге: “Алай-түлей залымды үйттің-бүйттің”-тармағын маңдайша қылған шумақ, қысқада жиырма бірінші де, толықта жетпіс бірінші болып орын өзгерткен. Мұндай ауытқу: “Бұрылмай Еламанның шатасына”-деп басталатын шумақтың жиырма екіден алпыс тоғызға ауысуы тұсында да байқалады. Сондай-ақ толық нұсқада жоқ, тек қысқада бар бір шумақты, яғни: “Түйе боздап келеді ботасына”-деп басталатын шумақты оқиға өрбуіне, сөз ретіне, қисынына карап, алпыс тоғыздан кейін жетпісінші шумақ ретінде орналастырдық. Себебі толықтағы алпыс тоғызыншыда: “Ботасын қасқыр жеген қатындікі”-деген жол орын алса, біз алған жетпісінші шумақ сол қасқыр жеуіне байланысты ойды өрбітуге арналған. Осы орайда толықтың алпыс тоғызындағы: “Ботасын” сөзін қысқадағы- “бұқасын” сөзімен алмастыру дұрыс деп таптық. Бұл арада қысқа нұсқа соңында берілген: “Бұрынғы уақытта бір бұқасы, түйесі бар қатынның үйіне бір қонақ қонса, бұқасын қасқыр жеп қойыпты. Сонда бұқасын жоқтап: “Қонақтың батасы түк пайдасы тимеді!” – деп айтқанындай болды”, - деген ескертуде желінген бота емес, бұқа екендігі қайталанып ескертілгенін басшылыққа алдық.

Ғашық жігіт сөзі. Жоғарыда аталған Орталық ғылыми кітапхана қолжазба қорындағы Мәшһүр-Жүсіптің өз жазбасы: 1171 папка, 188 (221)- 196(225) беттері бойынша енгізілді. Басқа да біраз туындылары тәрізді бұл шығармасына да акын атамыз ат қоймаған екен, өлеңнің идеялық- тақырыптық негізіне қарап, “Ғашық жігіт сөзі” — деп атауды жөн көрдік. Шығарма соңында автордың мынадай ескертуі орын алған: “1874 жылында жазылған өлең. Тағы бір жерде ж...м бар. Мәшһүр-Иосифтің балалық, жастық, бойында мастық бар күнінде сөйлеген сөздері екен. Әлімбайдың Қожахметінде жұлдыз қақ санама там-түм қалған екен. Сонан жазып алғаны. Өз көңіліне: “Он екіден бір[i] жок”, - дегендей көрінеді”.

Мәшһүр-Жүсіптің өлер шағындағы сөзі. Бұл туындының жалпы көлемі 37 шумақ, яғни 148 тармақ болса, жоғарыда аталған акын таңдамалысының бірінші томында шығарма “Мәшһүр-Жүсіптің жетпіс үш жасында сөйлеген сөзі” — деген аталыммен үш еседен аса қысқарып, оның 12 шумақ, яғни 48 жолы ғана кіргізілген. Өлеңнің 1985-1988 жылдары Коммунистік партия үстемдігі кезінде баспаға өзірленгенін ескерсек, кенес билігінің сойқанды жақтарын біресе тура, біресе астарлап жеткізген акын ойларының сүзгіге түсіп, қысқарту құрбаны болғаны анық. Сонымен бірге шығарманың үштен бірінен сәл асатын бөлегі: 14 шумақ, яғни 56 жолы жоғарыда аталған Орталық ғылыми кітапхана қолжазба қорына 1962-1963 жылдары өткізілсе де, отаршыл билеушілер қаһарын ескеріп, оның басым бөлігінің : 23 шумақ, яғни 92 тармақтың өткізілмей, әулеттік мұрағатқа жасырылуы да туындыны толық жариялау ісін қиындатқаны белгілі. Біз бұл жолы Мәшһүр-Жүсіптің өз қолымен жазылған бүтін шығарманы біріктіріп, тұңғыш рет толық қалпында баспаға ұсынып отырмыз. Атап айтқанда, Орталық ғылыми кітапхананың қолжазба қорындағы 1645 папкадағы акын жазбасының 209-212 беттері мен әулеттік мұрағаттағы: Мәшһүр, 3-папка, 27 бөлім, 3-4 беттер және 7-12 беттері біріктірілді. 1645-те өлеңнің басы бар да, онда жоқ “Құдайым бұла өсірді өзі бастап”, - тармағын маңдайша еткен сегізінші және тоғыз, оныншы шумақтар әулеттіктен алып толықтырылды. Одан әрі: “Кеме қайда, жұрт мінді салын байлап” — тармағымен басталған он бірінші мен он жетінші шумақ аралығы 1645 бойынша келтірілсе, 1645-те жоқ: “Шұқанақта су қалды бөлек-бөлек” — тармағымен басталған он сегізінші шумақ пен отыз жетінші шумақ аралығы, яғни шығарманың соңғы бөлімі, айналасы 20 шумақ әулеттік мұрағаттағы Мәшһүр жазбасы (Мәшһүр, 3 папка, 27 бөлім, 7-12 беттер) бойынша енгізілді. Шығарма атының сәл өзгеруіне келсек, 1645 папкадағы өлең маңдайшасында шығарманы қолжазба қорына өткізуші Қуандық Мәшһүр-Жүсіптің қолымен

“Мәшһүрдің өлер шағындағы сөзі”, - деп, кезінде 1962-1963 жылдары Мұхаммедфазыл айтуы бойынша жазғанын басшылыққа алдық.

Бес қымбат. Жоғарыда аталған қолжазба қорындағы Мәшһүр-Жүсіп жазбалары жинақталған 1171 папканың 10(19) бетінен алынды.

Қиянат. Бұл өлең де сол қолжазба қорындағы 1171 папканың 9(16-17) беті бойынша әзірленді.

Дауасыз дерт. Бұ да сол 1171 папканың 64(127)- 66(131) беттері бойынша дайындалды.

Бұлақ көзі. Бұ да сол 1171 папканың 66(131)- 67(133) беттері бойынша ұсынылды.

Өнерпаз. Бұ да сол 1171 папканың 68(134)- 69(136) беттері бойынша беріліп отыр.

Мешіт зары. Өлең әулеттік мұрағаттағы Жолмұрат Жүсіпұлы көшірмесі: Жолмұрат, 1-папка, 18-жіктелім, 1-2 беттер бойынша әзірленді. Туынды маңдайшасында Жолмұрат ескертуі жазылған: “Мәшһүр-Жүсіптің өз қолжазбасынан алынды. Құдай рахмат қылсын! Мәшһүр-Жүсіп Көпеев Баянауладағы мешіт, медресенің қорлықта қалғанын көріп, долданып жазған сөзі”. Шығарма мәтіні соңында қосымша түсініктеме бар: “Мұны айтқан Баянаула мешіті[нің] имам молдасы- Күйеу молда, азаншысы- Мысықбайдың Қайыбы. Баянаула болысы – сол күнде Бекжанның Рахметолласы. Баянаулада тұрған ноғай - Ғырбан Томашев. Дәл сол күнде осы өлеңді оқып, естіген -Қыдырбайдың Әбділдасы. Мешітке ескі -[қ]ұсқы, жұрттан жинаған ет, құрт, нанын қоятұғын бір соқыр шал мен Баян- бір төштек диуана. Медреседе тұратұғын қасапшы-Майлытон: Оразқұл- жалаңдаған екі қатыны бар- Оразқұлдың өзінен өткен. Мал тапқыш саудагерлер мешітті сасытқан. Соқыр шал мен диуаналардың ескі- [қ]ұсқы киімі мен көгеріп кеткен наны мен мешіт-медресені сасытқан. Оразқұлдың сасыған тері-терсегі мен қатындарының [...] Нөгербектің Әміресін шақыртып алып, бәрін айтып, көрсеттім. Мәшһүрді біреу: “Жынды”, біреу: “Диуана: аузына не келсе, соны айтады!” - деген шығар!”

Көрінбес. Әулеттік мұрағаттағы Мәшһүр-Жүсіптің өз жазбасы: Мәшһүр, 7 папка, 9 жіктелім, 2-3 беттер бойынша енгізілді. Өлеңнің: “Көміл адам салмақты болар жердей” –деп басталатын жетінші шумағының бастапқы жолы біз сүйенген үшінші бет аяғында бар да, келесі беттердің жоқ екенін, демек шығарманың толық емес екендігін ескертеміз.

Төрттағандар. Жоғарыда аталған Орталық ғылыми кітапхана қолжазба қорындағы Мәшһүр-Жүсіп шығармасы жинақталған 1171 папкадағы белгісіз біреу қолжазбасы (жоғарыда ескерткеніміздей жиі кездесетін қолтаңба болғандықтан да Мұхаммедшарафи қолтаңбасы болуы мүмкін) 384-бет бойынша дайындалды.

Өлең және қара сөз ғибраты. Жоғарыда ескертілген Орталық ғылыми кітапхана қолжазба қорында сақталған Мәшһүр-Жүсіптің 1170 “а” папкасының 479-498 беттеріндегі ақынның өз жазбасы бойынша ұсынылып отыр. Осы шығарма жазылған 481- беттің сол жақ қапталында мынадай қыстырма ескерту орын алған: “Бұрынғы заманда Шоң, Шорман, онан кейін Мұса, Секербай. Олар “Ай мен Күндей, хаммаға бірдей” жақсылар еді. Бұл заманда партиямен сайланып, есектерін жарысқа қосып жүр”. Шығармадағы жеке сөздерге түсініктер:

1. Мұнафик - араб тілінде “монтаны, екі жүзді” мағынасын береді.
2. Хүсүд- арабша: “қызғаншақ, күншіл”, демек “Хүсүдлік”- күншілдік ұғымында қолданылған деп санаймыз.
3. Мәймун- арабша: “маймыл” мағынасын береді.
4. Мәһір- арабша: “шебер, маман, әмбебап” ұғымын береді.
5. һәмма-арабша: “камқорлық” ұғымын береді.

Жетпіс бап. Бұл топтамаға кіретін шығармалардың шағын бөлігі бұрын түрлі атпен жарық көрді. Әйтсе де ақын шығармаларын тақырып үндестігі жағынан бұлай топтастырып, оның бұрын беймәлім туындыларымен салыстыру Мәшһүртануға елеулі үлес қосары анық. Топтаманың осылай жүйеленген түрін жинап жеткізген және көптеген құнды мәлімет берген адам- Баян селосының тұрғыны, еңбек ардагері Төлепберген Алдабергенов (1932 ж. туған) те, Мәшһүр-Жүсіп мұраларын асқан ұқыптылықпен жинап, автор негіздеген ретпен қағазға түсіруші, кезінде ақын атқосшысы болған, кейін Баянауыл ауданы, Сұлтанмахмұт совхозында тұрып, сонда жерленген Иманғали Маненов (1903-1993). Мәшһүр-Жүсіп негіздеген ретпен дейтініміз: шығарманы белгілі бір реттік санмен белгілеу Мұхаммедфазыл (ақынның кенже ұлы) көшірмелерінде де орын алған. Мәселен, Иманғалидағы бірінші бап тақырыбы: “Бір жастан жігіт болғанша әр түр сөзі” .- делінсе, Иманғали нұсқасын қазіргі әріпке аударған, әрі онымен кезінде сырлас, пікірлес болған Төлепберген Алдабергенов өз көшірмесінің тақырыбын “Мәшһүр-Жүсіптің 21 жасында жазғаны” .- деп белгілеген. Сонымен бірге әулеттік мұрағатта сақталған Мұхаммедфазыл жазбасында тап осы шығарма маңдайшасында: “Бір жасынан бастап жиырма жасына дейін өлең қылып жазғаны”,- деген ескерту бар (Фазыл-1 папка-42 жіктелім-151-152 беттер). Бұл туынды Мәшһүр-Жүсіптің қарындасы Мәдинадан туған жиегі Жолмұрат Жүсіпұлы көшірмелері арасында да бар (Жолмұрат-3 папка-15 жіктелім). Айырмашылық: Иманғалида бап реті бірінші болып алынса, Мұхаммедфазыл мен Жолмұратта сандық көрсеткіш белгіленбеген. Оның есесіне Иманғалидың 70 бабының 11 бабы Мұхаммедфазылда да сандық ретпен белгіленіп, соңғы үшеуі біріктіріліп, 9 бап ретінде берілген.

Иманғалидағы 20-бап “Эртүрлі насихат сөздер” – делінсе, Фазылда да тап осы аталыммен берілген. Тек Фазылда Иманғалидан сәл өзгертіліп, “22-ші”, – деп көрсетілген. Ал Иманғалидағы 40-бап “Әбуһарирадан айтылған: жанның һәм өлімінің хикаясы”, – деп аталса, Фазылда соңғы сөз ғана “рауаяты”, – деп өзгертіліп, реттік сан “48-інші” делінген.

Иманғалида елу бірінші бап: “Ан хазіретінің Миғражда көргені” – деп аталса, Фазылда бұл “55-інші” болып белгіленіп, тақырыбы: “Ан хазіретінің миғражы дүр”, – делінген. Иманғалидағы 57-бап тақырыбына ұқсас Фазылдағы материалда да рет саны бар (65). Иманғалида 58 – бап “Ғазірейіл періштенің жанын алатын баяны”, – делінсе, Фазылда бұл “61-інші ретпен” өрнектеліп; “Ғазірейілінің жанын алатын баяны”, – деп ескертілген. Иманғалида 62-бап: “Әбуһайырдан бір рауаят: Шаян Құрайыш туралы”, – делінсе, Фазылда бұл “65-ші” болып (екінші рет) есептеліп, сол атау қайталанады. Иманғалида 63-бап “Мақатілден рауаят: он хайуан жұмаққа кіреді” – тақырыбын мандайша етсе, Фазылда сол тақырып қайталанып, тағы да реттік санмен (бұл жолы “алпыс алтыншы”) есептелген. Иманғалида 64-бап: “Ғайша анамыздың пайғамбардан сұраған сөзі”, – айдарымен көрінсе, Фазылда тек тақырыптың соңғы “сөзі” дегені “сұрағы” түрінде өзгертіліп, рет саны сәл бөлектеніп, “67-інші”, – деп аталған. Иманғалидағы 68-бап пен 69, 70-бап Фазылда біріктіріліп алынып, тек бап реті “67-інші” болып алынған. Көріп отырғанымыздай, Иманғалида 70 бап топтас-тырылса, Фазылда тек соның 9-ы сақталып жеткен.

Сонымен бірге Жолмұрат сақтауымен жеткен Мұхаммедсадык көшірмесінде (бұл нұсқаның тек аяғы жоқ) үшінші баптан бастап он бірінші бапқа дейін Иманғалида қойылған реттік сандар қайталанған. Мәселен: “Үшінші. Ғаршы – күрсінің баяны”; Төртінші – “Сегіз ұжмақ, төрт періште баяны”, “Бесінші- Жеті тозақтың баяны”; “Алтыншы- Жеті қат көктің баяны” т.с.с.. Мұның бәрі Мәшһүр-Жүсіп шығармаларын сан ретімен белгілеу болғанын, тек бәрі бірдей жинақталып бітпегенін, яғни бізге жетпегенін дәлелдей алады. Осыған сүйеніп, рет санын қоюды бастаушы Иманғали, Мұхаммедсадык, Фазыл да емес, Мәшһүр-Жүсіптің өзі болу керек деген тоқтамға келдік. Олай дейтініміз: бастапқы бап ақын өміріне арналып, кіріспе іспетті болса, одан кейінгілерінің бәрін үндестіретін идея бірлігі бар. Ол әділдік, ақиқат іздеу жолы мен Аллаға мойын сүну, Аллаға құлшылық етудің бір арнаға түйісіп отыратыны.

Осы орайда Иманғалидағы 2-14 баптар аралығы яғни 70 баптын 13 бабы бұған дейін Жолмұрат Жүсіпұлы және Мұхаммедсадык көшірмелері бойынша әзірленіп, “Абай” журналының 1997 жылғы 4-санында Мәшһүр-Жүсіптің “Жер мен көк” дастаны ретінде жарияланғаны (материалды әзірлеп, түсініктеме жазған- Гүлназ Жүсіпова) мәлім.

Дастанды жариялаған автор кейін Жолмұрат Жүсіпұлы жазбаларына сүйеніп, мынадай пікір айтады : “Онда Мәшһүр-Жүсіптің бұл қиссаны 35 жасында, яғни 1894 жылы жазғаны көрсетілген. (Қараңыз: Жүсіпова Г.Қ. Мәшһүр-Жүсіп қиссаларындағы Мұхаммед бейнесі. // Павлодар, 2000, 14 бет.)”

Жолмұрат Жүсіпұлының осы дастанның маңдайшасы ретінде жазған мына ескертпесі көңіл бөлерлік: “Жер мен көк: сегіз ұрмақ, жеті тозақ” қиссасы- “Мәшһүр-Жүсіп сөзі”.

Осы орайда әулеттік мұрағатта сақталған материал ішінде Жолмұратта жоқ яғни “Орнына салтанатты патша болды”, - жолынан басталып, “Көкте бар жетінші қат түп ағашы”, - тармағына дейінгі 14 шумақты, яғни 56 жолды Гүлназ Жүсіпованың дастанды баспаға әзірлегенде, Мұхаммедсадықтан алып толықтырғанын және сол тұста біраз үзіндінің өзінде жоқ екендігін кезінде Жолмұраттың өзі де ескерткеніне көңіл бөлгіміз келеді. Ал, сол Жолмұратта жоқ 14 шумақтың Иманғалида кездесуі, Мұхаммедсадық көшірмесі бағасын арттырса, Иманғали жазбасында жоқ 67 шумақ, яғни 268 жолдың яғни: “Хадиша-бай Қабылдың жалғыз қызы”, - деп, басталатын тармақ пен “Жаралған Мұхаммедтің нұрдан “жесімі”, - деген жол аралығындағы көлемді үзіндінің Жолмұратта болуы Мәшһүр-Жүсіп мұрасын жан-жақты саралау үшін кезінде әр жағдайда әр қалыпта көшірілген нұсқаларды салыстыра зерттеу ғана тиімді нәтиже беретінін дәлелдесе керек. Иманғали мен Жолмұрат т.б. көшірмелеріндегі үндестік: қайталау, бірін-бірі толықтырулар мұнымен де бітпейді. Мәселен, Фазыл мен Жолмұрат көшірмелері бойынша әзірленген Мәшһүр-Жүсіптің “Миграж” дастаны ҚР ҰҒА хабарлары, тіл-әдебиет сериясының 1994 жылғы үшінші санында басылды (қажет түсініктермен баспаға әзірлеген-Гүлназ Жүсіпова). Ол Иманғалида 15,16- баптар ретінде берілген.

Жолмұрат нұсқасы бойынша әзірленіп жарияланған Мәшһүр-Жүсіптің “Пайғамбардың дүниеден өтуі туралы” дастанындағы: (“Жұлдыз” журналы, 2, 1996, 113-128 беттер. Түсініктеме беріп баспаға әзірлеген- Гүлназ Жүсіпова) “Бұл күні патшалықта әділдік жоқ”- деп басталатын соңғы он шумақтың Иманғалида да 19-бап басында орын алуы (Иманғали-2 папка-66 б.) және одан кейінгі журналға ұсынылмаған, сол дастанның жалғасы ретінде берілген Жолмұрат көшірмесінің “Сағымнан пайда болған Шыңғыс хан-ды” жолымен бастатып, “Қынға қас-өткір пышақ түпкен жеткен”, - тармағымен аяқталатын 23 шумағы, яғни 92 жолдың Иманғалида да келтіріліп, оның жалғасы ретінде берілуі тегін емес. Сондай-ақ осыдан кейін берілген Иманғалидағы 10 тармақтың Жолмұратта жоқ болып, ол келтірілсімен, Жолмұраттағы: “Тұрсынбай Айдаболда бай болыпты”-деп басталатын тармақ пен “Өлуге, алмаса деп, іші кимай”, - жолы аралығындағы 24 шумақтың Иман-

ғалида болмауы- тағы да көп нұсқаларды салыстыра пайдалану керектігін айқындайды.

Мәшһүр-Жүсіптің діни тақырыптағы рауаяттарындағы тарихи фактілер мен аңыздар арасалмағын, қазақ халқы дүниетанымын, өмір сүру жағдайын ескеріп, автор қосқандарын межелеу де- алдағы үлкен жауапты міндеттің бірі. Жоғары айтып өткеніміздей, бұл шығармалардың бәрін біріктіретін ортақ идея бар. Ол аз күндік пайдаға т.б. малданбауды, әділдік, адалдық көзін іздеуді, ақиқатқа, Аллаға, имандылыққа барар жолға түсуді, ізгілік, қайырымдылықты насихаттау т.б.

Енді “Жетпіс бап” айдарымен топтастырылған әр бап, әр рауаяттың, жеке жағдайда әр шумақтың осы кітапқа енгізілгенде, қайдан, кімнен алынғанын, мәтін нұсқаларын салыстыру, сұрыптау ісі қалай жүргенін ежіктеп келтіреміз.

Бірінші бап: Мәшһүр-Жүсіптің 21 жасында жазғаны.

Бүгінге дейін бізде жинақталған мәліметтерге сүйенсек, бұл шығарманың 7 көшірме нұсқасы бар. Оның біріншісі- жоғарыда аталған Орталық ғылыми кітапхананың қолжазба қорындағы Мәшһүр-Жүсіп туындылары жинақталған 1171 папканың 82-84 беттерінде орын алған белгісіз біреу көшірмесі болса, екіншісі- сол папканың 326-327 беттеріндегі Мұхаммедәмен қолымен жазылған, тек толық сақталмаған нұсқа. Бұл жеті нұсқаның бесеуі әулеттік мұрағатта сақтаулы. Олар: Жолмұрат Жүсіпұлы, Мұхаммедфазыл, Иманғали Маненов, Төлепберген Алдабергенов (Иманғалидан көшірген), Жұқаш Кәрібаев (1917 жылы туған) көшірмелері. Бұлардың ішіндегі ең толығы —1171 папкадағы көшірушісі белгісіз қолжазба. Онда жалпы көлемі 69 шумақ, 276 тармақ мәтіннің тек: “Аспанның дәл ортасы — темірқазық”-тармағын бетке ұстаған 38-шумағы ғана жоқ. Екінші неғұрлым толық нұсқаның: Иманғали Маненов, 2-папка, 1-8 беттер көшірмесінің, жалпы көлемі — 64 шумақ. Мұнда жоғарыда аталған 38- шумақ және “Құдайым өнер берген он жасымнан- жолымен басталған-11, “Әзәзіл, шайтан малғұн тіліне ерме”- дегенді ту еткен- 34; “Ах, дүние, қалса жетіп ата-анан”- делінген- 54 және соған ілескен 55- шумақ, яғни айналасы 20 жол ғана енбей қалған.

Жолмұрат Жүсіпұлы мәтіні толық емес: ол алдында сөз болған 38-шумақпен аяқталған (Жолмұрат, 3 папка, 15 жіктелім, 1-3 беттер). Жолмұратта сонымен бірге ара-тұра 4 шумақ жоқ: “Жетіге енді шықтым желе шауып” жолын алға ұстаған -7; “Құдайым өнер берген он жасымнан”-11 (бұл шумақтың Иманғалида да сырт қалғанын ескерттік, Е.Ж.); “Әзәзіл, шайтан малғұн тіліне ерме” тармағымен басталған- 34 (бұл Иманғалиға да кірмеген), оған ілескен 35-шумақ.

Мұхаммедфазыл көшірмесі де толық емес. Мұнда (Фазыл, 1-папка, 151-152 беттер) Жолмұраттағыдай 7,11,34,35- шумақтар жоқ

болумен қатар Жолмұратта өз орнында келтірілмеген, тек кейін қыстырма ретінде берілген: “Жігітке жиырма екен- жастың шеті”, - деп басталатын 25-шумақ, сондай-ақ “Сүннөт бар: мұстахаббен, адаб, хәна” (32); “Көңілінде тұт жаратқан Құдайынды” (36) және оған жапсарлас 37-шумақ жоқ. Фазыл көшірмесі де тап Жолмұраттағыдай 38-шумақпен аяқталатынын және ара-тұра онда 8 шумақ жоқ екенін ескерсек, Фазыл көшірмесінің жалпы көлемі 30 шумақ, 120 жол екеніне көз жеткіземіз.

Біз сөз етіп отырған 7 нұсқаның бесеуі араб әрпімен көшірілсе, екеуі- қазіргі қолданылып жүрген әрппен жазылған: Жұқаши, Төлепберген нұсқалары. Кейінгі үлгілерде көлем шағындығымен бірге жеке шумақ, тармақтардың түсіп қалуы, сөз қолданым ерекшеліктері кездеседі.

Екінші-он төртінші баптар: “Жер мен көк” киссасы.

Бұл туындыны ұсынғанда, алдымен әулеттік мұрағаттағы Иманғали Маненов (2-папка, 9-46 беттер) жазбасына иек артумен бірге осы баптарды топтастырып, оны “Жер мен көк”-деген аталыммен жеке дастан ретінде қарастырған Жолмұрат Жүсіпұлы (3-папка, 4-жіктелім, 2-34 беттер) және басқалардың жазбалары бар екенін де ескерлік. “Жер мен көк” дастанының жалпы көлемі – 363 шумақ, яғни 1452 тармақ. Иманғали, Жолмұратта және осы шығарма көшірілген дәптер мұқабасында: “Жолмұратқа- Мұхаммедсалықтан”- деген ескерту орын алған. Мұхаммедсалық көшірмесінде бұл туынды осы ұсынылып отырған қалыптағыдай: “Алланың өзі жалғыз, құдіреті кең”- жолымен басталған. Сонымен қатар жоғарыда аталған Орталық ғылымкітапхананың қолжазба қорындағы Мәшһүр-Жүсіп шығармалары топтастырылған 1171 папканың 57(179)- 32(194)- беттерінде орын алған тап осы туындының басы: “Серік жоқ, кемшілік жоқ, Аллада айып”- жолын маңдай еткен 6-шумақпен басталып, оған ілескен 8 шумақ, демек айналасы 9 шумақты қамтыған 6-14-шумақтар Жолмұрат қолымен жазылған да. 15-шумақтан, яғни: “Кезгендер хақиқатты көп сөйлеген”- тармағынан кейінгілері белгісіз біреу жазбасымен берілген. Осы орайда Мәшһүр-Жүсіп шығармалары жинақталған папкалар ішінде жиі кездесетін екі белгісіз қолтаңбаның біріншісін: “белгісіз бірінші”, екіншісін: “белгісіз екінші”, ал түрлі мәтіндерді салыстыру кезінде: “1171 папка материалы” не “1171”-деп қысқартып атауды жөн көрдік. 1171 папкада тек бұл шығарма емес, осының алдында ғана берілген: “Мәшһүр-Жүсіптің 21 жасында жазғаны”, бұдан кейін осы топтамада сөз болмақ: “Миграж”, басқа кітаптарға кірген, кірмек: “Пайғамбардың дүниеден өтуі”, “Шайхы Ысқақ”, “Мәшһүр-Жүсіптің қарғамен айтысы”- туындыларының бәрі осы “белгісіз бірінші” қолтаңбасымен жазылған. Бұл тұста 1171 папкадағы басқа біраз материалдар тәрізді осы шығарма беттерінің орналасу тәртібінде жүйесіздік барын, әр бет

шекелеріне кемі 2, не 3 сандық белгі қойылғанын, көлемі кішірек сандық белгілер қалыпты жағдайдағыдай, төменнен жоғарылау орнына, яғни алдымен бірінші, соңынан екінші бет келу орнына, керісінше жүретінін, атап айтқанда, алдымен “57-бет”- деп беріліп, одан соң бірте-бірте шегініп, 32-бетке тірелгенде, шығарма аяқталатынын ескертеміз. Бет ретін белгілеудегі алалық: бірінде алдымен жоғарғы сан, кейін- төменгі сан, екіншісінде алдымен-төменгі, кейін-жоғарғы алынып, түрлі сандар жарыстырылып қойыла салуы қолжазба қорында әр кезде әр сипаттағы қызметкерлер істегенін, бірінің араб әрпін түсініп, бірінің мүлде парықтамағанын, ең соңында бет шекесіндегі 2 не 3 санды қатар белгілеу қалдырылып, қолжазба беттерін ғылыми талапқа сай жүйелеу, сақтау, қадағалау жүзеге аспағанын байқатады. Біздің айтпағымыз: Мәшһүр-Жүсіп шығармасымен бұрын таныс емес адам көне араб жазуын қанша меңгерсе де, мұндай сақталымға кезіккенде, шығарманың басы қайсы, жалғасы қайда екенін табуда көп қиналары, бөгелері, тіпті түрлі ауытқуларға жол берері анық. 1171 мәтінінде алғашқы 5 шумақ болмауымен қатар түсіп қалған жеке шумақ, тармақтар да баршылық. Атап айтқанда: “Көтеріп ол Ғаршыны суға қойды” – тармағымен басталған 34- шумақтың соңғы екі жолы және оған ілескен 35-шумақтың бастапқы екі тармағы; сонымен бірге: “Ғазап бар, заһар, зақым- бәрі де анық” – дегенді алға шығарған 70-шумақтың соңғы екі жолы жоқ. Сондай-ақ: “Біткені алты күнде белгілі анық”- дегенді ту еткен 79-шумақ (бұл Жолмұратта да, Мұхаммедәменде де жоқ), “Құданың құдіретімен біткен екен”- жолын маңдайша еткен 115-шумақ (бұл да Жолмұрат, Мұхаммедәменде жоқ) тұтасымен орын алмаған. Сөйтіп, 1171-де айналасы 8,5 шумақ, яғни 34 тармақ кірмей қалған. Оның есесіне: “Көп сөз бар мұнан кейін, тұра тұрсын”-тармағын бетке ұстаған 22-шумақ Иманғали, Мұхаммедсадықта жоқ болса, мұнда және Жолмұрат, Мұхаммедәменде бар. 1171 жазбасы 1418 тармаққа ие болса, көлем жағынан оған тетелестері: 1380 жолдан тұратын Жолмұрат пен 1166 тармақты еншілеген Иманғали көшірмелері.

Жолмұратта жоқ үзіндіге көңіл бөлсек, ол өз жазбасында мұны ескерткен: “Осы жерден қалған сөз болу керек” (Жолмұрат, 3 папка, 4 жіктелім, 5-бет). Жолмұрат ол жоқ мәтіннің бастапқы тармағын да дұрыс атап көрсеткен: “Біткені алты күнде- белгілі анық” (79-шумақтың 1-жолы. Е.Ж). Бұл енбеген үзінді 15 шумақты құраса, ара-тұра тағы 2 шумақ жоқ. Оның біріншісі, алдында аталған 1171-дегідей, 79-шумақ болса, екіншісі де сонда ескертілгендей – 115-шумақ.

Иманғали жазбасын дәйектесек, алдында ескертілген 22-шумақ жоқтығына қоса : “Көзіне жан кірген соң өзін көрді”- деп басталатын 151-шумақ ұшыраспайды (бұл сонымен бірге Мұхаммедсадықта да

жок). Сондай-ақ Иманғалида ара-тұра түсіп қалған 18 тармақ бар. Мұндай жол-жөнекей қалып қойған жеке тармақ, шумақтарды қоса есептегенде, олар айналасы 26-жолды ғана құраса, ең көлемді түсіп қалу, яғни 260 тармақты қамтитын үзліс: “Хадиша-бай Қабылдың жалғыз кызы” - дегенмен жол ашқан 283-шумақтан басталады, Бұл ұзақ кішіріс 1171 папка және Жолмұрат жазбалары бойынша толықтырылды.

Әулеттік мұрағатта сақталған басқа да мәтіндерде: Мұхаммедәмен, Мұхаммедсадықта да жекелеген қалып қоюлар баршылық. Мұхаммедәмен көшірмесі: “Рахматта тоғыз мың жыл харар етіп” — дегенді бетке ұстаған 30-шумақтың: “Керемет манзилатта он үш мың жыл” - деген үшінші тармағымен (оған дейінгі 1 парақ сақталмаған, Е.Ж.) басталады да: “Еркектен азғырылды қатын бұрын” жолын алға шығарған 197-шумақпен аяқталады (шығарма соны да бізге жетпеген —Е.Ж). Мұхаммедсадықта жекелеген шумақ, тармақтардың орын алмауымен қатар: “Төртінші- жұмақта мен жүргенімде” - деп басталатын 247-шумақтан кейінгілері мүлде жоқ.

Он бес-он алтыншы баптар. “Миғраж” дастаны.

Жалпы көлемі 140 шумақтан, яғни 560 жолдан тұратын бұл туындының 6 көшірме нұсқасы сақталған. Соның ішінде ең қомақтысы- 132 шумақты, яғни 528 тармақты құрайтын Жолмұрат (3 папка, 5-жіктелім, 1-9 б.) жазбасы. Бұдан кейінгі көлемдісі- 124,5 шумақты, яғни 498 жолды қамтитын Иманғалидың (2 папка, 46-61 беттеріндегі) көшірмесі. Үшінші толығырағы- 121 шумақты, яғни 484 тармақты еншілеген Мұхаммедфазыл нұсқасы. Төртінші нұсқа- 106,5 шумақ, яғни 426 тармақты меншіктеген- жоғарыда аталған қолжазба қорындағы 1171 папканың 32(195)-20(209) беттері аралығындағы “белгісіз бірінші” жазбасы. Мұнда да бет ретін белгілеген кіші сандардың керісінше таңбаланып отыруы қолжазба сақтаушылардың арабша сауатсыздығынан болар деп шамалаймыз. Бесінші мәтін — 93 шумақты, яғни 372 жолды мирас еткен Мұхаммедәмен көшірмесі болса, алтыншы ең шағындауы- Қарағанды облыстық “Орталық Қазақстан” газетінің 1991 жылғы 25 шілдесінде жарияланған, 90,5 шумақты, яғни 362 жолды меншіктеген үлгі. Бұл дастанды Ешмағамбетұлы Әлімшайхыдан алып, баспаға әзірлеген: “қарт ақын Махмет Назарұлы” - екендігі газетте ескертілген.

Жолмұратта жоқ 8 шумақтың алғашқысы: “Жасына кейін қалған қайта бардым” - деп басталатын 3- шумақ та, екіншісі: “Осындай мазмұнына аят түсті” -жолын бетке ұстаған 22-шумақ Иманғалида, 1171-де және Әлімшайхыда да жоқ. Мұндай әрі Иманғалида, әрі Әлімшайхыда жоқ іліктестікті: “Сарқырап екі бұлақ ағады, біл” - дегенді жалау еткен 36-шумақ; “Әр жерде бас та қалды, аяқ қалды” - дегенді алға ұстаған 45-шумақ туралы да айтуға болады. Ал: “Пайғамбар мұны тауып айтқанында” - дегенді бастау ғып орналасқан 53-шумақ тек Иманғалида

ұшырасып, қалған бесеуінде де кездеспеуімен ерекшеленеді. Сондай-ақ: “Арытты бұрынғыдан Расул түрі”-деп, шаңырақ көтерген 122-шумақ пен оған ілескен 123 шумақ та тек бір адамда, Мұхаммедфазылда ғана шаң беріп, қалғандарының бәрінде қамтылмауымен көзге түседі. Шығарма соны болып есептелетін: “Тәубені қылатұғын осы кезім”- дегенді маңдайша еткен 140-шумақ та тек Иманғали мен 1171-де орын алған.

Иманғалида сырт қалған 15,5 шумақ, яғни 62 жолға назар аударсақ, оның: 22,36,45,122,123-шумақтарының Жолмұраттағыдай жоқ екені осының алдында ғана ескертілді. Сонымен бірге Иманғалида бастапқы шумақ және: “Тындамай сөзін оның жүре бердім”- дегенмен басталатын 12-шумақ пен 16-шумақ аралығы ысырылса, тап осындай түсіп қалудың Әлімшайхыда да орын тебуі кейінгінің алдыңғыдан көшіру мүмкіндігіне жарық түсірсе керек деп санаймыз. Сондай-ақ Иманғалида: “Мұхаммед, үмбетің көп, уайымың жоқ”-дегенді бетке ұстаған 33-шумақтың алғашқы 2 жолы, “Көтерген ол төсекті және кейін”-дегенді алға тартқан 38-шумақтың соңғы 2-тармағы жоқ. Бұған қоса: “Иінге қуанғаннан сонда міндім” –айдарымен шыққан 40-шумақ; “Топаннан Нух нәбиге бердің фидих”, - деген 60-шумақтың соңғы 2 жолы; “Данаға жас та болса, тең едім ғой” – деп басталған 120-ның соңғы 2 тармағы сырт қалған. Одан әрі Мұхаммедфазылдан басқаның бәрінде жоқ 122,123 шумақтан кейін орналасқан 124-шумақтың басқаларға тегіс орын алып, тек Иманғалида кездеспеуін дйттеу де өткен ғасыр ақындарының әр нұсқасын ізерлеп салыстыру қажеттігін дәлелдейді.

Мұхаммедфазылда жоғарыда ескертілген 53- шумақ орын алмауымен қатар: “Алдымнан келген қатын, ол кім?”- деп, басталған 16-шумаққа қоса: “Алдынан сәлем берген ислам мен дін”- дегенді қалқалаған 21- шумақ қоныс теппеген. Мұхаммедфазыл нұсқасын шөмейтп тұрған жайт – оның: “Жад қылдым әуел Хакты сөз басында”- дегенді маңдайша еткен 124- шумақпен тамамдалып, соңғы 16 шумақтың, 64 тармақтың енбей қалуы.

1171 папка мәтініне үңілсек, жоғарыда аталған: 22,53,122,123-шумақтардың ығысуымен қатар қолжазбаның тұтас 1 парағы, яғни 2 беті түсіп қалып, жоғалуына орай: “Сонда не деп пайғамбар жауап айтты” –жолымен қадам ашқан 57-шумаққа ілескен айналасы 118 тармақтың енбеуі орын алған.

Мұхаммедәмен нұсқасын сараптасақ, алдымен оның бастапқы 1 парағы мен соңғы парағы сақталмауына орай- 1-10-шумақтар мен “Олай болса Құдайым сені сүйсін”- деп басталатын 113-шумаққа ілескен 28 шумақ, яғни 112 жол жоқ. Ара-тұра сырт қалған үзіктерді зерделесек: “Мен міндім Мекаилдің енді үстіне” – деп жол ашқан 27-

шумаққа тіркескен 28-29-шумақтар шет қалудымен бірге: "Көшпеген ол төсекті және кейін" - легенді алға қойған 38-шумақ (тап осының соңғы 2 жолы Иманғалида жоқ екені жоғарыда айтылды) орын алмаған. Сондай-ақ: "Жоқ қылған Ибраһимге нямард отын" (66-шумақ), "Бәрімен артық саған бердим, өні" (72-шумақ), "Солайша шұжасады тамаи хорлар" (92-шумақ), "Қадамды тақсыр Ботол басқан екен" (97-шумақ), -деп басталатын үзіктер Мұхаммедомеңге кірмей қалған.

Осы орайда басқа да көшірмелер тәртібі мұнда да шумақ шетінеуі ғана емес, жеке сөз ауысулары т.б. баршылық екенін, яғни әзірлегенде, сөз қисынын, ұйқас тәртібін т.б. басшылыққа алып, саралау, сұрыптау жүргенін еске саламыз. Дұтамал жағдайда ақын мұрасын ең ұзақ уақыт (1977 жылға дейін) көшіріп, жинаған Жолмұрат жазбасы алдымен ескеріліп отырды. Екіұшты жағдайда дақша пішіне екінші нұсқа ретінде жеке сөз, сөз орамдарын беру де орын алғанын осы тұста ескерте кеткіміз келеді.

Он жетінші, он сегізінші бап.

Иманғалидың 2-папка, 61-66 беттердегі жазбасы және жоғарыда аталған 1171 папканың 22(104)- 20(105) беттеріндегі "белгісіз бірінші" көшірмесі бойынша сараланып ұсынылды. Екі нұсқада ара-тұра айырмашылық, сөйкеспеу болған жағдайда сөз қисыны, ұйқас тәртібі басшылыққа алынды. Мәселен, Иманғалидағы 8-шумақ:

Ғамал қыл ақыретін үшін арнап,

Дүниеде өлшеп өзін тұрғаныңша!

Ғамал қыл Алдан үшін онша-мұнша,

Сонша қыл Ғаққа қажетін болса қанша!-деп, келтірілсе, 1171 - де бұл былай өрілген:

Ғамал қыл ақыретін үшін болғаныңша,

Дүниеде өлшеп өзін тұрғаныңша!

Ғамал қыл ақыретін үшін арнап,

Жеткендей қып Махшарда өз халыңша! (халыңша!)

Біздіңше, ұйқас заңы, сөз реті 1171-дің неғұрлым дұрысырақ екенін дәлелдеп тұр. Сондай-ақ Иманғалида келесі 9-шумақ:

Қажетін болмаса, ғамал тіпті қылма,

Бұл дүние өте шығар ойланғанша!

Мұнда қинал, өлгенде қиналғанша,

Сұм дүние өтіп кетер көз жұмғанша!- деген түрде келсе, 1171-де бұл кеңейіп, 2 шумақ қалпында берілген:

Ғамал қыл Алдан үшін онша-мұнша,

Сонша қыл Ғақта қажетін болса қанша!

Қажетін болмаса, ғамал қылма,

Бү дүние өтіп кетер жиналғанша!

Мұнда қинал, өлгенде қиналғанша,
Сұм дүние өтіп кетер жиналғанша!-
Тамұқтың оты үшін қылғыл амал,
Өзіңнің отқа шыдар сырын қанша?!

Біз бұл тұста да сөз орнына, мағынасына қарап, 1171-дегіні таңдап алдық. Иманғалидағы жекелеген ұйқас селкеуліктері, сөз түсіп қалулар, сөз орны ауысулары т.б. себебі: көбінесе жазба нұсқадан емес, ауызша айтылғандардан қағазға түсіру нәтижесі деп санаймыз. Белгілі бір жыр, өлең үлгілері ауызша айтылғанда, жеке тармақ, сөздерді ұмыту, шатастыру жиі орын алатыны белгілі. Сонымен бірге: “Қызығы бұл дүниенің ойын-күлкі”-деп басталатын 35-шумақтың Иманғалида орын алып, 1171-де кездеспейтін көшірмелерді салыстыра дәйектеу орындылығын дәлелдей түседі.

Он тоғызыншы бап: “Басқа да патшалар, жомарттар, әулиелер”. Айналасы 65,5 шумақтан, яғни 262 тармақтан тұратын бұл туындының 3 нұсқасы сақталған. Оның бірі- жоғарыда аталған қолжазба қорындағы 1171 папканың 9(110)- 5(112) беттері аралығындағы “белгісіз бірінші” көшірмесі болса, екінші, үшіншісі- әулеттік мұрағаттағы: Жолмұрат, Иманғали жазбалары. Бұл шығарма Иманғалида (2-папка, 66-71 б.). өз тақырыбымен жеке отау тіксе, Жолмұратта және 1171-де бұл Мәшһүр-Жүсіптің “Пайғамбардың дүниеден өтуі туралы”-дастанының жалғасы ретінде берілген. Тап осы мәтінді “Пайғамбардың дүниеден өтуі туралы” дастаны ішіне кіргізу ыңғайсыздығын ескергендіктен де, аталған шығарманы алғаш баспа бетіне ұсынғанда, “Бұл күнгі патшалықта жоқ ғәділдік” (журналда: “жоқ ғәділдік” орнына - “әділдік жоқ”, - деп берілген) –тармағымен басталған 10 шумақты ғана тіркеп, қалғанын енгізбеу жүзеге асқан екен (қараңыз: Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы. Пайғамбардың дүниеден өтуі туралы // “Жұлдыз” журналы, 2, 1996 ж., 128 б. Шығарманы әзірлеген –Гүлназ Жүсіпова). Біз бұл жолы сол еңбек соңында орын алған 10 шумақтың өзін кері қайтарып, әрі шығарма тақырыбы ауқымын, дастан жанры талабын, әрі Иманғали бөлуін ескеріп, бәрін басы бүгін өзге туынды ретінде алуды жөн көрдік. Осы орайда 1171-мен Жолмұрат мәтінінің енбей қалған тұстары орайлас болғандықтан да, көлемі де бірдей екеніне назар аудартқымыз келеді. 1171-де соңғы 5 шумақ, яғни: “Қайғы ойлап, тәні тігіреп, жаны қорқар”- дегенді ту еткен 62—шумаққа ілескен 20 жол жоқ болса, бұл Жолмұратқа да тән. Сонымен бірге 1171- мен Жолмұраттағы ара-тұра енбей қалған 12 тармақ түзілімінде бірін-бірі қайталау орын алған. Олар: “Құлболды сол бабамыз әулие өткен”- дегенді алға қойған 22-шумақтың соңғы 2 жолы; “Арына өткір пышақ түпке жеткен”- дегенді маңдайша еткен 35- шумақтан басталған 10 тармақ. 1171- мен Жолмұратта жоқ осындай 32 тармақтың тек

Иманғали бойынша берілгенін атап өте отырып, оның есесіне кейінгідегі түсіп қалулар саны 110 тармақ, яғни алғашқыларда жоқ кірістен бұл шығыстың 3 еседен көп екенін де ескерген жөн.

Иманғали мәтінін сараласак, онда: “Тұрсынбай Айдаболда бай болыпты”-дегенді бетке ұстаған 38-шумақтан кейінгі, айналасы 24 шумақ, яғни 96 тармақ сырт қалған. Сонымен бірге ара-тұра енбей қалған 14 тармақты дәйектейміз. Мәселен: “Сахаба өтіп кетті отыз үш мың” – деп басталған 3-шумақтың соңғы 2 жолы; “Баһадүр Рүстем, Зымақ, Сахып қыран” – деп, жол ашқан 7-шумақ; “Қуандықтың баласы алтау болған”-дегенді маңдайша еткен 20-шумақ; “Жанболды Құлболдыны көп ренжіткен” – жолын бетке ұстаған 23-шумақтың алғашқы 2 тармағы; “Есім хан жалғыз барып Ташкентті алған” – деп басталған 29-шумақтың бастапқы 2 жолы Иманғалида сырт қатуымен ерекшелінеді.

1171 мен Жолмұратта жоқ шумақтар орайластығы болумен қатар оларда жеке тармақ, сөз түзіліміндегі өзгешелік те орын алған. “Шоң би сонда ақылмен білді дейді”- дегенді алға тартқан 60-шумақтың екінші жолы Жолмұратта: “Ақылмен анықталар жері келді”, - делінсе. 1171-де: “Ғақыл нұры болар жарық енді дейді” – деп өрілген. Жоғарыда ескертілген: сөз қисыны т.с.с. талаптарды меже етсек, кейінгінің неғұрлым тиімді екені анықталады.

Жиырмамыншы бап. Иманғали: 2- папка, 71-73 беттер және Мұхаммедфазыл: 5-папка, 2-жіктелім, 1-бет бойынша ұсынылды.

Жиырма бірінші-отыз тоғызыншы баптар. Иманғали: 2- папка, 72-124 беттері бойынша берілді.

Қыркыншы бап. Мұхаммедфазыл: 5-папка, 2-жіктелім, 6-бет және Иманғали: 2-папка, 124-125 беттер бойынша салыстырыла әзірленді.

Қырық бірінші-елуінші баптар. Иманғали: 2-папка, 126-149 беттер беттерінен алынды.

Елу бірінші бап. Иманғали: 2-папка, 149-155 беттер және Мұхаммедфазыл: 5-папка, 2-жіктелім, 2-бет бойынша әзірленді.

Елу екінші бап. Иманғали: 2-папка, 156-187 беттерінен алынды.

Елу үш-елу төртінші баптар: “Қиямет ахуалы” қиссасы. Жалпы көлемі-310,5 шумақ, яғни 1242 жол осы туындының бізге жеткен 6 көшірмесінің ең ауқымдысы - әулеттік мұрағаттағы Мәкішев Рақымжан жазбасы (219 шумақ, яғни 876 тармақ) және осыған мөлшері де деңгейлес (14 жолы ғана кем), түсіп қалған шумақтар жағынан да орайлас, ұқсасы- Павлодарда шыққан “Дауа” газетінің (редакторы Жеңіс Тілеке) 1991 жылғы маусым-желтоқсан (ғ 10-16) айлары сандарында “Қиямет күні” тақырыбымен жарияланған нұсқа (арабшадан өзіндік-Жұматай Әкбарұлы). Сөз болып отырған қиссаның аумағы тұрғысынан үшінші орын алатыны- әулеттік мұрағаттағы Жолмұрат Жүсіпұты (1-папка, 1 жіктелім, 1-7 беттер) жазбасы 113,5 шумақтан, яғни 454 тар-

мақтан тұрады. Бұл шығарманың көлем жағынан төртінші орын алатыны- жоғарыда аталған Орталық ғылыми кітапхана қолжазба қорындағы Мәшһүр-Жүсіп шығармалары жинақталған 1171 папкадағы : 412(292)-425(318) беттер аралығындағы белгісіз “екінші біреу” қолымен (олай дейтініміз: бұл қолтаңба да ақын шығармалары арасында жиі кездеседі, тек біз алдында сөз еткен: “Жер мен көк”, “Миғраж” т.с.с. таңбасына ұқсамайды) жазылған нұсқа 107 шумақты, яғни 428 жолды иеленген.

Осы орайда бұл жазбалардың бәрін Иманғалидың “70 бап: 53-54-баптар” (2-папка, 187-197 б.) көшірмесімен үйлестіре отырып, көп баптар тұсында жетекші болса да, тап осы жолы басқалардан едәуір кем екенін де ескертеміз: 80 шумақ, яғни 320 жол. Ең соңғы алтыншы шағын жазбаны дәйектесек, біріншіден, оның бастапқы жазылған нұсқасы біздегіден кең болғаны анық: себебі біраз беттері сақталмаған. Екіншіден, бұл үлгінің қолтаңбасы 1171 папкадағымен бірдей, яғни Мәшһүр-Жүсіпті көп көшірген, демек, ақынмен жақын, аралас адам болуы мүмкін. Бұл шағынымыз 33,5 шумақ, яғни 134 жолды құрайды.

Енді осы ұсынылып отырған шығарманың қай тұсы кімдерден, қалай алынғанын нақты көрсетуге көшеміз. Мәкішев Рақымжан жазбасында: “Болу хақ және нанбақ қиямет күн”, - дегенді ту еткен 8-шумақтан басталып, 18-шумақпен аяқталған –айналасы 11 шумақ шет қалса, тап мұндай олқыланудың тек осында емес, Иманғалидан басқаның бәрінде де орын алғанын ескерген жөн. Бұдан кейінгі ұзақ енбей қалу: “Айтыңыз Мұхаммедке салауат көп” –дегенді маңдайша еткен 58-шумаққа ілесіп, 75- шумақпен аяқталып, айналасы 18 шумақты құраса, тап осы қалыппен шетінеу Жұматай Әкбарұлында қайталанатынына, соңғы 4 шумақтың ғана Рақымжанда басқа тұста кездесе, Жұматайда мүлде ұшырамауына назар аударамыз. Осы орайда 58-шумақтың жеке өзі болғанымен, 59-79-шумақтар арасы Иманғалида да жоқ екенін, ал 1171 мен Жолмұратта бар екенін еске саламыз. Рақымжандағы бұдан кейінгі ойсырау: “Еңсесі түсіп жерге еңсерілген”- жолын алға ұстаған 89-шумақпен (тап осы 89-ыншы Жолмұратта да жоқ) басталып, 136-шумақпен тамамдалып, айналасы 48 шумақты қамтиды. Мұндай кірмей қалудың екінші рет Жұматайда да ұшырасуы, екі нұсқа төркіндістігін тағы да дәлелдейді. Осы тәрізді орайластықты: “Сондай күнді көрген жан естен танар” (41 шумақ); “Тоқтатар Хақ Мұхаммед қарсы келіп”(55-шумақ); “Фата-а-тун, афуажан-келген аят”(81-шумақ); “Дүниеде бой бақпаған, тілін тартын” (85-шумақ және оған ілескен 86,87- шумақтар)- тармақтарын бетке ұстаған шумақтар туралы да айтуға болады. Ал: “Өткізген ғапідікпен ерте-кешін” –дегенді алға тартқан 31-шумақтың тек бұл екеуінде ғана емес, Жолмұратта да қоныс теппегенін, Иманғали мен 1171 бойынша енгізілгенін атап өтеміз. Сондай-ақ шығарма

аяқталымындағы: “Шариғат сөзін қуып, өнеге айтамыз”, - деп басталған 304- шумақ пен оған ілескен ең соңғы 7 шумақ орын алмауы тек екеуіне (Рақымжан мен Жұматайға) тән емес, Иманғалида да далиған кетіктің (120-310-шумақтар аралығының) ішінде бірге жұтылса, ал 1171-де сол үзікке кіретін: “Айтамын мен ойымның жеткен жерін” – дегенді маңдайша қылған 307-шумақ пен оған ілескен 308-дің болмауы- бәрі жоғарыда аталған екі жазба төркіндестігін бұза алмайды деп санаймыз. Осы тұста Жұматайда жоқ екі шумақтың Рақымжанда бар екеніне көңіл бөлеміз: “Жүзінде жалған дүние көп сөйледім” (6-шумақ), “Бір басын үмбет үшін отқа тастап” (50-шумақ). Міне, бұл Жұматайдың Рақымжаннан көшіру мүмкіндігін (керісінше емес) де дәлелдейді.

Жолмұраттағы ығысқан шумақтарды дйттесек, жоғарыда сөз болған 8-18-шумақтар аралығы және 31-шумақ сусуы үстіне шығарма басталымындағы алғашқы 4 шумақтың тек мұнда емес, 1171-де де, тап сол қолтаңбамен жазылған әулеттік мұрағаттағы шағын үлгіде де, Иманғалида да омырайған 1-7 шумақтар аралығында орын алмай, тек Рақымжан, Жұматайда ұшырауымен ерекшеленеді. Сонымен қатар мұнда: “Жігіттер, піршілікте азық айла”-деп басталған 76-шумақ пен 77,78,79-шумақтар (Рақымжанда бұл ең соңғы бетте келтірілген) кірмеген. Сондай-ақ: “Бір басын үмбет үшін отқа тастап” –деп басталатын 50-шумақ (бұл Жұматайда да жоқ); Рақымжан, Жұматайдағы салқар үзіліс арасында енбей қалған 89-шумақ мұнда да шет қалған. Сол тәрізді: “Бар екен қияметте мұндай күйлер” (93-шумақ), “Ол күнде жан құтылмас кылып сылтау”(95-шумақ)- тек Жолмұрат емес, Иманғалида да орын алмаған. Сондай-ақ: “Көп сұрақ - тамамдайын қайсыбірін”-деп басталған 122-шумақпен оған ілескен 123-шумақ басқаларда ұзақ шетінеудің (Иманғалида 120-310, Рақымжан, Жұматайда 89-136 шумақтар аралығы) ішінде енбесе, бұл шет қалғанның бәрі, яғни: 93,95,122,123-шумақтар 1171 папка мәтіні бойынша орналастырылғанын ескертеміз. Сонымен бірге: “Бұл адам намаз оқып, ораза тұтқан”- жолдарын маңдай еткен 119-шумақтың Жолмұратта сырт қалумен қатар Рақымжан, Жұматайдағы 89-113 шумақтар аралығындағы шоғырмен бірге кірмеуімен, 1171-де де түсіп қалып, тек Иманғалида шаңырақ көтеруімен көзге түседі. Осы орайда: “Алтыншы нұрлы орамал қолына алып”-деп басталатын 115-шумақ пен оған ілескен 116 шумақтың бар нұсқада ұшыраспай, тек алтыншы ең шағын жазбада (бұл жолдардың тап сол қолтаңбамен жазылған 1171-де де болмауы да көңіл бөлерлік) орын тепкенін ескертеміз. Сол тәрізді: “Бұл адам намаз оқып, ораза тұтқан”-дегенді бетке ұстаған 119-шумақ та Жолмұратпен бірге 1171-де жеке өзі сырт қалғанын, ал Рақымжан мен Жұматайда 89-136 шумақтар аралығындағы шет қалу түйдегі ішінде жүргендіктен де, біз ұсынған

мәтінге тек Иманғали бойынша берілгенін ескерген жөн. Жолмұратта жок ең дендеген үзінді: “Махшарда барлық халық болар жиын” - дегенді бетке ұстаған 137-шумақ пен 303-шумақ аралығы болса, мұндай тоқырау 1171-де де шаң беріп, ал Иманғалида ол шашау шыққан 120-310 шумақтар ішіне кіргендіктен де, мұның бәрі тек Рақымжан, Жұматай көшірмелері бойынша ұсынылып отыр. Басқалардың бәрінде ірге тепкен, тек Жолмұратта тұрақтамаған шумақ бар ма десек: “Әр бұйда шығыршықтың жетпіс мыңнан”-деп басталған 33-шумақты ғана (әулеттік мұрағаттағы ең шағын 6-үлгіде бұл 28-89 шумақтар аралығындағы ұзақ оқылану арасында орын алмаса, ол көшіруші жазбауынан емес, біраз парактын бізге жетпей жоғалуынан деп есептейміз) атай алар едік.

1171 папка мәтініне үңілсек, онда алдында сөз болған 1-4,8-18,137-303-шумақтар аралығы сырт қалумен бірге: “Ел қонар су ішем деп шалқар көлге” – дегенді алға ұстаған 67-шумақпен басталып, 79-шумақпен тамамдалған 13 шумақ қамтылмаған. Осы орайда мұндай ойсырау Рақымжанда соңғы 4 шумағынан басқасы 76-79 шумақтар аралығындағы көп жоқтың ішінде, яғни 58-75 шумақтар аралығында орын алғанын; Жұматайда, Иманғалида да 58-79 аралығында шетінеген тізбек ішінде бірге жұтылғанын, бұл үзіндінің 67-75 шумақ белдеуі Жолмұрат бойынша, 76-79-түйдегі Рақымжанға сүйене енгізілгенін еске саламыз. Ал, 115-116 және 119-шумақтың жолы болмағанын бұдан бұрын Жолмұратқа және басқаларға байланысты атап өттік. 1171-де ғана жоқ жеке шумақтар аз екенін атап өтеміз: “Таба алмас алақандай қашарға жер”(26-шумақ), “Келеді енді бір топ ізіменен”(90-шумақ).

Енді көлемі шағындау болса да, осы “70 бап” айдарына негіз болған Иманғали нұсқасына көңіл бөлеміз. Иманғалида жоғарыда айтылғандай: 1-7, 59-79,89,93,95,98,101,108, 115-118-шумақтардың табан тіремеуінен басқа, соңғы 120-310 шумақ (120-шумақ: “Қылғаны- ізгі ғамал, ол жақсылық”-деп басталады) сырт қалғаны да алдында ескертілді.

Жоғарыда талданған түсіп қалулар үндестігі, біріндегі жоқты екіншілердің толықтыруы нені көрсетеді? Мұның бәрі бастапқыда жазбаша қағазға түссе де, отаршылдық саясат қыспағы салдарынан кезінде баспа бетінде жарияланбағандықтан да, түрлі көшірулер, немесе жаттап айтулар кезінде жекелеген шумақ, тармақтардың ұмытылуы, бұрмалануы, қожырауы орын алғанын дәлелдейді. Түпнұсқа сақталмаған жағдайда түрлі нұсқаларды салыстыра отырып сұрыптау ғана шығарманың бастапқы қалпын неғұрлым толық жеткізуге мүмкіндік беретінін есте ұстаған жөн.

Елу бес —елу алтыншы баптар. Иманғали 2-папка, 197-205 беттері бойынша ұсынылды.

Елу жеті-елу сегізінші баптар. Иманғали 2-папка, 206-209 беттері және Мұхаммедфазыл 5-папка, 8-11 беттері салыстырылып дайындалды.

Елу тоғыз-алпыс бірінші баптар. Иманғали: 2-папка, 209-221 беттері бойынша әзірленді.

Алпыс екі-алпыс төртінші баптар. Иманғали: 2-папка, 221-223 беттері және Мұхаммедфазыл 5-папка, 7-8 беттері бойынша сараланды.

Алпыс бесінші- алпыс жетінші баптар. Иманғали: 2-папка, 224-229 беттері бойынша енгізілді.

Алпыс сегізінші-жетпісінші баптар. Иманғали: 2-папка, 229-231 беттер және Мұхаммедфазыл 5-папка, 11-12 беттері бойынша кіргізілді.

“Жетпіс бапта” кездесетін араб-парсы сөздеріне түсіндірме:

1. Ағузу- сыйынамын.
2. Бисмилла-Алланың атымен.
3. Ла иләһа Илла алла- Бір Алладан басқа Тәңір жоқ.
4. Хабиб- сүйікті, хабибім-сүйіктім.
5. һу-һу(һуа)- ол (Ол Алла).
6. Кәлам-сөз.
7. Шарх кітап- түсіндірме кітап.
8. Панах- пана, қамқор.
9. Ғылым Сарф- грамматика, морфология.
10. Мухтасар- қысқартылған, тұжырымдалған.
11. Наху- грамматика, синтаксис.
12. Таухид-Алланың бірлігі (Алла біреу деп білу).
13. Мантық - тл, логика.
14. Расул- елші.
15. Хадис- Пайғамбарымыз Мұхаммед ғ.с. айтқан өсиет сөздері.
16. Тәпсір- түсіндірме, талқылау.
17. Ғұсыл- Құрғақ жер тастамай, дененің барлық жерін жуу.
18. Таһарат- тазалану; белгілі бір мүшелерді тәсілне қарай жуу және масих тарту арқылы жасалатын тазалық.
19. Таям- су жоқта топырақпен дәрет алу, таям соғу.
20. Нифас- әйелдердің босанғаннан кейінгі жағдайы.
21. Хайыз- етеккір жағдайы.
22. Әмір мағруф- білгенді үйрету.
23. Нәһи мүнкір- жамандықтан тыйылу.
24. Уәжіп- мұсылмандар орындауы міндет болған амалдар.
25. Асани-жеңілдік.

26. Сүннәт- Пайғамбарымыздың сөздері, іс-қимылдары, шығарған шешімдері.

27. Мұстахаб- істесе (орындаса) сауап, істемесе күнәсі жоқ амалдар.

28. Адаб-әдеп.

29. Хәйә- мәңгі, өлмейтін.

30. Харам- мұсылмандарға тыйым етілген амалдар (нәрселер).

31. Макруһ- мұсылмандарға өздерін тежеуді талап ететін амалдар.

32. Мүстән-мас, мастық.

33. Мубах-мұсылмандардың орындауға ерікті амалдары.

34. Рия- екіжүзді (адам).

35. Ғайбат-өсек.

36. Руза- ораза.

37. Ғибадат-құлшылық.

38. Жаббар-құдіретті, күшті. (Алла Тағала есімдерінің бірі).

39. Бағзы- кеібіреуі

40. Мүнкүр-Нәнкүр- қабірде тергейтін періштелер.

41. Ман рәббик-Раббың кім?

42. һидаят- тура жолға (дұрыс жолға) салу (түсіру).

43. Сағадат-бақыт.

44. Ғафур- кешіруші, кешіргіші (Алла Тағала есімдерінің бірі).

45. Рахым- ерекше мейірімді.

46. Шарик-серік. ла шарик- серігі жоқ.

47. Хамид-мақтаулы.

48. Куфуан ахад- тең келетін ешкім.

49. Ғайыбы шарикни- серігінің жоқтығы.

50. Хаири-жақсылық, қайырлы, иглік.

51. Ла хаула- тең келетін қуаттылық жоқ.

52. Заһир- көрінетін, айқын, ақиқат.

53. Сират- көшір (тозақтың үстіне құрылған көшір).

54. Нәби-пайғамбар, хабаршы; әнбия- соның көпше түрі.

55. Мазһаб- дини ағым, дини мектеп, бағыт.

56. Милләт- қауым.

57. Ғайри-басқа.

58. Қандал- шам, майшам.

59. Залил-көленкелі, қараңғы.

60. Жалил- ұлы, даңқты.

61. Фаиннама қауқаб- шындығында жұлдыз.

62. Қәлам шариф- Қасиетті сөз.

63. Машрик- шығыс.

64. Мағриб –батыс.

65. Мазкур-атақты, даңқты.

66. Ғали, али- ұлы, биік, жоғары, сәулетті.

67. Мүғжиза- керемет.
68. Ғаршы- көк әлемі.
69. Күрсі- орындық, тақ.
70. Рахмат- мейірімділік.
71. Минат- әлемдегі мекен атауы.
72. Хажат—қажеттілік.
73. Манзилат (манзил)-үй, тұрғын жай.
74. Набауат- әлемдегі мекен атауы.
75. Рахигат- әлемдегі мекен атауы.
76. һибат- әлемдегі мекен атауы.
77. Тахит-әлемдегі мекен атауы.
78. Лаухи-тақта.
79. Хисаб-есеп, хисапсыз-есепсіз.
80. Хасил- салдар, нәтиже.
81. Мажат-атақты, даңқты.
82. Бахыр-теңіз.
83. Субхан Алла- Алла кемшілікпен пәк.
84. Калима-сөз.
85. Зәбіржат- хризолит тасы.
86. Рауан- жан, рух, өмір.
87. Ғадін- жұмақтың бірі.
88. Нығымет- шапағат, қайырым.
89. Дарис салам- жұмақтың бірі.
90. Дарил қырар- жұмақтың бірі.
91. Фирдаус- жұмақтың бірі.
92. Жаннат алмауи- жұмақтың бірі.
93. Жаннат нағим- жұмақ.
94. Дарил карар- жұмақтың бірі.
95. Маски- мускус шөбі.
96. Ғанбер- амбра, хош иіс.
97. Салсабил- мөлдір аққан су, жұмақ бұлағы.
98. Кафур- бір хош иісті ағаштың шайыры.
99. Зәңжабил-имбир, жанжәбіл (занзәбіл).
100. Ғанна- бізден.
101. Фиһа тусамма- онда аталады.
102. Далил-дәлел.
103. Жаһаннам- тозақ атауы.
104. Жаһим-тозақ атауы.
105. Сақыр-тозақ, тамүк (жеті тамүктың түбі деген мағынада).
106. Сижил- қыздырылған балшық (тас).
107. һадилазад- тозақ атауы.
108. Хатм-соңы.

109. Ууқуд һаннас уалхажара- жанады зұлым жан (шайтан) жөне тас.
110. Палақ-тамұқтағы шұңқыр атауы.
111. Уаил- қайғы.
112. Халак- жойылған, жоқ болған.
113. Иншалла-Алла қаласа.
114. Ған саиа-ти-аиамин-(алдағы) келетін күндерден.
115. Қадым-ескі, көне.
116. Сахт-(сахит)- қатты, қиын, қатал.
117. Мағун-қайырымдылық.
118. Рафға (рафғ)-көтермелеу, мадақтау.
119. Ғарифа (ғариф)- білуші, түсінуші, дана.
120. Астағфирулла- Алла кешір.
121. Рих ғақым-Ғақым желі.
122. Мәлік- періштенің аты.
123. Заһар-у.
124. Фасыл-бөлік.
125. Уасыл-қосылған.
126. Паруар- тәрбиеші.
127. Жаһил- надан, надандық.
128. Аһлу хикмет- білім иелері, даналық иелері.
129. Рауат (рауиа)-ереже, нұсқау, қағида.
130. Бахыр лахият-Лахият теңізі.
131. Байтул мағмур- Көктегі періштелердің құбыласы.
132. Паруардігер-Жаратушы, Құдай.
133. Тәсбих-Алланы құрметтеу, ұлылау.
134. Таһлил-Бір Алладан басқа Тәңір жоқ деп айту.
135. Қала инси ағламу уа ма ла тағламун-айтты: адам сендердің білмегендеріңді біледі.
136. Халиқ (халикин)- жаратушы.
137. Минох-одан.
138. Күнту-махфиан- болдым құпия (жұмбақ).
139. Хамд-мақтау, мадақ.
140. Әлхамдулилла-Барлық мақтау Аллаға тән.
141. Қамар- белдік.
142. Пырақ-ат.
143. Ғамама- сәлде.
144. Уа ғалламал адама ал-асма-у- үйретті адамға есімдерді.
145. Фасжуду лиадама- адамға сөжде етіндер.
146. Наумыз- мақрұм.
147. Дәрғаһ- сарай.
148. Ағузу биллах- сыйынамын Аллаға.
149. Кәрім-жомарт.

150. Рахман-Алланын бір аты.
151. Ахлу ағлам-білім иелері, білімділер.
152. Минаш-шайтан- шайтаннан.
153. Маһор, моһр- күн, махаббат, сүйкімді.
154. Кулли жәди ләзиз- Барлық..... тәтті- пайғамбарымыздың

хадисі.

155. Ғарағат- тыныштық, демалыс.
156. Наумид-үмітсіз.
157. Малғун- қарғыс атқан.
158. Сәрондит-Цейлон аралындағы Адам ата тоқтаған таудың аты.
159. Аспомен-Испания.
160. Ғафу-кешірім.
161. Памдат- таң намазы.
162. Ғарафат (арафат)-Меккедегі тау.
163. Шаһриар-патша, монарх, ел билеуші.
164. Табиғин- избасарлар, ізін ұстанушылар.
165. Уали- ел басқарушы.
166. Мумин-иман келтіргендер.
167. Ғариб- бөтен (шетелдік).
168. Хүкім- үкім, жарлық.
169. Халақ-жаратылған.
170. Шаһадат-куәлік, шаһадина- куәлігіміз.
171. Алмасақ уахуал ахидул- Әлмисактан және ол уәде беруші.
172. Халал-адал.
173. Намард-зұлым, зұлымдық.
174. Лағын-қарғыс атқыр.
175. Құдауант- Құдай, Тәңір.
176. Арз- құрмет, сый.
177. Уа ма дуня ғайруһа- дүниеден басқа.
178. Мурсал- жіберілген елші.
179. Мәкан- мекен.
180. Кулли, куллиат- барлық, барша.
181. Рахиб-монах.
182. Бәни Хашим-Хашиматтар, Хашим ұлдары.
183. Садык-дос.
184. Ғақд-келісім.
185. Мехнат- қиыншылық, қайғы.
186. Алху- иесі (иелері); тұрғын, ел-жұрт.
187. һамма-барлық.
188. Уахи- Алладан түскен.
189. Жисім-дене.
190. Иа аиухал мудасир-Құрандағы аят.

191. Икра бисми-Оқы, Алланың атымен.
192. Ғали акбар- Биік, ұлы.
193. Тара кәм ракаға сужуда-көр қанша рет сәжде қылғанын.
194. Иад-есте (еске алу).
195. Миғраж-Пайғамбарымыздың көкке көтерілуі.
196. Қадим диуар- ескі қабырға.
197. Хилл-дос, жан жолдас.
198. Қудус Шаріп- Иерусалим.
199. Насара- христиан.
200. Махшар- қиямет күні адамдардың жиналатын орны.
201. Саруар-көсем.
202. һәфт замин- жеті жер.
203. Сиратул (Мунтаһа)- соңғы (көпір).
204. Сыдира(Сыдр)- ағаш (жетінші қабат көкте өсетін, одан әрі періштелер де, пайғамбарлар да өте алмайтын ағаш).
205. Сумма дана фатадаллаһу- содан кейін жақын болады есінен тануға.
206. Факаана қаба хаусаин ауадна-Құран аяты.
207. Әт-тахияту лилләһи уассалауату уат таибат- Сәлем Аллаға және салауаттар, жақсылықтар.
208. Ассаләму-Алланың сәлемі.
209. Ғаләйка- саған (сізге), ғаләйна- бізге.
210. Рахматулла-Алланың аты.
211. Әшһаду әллә иләһа иллалла, уа әшһаду әннә Мухаммәдәр расулулла-Қуәлік етемін Алладан басқа Тәңірдің жоқтығына және қуәлік етемін Мұхаммед ғ.с. Алланың елшісі екеніне.
212. Самигна уа атағна - бізді естиді және бізге береді.
213. Раббана уа ла тахмил ғалайна асран-Раббымыз, бізге тұтқындыктан шектеу қойма.
214. Фидих-өтеу.
215. Илләһ- Құдай, Тәңір.
216. Мухаммад расулулла- Мұхаммед- Алланың елшісі.
217. Зарр- кішкене бөлік.
218. Нәпіл- мұсылмандардың өз еркімен (сауап үшін) орындайтын амалдары.
219. Мунтаһа- соңы, ақыры.
220. Иләһи- шын.
221. Махбуд-/мағбуд- құлшылық ететін нәрсе; Тәңір, пұт.
222. Мунтазар-күткен.
223. Таж ләуләк- ләуләк тәжі.
224. Акбар-ұлы.
225. Нияз-ниет.

226. Мухдис-құрастырған, ойлап тапқан.
 227. Бәдғұл-өтірік уәде.
 228. Саллиалла-Алла жар болсын (жарылкасын).
 229. Ғалайхис саләм- оған сәлем.
 230. Самағия (самаға)-естіп.
 231. Сахаба-дос, жолдас.
 232. Инсан-адам, аннас-адамдар.
 233. Ғауам- қарапайым халық.
 234. Сахар-тан.
 235. Заһыр батын- сыртқы, ішкі; айқын (ашық), жасырын.
 236. Санат-жыл.
 237. Хауас- сезім.
 238. Шаһбаз- сабаз.
 239. Уа иақумус салату- намазға тұрындар.
 240. Қыраат- намазда кемі үш қысқа аят оқу.
 241. Рукуғ- еңкею, иілу (намазда қолды тізеге тіреп, иілу).
 242. Уа ин кунтум жунубан фатаһһир- егер жүніп болсаңдар,
 тазаланындар.
 243. Масих-сұрту.
 244. Құл һуа Алла-айт, ол Алла.
 245. Жасим-ұлық, үлкен.
 246. Ғариз- туа біткен қасиет.
 247. Қайум- мәңгі.
 248. Самиғ-естуші.
 249. Ради-кең, кеңпейіл.
 250. Тоулид, тоулидин-туғызу.
 251. Уа қаллама Аллаһу Муса.....- сөйлесті Алла Мұса ғ.с.
 252. Ахмад- мақтаулы.
 253. Фаһим- түсіну (түсінік).
 254. Мәни- ұрық (суы).
 255. Ағза- дене мүшелері.
 256. Кәміл-толық.
 257. Рахман- қайырымды.
 258. Ғазиз-қадірлі.
 259. Ғарасат- орын, мекен.
 260. Уасуас-азғырушы.
 261. Саһил-жеңіл.
 262. Аһл- тұрарлық, лайықты.
 263. Харап- бұзылған; ренжіген.
 264. Ағымал- істер, амалдар.
 265. Заһит- сахаба: дос, жолдас.
 266. Мурид- шәкірт.

267. Ирада-ниет, тілек.
268. Ғалиб- жеңетін; жаулап алатын.
269. Хафиз- сақтаушы, сақтағышы.
270. Салих- жақсы, салиқалы.
271. Таһлил- Бір Алладан басқа Тәңір жоқ деп айту.
272. Бахс-талас, тартыс.
273. Мубарак- мейірімді, бақытты.
274. Қадари-болашақ.
275. Фариад-айғай.
276. Мажрух-жаралы.
277. Шубха-күмәнді.
278. Маһар- ақы (неке ақысы).
279. Тақлид- ізімен жүру, еліктеу.
280. Тахқиқ- зерттеу.
281. Хауариж- (ішкі).
282. Мәжуси-шоқынушы.
283. Тахт-асты.
284. Зайахор-пайдакүнем.
285. Мақабир- көр, қабір.
286. Мунафиқ- екіжүзді, өтірікші.
287. Қадір маула- Құдіретті демеуші (қорғаушы).
288. Мамур- бұйрық келген.
289. Кулли мин ғалайһа- барлықтарың одан.
290. Нахи- тыйым, тыйым салынған.
291. һәман- әрқашан.
292. Ауаз-дауыс.
293. Нухе- жоқтау, еңіреу.
294. Иннәмә аиубус сабирун әжрахум бахир хисаб—Аюб ғ.с. сабырлығының дәрежесінің есебі теңізге тең.
295. Назғы- соңғы дем (соңғы дем алғанда).
296. Муәккал- сенімді.
297. Луқма- бөлік (тағам), бір тілім.
298. Ұшал- қосылатын жан.
299. Зил- жауапкершілік.
300. Лажан- қорлау.
301. Ғасы- күнәкар.
302. Жамғи Асхаб- барлық достар.
303. Махкам- мықты, берік.
304. Муһр-мөр.
305. Әшһаду Алла- куәлік етемін Аллаға.
306. Холла- сәнді көйлек.
307. Зумра-орта.

308. Міскін- бейшара.
309. Аиуһан-нас-Ей, адамдар.
310. Куллу нафси заикатул маут- Әрбір жан өлімді сезінеді.
311. Ағла- көк, биік.
312. Феған- жылау, өкіру.
313. Жуда-бөлек, бөлінген.
314. Иауми алжазра- қаһарлы, ақырғы сот күні.
315. Пақыр (фақир)-кедей.
316. Ла иастахируна сағат уа ла иатақаддимун- үнемі мазақ қыл-
мандар (күлмендер) және қарсы шықпандар.
317. Сажин- тозақтың терең түбі.
318. Буғаз- ашу-ыза, кек.
319. Уәхи- Алланың пайғамбарға жаңалық сыры.
320. Жаһит- жағымсыз, сенімсіз.
321. Халифа- патша.
322. Малакат- патшалық.
323. Шаһид-шейт, Алла жолында қаза болу.
324. Дақайқ- ұсақ-түйек.
325. Макам-орын, тұрақ.
326. Тахқиқ- Ақиқат іздеу сыры.
327. Мазлум- жапа шеккен.
328. Кабир- үлкен.
329. Назғы- өшірілген, шектелген, айырылған.
330. Ишарат- белгі.
331. Махсус- ерекше.
332. Фанафис- жалған өмір.
333. Фасылу- айқай, ұрыс.
334. Мубада- бастапқы (жаратылыс).
335. Сам-тозақ.
336. Қател- өлтіретін, өлім әкелетін.
337. Хали- бос.
338. Мазкуп- зекет.
339. Натипа- ұрық.
340. Азимүн нас- ұлық адамдар.
341. Ала сиратал мустақим- тура жолмен.
342. Забани- тозақта күнәкарларды азаптайтын періштелер.
343. Аһылы- халқы.
344. Нар-анар.
345. Камалан-толық.
346. Хатб-оқиға, іс.
347. Зарар-алтын.
348. Қадор- бағалы.

349. Халас- құтқар.
350. Ғамкін- қайғылы, мұңды.
351. Ғақубат- азап, жаза.
352. Хауиа лази хатим- хауиа (тозақтың бірі) соңғысы.
353. Намахрам- бөтен ер адам.
354. Фана- құрту, жою, өлім.
355. Әбу бәшир-Адамзат әкесі (Адам ата).
356. Таукил- бұғау.
357. Мардуд- қарғыс атқан, теріс айналған.
358. Ғам- қайғы, қасірет, реніш.
359. Мағрур- алданған, (соқыр болып).
360. Бәлгі- істердің (нәрселердің) дәлелі.
361. Паруаз- ұшу (ұшып).
362. Сур-сұр, керней.
363. Мурда- қайтыс болған, өлген.
364. Иаржиғу кулли ша-ин- Оралады (қайтады) барлық нәрсе.
365. Қафиз- өлшем (үгітілген дененің өлшемі).
366. Муқарраб- жақын.
367. Әлһам-Алладан бұйрық (белгі, нышан) келуі.
368. Ахмал- (хамл) — жүк.
369. Хорсанда- көңілі ток.
370. Муштақ- құштар.
371. Ахуал- жағдайы, халі.
372. Жамиғ (жұмла)- барлық.
373. Ибн адам- Адам ұлы (баласы) .
374. Хауыз көусар- көусар құдығы.
375. Қарамал катибин- жазушы періштелер (адамның иығына отырып, істеген жақсы, жаман амалдарын жазғушы періштелер).
376. Хезеләт- ұят.
377. Нама- хат.
378. Ахир- соңы, соңында.
379. Ғамнак-ренішті, өкпелі.
380. Монасеб-сәйкес.
381. Фажир- күнәкар.
382. Әууал- өуелі, басында,
383. Гериан- жылау, өкіру.
384. Ғайыб- жасырын.
385. Саттар- бәрін кешіруші.
386. Сахи- кенпейіл, жомарт.
387. Дахил- кіретін.
388. Уагил- уәкіл.
389. Қумра- белдік.

390. Муддаға-дау, айтыс.
391. Зол-қате.
392. Жәлал- данкы арта берсін.
393. Муси- қате, күнә.
394. Шафиғ- имам Шафиғ.
395. Сана- мақтау, мадақтау.
396. Даурит- әділ сот.
397. Файд- айт күндері (айт мерекесі).
398. Мудда- ұзақ.
399. Хурулайн-хорлар (хорлар көздерімен).
400. Жафи-зұлым.
401. намад- тыныштық.
402. Фишрату-достық, жақындық; араласу.
403. Шарм, шармақ- маскара, ұят.
404. Уасил- амал.
405. Хосусан- әсіресе.
406. Салауат- Пайғамбарды мадақтау.
407. Рахмат әлғаламин- әлемге рахмат.
408. Фата-а-туна афуажан- және келеді топ тобымен.
409. Маймұн- маймыл.
410. Зина- опасыздық.
411. Әлғам уарасатан- Құрандағы аят.
412. Баитулла- Алланың үйі.
413. Шаих- діни көсем, ғалым, оқытушы.
414. Инна аллаһу назигу максунун- Құрандағы аят.
415. Усы уақұфүүһум аннағүсем машуа лүдере-Құрандағы аят.
416. Лә илләһә алхамид- Алладан басқа мақтауға лайық ешкім жоқ.
417. Мукаллаф- жауапты.
418. Лафыз Алла- Алланың сөзі.
419. Хамар- арақ.
420. Тахт- так, диван.
421. Куллу нафси заикатул маут-Әрбір жан өлімді сезінеді.
422. Хауна- тозақтың бір есігі.
423. Таксим- бөлу, бөлік.
424. Лаха сажатун абуабу ликули бабин-есіктердің әрқайсысында есіктер бар.
425. Тағин-анықтау, орнына қойды.
426. Фаһим- түсіну.
427. Қатра- тамшы.
428. Махфуз- сақталған.
429. Махсият- күнә іс.
430. Фикру бадым- жаман пікір, ой.

431. Уалиману ла иабиғу тамаман- иман барлығын сатып алмайды.
432. Бадбахит- бақытсыз.
433. Заққум- Құранда аты аталған, дәмі өте ащы, тозақтағы ағаш.
434. Хилаф- қарсылық (қарсы).
435. Рибә- өсім (процент), рибәқор- өсімқор.
436. Муси- күнәкар, зұлым.
437. Иаума тубаддалул арда ғайру ән радиа- (сол) күнде жерді ауыстырады, басқалары разы болады.
438. Куллу ша-ин халак- барлық нәрсе жоқ болады (жойылады).
439. Билсаһара- сахарамен.

Мазмуны

I. Аңыз өлеңдер	
Сүлеймен мен Ібіліс	3
Ықылас сүресі	7
II. Тұспал өлеңдер	
Соқыр, саңырау және жалаңаш	12
Нәпсі аждаһа	19
Толқын	20
Күндіз бен түннің айырмасы	21
III. Сапар өлеңдері	28
Ташкент сапары	28
“Той” - деген соң	31
IV. Арнау-жоктаулар	34
Миркамалалдин ишанға	34
Мәшһүр-Жүсіптің Мұса Шормановты оның келіні атынан жоқтауы	36
Мұқыш Жұпарұлы	61
V. Сырласу үлгілері	74
Ғашық жігіт сөзі	74
Мәшһүр- Жүсіптің өлер шағындағы сөзі	78
VI. Накыл өлеңдер	83
Бес қымбат	83
Қиянат	83
Дауасыз дерт	85
Бұлақ көзі	87
Өнерпаз	88
Мешіт зары	88
Көрінбес	90
Төрттағандар	91
VII. Жетпіс бап	
Бірінші бап.	
Мәшһүр Жүсіптің 21 жасында жазғаны	96
Екінші- он төртінші баптар:	
“Жер мен көк” қиссасы.	104

Алла тағаланың көп сипаты барлығы	104
Үшінші бап.	
Ғаршы, Күрсінің баяны	108
Төртінші бап	
Сегіз жұмақ, төрт періште баяны	109
Бесінші бап	
Жеті тозақ баяны	111
Алтыншы бап	
Жеті қат көк баяны	113
Жетінші бап	
Жеті қат жердің баяны	114
Сегізінші бап	
Қап тауының баяны	116
Тоғызыншы бап	
Ғаршы, күрсі жаратпағы	117
Оныншы бап	
Адам атаның жаралып, дүниеге келгені	119
Он бірінші бап	
Жиырма сегіз әнбиенің баяны	133
Он екінші бап	
Мұхаммед ғалайссаламның туғаны	135
Он үшінші бап	
Расулімізге пайғамбарлық келгені	144
Он төртінші бап	
Хадишадан соң Ғайшаны алғаны	145
Он бес- он алтыншы баптар:	
“Мифраж” дастаны	146
Он алтыншы бап	
Ан хазіретті мадақтағаны	160
Он жетінші бап	
Пайғамбардың хадис сөзі	162
Он сегізінші бап	
Ғабдолла Ғұмарұғлынан насихат	164
Он тоғызыншы бап	
Басқа патшалар, жомарттар, әулиелер	167
Жиырмамыншы бап	

Әр түрлі насихат сөздер	174
Жиырма бірінші бап	
Қырық парыз баяны	176
Жиырма екінші бап	
Бір жаратқан Алланың — сегіз сипат[ын] бірлан танымақ. 178	
Жиырма үшінші бап	
Дақайық Ал- Ахбардан-адамның суреті	180
Жиырма төртінші бап	
Пенделер жаралып, жан бергені.	181
Жиырма бесінші бап	
Ғазірейіл періште жан алғалы келгенде, жанның айтқаны. 182	
Жиырма алтыншы бап	
Жан шығарында тәнмен коштасқаны	184
Жиырма жетінші бап	
Шайтан(ның) өлер халде(гі) пендені аңдығаны	186
Жиырма сегізінші бап	
Фықия Мансұрдан рауаят	187
Жиырма тоғызыншы бап	
Әбу Зәкәрияның рауаяты	188
Отызыншы бап	
Жан тәсілім болғанда, көктен үш мәртебе дауыс болғай! .. 190	
Отыз бірінші бап	
Күнінде барып жататын жеріміз	
бес мәртебе дауыс бергей!	192
Отыз екінші бап	
Өлім халінен Ғайша анамыз илан Пайғамбардың	
бақас (бахис) қылғаны	192
Отыз үшінші бап	
Әбу Халабадан рауаят	202
Отыз төртінші бап	
Өлім халінде болған пенденің халі	204
Отыз бесінші бап	
Сүлеймен ғалайссалам мәселесі дүр	206
Отыз алтыншы бап	
Әбулайыстан рауаят	208
Отыз жетінші бап	

Өлер халде періштелер келгені	209
Отыз сегізінші бап	
Зұман періштенің сұрауы	214
Отыз тоғызыншы бап	
Мұхаммед ғалайссаламның хадисі- өлгенде, жан тәнге барғаны	220
Қырқыншы бап	
Әбуһарирадан айтылған : жан һәм өлімнің рауаяты	222
Қырық бірінші бап	
Өлімнің хикаясы	224
Қырық екінші бап	
Өлер халде пендеге дүниенің сөйлегені	227
Қырық үшінші бап	
Әуелден жаралған өлімнің сипаттары	229
Қырық төртінші бап	
Төрт Мұкараб періштенің сипаты	230
Қырық бесінші бап	
Рухтың хикаясы	232
Қырық алтыншы бап	
Өлген соң жанның барып тұратын орны	236
Қырық жетінші бап	
Дүниенің адамға зияны	238
Қырық сегізінші бап	
Кұрбан шалмақтың сауабы	239
Қырық тоғызыншы бап	
Дүниеде оттың бар болғаны	242
Елуінші бап	
Пайғамбарға Жебірейілдің жеті тозақты баян қылғаны	244
Елу бірінші бап	
Ан хазіретінің Мигражы дүр	246
Елу екінші бап	
Жан иесі өліп, ғарасатқа қайта тіріліп, Ғазазіл ан хазірет илан үмбеттеріне таласып, имам Ағзам илан имам Шафқа жүгінгені	252
Елу үшінші -елу төртінші баптар: “Қиямет ахуалы” қиссасы	280
Елу төртінші бап	

Он түрлі боп адамның тірілмегі	289
Елу бесінші бап	
Барша Мақлұқты беске бөлгені	315
Елу алтыншы бап	
Жұмақтың аты, һәм сипаты	319
Елу жетінші бап	
Ібіліс ғылламы лағынның жанын алатын баяны	323
Елу сегізінші бап	
Фазірейіл періштенің жанын алатын баяны	324
Елу тоғызыншы бап	
Жеті тозақ баяны	326
Алпысыншы бап	
Аби Ғаббас бір рауаят қылған жаһаннам(нан)	329
Алпыс бірінші бап	
Имансыздың сипаты	330
Алпыс екінші бап	
Әбуһарирадан бір рауаят: Шаян Құрайыш туралы	336
Алпыс үшінші бап	
Мақатылдан рауаят: “ Он хайуан жұмаққа кіреді...ң	337
Алпыс төртінші бап	
Ғайша анамыздың пайғамбардан сұраған сөзі	338
Алпыс бесінші бап	
Исрафил ғалайссаламның сорын үргені	339
Алпыс алтыншы бап	
Арақ ішушілердің қабірден тұрғаны	340
Алпыс жетінші бап	
Арақ туралы Опай ұғлы Қағибадан рауаят.	341
Алпыс сегізінші бап	344
Алпыс тоғызыншы бап	345
Жетпісінші бап	345
Түсініктер	346

**Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы.
Шығармалары.
2 том.**

**Сдано в набор 15.05.03 г. Подписано в печать 17.07.03 г. Формат 84x60 1/16. Бумага
офсетная. Гарнитура Times. Объем в усл. печ. лист. 22,3.
Объем в уч. изд. лист. 19,3. Тираж 1000 экз.**

**Отпечатано в ТОО НЛФ "ЭКО".
637000, Республика Казахстан, г. Павлодар,
ул. 29 Ноября, 2, тел. (3182) 32-16-08**